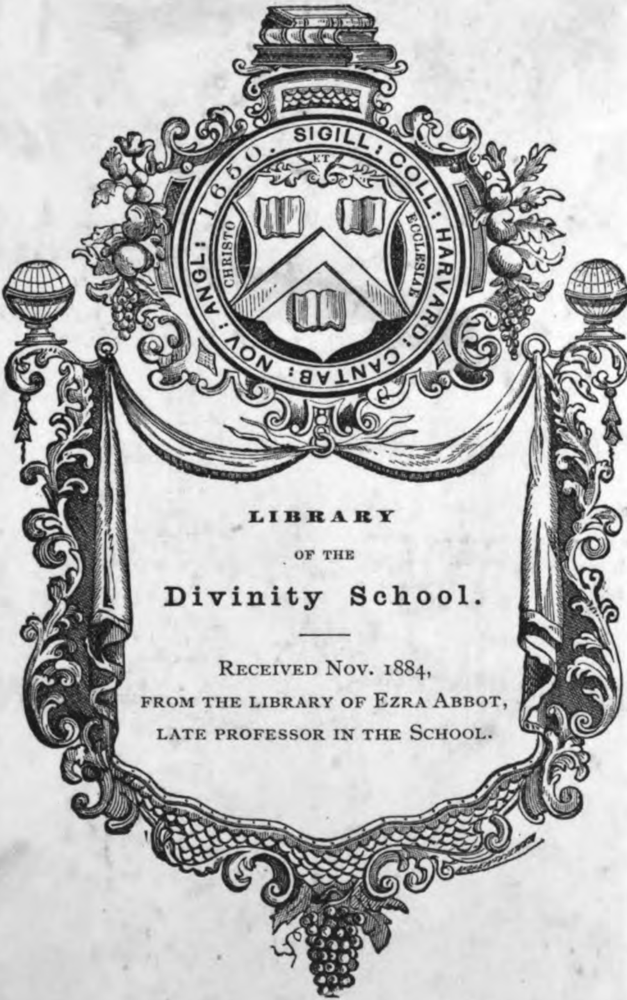



Kyrkohistorisk årsskrift
Svenska kyrkohistoriska
föreningen, Kyrkohistoriska föreningen (Sweden)
Digitized by Google


SIGILL: COLL: HARVARD: CANTAB: NOV: ANGL: 1650.
CHRISTO ET ECCLESIAE

SKRIFTER UTGIFNA AF KYRKOHISTORISKA FÖRENINGEN. I: 3.

Kyrkohistorisk Årsskrift

UTGIFVEN

AF

HERMAN LUNDSTRÖM

TREDJE ÅRGÅNGEN
1902



I DISTRIBUTION HOS
P. A. NORSTEDT & SÖNER
STOCKHOLM

WRETMANS TRYCKERI, UPSALA
1902

INNEHÅLL.

Uppsatser och undersökningar.

Meddelanden och aktstycken.

Granskningar och anmälningar.

Redogörelse för Kyrkohistoriska föreningens årsmöte 1902.

Lördagen den 26 april 1902 sammanträdde Kyrkohistoriska föreningen till allmänt årsmöte å teologiska fakultetens i Upsala sessionsrum. Såsom ordförande tjänstgjorde domprosten Berggren, enär föreningens ordinarie ordförande, professor Herman Lundström, fått förfall.

Sekreterarens redogörelse var af följande lydelse:

Årsberättelse för arbetsåret 1901—1902.

Det sist förflutna arbetsåret har beträffande Kyrkohistoriska föreningens medlemsantal medfört följande förändringar: 23 nya medlemmar hafva inträdt och 58 afgått, 11 genom döden och 21 efter anmäldt utträde, hvarjämte 26 strukits ur matrikeln, sedan de tvänne år underlåtit att utlösa föreningens publikationer. Ledamöternas antal, som vid slutet af föregående arbetsår uppgick till 801, utgör sålunda för närvarande 766, hvaraf 17 ständiga och 749 årsbetalande.

Under december månad 1901 utsändes andra årgången af Kyrkohistorisk Årsskrift jämte dess tvänne bilagor, Ärkebiskop Abrahams räfst, första häftet, och Biskop A. O. Rhyzelius' Anteckningar om sitt lefverne. Medverkande i årshäftet voro universitetsbibliotekarien C. Annerstedt, professorerna H. Lundström och O. Ahnfelt, rektor Fr. Westling, lektorerna H. Levin, O. Norberg, E. Haller och B. Alstermark, docenten E. Billing, pastorerna K. Hult och C. Wahrenberg, kandidaterna T. Höjer, C. M. Kjellberg och O. W. Wennersten. Editionen af Ärkebiskop Abrahams räfst har redigerats af konsi-

storieamanuensen O. Holmström i Linköping och Biskop Rhyzelii lefnadsminnen utgifvits af undertecknad.

Såsom ett högeligen värdefullt bidrag till omkostnaderna för den sistnämnda editionen har föreningen från häradshöfding Odencrantz i Borås mottagit en gåfva af 500 kr.

För att genom byte förvärfva rikligare tillgång på kyrkohistorisk literatur från andra land har d. å. till universitetsbiblioteket öfverlämnats såsom gåfva 75 exemplar af såväl årsskriften som bilagorna.

För nästkommande årgång af Kyrkohistorisk Årsskrift hafva förberedelser vidtagits, och äro bidrag utlofvade af bl. a. professorerna Hjärne, Schück, Lundström och Ahnfelt, af regementspastor Bring, pastor Pehrsson, amanuensen Janse och licentiaten Ambrosiani. Senare hälften af Ärkebiskop Abrahams räfst kommer att såsom bilaga medfölja, och likaledes förberedes en bilaga af professor Jaakko Gummerus, innehållande synodalstatuter och andra kyrkorättsliga aktstycken från den svenska medeltidskyrkan.

Upsala den 25 april 1902.

Josef Helander.

Härefter föredrogs följande

Revisionsberättelse

afgifven den 25 april 1902.

Undertecknade, af Kyrkohistoriska föreningen utsedda revisorer för år 1901, hafva denna dag granskat föreningens räkenskaper för nämnda år.

Kassans ställning vid räkenskapsårets slut befanns som följer:

Grundfonden utgör kr. 1,225: 04 och har sålunda ökats med kr. 275: 04.

Inkomster af 742 årsafgifter (i denna summa ingå 27 årsafgifter från år 1900 samt 4 för 1902)	3,710: —
Häradshöfding Th. Odencrantz gåfva	500: —
Andra inkomster	491: 73
Behållning från föregående år	319: 77
Summa kr.	5,021: 50

Utgifter: författarearvoden, tryckning och bindning af årsskriften	3,981: 71	
Porto och andra utgifter	520: 83	4,502: 54
Kassans behållning utgjorde:		
Å sparkasseräkning insatta	157: 97	
Revers från d:r J. Helander	360: —	
Kontant i kassan	—: 99	518: 96
	Summa kr.	5,021: 50

Behöriga verifikationer hafva oss företetts och befunnits riktiga.

På grund häraf få vi tillstyrka full och tacksam ansvarsfrihet åt föreningens kassaförvaltare, extraläraren, herr kand. S. Wickbom för den tid, revisionen omfattar.

Revisorerna tro sig på goda grunder böra för föreningen föreslå, att d:r J. Helanders skuld å kr. 360: 00 afskrifves.

Upsala den 25 april 1902.

N. J. Söderberg. *August Hesslén.*

Den afgående kassaförvaltaren, läroverksadjunkten Wickbom beviljades full och tacksam ansvarsfrihet för sin samvetsgranna förvaltning. Med afseende på den revers å 360 kr., hvilken öfverlämnats af d:r J. Helander såsom säkerhet för hans bidrag till omkostnaderna för tryckningen af Biskop A. O. Rhyzelii Anteckningar om sitt lefverne, beslöt föreningen, att enär dess kassa det tillät, dessa 360 kr. skulle af föreningen öfvertagas såsom en dess egen utgift.

Vid enligt stadgarnas § 4 verkställd lottning bland arbetsutskottets medlemmar utlottades professor Lundström och doktor Helander, hvilka båda återvaldes. I stället för läroverksadjunkten Wickbom, som undanbedt sig omval, utsågs rektor D. Viotti. Såsom suppleanter omvaldes docenten Eklund och teol. kand. Edling. Till kassarevisorer utsågos domkyrkosyssloman Söderberg och pastor Wahrenberg och såsom deras ersättare pastor Hesslén och kandidat Holmquist.

Årsmötet afslutades med ett föredrag af S. M. kandidat Harald Falk öfver **S:t Olofskulten i Sverige.**

Efter årsmötets slut sammanträdde arbetsutskottet, och utsågos därinom följande funktionärer:

ordförande och redaktör af tidskriften:
professor Herman Lundström;
vice ordförande: domprosten Erik Berggren;
sekreterare doktor: J. Helander;
kassaförvaltare: rektor Daniel Viotti.

Josef Helander.

Karl XII — Messias,

en i utlandet omkring år 1718 omfattad trossats.

Ett nytt bidrag till de kiliastiska rörelsernas historia.

Hvad i lifvets olika skiften rörde sig i konung Karls själ har hittills ingen människa rätt lyckats läsa. För samtid och eftervärld står den stora, outgrundliga gestalten där i mångt och mycket som en psykologisk gåta. En betydelsefull nyckel till förståendet af Karl den tolftes personlighet och lifsgärning är väl dock hans orubbliga öfvertygelse om sin bestämmelse att uppfylla en gudomlig mission i världen. Såsom ett Guds utkorade redskap betraktades han äfven af andra. Från sina undersåtars sida var han som bekant ofta föremål för en hardt när afgudisk vördnad och hängifvenhet. Verklig religiös kult ha dock icke hans landsmän ägnat honom. Det kan däremot anses hafva skett utom det egentliga Sveriges gränser. Så starkt har nämligen vår nationalhjälte där inverkat på den religiösa fantasien, att han i vissa fromma kretsar verkligen betraktats *såsom Messias själf,* hvilken återkommit till jorden att nedslå all ondskans makt och upprätta sitt tusenåra rike. I hela litteraturen — vare sig den svenska eller utländska, kyrkliga eller historiska — har detta uppseendeväckande faktum förut veterligen ej med ett ord omnämnts. Först helt nyligen har man i Tyskland på grundvalen af forskningar företrädesvis i det andliga ministeriets gamla arkiv i Rostock offentliggjort en redogörelse för några religionsmål,[1] hvilka

[1] Se *Jahrbücher und Jahresberichte des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde.* Årg. 66. Schwerin 1901 s. 141 ff. Författare är konrektor Ritter i Ludwigslust, som bygger sin framställning dels på originalurkunder dels på forskningar af sin framlidne fader, superintendenten R.

erbjuda ur såväl svensk nationel som kyrkohistorisk synpunkt synnerligen intressanta upplysningar angående denna sak. Ett referat af nämnda redogörelse må då så mycket hellre här försvara sin plats, som ifrågavarande tyska publikation af en enskild förening för mecklenburgsk historia och fornkunskap väl måste anses vara så godt som otillgänglig för de allra flesta af denna tidskrifts läsare. Härtill anser jag mig dock icke böra inskränka min framställning utan vill dessutom söka gifva den ifrågavarande företeelsen en något fylligare kyrkohistorisk bakgrund samt anställa sådana reflexioner, som synas ägnade till ämnets ytterligare belysning.

Ett utomordentligt gripande kapitel i kyrkans historia är franska protestantismens öden under det århundrade, som följde på det Nantesiska ediktets upphäfvande (1685). Hvarken Ludvig XIV:s upprepade påbud, det ena strängare och omänskligare än det andra, eller hans beryktade dragonader eller den rent af otroliga grymhet för öfrigt, hvarmed hvarje yttring af protestantisk tro bekämpades från statsmaktens sida, förmådde kväfva och tillintetgöra denna tro. »Öknens kyrka»[1] visade sig vara outrotlig. I stort sedt höll hon profvet på ett, vi kunna väl säga, lysande sätt. Den franska protestantismens många martyrer hafva ådagalagt en trosfrimodighet, ett kristligt hjältemod och tålamod, en förmåga af självfuppoffring, hvartill hela kyrkohistorien för öfrigt erbjuder blott få motstycken. Martyrernas blod blef äfven här kyrkans utsäde. Då Ludvig XVI:s toleransedikt 1787 ändtligen lossade på de hårda, tryckande banden och tillät protestanterna åter andas ut och öppet framträda såsom sådana, så befinnes denna i lidandets eldsprof starkt luttrade kyrka bestå af icke mindre än 5 till 600,000 medlemmar, spridda öfver hela Frankrike. De svåra förföljelserna hade ej kunnat beröfva »öknens kyrka» hennes gamla, ärevördiga trosbekännelse från reformationstiden, icke hennes just under förföljelsetiden utbildade fasta organisation, namneligen hennes väl bepröfvade synodalförfattning. Och

[1] Uttrycket härrör icke, såsom man skulle tro, från de ödemarker, där protestanterna plägade fira sin gudstjänst (assemblées du Désert), utan från utsagon i Uppb. b. 12: 6. Äfven dop- och vigselattester dagtecknades »från öknen».

dock hade det mer än en gång sett ut som om allt hopp vore ute och den fullkomliga tillintetgörelsen omedelbart förestående. Särskildt var detta förhållandet under det blodiga camisarderkriget.[1] För de arma invånarne i Cevennernas sköna bergstrakter medförde detta med exempellös grymhet förda religionskrig strömmar af blod och tårar. Under det oerhörda yttre trycket framkallades hos de förföljde en onaturlig stegring af den religiösa känslan. En osund, öfverspänd, mystiskt präglad religiositet gjorde sig kraftigt gällande och medförde naturligtvis allvarsamma vådor för kyrkan. Hennes fasta bekännelses gamla grundvalar hotades. En ny andeutgjutelse från ofvan ansågs ha kommit till stånd och så uppstod en ny profetism. I utsagor, burna af mäktig hänförelses glöd, förkunnade profeter och profetissor sina förmenta andeingifvelser eller uppenbarelser, hvilka gärna rörde sig om de yttersta tingen, Kristi omedelbart förestående parusi, millennium o. s. v. Såsom alltid i svåra förföljelsetider spändes de eskatologiska förväntningarna till en onaturlig höjd. Egendomliga ekstatiska företeelser följde profetismen i spåren, och flere högst märkliga, säkert bevisade fall af fjärrskådning eller clairvoyance skola hafva blifvit iakttagna.[2]

Efter camisardernas undertryckande (1704—05) måste många af dessa »Cevennerprofeter» utvandra och genom dem fortplantades den nu s. k. inspirationsrörelsen till andra delar af Europa såsom särskildt Holland och Rhentrakten. Snart uppstodo ock i mellersta och södra Tyskland under inflytande af denna profetism *s. k. inspirationsförsamlingar.* Sitt namn erhöllo *de inspirerade* däraf, att de vid sidan af den Heliga Skrift antogo en annan gudomlig uppenbarelse, nämligen en fortgående, omedelbar gudomlig inspiration hos *enskilda troende* såsom den Helige Andes särskilda organ. Dessa enskildas utsagor underkastade man sig såsom vore de gudomliga uppenbarelser. — Denna tyska, ehuru ursprungligen från Frankrike utgångna riktning är sålunda till sin grundåskådning nära befryndad med det engelska kväkeriet, och de »inspirerade»

---

[1] Namnet härleder sig från Cevennerbefolkningens klädedräkt: *camise* = blus.

[2] RE[III] Art. Camisarden.

hafva äfven någon gång blifvit kallade *tyska kväkare*, ehuru denna benämning är missvisande, för så vidt som ett *historiskt* samband mellan de båda rörelserna saknas.

De »inspirerades» mest betydande representanter i mellersta Tyskland buro namnen Gruber och Rock. Deras förhållande till Zinzendorff har gjort dem bekanta.

Om några svallvågor från den ifrågavarande rörelsen nått ända upp till Nordtyskland, har man länge saknat kännedom. I ett reskript från början af 1700-talet[1] fäste emellertid Hertig Karl Leopold af Mecklenburg superintendenten von Krakewitz' uppmärksamhet på de s. k. inspirerades framträdande inom hertigdömet. En kapten vid namn Bernhardt från Bützow hade t. o. m. blifvit häktad för sin delaktighet i detta svärmeri. Hos honom hade man funnit ett bref från porträttmålaren Joakim Georg Rhete, som ursprungligen kommit från Berlin men numera vore bosatt i Rostock. Af brefvet hade framgått, att såväl den nämnde Rhete som en skoflickare vid namn Joakim Schönfeld hörde till samma sekt som Bernhardt. Hertigen gaf nu Krakewitz befallning att förmana »detta folk» och att »vederbörligen ställa dem deras dårskap under ögonen». Krakewitz öfverlämnade saken till professor Engelcken, för tillfället dekanus för den teologiska fakulteten i Rostock. Då emellertid Rhete hade rest bort kallade professor Engelcken skomakaren Schönfeld till sig och förmanade honom att afstå från sina irriga meningar. Till att börja med hade Engelcken nu för afsikt att i fakultetens närvaro fortsätta sina förmaningar, men vid närmare öfvervägande fann han saken vara icke så mycket en fakultetsangelägenhet som ett prästerskapet vidkommande ärende, hvadan han hänsköt frågan till det »andliga ministeriet».

Ministeriet beslöt att »på det sorgfälligaste observera de af Christo själf föreskrifna *gradus* af broderlig *admonition* och bestraffning» samt gaf fördenskull Rhetes och Schönfelds specielle själasörjare och biktfäder i uppdrag att samtala med

[1] Tidpunkten för detta reskripts utfärdande har icke kunnat närmare bestämmas.

dem, förhöra och undervisa dem o. s. v. Till följd häraf kallade pastor i S:t Maria-församlingen d:r J. J. Weidner skomakaren Schönfeld till förhör den 10 januari 1718. På utsatt dag kl. 3 e. m. inställde sig också denne. Till att börja med gaf Weidner uttryck åt sina djupa bekymmer öfver de grofva villfarelser, som hans biktbarn omfattade, och började därefter sitt egentliga förhör med att fråga efter Schönfelds förhållande till kapten Bernhardt. Schönfeld medgaf nu icke blott, att han kände honom och korresponderade med honom — för det mesta genom förmedling af soldater — utan äfven att han hölle honom för en sanningens bekännare och martyr. Tillfrågad, hvilken sanning det då vore, bekände han öppet, att Bernhardt lärde, det Kristus snart skulle komma till det tusenåriga riket och utrota all ondska och orättfärdighet i världen samt **att han förvisso skulle utföra allt detta i och genom konungen af Sverige, Karl XII.**

Den närmare tidpunkten för detta rikes kommande vore Herrens sak. Såsom bibelstöd för sina meningar åberopade Schönfeld det 20:de kap. i Joh. Uppb.b. och Jerem. kap. 30.

Ehuru Weidner nu sökte uppvisa det orimliga i antagandet, att konungen af Sverige vore Messias, fasthöll Schönfeld energiskt sin mening och sökte bevisa den genom utsagor ur den Heliga Skrift. Tyvärr meddelar icke Ritter något närmare om den presterade bibelbevisningen, som dock säkerligen icke saknat sitt intresse.

Karl XII:s hufvuduppgift var, enligt Schönfeld, att förstöra Babel och under detta namn inbegrep han Rom, påfven, alla hedningar och öfverhufvud allt afguderi och all synd, samt slutligen de ogudaktiga äfven inom den evangeliska kyrkan. Gent emot det sistnämnda lade Weidner stor vikt därpå, att *dessa* gudlöse dock egde kunskap om den treenige Guden, medlaren Jesus och nådemedlen, och sökte bevisa, att de därför dock icke finge räknas till Babel. Men Schönfeld menade, att äfven de egentlige hedningarna hade kunskap om Gud, ty Kristus upplyste äfven dem. Förtrytsamt frågade Weidner, om han då trodde, att sådant hädiskt tal kunde behaga Gud. Svaret löd, att han vore fast försäkrad om den gudomliga nåden, och snart skulle Gud uppenbara, att han icke fore vill.

Samtalet blef alltså fruktlöst, och Weidner tillrådde därför det »andliga ministeriet», att man ännu en gång skulle inför det församlade ministeriet åtvarna de villfarande, föra allt väl till protokolls samt öfverlämna saken till öfverheten. Han ville alltså göra processen kort. Sådana människor vore man icke i stånd att öfvertyga, menade han, men visserligen kunde Gud i sin allmakt omvända äfven dem.

Vida större begåfning än den skäligen obetydlige Schönfeld hade uppenbarligen porträttmålaren Joakim Georg Rhete. Den 14 januari 1718 infann sig denne till förhör inför archidiakonus Petrus Becher, äfven han anställd vid S:t Maria-kyrkan. Rhete förklarade sig villig att bekänna sin tro och tillät jämväl, att frågor och svar skriftligen antecknades. Men genast från början betonade han på det uttryckligaste, att han icke vore någon lärare eller van vid stridsfrågor, hvadan han icke inläte sig i dispyt med någon människa. Han skulle uppmärksamt höra på allt, men icke tro någonting, förr än att han invärtes i sitt hjärta blefve öfvertygad af sanningens ande. I sin ämbetsberättelse omtalar Becher, att om något ur Guds ord framhölls gent emot Rhete, så brukade han svara: »det säger *jag*, det menar *jag*, enligt *min* förklaring» är det så eller så o. s. v. För sin del ville han förblifva vid andens inre ord, det månde gå honom huru som helst.

Af Bechers berättelse framgår för öfrigt, att Rhete år 1716 vid en eldsvåda i Bütsow gjort bekantskap med Bernhardt. Frimodigt gjorde han reda för sina läromeningar. Icke till alla Bernhardts lärosatser satte han tilltro, men på *fundamentet*, hvarpå dennes tro vore grundad, trodde han fullt och fast. Detta fundament vore, att Herren Kristus skulle komma före den yttersta domen, upprätta det tusenåriga riket på jorden och sålunda under sin herdestaf sammanföra sina förströdda troende. Sättet, tiden och orten vore honom icke bekant. Denna läras grund vore den Heliga Skrift, synnerligast Johannes Uppenbarelse. Becher sökte emellertid att »ordenteligen, vidlyfteligen, grundligen» demonstrera för honom, att Apokalypsens ifrågavarande utsagor icke vore att förstå på detta sätt och bad honom, att han dock måtte besinna sig och låta sig öfvertygas. Men förgäfves. Rhete svarade, att han

icke disputerade, att han kunde höra på allt, men icke tro allt; han förblefve vid *sin* tro, man säge, hvad man ville. I likhet med Schönfeld gjorde han gällande, att *konungen af Sverige var Messias. Densamme skulle varda herre öfver hela världen.* Då Becher häremot invände, att det dock icke gärna vore möjligt, att Kristus, sann Gud och sann människa, kunde fara in i konungen af Sverige, svarade Rhete, att om Guds son kunde antaga kött och blod af jungfru Marias lif, hvarför skulle då icke äfven detta kunna ske?

Ytterligare förhörd meddelade han, att han i *Holland* af en god vän blifvit förd till »de inspirerade». Förut hade han icke hört något om dem eller vetat något om inspiration. Efter den tiden hade de plägat sända honom »*Utsagor*», d. v. s. förmenta andeingifvelser. Dessa plägade han på lediga stunder öfversätta till tyskan.

Becher öfvergick därefter till frågan, om Rhete hölle dessa »utsagor» för gudomlig uppenbarelse, samt i sådant fall hvilket skäl han hade för sin mening. De *måste* vara af Gud, — blef svaret — emedan Rhete ännu aldrig i världen funnit människor, som så som dessa vandrade i Guds fruktan och i kärleken. För öfrigt bemötte han för det mesta Bechers inkast därmed, att de åsyftade dispyt, hvarifrån han bad att blifva förskonad.

Det var naturligt, att Becher skulle vara angelägen om att söka taga reda på sektens utbredning. I detta afseende iakttog emellertid Rhete tydligen stor förbehållsamhet. Så vägrade han att namngifva en i brefvet till kapten Bernhardt omnämnd »broder». För öfrigt bestred han att hafva gjort försök att draga andra öfver till sina åsikter. Uttryckligen bekände han sig till Deboras från Vilvorden s. k. syn, som tydligt ådagalägger Rhetes och Bernhardts höga ställning bland de inspirerade i Holland. Han uppgaf, att Debora vore gift med en holländsk bokhållare och att hon hade »communicerat» Bernhardt sin syn, hvilken Rhete på den sistnämndes önskan öfversatt till tyskan.[1]

[1] Titeln på denna öfversättning, som förvaras i det »andliga ministeriets» arkiv i Rostock, har enligt Ritter följande lydelse: »Ein Gesicht von Debora Vilvordten (så heter det här), angehend die Schriften von der Bruder Bernhardt, ge-

Då Rhete visade sig oemottaglig för Bechers lärdomar, blef äfven denna förhandling utan resultat.

Några dagar senare — det var den 21 jan. 1718 — riktade Rhete en skrifvelse till Petrus Becher, i hvilken han åter uttryckligen bekände sig till sina förut framställda meningar och förklarade sig beredd att betyga sin tro inför det andliga ministeriet och landsfursten, ja inför påfven, turken, kejsaren och hela världen, på samma sätt som hans trosfränder det gjort under hela trenne timmar *inför Hans Czariska Majestät, Peter den store den 7 mars 1717 i Amsterdam.*[1] Men han tillfogade: emedan han fruktade, att predikanterna skulle svårt försynda sig, om de i likhet med Petrus Becher gjorde gällande, att den lutherska kyrkan fördömde de inspirerade, så både han, att man måtte lämna honom och hans trosfränder i fred. Å sin sida hade de icke oroat någon. Ville man göra något, så borde man söka vederlägga Bernhardts skrifter.

Man ansåg sig emellertid icke böra lämna honom i fred. Rhete erhöll sålunda liksom äfven Schönfeld kallelse, att den 18 febr. infinna sig inför det »*andliga ministeriet*».

I bref af den 17:de förklarade den förre sig beredvillig att inställa sig, men tillade, att han vore förskonad från det onyttiga stridandet, *emedan den högste Guden snart skulle göra en ända på det onödiga disputerandet.*

På utsatt dag sammanträdde ministeriet under ordförandeskap af *director ministerii* magister Zeidler, pastor vid S:t Petri. Schönfeld inkallades först och uppmanades att gifva klara och uppriktiga svar på de till honom ställda frågorna. Zeidlers första fråga gällde hufvudpunkten: om S. trodde, att det äfven nu, sedan vi hade den Heliga Skrift, gåfves omedelbara Guds uppenbarelser. Schönfeld svarade undvikande. Han trodde, att Bibeln vore Guds ord, men icke Anden, utan Guds ord vore säden, genom hvilken Anden uppväcktes i oss; An-

schrieben an die Jüden in Amsterdam, nach dem der Bruder Rhet uns zur selbigen Zeit alles gewarschauet hatte, um über dieselben Schriften zu bitten und auf seine Träume und Gesichte wohl acht zu haben.»

[1] Czar Peters uppehåll i Holland varade från slutet af år 1716 till början af april 1717, enl. den af Ritter citerade Brückner, Peter der Grosse s. 431 ff.

den funnes redan i den naturliga människan, innan hon antagit Guds ord, såsom ett stycke af Gud, hvilket sedermera genom den Heliga Skrifts ord antändes och uppflammade. Såsom bibelbevis åberopade Schönfeld Rom. 2: 14. Men Zeidler frågade återigen, om det då ännu i dag gåfves omedelbara uppenbarelser, och nu bejakades detta utan vidare af Schönfeld. Att de kommo från Gud, det visste han af egen öfvertygelse och erfarenhet. Som skriftbevis hänvisade han åter till Rom. 2: 14. Från den äldsta kristna tidens uppenbarelser drog han slutsatsen, att sådana äfven måste förekomma i de yttersta tiderna, särskildt då Herren skulle komma till det tusenåriga riket för att förinta Anti-krist. Den sistnämnde sutte allaredan i Guds tempel, hos alla sekter, ja äfven hos lutheranerna. Slutligen kunde ju ock Gud göra, hvadhelst han ville, och sålunda äfven gifva nya uppenbarelser. Då Schönfeld emellertid icke för sin mening i detta stycke kunde åberopa något uttryckligt ord ur den Heliga Skrift, bemödade sig Zeidler att »med vidlyftiga, sköna omständigheter» utreda och ådagalägga, att uppenbarelsens tid upphört med den siste aposteln. På Schönfeld gjorde denna förklaring ej det ringaste intryck. Hvad beträffar de förmenta, nya uppenbarelsernas ändamål uppgaf Schönfeld, att Kristi evangelium vore fördunkladt och, då det icke kunde afslöja sig själft, måste »den käre Guden» med uppenbarelser utrusta personer, som därtill vore mera skickade än de opånyttfödda. Då han nu med anledning häraf tillfrågades, om han då ansåge alla dem för opånyttfödda, som motsade sådana uppenbarelser, svarade han med ett klart ja. Zeidler gick honom nu närmare på lifvet för att utforska, om han hölle samtliga präster i Rostock för opånyttfödda. Försiktigt svarade han, att det visste han ej, han vore ingen domare o. s. v., men om de hölle uppenbarelserna för vederstygglighet, ja, för djäfvulslära, så kunde han *icke* erkänna dem för pånyttfödda; i öfverensstämmelse härmed kunde de icke efter Guds vilja rätt predika, döpa eller utdela Herrens nattvard. I sammanhang härmed utspann sig ett samtal angående *dopets väsen*. Schönfeld lärde, att detsamma icke gåfve pånyttfödelse, enär det icke gåfve tron.

Dopet vore enligt hans mening ett godt samvetes förbund med Gud.

Zeidler tog nu ånyo upp hufvudfrågan och tillsporde Schönfeld, om då icke Guds ord vore i sig självt klart och sålunda en särskild uppenbarelse öfverflödig. Den senare medgaf visserligen, att den Heliga Skrift vore i sig själf klar, men — tillade han — om människorna icke läte sig dragas genom ett medel, så måste Gud tillgripa ett annat. I kyrkorna hade han hört prästen tala om saker, om hvilka *han* visste mer än predikanten. Så t. ex. var förhållandet med d:r Weidners predikan den 8:de söndagen efter Trefaldighet öfver de falska profeter. För ingen hade han dock yppat denna sin »innerliga drift», utan öfverlåtit saken åt Gud, om och när han ville göra den uppenbar. Alltifrån den tiden hade han dock icke gått till skrift och kommunion hos Weidner, utan för detta ändamål besökt en annan kyrka. Zeidler frågade nu, *om han då verkligen trodde, att Kristus farit i konungen af Sverige?* Schönfeld svarade: »Det har jag aldrig sagt. Det är Bernhardts påstående.» Men väl trodde han, att *konungen af Sverige vore af Abrahams säd efter köttet. Denne vore den, om hvilken det stode skrifvet, att han skulle sönderslå de gudlöse med järnris och på hvilken de orden syftade: Du är min Son; i dag har jag födt dig. Han vore den Messias, på hvilken judarne hoppades* o. s. v. Då man nu sökte klargöra för honom, att detta icke stämde med läran om Guds treenighet, och tillsporde honom, om han då trodde, att Kristus vore den andre personen i gudomen, svarade han, att han trodde på Kristi gudom, men om honom såsom *person* visste han ingenting. Gud vore ett obegripligt väsen. Om tre *personer* stode ingenting i bibeln. — Därmed var förhöret för denna gång afslutadt, och Schönfeld fick afträda.

Den 21 februari återupptogs ransakningen. Zeidler sökte nu till att börja med öfvertyga Schönfeld om treenighetslärans sanning. Såsom man kunde vänta, misslyckades detta, och slutligen bad skomakaren, att man måtte förskona honom från ytterligare försök i denna riktning. Hvad han trodde, det visste han från Gud. Lika litet resultat hade den följande diskursen om människans naturliga förmåga och om de nya

uppenbarelserna. Då Zeidler slutligen kom tillbaka till frågan om Karl XII och sporde, om *Schönfeld då menade, att denne själf ansåge sig vara Messias, erhöll han svaret, att, om konungen själf stode framför honom och förnekade det och sade: Jag är det icke, så ville han dock säga: »Du är det!» — och detta t. o. m. om konungen läte hugga hufvudet af honom.*

Då Schönfeld icke stod till att öfvertyga, fick han ånyo afträda.

Ministeriets beramade konferens med porträttmålaren Rhete kom icke till stånd, enär Rhete förstod att hålla sig undan.

Emellertid hade saken gifvit anledning till mycket tal i staden och naturligtvis äfven kommit till rådets öron. Inom denna myndighet var man ej fullt belåten med prästernas sätt att behandla ärendet. Måhända fann man — såsom Ritter anmärker — det vara betänkligt, att Karl XII, som var vän till den i strid med staden invecklade Hertig Karl Leopold, åtnjöt sådana sympatier i Rostock. Då prästernas benägenhet för hertigen var bekant, ansåg förmodligen också rådet tryggast, att ärendets behandling icke helt öfverläts åt dem. Men i hvarje fall kände sig rådet kränkt i sin rätt. Och detta icke utan grund, ty enligt 1584 års arfFördrag skulle de stadens borgare och invånare, som kommo i misstanke för villfarande lära, först förmanas af vederbörande prästerskap, men om detta icke hjälpte, *af rådet och ministeriet samfäldt.* Därest icke heller detta ledde till målet, så skulle rådet och ministeriet inberätta saken till landsfursten, hvarpå denne hade att genom konsistoriet i Rostock eller andra teologer fälla dom, hvars exekution ålåge rådet. På grund häraf inlade rådet besvär mot det andliga ministeriet, som också erkände, att det öfverskridit sin befogenhet och godkände den rådets och ministeriets gemensamma handläggning af målet, som det förstnämnda påyrkat.

Fredagen den 25 febr. 1718 kl. 11 f. m. sammanträdde på ministeriets ämbetsrum utsedde representanter för båda de ifrågavarande kollegierna. Rådets ombud voro borgmästaren Tielke och senatorerna Müller och Meier; ministeriet hade till sina deputerade utsett hufvudkyrkornas pastorer, hrr Zeidler, Petrus Becher, Weidner och Lehmann. Borgmästaren var ord-

förande för kommissionen, ehuru Zeidler såsom »director ministerii» synes hafva ledt själfva förhöret.

Denna gång fick man verkligen tillfälle att förhöra äfven Rhete. Hans hårda sinne hade mjuknat åtminstone så mycket, att han bekvämat sig till att hörsamma kallelsen. Förhöret rörde sig om samma punkter som förut. Rhete var dock ej den, som genast föll till föga, utan höll tvärtom ståndaktigt fast vid sina åsikter. Något egentligt nytt framkom icke vid detta förhör. Det förtjänar dock möjligen nämnas, att man särskildt uppehöll sig vid undersökningen af Rhetes bekantskap med en viss »Monsieur Schack». Den anklagade förklarade, att han kände honom sedan ungefär fem veckor, att Schack till honom öfverlämnat ett bref från Bernhardt samt att han nu hvarje dag intog sina måltider hos honom. De plägade tillsammans läsa ett kapitel ur bibeln, uppbyggas inbördes och examinera hvarandra, om de ännu »hade något syndigt hos sig». Om det tusenåriga riket brukade de icke samtala. Orsaken till Schacks närvaro i Rostock påstod han sig icke känna. Sin bekantskap med Pastor Vanter i Kuhlrade, hvilken under någon tid år 1715 varit suspenderad för svärmiska åsikter, tillstod han öppet och erkände, att han befordrat bref till honom. Efter slutadt förhör förekallades äfven Schönfeld, och båda erhöllo befallning att *sub poena carceris* afhålla sig från alla sammankomster och icke vidare utbreda sina farliga villfarelser. Sedan de äfven erhållit meddelande om, att de framdeles ånyo skulle förekallas, fingo de för denna gång aflägsna sig. Därefter beslöt kommissionen att vid de följande sessionerna taga de anklagade *ad protocollum,* utförligt vederlägga dem deras villfarelser och först, om detta blefve resultatlöst, sända akterna jämte relation om saken till hertigen för vidare åtgärders vidtagande.

Redan den 1 mars underkastades Schönfeld nytt förhör. Från detta är egentligen blott att anteckna, det han uppgaf, att Rhete erhållit några holländska »utsagor», bl. andra en bok med titel »*Allarmgeschrei*». Sådant brukade Rhete erhålla af drängar och pigor i Holland, med hvilka han där gjort bekantskap.

Ehuru äfven en den 27 okt. med Schönfeld ånyo företagen förhandling lika litet som de föregående ledde till önskadt resultat, tillgrep man icke den förut beramade *modus procedendi*, utan lämnade all möda ospard att på enskild väg bringa honom till rätta. Weidner och Becher lyckades också slutligen förmå honom till eftergift. I hvad mån hotelser om straff medverkat att göra den stackars skomakaren mör, undandrager sig vår kännedom. Lätt var i hvarje fall icke denna omvändelse. Ty först den 24 oktober 1719, således efter förloppet af ett år, kunde borgmästaren Tielke meddela den församlade kommissionen det glada budskapet, att Schönfeld önskade återkalla. Denne bekände sig nu också till en fullt rättrogen »bekännelse», som uppsatts af Becher, och återkallade alla sina forna villfarelser med undantag af sin åsikt om det tusenåriga riket. Med afseende på denna punkt förbehöll han sig frihet. Ehuru han i detta stycke hänvisades till sin själasörjare, erhöll han nu admission ad sacra. Innan han mottoge H. H. nattvard, skulle dock hans ånger och fel förkunnas från predikstolen i Maria-kyrkan, dock utan att hans namn nämndes. Innan han aflägsnade sig från kommissionen, uppmanades han slutligen att äfven söka omvända sin hustru, hvilket han också lofvade.

Såsom vi sågo förhördes Rhete den 25 febr. 1718. Först i november samma år (tisd. d. 2 nov. 1718) förekallades han ånyo. Under mellantiden hade han i ett bref till borgmästaren gjort ett häftigt utfall mot prästerskapet. Så hade han kallat dem för otrogna och sagt, att församlingen hade i Guds hus frågat: »Hvar äro prästerna? Vi vilja stena dem till döds.» Vid förhöret erkände han sig hafva skrifvit detta bref. Då han med anledning häraf hårdt ansattes, därför att han så kunnat skymfa prästerna, försvarade han sig därmed, att han sade, det *de icke hade velat tro, att Karl XII vore Messias, då likväl Gud ingifvit honom att skrifva sådant. Alltså voro de otrogna.* Att han härigenom gjort sig skyldig till ärekränkning gent emot prästerna, ville han icke medgifva. I fråga om talet i församlingen åberopade han sig på de båda Schönfeldarnes, skomakarens och skolmästarens vittnesbörd. De hade sagt honom, att isynnerhet det lägre folket talat så. Att upp-

gifva namn vägrade han och ville för öfrigt ingenting veta angående lärarnes trosståndpunkt. — Mera ingående var undersökningen angående en från honom härrörande (antagligen holländsk) öfversättning af utsagor från »*profeter*», som år 1717 hade vistats i Rostock.[1] Han föregaf, att denna skrift vore allmänt spridd i staden. Själf hade han för ungefär ett år sedan erhållit den af Pastor Vanter i Kuhlrade och sökt skicka den (troligen i öfversättning) genom köpman Benedix Heins' förmedling till Holland, emedan man därstädes velat höra om de under, som hade skett på denna ort. Bestämdt bestred han emellertid, att hafva sökt sprida skriften genom att utkasta exemplar af densamma på Rostocks gator.

Vid detta tillfälle kom äfven det faktum på tal, att Rhete hade användt sin konst såsom målare till att utbreda sina åsikter. Så hade han i bild framställt det tusenåriga riket samt sändt ett exemplar af sin målning till svenske öfversten von Fitinghoff, ett till superintendenten i Wismar och ett till superintendenten Schumann i Schwerin. De båda sistnämnda hade dock återsändt taflan. Till dessa mått och steg hade han enligt egen uppgift blifvit drifven af en röst, som oupphörligen tillropade honom: »*Förbannad vare den, som utför Herrens verk försumligt*».

Då han omöjligen kunde bevekas till återkallelse, måste man med oförrättadt ärende åtskiljas. Till grundval för ytterligare förhandling uppsattes ett utförligt aktstycke, enligt hvilket Rhete skulle förhöras. Den 22 november förekallades han ånyo, men åter utan ringaste resultat. Man beslöt då att enligt arfffördraget hänskjuta saken till »Serenissimus».

Huruvida detta verkligen ägt rum, kan Ritter ej bestämdt uppgifva. Han förmodar dock att så icke varit förhållandet. Alla hittills iakttagna omständigheter tala däremot. Men några nya vare sig offentliga eller privata förhandlingar med Rhete förekomma icke heller. Ögonskenligen har man helt enkelt låtit saken förfalla. Och hvarför? Förmodligen hade man uppgifvit hoppet att på denna väg kunna uträtta något, medan man ännu vågade hoppas att på detta sätt nå

[1] Ritter anmärker, att han i akterna icke funnit något ang. dessa profeter.

målet med den obetydligare och af Rhete vilseförda Schönfeld. Den lagliga proceduren hade varit att öfverlämna målet till hertigen. Men detta ville uppenbarligen icke rådet, enär staden i förbindelse med ridderskapet, kejsaren, Hannover o. s. v. var invecklad i den häftigaste strid med hertig Karl Leopold, och det på den grund icke kunde från stadens synpunkt vara önskvärdt, att hertigen erhöll en kärkommen anledning att inblanda sig i Rostocks egna angelägenheter. Äfven om *prästerskapet* tänkte annorlunda, så kunde det tydligen ej genomdrifva sin mening inom den gemensamma, under borgmästarens ordförandeskap arbetande deputationen.

Det är väl möjligt, kanske troligt, att Karl XII:s död den 30 november 1718 fört Rhete på andra tankar med afseende på frågan om den svenske hjältekonungens förmenta messianitet. Men i hvarje fall förmåddes han till följd af sin hustrus bortgång, som inträffade ungefär samtidigt, att åter träda i förbindelse med de kyrkliga myndigheterna. Rhete saknade nämligen i likhet med Schönfeld tillträde till H. H. nattvard och hade, upprörd som han var häröfver, underlåtit att kalla någon själasörjare till sin hustrus dödsbädd. Denna underlåtenhet kände han sedermera såsom en tung samvetsbörda och då han själf med smärta fann sig utestängd från sakramentet, riktade han den 13 dec. 1721 en skrifvelse till director ministerii, Zeidler, i hvilken han gaf sin biktfader skulden för att hans hustru dött utan andlig tröst, emedan denne afvisat *honom*, och där mannen var, där måste ju ock hustrun vara. Vidare bad han om tillåtelse att åter undfå nattvarden utan alla onyttiga disputationer. Han tillade, att för den händelse hans begäran icke villfores, *måste han vädja till hertigen*. Samtidigt öfverlämnade Rhete en skrift med titel: »*Enfaldig bekännelse efter den heliga skrift*». I densamma aflade han icke blott en rättrogen bekännelse, utan erkände äfven stadens präster såsom ordentligen kallade lärare, hvilka man icke finge smäda. Sina tidigare uttalade läromeningar återkallade han dock icke uttryckligen, och läran om det tusenåriga riket omnämndes icke med ett ord.

Rhetes bekännelse ansågs icke heller tillfredsställande. Nya förhandlingar började. Det lönar sig dock ej mödan att

här följa dem. Under fyra långa år framsläpades saken. Bland handlingarna finnes ett den 19 september 1725 dagtecknadt af Rhete egenhändigt skrifvet dokument, utgörande hans »slutliga konfession». I tio satser återtager han här först sin bekännelse från dec. 1721 och tillfogar ännu ett par satser, i hvilka han återkallar sina särskilda läror, sina utfall mot prästerna och lofvar att vid tilläfventyrs uppkomna »skrupler» i trossaker hålla sig till det af Gud förordnade predikoämbetet, (enkannerligen till sin biktfader) och af detsamma söka undervisning i Guds ord.

Därmed var hela saken afslutad.

* * *

Huru skall nu den i ofvan skildrade förhandlingar framträdande, energiskt fasthållna religiösa vördnaden för, att icke säga dyrkan af konung Karl psykologiskt förklaras? Först och främst må härvid hänvisas till det utomordentliga intryck, konungens personlighet utöfvade på hela samtiden. Vida hade ryktet trängt om hjälten från Norden. Öfverallt i Europa visste man förtälja icke blott om hans lysande vapenbragder, hans okufliga mod och viljestyrka, men äfven om hans uppriktiga gudsfruktan och stränga sederenhet, hans omutliga sanningskärlek och starka, i handling ådagalagda rättfärdighetskraf. För mången var det uppenbart, att den svenske konungen var ett den gudomliga viljans redskap i världen, ett sanningens och rättens organ i vida högre grad än någon annan samtida härskare. Men för den ekstatiskt uppjagade religiösa känslan var steget från ett sådant betraktelsesätt lätt taget till att i honom se rättfärdighetens ende, högste och fullkomlige representant på jorden. Fasthållas dessa synpunkter, måste erkännas, att »de inspirerades» ifrågavarande idé icke är så bizarr och oförklarlig, som det vid första påseende kan förefalla. — Men äfven en annan viktig omständighet förtjänar beaktas. Allt ifrån det trettioåriga krigets dagar var man som bekant van att betrakta Sverige såsom protestantismens förnämsta skyddsmakt i Europa. I kraft af sin garanti för vestfaliska freden kunde Sveriges konung uppträda till försvar för samtlige riksfurstars rättigheter emot kejsarmakten och häfda prote-

stanternas religionsfrihet till och med inom kejsarens och de katolska riksständernas egna länder.[1] Och konung Karl hade för egen del ingalunda försummat att visa sina sympatier för evangeliske trosfränder i katolska länder och med stort eftertryck ingripa till deras förmån. Under rasterna i jakten efter Oginski plägade konungen bevista gudstjänsten i småstädernas lutherska kyrkor och utdelade penningegåfvor till de fattiga och förtryckta församlingarna.[2] Men mera än sådana jämförelsevis sporadiska yttringar af medkänsla för spridda evangeliska lokalförsamlingar betyder väl för föreliggande fråga Karl XII:s bekanta, kraftfulla inskridande vid freden i Altranstädt år 1706 till förmån för de evangeliske i Schlesien. Bevisade han sig ej framför allt genom denna handling såsom den utlofvade, bidade räddaren från Norden? Satte han icke just därigenom inseglet på sin kallelse såsom Herrans smorde i eminent mening? Så månde »de inspirerade» hafva frågat sig, och svaret kunde från deras ståndpunkt ej gärna bli mer än ett. Svarets riktighet bekräftades genom »profeternas» ingifvelser från ofvan. Och så bestämd och otvetydig syntes dem den förmenta uppenbarelsen om den svenske konungens messianitet, att de, trots alla vedervärdigheter, med sin själs hela energi höllo fast vid denna mening ännu så sent som 1718, då Karl XII:s en gång så lysande stjärna på den europeiska storpolitikens himmel synbarligen befann sig i nedan. Ja, hvem vet, om ens kulan vid Fredrikshald förmådde helt tillintetgöra det svärmiska hoppet om Karl såsom världsfrälsaren.

Djup var klyftan mellan Karl XII:s och tsar Peters verkliga personligheter. En bjärt afspegling af den historiska motsatsen dem emellan framträder inom de kiliastiska strömningarnas område. Medan vår nationalhjälte af den religiösa fantasien koras till frälsaren själf, så befinnes tsar Peter utgöra dennes afskyvärda vrångbild. Det västerländska svärmeriets trossats *Karl XII — Messias* äger nämligen sin kyrkohistoriska motsvarighet i den ryskt-sekteriska dogmen: *Tsar*

---

[1] H. Hjärne, Karl XII, Sthlm 1900, s. 30.
[2] A. a. s. 136.

Peter — Antikrist. Den senare satsens uppkomst väcker ingen undran. Snarare må man väl förvåna sig öfver, att de mystiskt-apokalyptiska riktningarna icke i vida större omfattning och äfven utom Rysslands gränser så uppfattat denne slaviske potentat, som man icke skytt att kalla »den store».

Herman Lundström.

Studier öfver den svenska kyrkans organisation och författning vid 1100-talets midt.

I.

Enbart att den tanken kan uppstå vid 1100-talets midt, att Svea- och Götalandskapen böra få en egen ärkebiskop, metropolit, att de skulle kunna bilda en egen kyrkoprovins inom kyrkan, visar, att de kyrkliga förhållandena inom landet nått en viss grad af fasthet och stadga. Detta framträdde i yttre måtto närmast i den kyrkliga organisationen och i dennas utbredande inom området. Hvarken af det ena eller andra är man dock berättigad att draga allt för långt gående slutsatser om den i egentlig mening kristna kulturens utbredning. Allt, hvad man vet, torde knappast visa mer, än att den kyrkliga organisationen tagits i skydd och hägn af den politiska maktens innehafvare.

På de icke få ställen i den bevarade litteraturen, där förhållandena mellan den politiska makten och kyrkan behandlas, se vi nämligen, att de viktigare kyrkliga ämnena i de nordiska länderna afgöras på tingen och på stormansmöten af samma menighet och på alldeles samma sätt, som hvilken som helst annan fråga de i mötet deltagande kunde komma sig för att besluta uti, och att besluten i de kyrkliga frågorna därför också för rättsområdet innebära förpliktelser af samma art och verkan som i hvilket annat ämne som helst.

Redan då Ansgarius andra gången är i Sverige,[1] se vi,

[1] Vita Anskarii auctore Rimberto ed Waitz S. R. G. in usum scholarum. Kap. 27, jfr Olrik: Konge og Præstestand I, s. 53.

att tillåtelsen att predika lämnas honom först efter det frågan varit före på tingen, hvilkas menighet gifver sitt samycke. På samma sätt införes kristendomen på Island genom ett alltingsbeslut, hvarefter hvar och en böjer sig för detsamma, ehuru man vid dess antagande hade en tämligen grumlig uppfattning af hvad ett dylikt beslut egentligen innebar. Lagmannens viktigaste motivering är nämligen, att kristendomen bör antagas, på det ej mer än *en* lag och *en* sed måtte finnas i landet, så att icke på Island som i andra land befolkningen måtte råka i tvedräkt och utrotas af strider.[1]

I Norge tillgick det på samma sätt. Kristendomens yttre organisation ordnades genom en öfverenskommelse mellan konung Olof och biskop Grimkel på Mostrar *ting*. Sedan programmet där antagits, genomför konungen detsamma på de olika lagsagornas ting.[2] De därstädes gjorda medgifvandena fingo sedan för menigheten i de olika lagsagorna karaktär af lag, som skulle åtlydas.[3]

För Danmark är mig icke något ställe i litteraturen bekant om kristendomens antagande på tingen. Från en tid, som torde vara långt aflägsen den tidpunkt, då detta skedde, är oss emellertid kändt det sätt, hvarpå en af de mest betydelsefulla reformerna af de skånska och själländska kristenrätterna tillgått, och detta synes mig öfverensstämma med de ofvan omnämnda formerna från Norge. Det synes mig nämligen, som L. Holbergs tolkning af sättet för lagarnes tillkomst 1171 vore den rätta.[4] Man har på ett stormansmöte i Ring-

[1] Ares Islendinga boc ed. W. Golther. Halle 1892. Kap. VII.

[2] T. ex. Norges gamle love I Gulathings lov Kap. 15: — — — sem Olofr hinn helgi iatte Grimkeli biscope a Mostrar þingi oc sva sem uurdum a satter siðan — — —. Lagstoff finnes i de olika norska kristenrätterna, som uttryckligen hänföres till denna öfverenskommelse på Mostrar ting.

[3] Jfr Taranger: Den angelsaksiske kirkes indflydelse paa den norske s. 129—141, särskildt s. 136 f.

[4] *Kirke og Len under Valdemarerne.* Retshistoriske afhandlinger. I. Skånsk-sjællandsk Kirkeret kap. 6, sid. 130 ff. — Den skånska lagen i nydansk öfversättning hos Holberg; i gammalskånsk hos Schlyter: Skånelagen III Codex juris Ecclesiastici Scaniæ, Skånska Kyrkorätten. Den själländska tryckt bl. a. i Thorsens upplaga af de själländska lagarne.

sted, i hvilket konung Valdemar, ärkebiskop Eskil och biskop Absalon bl. a. deltogo, enats om de ändringar i de dåvarande kyrkolagarne för Skåne och Själland, som borde företagas mot att dessa landskaps innevånare gingo med på den reform i prästerskapets aflöning, som tiondens införande skulle medföra. Sedan mötet fattat sina beslut, lysas desamma för själländarne på deras landsting den 21 juli 1171 och kort tid därefter för skåningarne på deras i Lund. Därefter voro dessa ändringar af kyrkorätterna lag för de respektive landskapens invånare.

På samma sätt meddelas oss af en gammal anteckning, att beslut att utgöra tionden till biskopen af landstinget i Västergötland omkring 1200 formligen fattades.[1]

Med den kännedom, man har om det svenska statslifvet i denna tid, synes det mig, i analogi med hvad som visats vara bruk i grannländerna och med hvad som längre fram skedde, vara klart, att kristendomen införts genom en rättshandling på tinget samt att man här liksom där genom formliga rättsakter åtagit sig de bördor, som organisationen af kyrkan och dess tjänst kräfde.

Om denna uppfattning, att kristendomen så att säga lagtagits, är riktig, blir det naturligtvis ett faktum af stor betydelse för bedömandet af frågor rörande kristendomens officiela utbredning. Ty att tinget i ett landskap antog kristendomen måste då innebära en samtidig organisation af kyrkan inom hela det område, för hvilket tinget utgjorde en representation.

I sakens natur ligger då, att kyrkans representanter försökte fortast görligt åt sig anskaffa gudstjänstlokaler,[2] först i de större distrikten och så småningom i de mindre, ty endast så kan t. ex. ett stadgande som efterföljande förstås, att det kommit till och upptecknats i samband med att kristendomen

---

[1] Schlyters ed. af V. G. L. IV 16. þrættændi war biscupær lærppulwær. — — — Han com fyrstæ sinne tyundæ aff bondom biscupi. þa fek han dome til a þingi — — —. Följande mening i Gutasagan antyder likaledes, att kristendomen lagtagits på Gotland: Siþan Gutar *toku* sir biscup oc presti oc *wiþir fulcumnum cristindomi* — S. R. S. III, s. 11. N:r 6 början.

[2] Redan under det första stadiet af mission gör sig ett liknande sträfvande gällande; vi höra ju talas om att Ansgar får en kyrka åt sig uppförd i Birka.

för första gången lagtogs. Frosta things lov. Kap VIII:[1] Boendr skolu fylkis kirkiu *lata gera*, fylkis mænn alla, oc hafe gort a XII manaþom, eða gialðe XV merkr biscupi, ef af tre er. En ef mæn vilia gera kirkiu or steini. þa skola þeir raþa er bætr vilia oc vittraster eru, ef sumir vilia eigi oc skil þa a. Också återfinnas dylika stadganden icke i yngre norska lagredaktioner. De *ersättas* af stadganden om, att fylkesmännen för hufvudkyrkorna och häradsmännen för häradskyrkorna o. s. v. voro skyldiga att inom 12 månader vara färdiga med reparation af sina respektive kyrkor samt att de annars skulle böta 15 marker, hälften till konung och hälften till biskop.[2] Vi ha således samma tidslängd och bötesbelopp i dessa yngre redaktioner, men målet är här reparation af kyrkan, ej dess uppförande. Det visar ju, att stadgande för sistnämnda ändamål blifvit öfverflödigt: behofvet af kyrkor var tillfredsställdt. På samma sätt innehåller den s. k. skånska kyrkorätten endast stadganden om, huru skall förhållas, när ny vigsel af gammal kyrka kräfves, men ej om sådan vid nybyggnader, hvilket ju visar, att man i Skåne 1171 kommit förbi den tid, då sådana voro ofta förekommande.

Sålunda torde svenskarnes grannar i söder och väster ha sitt behof af kyrkor fylldt, d. v. s. sockenindelningen genomförd ganska långt före midten af 1100-talet. Och en granskning af det material, som står oss till buds för det svenska området, torde gifva samma resultat för detta.

Redan den bekanta notisen hos Adam af Bremen (bok III kap. 15), som innehåller, att värmländingarne på hans tid blefvo kristnade, pekar i en sådan riktning. Om Värmland, hvilket otvifvelaktigt var ett landskap, som låg afsides och hade glesare befolkning än de landskap, som utgjorde det dåtida Sveriges hufvudland, då kristnades, så innebär det, att missionen nått vissa resultat i hufvudlanden, då den kunde ge sig tid att börja uppsöka utkanterna af riket. Att det för öfrigt dröjde mer än 100 år, innan andra ändå fattigare, af-

[1] N. G. L. I, s. 133.

[2] T. ex. Borgarthings (nyere) kristenrætt (N. G. L. IV, s. 163) fl. 5 och 6. Stadgandena ofta specificerade med hänsyn till bötesbeloppen för olika förseelser.

sides liggande landsdelar kristnades, visar ett annat direkt uttalande från Sverres saga.[1] Där omtalas nämligen, att konung Sverre under sin konungatids första oroliga år en gång flydde från Norge till Helsingland genom Järnbäraland, d. v. s. skogsbygden mellan Dalarne och Västmanland, hvilket då ännu var hedniskt. Dylika vittnesbörd om rikets utkanter äro icke värda att öfverskattas. I rikets hufvudland har helt säkert kristendomens ställning sedan länge varit befäst.

De svenska lagredaktionerna äro i likhet med de flesta bevarade norska gjorda så sent, att man ej i dem kan vänta att finna stadganden från öfvergångstiden mellan hedendom och kristendom. De tillhöra alla ett stadium, då den kyrkliga kulturen genomsyrat samhället.[2]

I dessa svenska lagar finnes dock ett och annat stadgande, belysande att den kristna kyrkan inkommit i Sverige långt tidigare än 1100-talets midt. Till exempel må anföras, att västgötalagens båda redaktioner i fråga om kyrkobyggnad tillhöra en tid, då träkyrkor äro det vanliga i landskapet: Taker kirkia at fyrnes; standa stolpar oc ligia syllar oc helt dyrne træ oc fæstiband; ligger camber heel oc altare, hafui kirkia vighsl sina, æn tho at hana böte, æn thæssi æra all hell.[3] Dessa stafkyrkor äro med få undantag nu borta och det märkliga är, att Västergötlands kyrkliga arkitektur, som ersatt träarkitekturen och som är uppförd af naturlig sten, är till största delen romansk och således senast tillhör 1100-talet. Det har tydligen gått till så, att på allt flera ställen de, »er bætr vilia oc vittraster eru», fått råda och kyrkorna uppförts af sten. Sedan ha grannförsamlingarnas ambition blifvit väckt,[4] och då de gamla träkyrkorna blefvo bristfälliga,

---

[1] Sverris Saga Sigurðarsonar. Kap. 8; mig tillgänglig i Vigfussons och Ungers edition af Flateyarbok. Kristiania 1869, bd II, s. 544.

[2] Rent redaktionelt sedt tillhöra de svenska lagarne ett sent stadium. Alla dessa äro systematiserade i balkar, under det att t. ex. Gulathings loven (N. G. L. I: 1) och Skånelagen endast utgöra en samling rättsuppteckningar.

[3] y. V. G. L. Kirk. B. fl. IX. Schlyters ed. s. 85.

[4] Se citatet ofvan sid. 25 ur Frosta things loven.

ersattes de af andra af sten.[1] Dessa förhållanden peka i den riktning, att den tidpunkt, då kristendomen lagtogs i Västergötland, måste ligga långt tillbaka i tiden, mer än 100 år tidigare än den tid, då det svenska ärkesätet upprättades.

Märkliga uppgifter, som visa åt samma håll, finnas i den biskopsserie, som af annan hand finnes tillskrifven i den codex, hvilken innehåller den s. k. äldre västgötalagen.[2] Vid den tredje biskopen Astmuðær heter det: Han satt i fyrst staff oc

[1] Om modets makt inom den kyrkliga arkitekturen och kulturen se polemiken mellan prof. I. B. Løffler och pastor Helms i (dansk) Historisk tidskrift. Att märka äro uttalandena i den första uppsatsen: Fra hvilken Tid skriver Hovedmassen af vore Brudstenskirker sig? (1895): *at opførelsen af vore kirker, de ved dem foretagne større forandringer og udsmykninger samt anskaffelsen af flere af de betydigste yngre inventariegjenstande som regel ere skete i løbet af forholdsvis kort tid indenfor de forskjellige landsdele.* (Prof. I. B. Løfflers kursivering.)

[2] Tryckt i Schlyters edition som IV: 16. Dessa anteckningar i codex gjorda i början af 1300-talet. Deras allmänna karaktär synes vara den, att de utgöra en lös kombination i kronologisk ordning af anteckningar om västgötarnes äldre biskopar. Af dessa primäranteckningars form förefaller det mig, som om källan, ur hvilken afskrifvaren hämtat sitt vetande, varit urkunder af samma slag, som dem Weeke publicerat under titel *Lunde Domkapitels gavebøger* (Khavn 1884—1889). Sådana böcker, där dödsfall antecknades för att komma ihåg dagen för själamässor och den gåfvas storlek, för hvilken mässorna skulle hållas, fanns säkert vid alla domkyrkor och således också i Skara. Liksom i Lunds gavebog Absalon fick nöja sig med några rader och hans efterföljare Andreas Suneson däremot ihågkoms med en många gånger så lång anteckning, så kan i Skaraboken den gode biskop Bendictær mycket väl fått sig en mycket lång minnesanteckning af någon hänförd lärjunge, under det andra äfven lika betydande biskopar ej fått någon längre minnesruna. Är denna förmodan om källan för biskopslängden riktig, så härstamma primäruppgifterna från skilda tider, i allmänhet således hvar och en från tiden kort efter respektive biskopars död. Därigenom ökas naturligen de olika anteckningarnas värde såsom varande samtida uppgifter om de döde biskoparne. Om däremot öfversättaren-kombinatorn rätt bedömt biskoparnes inbördes tidsföljd, om han fått med alla eller om de, han fått med, verkligen varit biskopar i Västergötland, torde vara starka tvifvel underkastadt. A. D. Jörgensen har i *Den Nordiske Kirkes grundlæggelse*, tillägg XV: *Nordens kendte biskopper intill 1134* sökt sammanställa en biskopsserie för Skara, som har annat utseende. Särskildt godtyckligt af honom synes mig emellertid vara att alldeles afföra Stenfinn ur listan på Skarabiskoparne och göra honom till biskop i Helsingland. Märkligt är också, att Jörgensen tror sig hafva uppvisat, att flera af de biskopar, om hvilka det i V. G. L. IV: 16 tydligt tillfogas »i Skarum liggær han» eller liknande, i självfva verket dött så långt bort som exempelvis i Ely.

stoll i Skarum, *oc hanum sköttes bolstadhir hær aff almænnighi* — — — Detta innebär väl, att menigheten upprättade ett fast biskopssäte inom landskapet och därvid på tidens vanliga sätt för öfverlåtelse af jord åt biskopen öfverlämnade den för hans uppehälle nödvändiga jorden. Vid Astmuðærs närmaste efterföljare, Stenfinn, tillfogas den upplysningen: Han gat fyrst comet sit biscussdöme till rættæ lydnu; alltså var då — enligt författarens mening — en kyrklig organisation genomförd i Västergötland.

Landskapet öster om Vättern torde ej hafva varit mycket efter nabolandet väster om denna sjö. För Östergötland föreligger emellertid dåligt litterärt material för att bedöma tidpunkten, då kristendomens införande där skedde. Arkitekturen pekar i samma riktning som i Västergötland. För det till Linköpings stift hörande Gotland innehåller Gutasagan en del upplysningar, med hvilka det dock synes svårt att komma till någon reda i kronologiskt hänseende. De faktiska upplysningar, den lämnar, synas mig ej böra dragas i tvifvelsmål. Såväl striderna mellan hedendom och kristendom, konung Olof den heliges besök, det allmänna antagandet af kristendomen på Gotland, de tre första kyrkornas uppförande, en i hvar treding,[1] som gotländingarnes öfverenskommelse med biskopen i Linköping äro så nära till hands liggande händelser under ett öfvergångsskede, men *när* hände detta alltsammans?[2] De talrika bevarade resterna af den äldre kyrkliga odlingen på Gotland lämna en emellertid icke i tvifvelsmål, att detta öfvergångsskede utgöres af 1000-talets förra hälft.[3]

Hvad svearnes hufvudland beträffar, tyder allt på, att hedendomen där hållit sig längre, att striden mellan gammalt och nytt där blef aktuel först i slutet af 1000-talet. Så t. ex. vågar sig icke biskop Adalvard, vigd efter 1061, till Upsala, där hedendomen dominerar, utan stannar på den plats, hvarifrån

[1] H. Hildebrand, Sveriges Medeltid III, s. 82, har med fog dragit jämförelsen mellan dessa och de fylkeskyrkor, som uppfördes en i hvart fylke, då kristendomen antogs i Norge.

[2] Gutasagan tryckt flerstädes. Den edition, jag användt, i S. R. S. del III ed. Annerstedt.

[3] Jfr S. D. I n:r 19, s. 39 f.

missionen lämpligast kunde ledas inom Upland, den mer kosmopolitiska sjöstaden Sigtuna. Adalvard blef emellertid fördrifven också från denna ort och flyttade till Skara i samband med den kyrkligt sinnade konung Stenkils bortgång.[1] Reaktionen var emellertid öfvergående. Från början af 1100-talet måste man anse, att en biskop fast residerade i Upsala. Biskopslistan för Upsala har nämligen tre namn, Severinus, Nikolaus och Sven, som stå där alldeles blanka före Erik den heliges samtida Henrik. Tyvärr äro vi i saknad af uppgifter om dem, ty källorna äro just utsinade för det närmaste århundradet efter Adam af Bremen, annars vore det ju synnerligen intressant att få veta något om den stora omhvälfning, efter hvilken Severinus kunde förlägga sitt biskopssäte till Uplands hufvudort.

Att man emellertid i Upland från den tid, man en gång beslöt sig för att böja sig för kristendomens kyrkliga ordning, med energi gripit sig an att möjliggöra den kristna gudstjänsten, visar det stora antal kyrkobyggnader, som senast innan 1100-talets slut rest sig öfver den upländska byggden. Dessa kyrkobyggnader, som approximativt beräknadt utgöra åtminstone drygt hälften af provinsens samtliga, tillhöra en synnerligen enkel typ, ett rektangulärt rum omgifvet af fyra väggar.[2] Dessa äro uppförda på medeltidsvis med skalmurar och kärna och af det enda tillgängliga men svårhandterliga material som landskapet erbjuder, nämligen den sten, som i vanligt tal kallas gråsten. Sådana kyrkor, ehuru af så enkel beskaffenhet, måste ha kräft en lång tid till sitt utförande, då inga moderna tekniska medel stod till buds för bearbetandet af råmaterialet.

Som afslutning till gaflar och liknande samt i tillbyggnader har användts tegel. På dom- och klosterkyrkor i Mälardalen, som äro helt uppförda af detta senare material, begagnas i deras äldsta delar i arkitektoniska detaljer sådana motiv, som

---

[1] A. D. Jörgensen, Den Nordiske Kirkes grundlæggelse. Tillägg s. 96.

[2] Till förebyggande af missförstånd må nämnas, att bland de öfriga kyrkorna finnas flera typer, som äro lika gamla om ej äldre än den i texten behandlade. Deras material är också gråsten.

iro lätt daterbara, till en början relativt i förhållande till den stora grupp danska tegelkyrkor, som visa sig tillhöra den byggnadskonst, hvilken blomstrade inom den af Eskil och Absalon i så hög grad omhuldade cistercienserorden.[1] Denna danska tegelarkitektur börjar kort efter midten af 1100-talet, och det bör på grund af nämnda öfverensstämmelse i detaljerna ej hafva dröjt många år, innan teglet också här i Uppsverige gjorde sitt segrande intåg.

Då nu ytterligt få landskyrkor finnas af tegel, visar det, att på landsbyggden behofvet af kyrkobyggnader väsentligen var fylldt, då teglet i Upland fram emot år 1200 hade kommit till allmän användning. Alltså, när ärkestiftet i Upsala upprättades, var sockenuppdelningen väsentligen densamma, sådan den till våra dagar bibehållit sig.

II.

När kristendomen lagtogs i landskapet och det bestämdes, att byggandet för hufvudkyrkorna skulle vara afslutadt inom år och dag, och då efter dessa sannolikt i snabb följd större och mindre kyrkor uppfördes, måste den beslutande myndigheten, tinget, naturligen också sörja för, att dessa kyrkor förságos med präster att förrätta gudstjänsten och att dessa präster fingo skäligt underhåll. Detta senare måste i länder med naturahushållning gifvetvis ske i den form, att prästen anvisades ett stycke jord. Dessutom gafs honom för hvar gång ersättning för den tjänst, han förrättade åt enskilda personer, och han ägde mottaga offer på altaret vissa dagar om året och dessutom gåfvor (V. G. L. »gipt»). Senare aflöstes dessa in-

[1] I. B. Løffler, *Aldersbestemmelser i vor romanske Teglstensarkitektur.* ANOH 1898, s. 1 ff. Polemik om de danska landskyrkornas ålder har förts mellan prof. Løffler, pastor Helms, arkitekterna Koch och Uldal i ANOH, i (dansk) Historisk Tidskrift och flerstädes. Ingen af de stridande synes ha velat gifva med sig. Enligt min mening finnes sanningen obetingadt på prof. Lofflers och hans meningsfränders sida.

komster genom tionden. Endast mindre bemedlade betalade tidaköp o. s. v.

Den viktigaste inkomstkällan var dock säkerligen afkastningen af bolet. Både på kontinenten genom karolingernas lagar och i England voro självständiga kyrkor försedda med sådant. Med mönster från sistnämnda land, som ju genom Knut den store förenades en längre tid med Danmark, har helt säkert en dylik aflöningsform mycket tidigt varit bruklig i Norden.[1]

I Uplandslagen,[2] som ju är af ungt datum, finnes stadgadt härom följande, som måste härleda sig från en långt aflägsnare tid än 1296 el. 1297: Nu ær kirkiæ byriæþ mæþ grundvali ok lyctæþ owæn mæþ huwi. þa skal kirkiæ bol hafwæ þær præstr skal a byggiæ. þæt skal wæræ markland iorþær undir hunderis kirkiu hwariæ ok halfmark undir tolfptæ kirkiu. þe bol hawæ e liþugh wærit aff allum utskyldum; fore þe iorþ aghu bondær utgiærþir giöræ — — —.

I den s. k. yngre Vm. L. lyder motsvarande stadgande Kr. B. fl. 2: þa skal kirkia bol hawa þær præster a skal byggia. þæt skal wara tolf þynia sæþe oc fiughor lassa æng oc tiughu; þe bol hawa e liþogh warit af allom ut skyldom.

I Östgötalagen Kr. B. fl. 1: — — Nu ær kirkia gierþ; þa skal skötninga til kirkiu giva: þæt ær tolf þynia sæþe a halfnaþa træþe ok tolf lassa æng — —. Kr. B. fl. 2 § 2 i samma lag bör också anföras, såsom belysande, att det verkligen är gods till prästens underhåll, flock 1 handlar om, hvarvid också bör erinras, att, sedan kyrkan blifvit färdig, skulle den af biskopen invigas: Skötningar alla, þa sum um vixla dagh gifvas, þa skulle præste til foþu ligia — — —.

I den s. k. yngre V. G. L. Kr. B. fl. II finnes också ett stadgande i detta ämne: Nu ær kirkia gör. þa skal skötninga til göra halfmarkæ land oc XX lassa æng oc aattunda loot attungs til uskifte (cod. m. byskipthe) oc fyugher huus — — — Them skulu bonder up göra oc præster uppe halda siþan.[3]

[1] Olrik: Konge og Præstestand I, s. 149 f.

[2] U. L. Kirk. B., fl. 2.

[3] Det är märkligt, att enligt Ö. G. L. är det konungen, som låter börja kyrkan, medan man enligt V. G. L. måste inhämta biskopens tillstånd. Tillhör Ö. G. L. månne häruti ett äldre rättsstadium?

För att ur dessa stadganden, som, ehuru de till formen delvis äro så olika, väl afse att till kyrkoprästen ge ett likartadt underhåll, få fram landsprästens ekonomiska och därmed också i viss mån sociala ställning, kräfvas åtskilliga frågor besvarade, på hvilka svaren ej gifva sig själfva och som visserligen några gånger behandlats, men till hvilkas lösning först prof. Erslevs nyligen publicerade studier *Valdemarernas storhedstid*[1] kunna anses gifva bärande nya synpunkter. Med dessa, tillämpade på det föreliggande svenska materialet i lagarne och annorstädes, torde man åtminstone komma frågorna närmare in på lifvet, än äldre författare lyckats.

Låtom oss närmast kommentera de särskilda uttrycken och börja med enheterna för jorden.[2] Det tål då kanske att först erinra om att under medeltiden byarne voro oskiftade.

---

[1] Kr. Erslev: Valdemarernes storhedstid. Studier og Omrids. Khavn 1898.

[2] Till att förtydliga den följande redogörelsen tror jag vara lämpligast att nedan lämna en om ock schematisk sammanställning om pris och liknande. Den har sin utgångspunkt i prof. Erslevs principiela uppfattning. Så vidt möjligt hvilar den dock på ur svenskt material hämtade fakta.

Vid en tidpunkt, som kan anges till omkring 1100, fanns en *värdeenhet*, marken. Således om man skulle erlägga t. ex. en mark, visste hvar och en, att han kunde betala sin gäld med omyntadt silfver till viss vikt, silfvermynt till samma vikt, råg i viss mängd, bjugg i samma mängd som råg, hafre i viss mängd, som var mycket större än rågmängden o. s. v. Underafdelningar till marken, som endast voro räknestorheter, äro öre och örtug.

Antalet af de minsta räknestorheterna, som äro olika för olika varor, äro för de viktigaste, vanligast förekommande varorna följande:

mynt, mark penningar:

i *Danmark:*

1 mark = 8 öre = 24 örtugar = 240 penningar,
1 örtug = 10 » ;

i *Götaland:*

1 mark = 8 öre = 24 örtugar = 384 penningar,
1 örtug = 16 » ;

i *Svealand:*

1 mark = 8 öre = 24 örtugar = 192 penningar,
1 örtug = 8 » .

Säd, mark (läst) råg eller bjugg:

i *Västergötland:*

1 mark = 8 öre = 12 pund (?) = 24 ört. = 40 tunnor (?) = 240 skäppor;

Till hvarje tomt hörde en viss bråkdel af hela byns jord, såväl af åker och äng som allmänning.[1] Det, som ett år brukades af en person, låg spridt öfver hela byområdet och brukades ej flera år i följd på samma sätt; därför måste nya utdelningar af jorden ofta företagas. Hvad hvar och en ägde var således ej ett visst jordområde utan en viss lott i byn. *Byn* själf synes först ha varit enheten för jorden[2] ehuru den

---

senare åtminstone hvad bjuggen beträffar:

I mark = 8 öre = 12 pund(?) = 24 ört. = 48 tunnor = 288 skäppor,
I tunna = 6 » ;

i *Svealand och Östergötland:*

I mark = 8 öre = 12 pund = 24 ört. = 48 þyn = 96 spann = 288 skäppor(?)

Hafre:

I mark = 8 öre = 12 pund = 24 ört. = 48 þyn = 96 spann = 528 (384?) skäppor,

Vadmal:

I mark = 8 öre = 24 ört. = 96 alnar.

Flere af dessa siffror äro ej belagda för 1100-talet, kunna ej heller beräknas. Ex analogia ha de kompletterats från något senare tid.

Sedermera underkastades *värde*-enheterna en förskjutning. Det är sannolikt, att först en eller annan gång jämkningar företogos, så att värdeenheterna mark, öre, örtug bibehöllos och att skäppeantalet ändrades: mark bjugg går ned från 240 till 288 sk. och hafre stiger från 528 till 384. Den principiela förändringen inträder emellertid från den tidpunkt, då man börjar förfara på ett motsatt sätt, så att underafdelningarna inom de olika varorna fixeras och prisändringarna inträda mellan varuslagen inbördes, t. ex.: I mark säd = 2 mark silfver = 3 mark vadmal = 6 mark penningar. Det gäller således för hvarje gång man möter ett pris i mark, öre, örtug att konstatera hvilken vara, som i uppgiften kan afses. Som det för skrifvaren ofta nog var självklart, har han ej angifvit det; för oss måste det därför ofta bli en svårlöst gåta. Senast från och med år 1200 hafva de nya principerna börjat tillämpas. De viktigaste, ofta nog lättast kontrollerbara prisfluktuationerna inträda mellan mark silfver och mark penningar; under 1200-talets förra hälft förhåller sig det förra till det senare som 1 : 2, under senare hälften som 1 : 3. Under den följande tiden ske täta ändringar, se Hildebrand, Sveriges Medeltid II. s. 933 och Styffe, Skandinavien u. U. 2 uppl., s. XIV.

[1] I Skånelagen I: 74 och 75 diskuteras olämpligheten af att från tomten afskilja genom försäljning åker eller äng, emedan man i förhållande till tomtens storlek i byn skall betala skatterna (inne, stuþ och leding nämnas), och stadgas att dylikt afskiljande ej tillåtes. — Styffe, Skandinavien u. U., s. 96.

[2] För något sådant talar t. ex. ä V. G. L. G. B. I: þa skal konunger genfara oc giva tolf mærkær gulz æller *tvæ byæ* at væþium sætiæ. För att ett sådant stadgande skall vara berättigadt, bör byn representera ett allmänt kändt värde.

åsom sådan vid medeltidens början förlorat denna sin betydelse och efterträdts af åttingen. Den enhet, af hvilken denna en gång var 1/8, synes mig ha varit byn, men efter det åttingen blef den enhet, efter hvilken gärderna utgjordes, förlorade man minnet af dennas ursprung, så att en by efter senare matrikuleringar kunde innehålla flera än 8 åttingar. Åttingen hade blifvit uteslutande en räkne- och beskattningsenhet.[1]

Med befolkningens tilltagande och jordbrukets förbättring behöfs ej ett så stort område som en åtting för att innehafvaren godt kan lefva och fullgöra de plikter, som hvila på en fullsuten bonde. Vi få höra talas om bråkdelar af åttingen, 1/6 och 1/8. Så får prästen enl. ofvan anförda citat ur V. G. L. endast en åttondels åtting af byaallmänningen. Man måste därvid göra sig den frågan: har prästen intagit en undantagsställning och fått mindre andel utaf byallmänningen än en fullsuten eller ha lotterna, i hvilka jorden uppdelats, öfverhufvud nu blifvit smärre, så 1/8 af åttingen är tillräcklig som existensenhet? På detta kan man endast få svar, såvida det på anfördt ställe kan tolkas, huru stor gård halfmarka land och 20 lassa äng kan vara. För att försöka detta måste vi studera andra sätt att uppskatta jorden på, för att se om terminologien kan vara hämtad från något af dessa.

Det är då tre beräkningsgrunder, man träffar på: först den afgift, som erlades i aflösning för icke kräfd tjänst (leding).[2] Ur denna synpunkt talas det om markland, öresland, örtugsland och penningland, t. ex. U. L. Wiþ. B. fl. 1, § 1.

Den andra beräkningsgrunden, man möter och som väl egentligen är grundvalen för den föregående, är byggd på

---

[1] Schlyter i *Ordboken* har följande åsikt om åttingen: en af de delar, i hvilka en by varit indelad och hvilka delar utan tvifvel varit åttondelar af ett visst helt. Men detta hela har åtminstone icke öfverallt varit själfva byn eller stått i ett bestämdt förhållande därtill. — Att åttingen är värdeenheten se t. ex.: Ö. G. L. Byggda B. fl. 10 och S. D. I, n:r 282.

[2] Aflösning för leding kräfdes ej allenast, då ett år ingen härfärd blef utaf, utan med tiden också oftare. Bönderna fingo sitta hemma och sköta jorden och betala aflösning, för hvilka penningar konungen lejde folk eller underhöll frälsemännen, så att deras tjänstetid kunde utsträckas.

jordens förmåga att afkasta och som utrönes dels på det u[illegible] säde, den kräfver vid det vanliga sättet att sköta jorden (således vid trädesbruk skall den årligen i träde liggande jorden ej beräknas), dels på den medelskörd ängarne gifva. Dett[illegible] slags beräkning ha vi mött t. ex. i de ofvan anförda citaten ur Vm. L. och Ö. G. L.

Den tredje beräkningsgrunden är jordens penningvärde. Det pris, som för jorden betalas vid handel, är så föga växlande, att man i Upland ansett sig kunna i lagarne fastställa summan (U. L. jorþæ B. I)[1] i förhållande till en enda af de gärder, som hvilade på jorden, så att den, som köpte jord, skulle betala 24 gånger[2] så stor summa som dennas belopp (1 mark skärpt silfver för hvar örtug i ledings aflösning); i Västmanland[3] sattes priset i visst förhållande till det utsäde jorden kräfde, och till ängarnes afkastning (1 laga mark för hvarje spann och för äng, som lämnade 1 lass, likaledes 1 mark). Emellertid framgår af åtskilligt, att denna sist behandlade beräkningsgrund (= guldvärderingen i Jylland) intill 1200-talets slut *icke* varit den brukliga i Sverige vid angifvande af gårdvärde. Af de båda andra förut omnämnda beräkningsgrunderna har i somliga landskap utsädet varit utgångspunkten, i andra aflöningsbeloppet för icke kräfd tjänst. Såsom redan förut antydts, måste den senare också direkt eller indirekt stå i visst förhållande till jordens alstringsförmåga, uppskattad efter utsädet eller efter grässkördens storlek, och den har dessutom den fördelen framför den andra, att man

---

[1] U. L. jorþæ B. I: þa skal han giwæ enæ mark skiærpt silfwer fore ørtogh hwariæ, sum gangær aff korn ok pænningær ok æi meræ, ællr pænningæ æptir þy sum mark silfis ma brænnæ aff, ok þriþiunginum minnæ fore þe örtogh, sum snøþir pænningær gangæ aff, ok siþæn hwariæ jorþ, sum hon ær wærþ til. Stadgandet tydligen affattadt, då örtog korn var i värde = örtog penningar = örtog silfver, hvarför senare tillagts stadgandet, att örtog penningar skulle betalas med 1/3, beroende på det slagna myntets försämring.

[2] Jfr Erslev anf. arb. sid. 42, där det omtalas, att egendomarnes värde är 24 gånger landgildens belopp.

[3] ä Vml. L. þingh. B. fl. 5 § 5. þe iord, undi konnung mætin warþir ella malsæghanda, hana skal þan, æghandi war, attir lösa i næstu laga þingi þær æpti ella byrþa mæn hans *firi lagha* mark spanna sæþi oc lassa ængh firi mark. — —

så en gång kort kan karaktärisera gårdvärdet utan att för hvar gång behöfva räkna upp så och så många tunnor utsäde och så och så många lass.

Och i hvilket förhållande står utsädesberäkningen till storleken af aflösningen för icke kräfd tjänst (leding)?

För det östdanska området har prof. Erslev sammanfattat sina undersökningar om skyldtaxationen, den mot den svenska »aflösningen af tjänst» svarande taxeringen, på sätt som följer (sid. 33): Skyldtaxationens natur synes vara klar. I afsikt att rättvist fördela ledingstjänsten har jorden taxerats och taxeringen anger den afgift, konungen kan kräfva i stället för ledingstjänst (1 mark »at skyld» af den årligen krigstjänstskyldige, den fullsutne). Taxeringen bygger på en uppskattning af det utsäde, jorden kunde mottaga vid den tidpunkt, taxeringen skedde. Af taxeringen kan man således direkt afläsa, huru mycket som skulle ges i aflösning för ledingstjänst af hvarje jordlott; indirekt framkommer också det utsäde, jorden kan mottaga, och dessutom är anledning att tro, att det arrende, en gård gaf sin ägare, var lika stort som summan för ledingsaflösningen.

Då man i latinska bref, som angå Upland, från 1200-talets senare hälft möter en besläktad terminologi[1] till den östdanska, där penningeland (t. ex. U. L. Wiþ B. fl. 1 § 1) är

[1] Terminologien på beskattningsenheterna i Upland ändras inom det bevarade urkundsmaterialet kort efter år 1200, från hvilket år finnes brefvet S. D. I, 115, *original* af Sverker Karlsson, som talar om *octo octonarii* i Upsala med flera närliggande byar. Alltså jorden uppdelad i åttingar. I nästa bref — af Honorius III S. D. I, 202 $^{31}/_{12}$ 1220 —, som lämnar upplysningar och är ställdt till »prosten och kyrkorådet» i Hagby, heter det 14 solidos vestre monete quos habet ecclesia vestra in villa de Hageby — — — — et quator *denarios*, quos habet in villa — — — —. Närmast till hands är att öfversätta med örtogland och penningland de termer, vi, som nämndt, möta i Uplandslagen. Man skulle väl också kanske komma att tänka på, att med solidi, quos habet — — — kunde menas örtog i arrende, som kyrkan hade från omgifvande gårdar. Det synes mig dock osannolikt, att man tillgripit ett så specielt beteckningssätt i ett land, där det stora flertalet var själfägande och en allmän beräkningsgrund för jorduppskattning måste hafva funnits. Framdeles, då materialet blir rikligare, talas om »tertiam marcham terre pro duabus marcis et sex oris» — S. D. I 539, 1269 $^{31}/_{5}$ m. fl. ställen. Bland dem kan nämnas förteckningen öfver den egendom den upsaliensiska byggnadskassan besatt 1291 (S. D. II, n:r 1031), där exemplen äro mångfaldiga.

den minsta enheten,[1] då man vet att aflösningen för en del af landskapet just var en mark för hvarje åra,[2] — som ej motsäges af andra upplysningar, — så torde öfverensstämmelserna med »skyldtaxationen» vara så stora, att de visa, att i Upland en taxeringsreform af samma art som denna företagits.

Sålunda, för att återgå till utgångspunkten för vår undersökning, prästen vid hundareskyrkan fick i Upland till underhåll så mycket jord, som ägdes af en fullsuten bonde, en bonde, som *årligen* skulle gå i leding eller aflösa denna tjänst med en mark. Vid de mindre kyrkorna, tolfta kyrkorna, fick prästen hälften så mycket. Sannolikt torde väl vara, att han jämställdes med det stora flertalet bönder, ty bland dessa var det säkerligen få, som voro fullsutna, utan det stora flertalet brukade mindre jordlotter.

På Själland kunde man indirekt af hvad jorden utgjorde »at skyld» också afläsa, huru mycket som såddes på densamma. Skulle man då i analogi härmed i Upland kunna få anse, att ett markland enligt upländsk terminologi svarade mot jord med ett gifvet antal þyn i utsäde. Går det för Upland an att direkt omsätta mark »at skyld» i mark in semine? eller måste man, då man i angränsande områden hör talas om utsäde *och* »lassa äng» söka få motsvarigheter till båda dessa värden? Jag tror det förra och ej det senare, ty i ett land med Uplands natur måste gården alltid bestå af åker, äng o. s. v. i visst inbördes förhållande, för att den skulle kunna lifnära bonden och hans kreatur. Således tror jag, att man ej behöfver taga hänsyn vare sig till »lassa äng» eller till andelen i byaallmänningen. Dessa båda innefattas bl. a. i det tilliggande (cum pertinentiis i de latinska urkunderna), som regelbundet nämnes i handlingarna, sedan gårdens storlek i markland eller underafdelningar af detta anförts.

Ett prästgårdsboställe i Upland på ett markland, som är lika med 24 örtugland à en mark skärpt silfver, har enligt U. L. ett köpvärde af 24 mark + x för hvarje jord, »sum

[1] Erslev anf. arb., s. 24. Jfr föregående not.

[2] þætte ær roþsins utskylðir: — — — mark aff hwari ar æn þe heme sitiæ fore leþungslame. Fare þe ivir haft meþ leþungi sinum, warin þa liþugher fore leþungslamæ. — — —. U. L.: K. B. fl. 9.

ion ær til». En prästgård i Västmanland med 12 þyn i utäde, som är = 24 spann[1] à 1 laga mark spannet (se citatet ofvan), är också värdt 24 mark + x för äng och andel i allmänningen. De, som äro lika stora med ett och samma, äro själfva lika stora, heter ju en gammal regel, och det var ju att vänta, att prästen skulle erhålla lika stort underhåll i två så närliggande lagsagor.[2] De prästgårdar, som hade denna storlek, voro sådana, som enligt U. L. tillhörde hundares kyrkor, och utan tvifvel ursprunget till vår tids kyrkoherdebostàllen. Dessa äro emellertid ej nu för tiden alla lika goda utan ha ju som bekant helt olika taxeringsvärden. Detta beror naturligtvis på, att jorden under kommande tider på grund af olika beskaffenhet och olika skötsel visat sig mer eller mindre gifvande. Är marklandet ursprunget till kyrkoherdebostället, så ligger det nära till hands att antaga, att tolftakyrkans prästboställe är ursprunget till vår tids komministersboställen.[3]

Är det som ofvan visats riktigt, att vi ha att söka hundareskyrkorna kort sagdt i de kyrkor, som nu för tiden ha kyrkoherdar, följer däraf, att hundaret var en förkristlig uppdelning af lagsagan, som *icke* svarar mot vår tids härader. Men följer däraf, att man, då kristendomen lagtogs i lagsagan, gaf hvarje hundare sin egen kyrka? Till hvad ändamål tjänade denna hundare-uppdelning, innan kristendomen lagtogs, eftersom den lades till grund för kyrkornas fördelning? Då jag ej varit i tillfälle att ur denna synpunkt genomgå det

[1] Schlyter: Västmannalagen: ordförteckningen: spander.

[2] I förhållande till den själländska matrikuleringen, som skedde, då jord med en mark korn i utsäde skulle betala 1 mark »at skyld», visar den upländska matrikuleringen samma skatt på blott fjärdedelen så stort odladt område (1 mark korn = 8 öre = 24 örtug = 48 þyn = 96 spann = 288 skäppor). Att den uppsvenska ledingsafgiften sålunda skulle vara 4 gånger större, är helt säkert endast skenbart. I Själland, som var ett hufvudsakligen sädesodlande land, var den största delen af gårdens jord under plogen och icke så stor tillgång på jord af annan natur. I Upland däremot voro ängs- och skogsmarken lika värdefulla tilligganden som själfva den odlade jorden. I Västmanland skulle ju vid köp beräknas för en gård så stor som prästgården 24 mark för åkern och *lika mycket* för ängsmarken.

[3] I den under medeltiden tillkomna latinska öfversättningen af Uplandslagen betecknas hundareskyrkan som *ecclesia residentalis*, tolftakyrkan som *annexa* enligt Hildebrand: Sv. Medeltid III: 84. Detta bestyrker ju synnerligen bra mina i texten gjorda påståenden.

material, som kan gifva svar på dessa frågor, och då detta ämne ligger så mycket om sidan på min egentliga uppgift i denna uppsats, vill jag endast som en förmodan uttala, att grunden för denna fördelning af kyrkorna sannolikt bör sökas i en för militära (och möjligen andra) ändamål gjord förkristen uppdelning af lagsagan.

Återgå vi så till att jämföra prästbolenas värden i de olika lagsagorna. I Vml. L. och Ö. G. L. ha vi så lika stort antal þyn utsäde, men i den senare endast hälften så stort antal lassa æng. Då vi ofvan för områden, där utsädet är mätaren af jordvärdet, trott oss böra lägga enbart detta till grund för jordvärderingen, äro vi i vår rätt, då vi antaga, att dessa båda lagställen afsett att ge en gård med samma värde åt prästerna i respektive lagsagor.

Något kvistigare ställer sig saken i fråga om y. V. G. L:s uttryckssätt *halfmarkaland* (jfr sid. 28). Självva uttrycket synes ju svara mot det latinska dimidia marca terræ, som är oss bekant från Upland. Betyder halfmarkaland, en jord, som betalar ½ mark i aflösningsafgift för krigstjänst? Vi ha en anteckning från omkring 1300 (?),[1] som innehåller en redogörelse för konungens inkomster i Västergötland. Bland dessa upptages också allmänningsöre, hvilken post bland kända skatterubriker från denna tid ej kan svara mot något annat än en aflösning för krigstjänst. Den utgick med 1 öre[2] (obs.! namnet) för hvarje örtug i utsäde. Betyder ett öre här öre penningar,[3] så erlades sålunda örtug silfver för örtug utsäde. Frågan blir då, om stadgandet halfmarkaland etc. affattades samtidigt med att den själländska skyldtaxationen infördes på Själland, då samma motsvarighet mellan utsädet och aflösningen för ledingstjänsten bestämdes.[4]

Emellertid talar sammanställningen »halfmarkaland och 20 lassa äng etc.» mot att vi närmast ha att tänka på krigstjänst-

---

[1] Aftryckt i Schlyters ed. af V. G. L. som appendix V.

[2] V. G. L. ordförteckningen.

[3] Anteckningens värderingar intar en så pass gammal ståndpunkt, att silfrets värde i förhållande till myntets är 1 : 3.

[4] På stadgans tid 2 mark silfver = 1 mark korn, alltså allmänningsöret endast = ½ utsädet i värde, Jfr Erslev, s. 134.

ıflösningen som beräkningsgrund utan i stället utsädet. I ıämnda anteckning (V. G. L. appendix V) är nämligen föreskrifvet, att den, som har 3 marker i lefvande egendom (a kvikom costom) *och* örtug säd i utsäde, skall göra full gengärd[1] och ullt allmänningsöre. Har någon blott endera fullt och mindre ıf det andra, skall han endast utgöra hälften. Tre mark i efvande egendom och örtug i utsäde är alltså en värdeenhet, ıvars båda hälfter också äro lika mycket värda.[2]

Man har således att taga hänsyn till en normaltyp för gårdarne och otvifvelaktigt höra prästgårdarne i sin anläggning till denna normaltyp,[3] liksom de också, då de ej gingo i arf eller skiftades, bäst genom århundradena kommo att bevara den typ, efter hvilken de en gång formats.

Emellertid kan den utsädesberäkning, vi mött i Västergötland, icke vara densamma, vi haft att göra med i de andra landskapen. Den skulle göra prästgården där dubbelt så stor som i dessa, hvilket icke är rimligt. Förklaringen måste ligga uti, att då nämnda stadgande i V. G. L. affattades, ett annat brukningssätt i Västergötland och ett annat sädesslag till sådd var det vanliga, än på den tid Ö. G. L. o. s. v. affattades. Hvad som är beräkningsgrunden i Ö. G. L. är tydligt. Där heter det ju 12 þyn a halfnaþa þræþe d. v. s. ene hälften af åkern besåddes, den andra låg i träde. Af åtskilligt att döma[4] är

[1] Om gengärden (natholdet) och dess aflösning genom en fast skatt (stud) se ofvan ofta anförda arbete af Erslev.

[2] Något liknande i fråga om det västmanländska prästbolet, där ju 12 þyn i utsäde i köpvärde var = 24 mark och 24 lassa äng också = 24 mark.

[3] Beräkningens syfte är detsamma, vare sig man nämner värdet af den boskapsbesättning, en gård kan föda — tre marker i lefvande egendom — eller anger den ängsmark + andel i allmänning, hvilket svarar emot hvad som kan gå åt att föda ett visst antal kreatur. Således torde i beräknadt värde halfmarkaland vara lika med 20 lassa äng + 1/8 åtting i allmänning.

[4] Mitt viktigaste skäl för att hafren intog den viktigaste platsen i det ekonomiska lifvet må dock antydas. På flera ställen i så väl den s. k. äldre som den s. k. yngre V. G. L. förekommer vid bötesbelopp t. ex.: »böte med 3 marker; *hete tre och äro två*». Detta tillägg har kommit till senare än själfva texten och kan förklaras endast därigenom, att en prisstegring å den vara, hvari bötesbeloppet erlades, ägt rum mellan lagställets affattningstid och den tid, då tillägget gjordes. (Jag erinrar dessutom om att mark i lagen icke är en penningsumma utan en *värdeenhet)*. Emellertid för alla varor så väl i Danmark som i Sverige har

däremot hafren det sädesslag, hvilket på de båda Västgötalagarnes affattningstid är det vanligaste och på hvilket som värdeenhet landskapets ekonomiska förhållanden grunda sig. Men afser hafre som utsäde i V. G. L., så är det naturligt att dubbelt så mycket går åt till utsäde, ty ingen träda ifrågakommer, och således är 1/2 markaland i V. G. L. en värdeenhet, som är att sidoordna med de förut behandlade tre landskapens underhålls-jord åt prästen.

Principen för sockenprästens aflöning inom det svenska statsområdet är alltså funnen. Han skulle ha till sitt underhåll lika mycket jord, som en fullsuten bonde odlar. Denna jord gafs genom skötning, det fornsvenska rättsförfarandet vid öfverlåtelse af jord, till *sockenkyrkan,* som således redan då kunde betraktas som *en juridisk person.* Detta är något för svenska förhållanden karaktäristiskt. Visserligen är det endast

inträdt — för så vidt jag kunnat kontrollera det — endast prisfall. Härifrån gör dock hafren ett undantag, ty för tiden kort före 1150 till en 30 år senare har på denna vara skett en prisstegring. V. G. L. IV: 16 biskopslängden omtalas, att biskop Ödgrim (närvarande i Lund 1145) vigde S:t Mariakyrkan för 5 penningar »bla af hvarje bonde», fore þy at þa gek erpenningær i alt Götlandi, ællær skulu gialdæ syu skiæppur hafræ ællær þrer bygs». Om Ödgrims efterföljare, den gode biskop Bengt heter det vidare, att han för kyrkovigningar tog ej mer än fem bla-penningar af hvarje bonde eller fem skäppor hafre eller tre bjugg. Här ha vi således en betydande prisstegring på hafren och en stegring, som motsvarar lagnormsens »hete tre, men äro två». Denna prisstegring har också ägt rum i Skåne såsom framgår af Sk. L. I, 165 och I, 214 rätt tolkade. I olikhet mot prof. Erslev, som af tre på detta sätt jämsides anförda jämställda värden antager, att de tre anförda värdeuppgifterna täcka hvarandra (anf. arb. s. 10), tror jag ett dylikt anförande af värden i tre olika varor betyder, att de ej alldeles jämt täcka hvarandra, men att skillnaden dem emellan ej är större, än att skatten kunde utgå i hvilkendera formen som helst, utan att mottagaren-uppbördsmannen ägde rätt att vara missnöjd. Exempelvis i Västergötland, där det gick 384 penningar på marken (16 p. på örtugen), skulle det då gått 230,4 skäppor bjugg på marken, om 5 p. varit = 3 sk. bjugg. Som Erslev antagit, räknades det emellertid i verkligheten 240 skäppor. Att ha flera möjligheter att erlägga gärden uti var ju en praktisk anordning på naturahushållningens tid.

Är ofvanstående bevisföring riktig, så torde man om affattningstiden för de stadganden, i hvilka nämnda tillägg: »hete tre etc.» förekomma, komma till den åsikten, att de måste hafva varit *nedskrifna,* innan nämnda prisstegring ägt rum, alltså innan 1150, ty man tog väl ej gärna sig för att på dylikt sätt rätta något, som enligt traditionell uppfattning skulle utgöra lagmannens minneskunskap.

1200-talets handlingar, vi ha vår kunskap ifrån, men dessa äro till sin art sådana, att de återge den princip, som varit rådande, allt ifrån den tidpunkt, kristendomen lagtogs.

* * *

Kyrkoherdarnes närmaste öfverordnade, prostarne, voro ekonomiskt mycket godt ställda. De voro till antalet få, stiften vore endast delade i två eller tre prosterier på 1100-talet.[1] År 1164 t. ex. funnos endast tre prostar i n. v. Upland, en i Sigtuna, en i Enköping och en i Aros.[2] Således utgjorde hvart och ett af de tre folklanden ett prosteri för sig, och prostarne voro bosatta i de betydligaste städerna inom lagsagan. Utom hvad de som kyrkoherdar där hade i lön, hade de i prosteriet en viss afgift af hvar och en jordägare. Huru stor denna var, veta vi icke med bestämdhet, men enligt brefvens (S. D. I 316—318) uttryckliga utsago anslogo folklandstingen 1244 »utan gensaga» 2 penningar af hvar och en jordägare åt prosten. Hvad dessa bref innehålla, synes mig böra förstås så, att, sedan prostens intäkter genom prisfall sjunkit, tingen funnit sig föranlåtna återställa dem till sitt förra värde.

Äfven den s. k. yngre Västgötalagen[3] bestämmer prostarnes inkomster inom lagsagan till samma belopp för hvar och en, som utgör tionde i viss mängd. Att döma af inbördes förhållandet mellan värdet af de varor, i hvilka afgiften kunde erläggas, har detta stadgande i V. G. L. tidigast kommit till vid samma tid som de nyss anförda öfverenskommelserna i Upland (eller vid midten af 1200-talet).

Grundvalen för *biskopens* inkomster var den egendom, som öfverläts, då stiftet upprättades. I Danmark är det konungen, som upprättar stiften och som öfverlåter biskopen afkast-

---

[1] Hildebrand, Sv. Medeltid III, s. 159 ff., har enligt egen uppgift sammanställt Styffes uppgifter i Skandinavien under unionstiden.

[2] De tre prostarne nämnas som vittnen S. D. I: 51; S. D. I: 316 och 317 (1244) visa, att då endast fanns en prost i Tiundaland, och 318 likaledes att det fanns endast en i Fjärdhundra. Någon tillbakagång i antalet kan man ej tänka sig.

[3] V. G. L. II, Kr. B. fl. 39.

ningen af vissa gods, till en början utan egentlig äganderätt. Konungens ställning till biskoparne blir därför mera än en höghetsställning.[1] I Sverige ha vi nog också att i konungen se upprättaren af stiften, men som redan en gång nämnts, är det landstinget, som i Västergötland förser biskopen med jordagodsen.[2] Emellertid är det ej bekant, att landstinget därigenom intog en mot den danske konungen svarande ställning till biskoparne. Vid de få tillfällen, vi ha upplysningar om hithörande förhållanden, t. ex. V. G. L.: R. B. fl. 2, intar den svenska konungen däremot en dylik. I en sådan konungens myndighet har man troligen att se den teoretiska grundvalen för det tillvägagångssätt, konung Knut Eriksson tillåtit sig gent emot ärkebiskopen i Upsala, då han under striden med honom helt hänsynslöst indragit en del af ärkesätets gods.[3] Af en dylik händelse får man emellertid ej draga några slutsatser om att biskoparnes ställning på något sätt skulle i ekonomiskt hänseende varit prekär. Att något sådant som godsindragning tillgreps, berodde på, att detta, såsom det vanligaste maktmedlet, när det gällde att kraftigt hämnas på de trotsande, också användes mot en uppstudsig kyrkans tjänare på en tid och i ett land, där dessa ännu ej utsöndrats ur det borgerliga samhället.

Utom afkastningen af jordagodsen hade biskopen på en tid, då man ännu ej lyckats öfvertyga bönderna om nyttan och lämpligheten af att erlägga tionden till honom lika litet som till sockenprästerna, äfven inkomster genom den ersättning, som erlades för hvar gång han förrättade vissa kyrkliga tjänster, t. ex. kyrkovigningar, vidare böter i vissa fall, konungens andel af vissa böter och afgifter från stiftets prästerskap, af hvilka väl den viktigaste var aflösningen för den gästning, prästerskapet tidigt var pliktigt lämna sin förman. Om dylik aflösning kan tänkas tillhöra en så gammal tid som 1100-talet eller blott vara en yngre företeelse, som är samtidig med att lagarne upptecknades, torde kunna underkastas meningsutbyte.

---

[1] Olrik: Konge og Præstestand I: 129.

[2] Se ofvan sid. 24.

[3] S.D. I, 852.

Vid stiftskyrkorna voro anställda några präster till biskopens hjälp. Dessa voro ännu ej på 1100-talet organiserade till domkapitel. Om deras aflöning får man väl antaga, att den gått ut i analogi med landprästernas.

Dessutom ägde själfva domkyrkorna, de mindre kyrkorna och klostren jordegendom i rätt stor utsträckning, som de oftast fått genom testamenten för själamässor och dylikt. Denna egendoms afkastning användes till kyrkornas prydande. Särskildt rika på jord och gods voro domkyrkornas byggnadskassor, *fabricæ.*[1] I urkundsmaterialet möta de först in på 1200-talet, men de täta ombyggnader af dessa kyrkor, vi på olika vägar — där ej byggnadsverken själfva bära vittnesbörd därom — kunna konstatera,[2] visa, att sådana kassor måste vara lika gamla som den kyrkliga organisationen. Fromheten och fåfängan inom den romerska kyrkan i allmänhet i Västerlandet togo sig uttryck i sträfvanden att förstora och pryda kyrkorna, särskildt domkyrkorna, men för att så skulle kunna ske i den utsträckning, som fallet är, måste generation efter generation ha sparat samman och ofta, när den ena var färdig och nöjd med sitt verk, trängde en ny smakriktning fram och arbetet måste börja å nyo. Lärda af erfarenheten hafva de, som hade bestämmanderätten, endast användt afkastningen af gårdarne till byggnadsverksamheten, så att t. ex. domkyrkans i Upsala byggnadskassa med tiden blir en rätt ansenlig jordägare.

All den jord, som sålunda disponerades eller ägdes af prästerskapet, kyrkorna eller de kyrkliga korporationerna, var ej till sin natur af samma art. Den del, som utgjorde den ursprungliga och egentliga underhållsjorden för landprästerna (och förmodligen också för det högre prästerskapet), var fri från utskylder[3] till staten, därför att socknens bönder åtagit sig dem för prästgårdarne. Motivet till att de så gjorde undandrager sig nu vår uppmärksamhet. Man kan emellertid förstå, att något dylikt i en tid med så höga

---

[1] Paul Viollet: Histoire des Institutions politiques etc. de la France II: 364.

[2] T. ex. H. Hildebrand: Skara Domkyrka A. T. f. Sv.

[3] Se citaten ofvan sid. 28.

skatter[1] var nödvändigt, eftersom ej den jord, som annars blott skulle räcka till en bondes underhåll, kunde lämna tillräcklig afkastning åt både brukaren-arrendatorn med familj och kyrkoprästen, som på denna tid i Sverige också ägde rätt att gifta sig.

Den jord, som den enskilde skänkte eller testamenterade till något kyrkligt ändamål, kunde gifvaren naturligen ej ändra med afseende på densammas skattenatur; den, som ägde en sådan befogenhet, var däremot konungen, hvilken kunde befria från utskylder till staten.[2]

Emellertid kunde dylika befrielser ej lämnas för längre tid, än samma person innehade makten. Vi se därför också, att konungarne kort efter sitt regeringstillträde bekräfta biskoparne på deras rättigheter, hvaraf frihet för utskylder är den förnämsta.[3] Enligt medeltida syn på sakerna gällde en dylik bekräftelse emellertid endast personligen, så att konungen vid personförändringar ånyo måste meddela befrielse till den nytillträdande biskopen. Enligt en sådan uppfattning af tidens åskådning är Erik den läspe och haltes till biskop Stenar i Skara endast i sin ordning,[4] liksom det mångomskrifna S. D. I, 115 »om kyrkans frälse» af 1200 endast är ett privilegiebref från Upsala stift för utställarens konungatid.[5] Dessa bref från 1200-talets början återspegla den praxis, som är så gammal som kyrkan själf i Sverige.[6]

---

[1] Erslev, anf. arb. »Kronens intægter».

[2] U. L. Kirk. B. II § 1. Ofta uttalas i lagarne, att frälsejord, som tillhörde kyrkan, dock ej var fri från väg- och brounderhåll och liknande bördor.

[3] S. D. I, 184 af år 1219, utfärdadt af Johan Sverkersson (egentligen af det då under Johans minderårighet regerande kyrkliga partiet, men med, så vidt man kan se, iakttagande af äldre former): *in die intronationis nostræ* domino Benedicto Scarensi episcopo et ceteris episcopis regni nostri contulimus possessiones ecclesiasticas cum attinenciis earum a regia exactione liberas et immunes.

[4] S. D. I: 215. Detta bref är på ett ofattligt sätt rubriceradt af utgifvaren till S. D. I, något som tyvärr ej är sällsynt med de äldsta brefven i S. D. Brefvet är emellertid en bekräftelse åt biskop S(tenar) i Skara på de privilegier, hans företrädare erhållit af konung Johan Sverkersson. Brefvet bör anses vara utställdt kort efter Stenars val, förslagsvis åren 1231—1235.

[5] Jfr G. Hazelius: Sverker Karlssons bref om kyrkofrälset. Bidrag — —, tillägnade C. G. Malmström, 5.

[6] Detta i öfverensstämmelse med bruket under karolingerna. Imb. de la Tour anf. arb. s. 107.

III.

Kyrkans ekonomiska ställning var således teoretiskt taget ännu starkt beroende af statsmakten, hvilket dock i praktiken gjorde sig föga märkbart. På samma sätt torde det vara med andra sidor af det offentliga lifvet, där utskiftning mellan kyrkan och de världsliga makthafvarne af olika rang ännu ej ägt rum och där de kyrkligt extrema krafven ännu ej framställts, kanske ej ens varit kända af de nordiska kyrkornas målsmän.

En sådan sida, där kyrkliga och världsliga rättskraf lätt kolliderade, erbjuder tillsättandet af de kyrkliga ämbetena. Formerna för det lägre prästerskapets tillsättande fick en helt annan utveckling än formerna för det högre och högstas.

Sysselsätta vi oss till en början med de förra. Lekmännens inflytande vid tillsättandet af det lägre prästerskapet har — enligt Holberg[1] — i de germanska länderna genomgått följande 4 stadier:

1) Lekmannen (= den världslige rättsinnehafvaren vare sig kungen, en storman eller bondförsamlingen) tillsatte själf utan vidare i egenskap af kyrkans ägare ämbetet;

2) Han var tvungen att inhämta biskopens godkännande;

3) Han hade endast rätt att föreslå innehafvare, hvilken biskopen sedan efter eget skön tillsatte;

4) Under inga omständigheter fick lekmannen ha något inflytande vid tillsättandet af kyrkliga ämbeten.

Det stadium, som den svenska kyrkan representerade vid midten af 1100-talet, kan på sin höjd vara det såsom n:r 2 uppförda eller detsamma, som det den skånsk-själländska kristenrätten af 1171[2] intager. Åtnöjde sig Eskil och Absalon med detta, ha vi ingen anledning att tro, att man i Sverige gått längre i kyrkliga kraf.

De svenska landskapslagarne representera för öfrigt alla de tre första stadierna, hvilket betyder, att respektive stad-

[1] Holberg: Kirke og Len s. 23 not 1.

[2] Skånelagen (ed. Schlyter) Add. III A fl. 2: Kirkiæ, sum (præstæ-) lös warþær, bondær skulu mæþ biskops wilia præst til wæliæ.

ganden affattats under inflytande af olika rättsåskådningar. I den mån dessas kronologi ofvan riktigt iakttagits, innebär den rättsståndpunkt som representeras, också ett angifvande af den tidrymd, inom hvilken respektive stadganden kommit till.

Den s. k. äldre V. G. L. Kirkiu B. fl. 11, som lyder: scill sopn, valdi þer, sum flere æru, har med goda skäl ansetts vara ett stadgande, som rör val af sockenpräst[1] och således icke ett allmänt erkännande af principen af enkel röstöfvervikt eller dylikt, något som flocken vid första ögonkastet synes antyda. Samma ståndpunkt (= det första stadiet) intar den andra redaktionen af V. G. L. fl. 21 utom i det fall, att sockenboarne ej kunna sämjas om kyrkoherdevalet. I detta senare fall förlorar socknen sitt inflytande på valet, ty då partierna inom församlingen komma till biskopen med sina kandidater, kan biskopen fritt göra hvem han vill till kyrkoherde åt socknen.

Äfven den yngre V. G. L:s ord äro i och för sig synnerligen dunkla,[2] men det rätta förståendet erhålles genom jämförelse med den latinska bearbetningen af den västgötska kyrkorätten,[3] som lämpligen i enlighet med en codex kan benämnas *Statuta generalia scarensis ecclesie*. Uti denna stadgar § 53: Item si parochiani contendunt de sacerdote, ille optineat in quem major pars consenserit. Detta anser jag vara hufvudstadgandet; däremot § 10, som förekommer midt ibland de biskopliga rättigheterna, gäller endast i det fall, att biskopen kallas till skiljedomare i striderna inom socknen: Item Episcopus libere dabit ecclesiam post tres septimanos parochanis discordantibus et presentantibus. Alltså inträdde *då* det ofvan såsom det tredje angifna stadiet. Det är intressant att se, hurusom de strängare kyrkliga krafven på så sätt så att säga silas in i den bestående rättsordningen.

Lika litet som i Västergötland kan biskopen i de andra landskapen utöfva någon rätt att tillsätta kyrkoprästen gent

---

[1] Hildebrand: Sv. Medeltid III, 163.

[2] y. V. G. L. Kirkiu B. fl. 21: Skil sokn um præst, rathe þe sem flere æru, ok biskuper gifvi kirkiu tha ute æra thre vikur.

[3] V. G. L. ed. Schlyter IV: 21.

emot en enhällig kallelse af sockenmännen.[1] Då blef hans uppgift endast kontrollerande, att undersöka den föreslagnes kunskaper och vigselbref.

Sannolikt var väl ej endräkten större i de medeltida församlingarna i Sverige än annorstädes och på andra tider. Då olika partier inom socknarne stredo om att förskaffa sina respektive kandidater kallet, blef församlingens rätt en helt annan och mycket mindre gynsam. En grupp lagar, till hvilken också U. L. hör, lägger i sådant fall — såsom i Västergötland — all beslutanderätt i biskopens resp. ärkebiskopens hand. En annan grupp (däribland Ö. G. L. jfr citatet i noten) föreskrifver i dylikt fall en medelväg. Bönderna föreslå trenne, bland hvilka biskopen sedan har att välja en. Detta sista tillvägagångssätt är ju en kompromiss mellan stadierna två och tre och synes mig mycket väl kunna vara en mycket gammal, för dessa svenska landskap originel form.

I öfrigt är det märkligt, att vi ingenstädes i de svenska lagarne möter den ståndpunkt, som representeras af det ofvan omtalade fjärde stadiet, hvilket är det vanligaste i de norska lagarne, äfven de äldre.[2] Detta beror på att kyrkans målsmän under 1100-talets senare hälft i Norge ägt makt att drifva de strängaste kyrkliga reformkrafven igenom.[3]

* * *

[1] U. L.: K. B. fl. 5, Vm. L.: K. B. fl. 4, Ö. G. L.: K. B. fl. 4. Den sistnämnda flocken lyder: þa skal præst til kirkiu taka. Bönðær skulu vali raþa, þrea i val lata. Biskupær a en af taka slikan sum han vill, præst ok egh pæpplingh, *utan allum sæmi a þöm i sokn aghu.* Den af mig kursiverade meningen har Hildebrand, Sv. Medeltid III, s. 164, förbisett, så att enligt honom biskopens valrätt mellan tre kandidater ständigt skulle vara erkänd i Östergötland.

[2] Däremot icke i de äldsta. Det fjärde stadiet infördes i Norge genom en öfverenskommelse mellan Magnus Erlingsson och ärkebiskop Eystein. En af urkunderna från denna är diskuterad af prof. G. Storm: Om Magnus Erlingssons privilegium til Nidaros kirke 1164. Videnskabssellsk. skr. II, Hist.-fil. Kl. n:r 2, Chnia 1895. Detta privilegium i synnerhet märkligt därför, att det är ett exempel på att vissa kyrkliga teorier, som uppstått i striden mot feodalherrens investitur på kontinenten, här framträda också på nordisk botten. Det för dem mest karaktäristiska är, att helgonet i egen person betraktas såsom den egentliga ägaren till stiftskyrkan, både till hennes materiella tillgångar och hennes andliga makt. Biskopen är förvaltaren, som administrerar. Denna kyrkliga teori fick ej något längre lefnadslopp; jfr Imb. de la Tour: Les Elections episcopales s. 341.

[3] Holberg: Kirke og Len, s. 24.

Långt större svårigheter och långt mindre inhemskt material att lägga till grund för ett riktigt bedömande erbjuder studiet af huru det i Norden gått till vid tillsättandet af kyrkans högsta ämbeten, biskoparnes och ärkebiskoparnes. Visserligen är det formelt sedt ej stor skillnad mellan dessa båda ämbetens tillsättande. Den reela skillnaden framträder däruti, att helt andra maktinnehafvare måste gifva sitt samtycke vid ärkebiskopsvalet än vid biskopsvalet. Vid det senare, om det går normalt till väga, blir alltsamman afslutadt inom diocesen. Vid det förra måste alltid påfven eller i områden, som lyda under en primas, denne, den påflige ställföreträdaren, medverka vid tillsättningen.

I de nordiska källorna, sådana vi nu ha dem, omtalas sällan biskopsvalen utförligt och när någon gång en längre skildring gifves, skulle också denna helt säkert vara oss mycket dunkel, om vi ej här i fråga om en allmänt kyrklig företeelse utom Norden kunde ty till att hämta upplysning ur den praxis, som utvecklat sig på kontinenten, närmast från Frankrike, det land, hvarifrån de kyrkliga impulserna under påfvarnes långa vistelse därstädes utgingo, det land, hvarest Sveriges och ändå mer Danmarks kyrkliga banerförare under 1100-talet hade fått sin uppfostran.

De äldsta nordiska källorna, så korta och så få de än äro, visa hän på flera slags biskopsval. Det bör under sådana omständigheter vara en tillfredsställelse att få se, att 1100-talet och början af det nästa århundradet visa sig vara en öfvergångstid för hela kyrkan, hvarunder gregorianerna genomdrifva sina reformer så småningom och på olika håll olika snabbt. För att få en uppfattning af hvad de nordiska källorna mena, måste vi här ge konturerna af reformens allmänna gång[1] och därvid söka inpassa på sin plats de uppgifter, våra källor meddela. På så sätt torde vi för dessa också kunna få de tidsgränser angifna, mellan hvilka omdebatterade källställen kunna anses ha blifvit affattade.

---

[1] Reformens gång skildras efter Imbart de la Tour: Les Elections episcopales. En ovanligt rik äldre litteratur finnes för öfrigt om biskopsvalen under den äldre medeltiden.

Redan under merovingerna bestod biskopstillsättandet af samma element som senare. Det är således icke dessa i och för sig, som ha betydelse, utan den faktiska makt, som under olika tider tillkom de olika medverkande faktorerna.

Biskopsvalet sönderfaller enligt den kanoniska rätten i tre hufvudmoment: *electio, confirmatio, consecratio.* Det förstnämnda borde företagas i stiftsstaden under en af metropoliten efter samråd med konungen utsedd visitators ledning. Dock måste man redan innan dess genom en deputation hos konungen ha erhållit rättighet att företaga valet. Sammansättningen af valförsamlingen, som dock ansågs vara en kyrklig sammankomst, var ungefär densamma, som det af en kunglig ämbetsman ledda tinget. Således voro alla socialt betydande element i samhället representerade: stiftskyrkans prästerskap, landspräster, klosterandlige, »virgines viduæquæ», stormännen och grefven.

Sedan valet skett, fördes electus under klockringning och Te Deum till biskopsstolen. Visitatorn uppsatte en redogörelse för akten, *decretum,* som underskrefs af de mest betydande deltagarne. Detta skickades med en deputation till metropoliten. Från honom färdades deputationen till konungen och kunde den då också hos den senare anhålla om tillstånd för metropoliten att konsakrera electus.

Innan den kungliga stadfästelsen gafs, underkastades electus ett förhör inför en stormansförsamling. Blef han därvid befunnen värdig till episcopatet, fick han aflägga troskapsed till konungen och denne insatte honom som administrator af det stiftet tillhörande godset. Efter detta kallades han sannolikt *episcopus vocatus.* Konungen gaf sedan också tillstånd åt metropoliten att konsakrera den valde.

Men innan detta kunde gå för sig, hade den valde att låta sitt val och sig själf undergå en ny granskning och denna gång af och inför samlingen af diocesens biskopar under metropolitens ledning. Till detta möte hade alla biskoparne kallats, hvarvid också decretum till hvar och en af dem öfversändts. Bestod electus ånyo undersökningen, aflade han sin tro till metropoliten. Denne konfirmerade å sin sida valet och gaf honom investitur på värdigheten. Metropoliten utöfvade

därigenom en självständig, biskopskollegiet sidoordnad myndighet.

Under de första karolingerna hade konungen tillägnat sig den faktiska makten ifråga om biskopsval. De öfriga faktorernas deltagande i valet hade däremot långt ifrån upphört utom i undantagsfall. Konungamakten betraktade emellertid deras deltagande endast såsom beroende på delegerande af dess egen makt.

Att konungamakten nått till denna uppfattning berodde på många samverkande omständigheter framför allt dock därpå, att denna inom statssamfundet var den enda fullt utvecklade institutionen och därigenom ägde obegränsad myndighet. Den ville då ej heller tåla någon gräns för denna i kyrkliga frågor lika litet som i några andra, och den, som ej fogade sig efter den kungliga viljan, ägde fursten förmåga att betvinga. Det fanns endast *en* konung och hans undersåtar.

Dessa åsikter rönte ej heller motsägelse af kyrkans män. Dessa voro ju själfva uppfostrade i ett samhälle, där den ännu ej af kyrklig åskådning påverkade statsuppfattningen rådde, och kyrkliga teorier bidrogo dessutom att ej göra dessa äldre uppfattningar stötande. Så uppfattades konungadömet nästan som ett prästämbete, för samtiden tydligt och påfallande i synnerhet sedan kröningen införts. Kyrkan erkände vidare sedan gammalt konungens skyddsrätt för henne själf och hennes egendom samt medgaf åt konungen såväl som åt enskilda jus patronatus för många ämbeten. På grund af denna konungadömets ställning i samfundet betraktade samhället ej heller ett kungligt designerande af en biskop — hvilket dock alltid skedde i samråd med och på en stormansförsamling — som en rättskränkning, utan tvärtom som en stor ära för vidkommande, hvilken ej tidens annalister försummade att annotera.

På samma gång de kyrkliga åskådningarna kristnade konungadömet, gjorde sig en strömning i motsatt riktning gällande. Konungadömet förvärldsligade de kyrkliga ämbetena. Biskopen fick judiciella och administrativa uppgifter. Han skulle för församlingen kungöra de kungliga kapitularerna; han skulle uppbåda krigsfolket på kyrkans gods och föra dem till konungen. Men ej blott i världsliga angelägenheter togs

han i anspråk. I rent kyrkliga skulle han å konungamaktens vägnar efterse exempelvis, att trons frihet respekterades, att den kanoniska rätten efterlefdes. Biskopen blef liksom greffven en kunglig ämbetsman. Hvad var då naturligare än att han också som denne utnämndes af konungen. Under sådana förhållanden tolkades med tiden biskopens ed till konungen och dennes insättande af biskopen till godsens administrator i analogi med världslig feodalrätt såsom homagium och investitur. Konungen gaf således hela stiftet med dess såväl andliga som världsliga tilligganden och funktioner åt biskopen genom den sedan 800-talet brukliga investituren med ring och staf.[1]

Då konungamakten under de senare karolingerna försvagades, tillägnade storvasallerna sig det kungliga inflytandet på biskopsvalen inom sina län. Denna deras rätt härledes under denna den råa styrkans period ur storvasallens förmåga att hindra hvem han ville från att beträda hans domäner. Någon skilnad i lekmännens makt öfver valen medförde denna omgestaltning ej, utan endast att denna kungliga rättighet öfverflyttades på flera händer. För öfrigt försiggick väljandet fortfarande under endera af ofvan antydda former: 1) val af en alltmer begränsad valkorporation, konungens (eller storvasallernas) confirmatio, biskoparnes och ärkebiskopens erkännande af den valde och consecration; eller 2) konungens eller storvasallens designatio, de nyss nämnda kyrkliga myndigheternas erkännande af den valde och consecratio.

Denna lekmännens beslutanderätt öfver valen fortfor att vara oantastad intill den senare hälften af 1000-talet; i mera aflägset liggande land ännu längre. I Norden, där konungen intog en mot karolingernas svarande maktställning i samhället bibehöll sig denna myndighet öfver biskopsvalen till det föl-

[1] Påfvedömet spelade under äldre tider (intill år 1000) endast i undantagsfall en roll vid biskopsvalen: 1) Påfven ägde att konfirmera hvarje förflyttning af biskop; 2) förhöra och konfirmera före konsekrationen sådana, som valts, sedan företrädaren blifvit *afsatt;* 3) att förhöra och konfirmera hvarje irreguliärt vald, om han, påfven, funnit anledning intervenera; 4) att konsekrera den valde, om den metropolit, till hvars provins den valde hörde, vägrade att konsekrera honom, och 5) att intervenera i händelse att konflikter vid valen uppstode mellan väljarne. Imbart de la Tour: anf. arb. s. 153.

jande århundradets midt. Först några år innan Lunds prim upprättades, framträder också här i Norden en annan uppfa ning om hvem, som vid biskopsvalet borde ha ett afgörand inflytande.

Men innan dessa nya riktningar komma hit, så, vare si vi rådfråga danska, norska, isländska eller svenska källor, ä det den högsta politiska maktens innehafvare — konunge och på Island Alltinget[1] — som bestämmer, hvem som ska blifva biskop. I Norden torde emellertid liksom på kont nenten ett formelt val verkligen oftast ha företagits, ehur detta vanligen ej uppmärksammats eller ansetts värdt att om talas af de nordiska, vanligen torftiga källorna.

Såväl för att visa konungens makt som de olika fakto rerna i det formella valet må här nedan en del källställen an föras och diskuteras.[2]

Vända vi då oss först till Danmark finna vi, att vale där legat i konungens hand. Efter den stora manspillan på biskoparne i och efter slaget vid Fodvig (1134) insätter Eri Emune af egen maktfullkomlighet efterträdare. Han beslute därom i Slesvig, utan att man kan anta att han rådfört si med stiften.[3]

---

[1] T. ex. Hungrvaka kap. I uti Biskupa sögur I, s. 66 ff., jfr Keyser: Efte ladte skrifter II, s. 269.

[2] Biskopsvalen i Danmark äro senast behandlade af Olrik: Konge o Præstestand I, s. 248 ff. och II, s. 159 ff., hvarjämte spridda notiser här och d om dem förekomma. Keysers anf. arb. behandlar de norska biskopsvalen fast uta att anföra exempel. Något utförligare behandlas valen i Norge af Zorn: Sta und Kirche in Norwegen bis zum Schlusse des dreizehnten Jahrhunderts (Mün chen 1875) s. 26—34 och af A. Taranger: Den angelsaksiske Kirkes Indfly delse på den norske (1890) s. 221 och ff. De svenska ha nyligen upptagits til behandling af Fryxell: Om svenska biskopsval under medeltiden. Ak. Afh Upsala 1900. Med denne författare är jag i många viktiga fall ej enig. Jag anse nämligen, att tiden 1140—70 bildar epok i biskopsvalets historia, men däremo alldeles icke att upprättandet af ärkebiskopsstolen i Lund gör det. Vidare anse jag, att han borde strängt ha hållit i sär biskops- och ärkebiskopsvalen, hvilka bör behandlas hvar för sig.

[3] Den ældste Danmarkskrönike *(Roskildekröniken)* (utg. S. R. D. I. s. 37 —87) oversat af Jørgen Olrik, Khavn 1898. Försedd med inledning och noter ö öfvers. s. 35, jfr H. Olrik, Konge og Pr. I: 248.

Att emellertid en stark folkmening inverkar afgörande på en svagt situerad konungs beslutanderätt visa valet af efterföljare till ärkebiskop Asser. Källor för detta val äro såväl Saxo (sid. 446 och 448) som den nyss anförda Roskildekrönikan. Jämför man dessa, så framgår däraf, att skåningarne egentligen önskade Eskil, men att valförsamlingen,[1] då man visste konungens fiendskap till denne, som då var biskop i Roskilde, valde på Riko.

Emellertid mördas kort därpå Erik Emune. Skåningarna önska då, att de haft sitt val ogjordt och bereda sig att föra krig med den nyvalde kungen Erik Lam, om han ej skulle låta dem få Eskil.

Konungen ger då med sig, men eftersom det här är fråga om en biskops translatio från ett stift till ett annat, måste Eskil af påfven erhålla medgifvande[2] att flytta till Lund. Detta erhåller han också. *(Eskillo sedem mutare permissi)*. För så vidt är saken klar och i öfverensstämmelse med då gällande kanonisk rätt.

I den öfverenskommelse, hvilken kommit till stånd genom en ansedd stormans, Peder Bodilsons, bemedling, synes också varit aftaladt, att Riko, som frivilligt drog sig tillbaka från att med Eskil täfla om Lunds stift, i ersättning skulle få Roskilde, hvilket stift genom Eskils förflyttning blef ledigt. Både uttryckssättet hos Saxo: mediantibus cleri suffragiis, och i Roskildekrönikan: clericis et laicis reclamantibus[3] visa hän på en valförsamling i stiftsstaden. De visa också, att valför-

---

[1] Troligen sammansatt som de karolingiska af lekmän (de store) och klerker. Dessutom har menigheten väl genom bifallssorl gifvit sin mening tillkänna. Det heter i Roskildekrönikan uttryckligen, att klerus och folk (anf. arb. s. 38) valt Riko. S. Larsen: Det lundske ærkesæde og biskop Herman ANOH 1899 s. 104 ff., där Eskil och Rikos täflan senast behandlats, talar hela tiden om, att *kapitlet* skulle ha valt, förmodligen därför att han tror, att ett kanoniskt val gick så till på denna tid. Men så är icke förhållandet. Valförsamlingar, från hvilka lekmännen (de store) uteslutits och i hvilka endast canonici deltaga, tillhöra t. o. m. i Frankrike först ett senare skede (1100-talets senare del) jfr Imbart de la Tour anf. arb. Livre III.

[2] Jfr s. 49 not 1.

[3] Olrik: Konge og Præstestand, I: 250.

samlingen, särskildt lekmännen, ville ha en annan än Riko men därvid fäste sig ej konungen, som utsåg *(creat)* Riko.[1]

Samma källa, Saxo, som ordentligt omnämnt påfvens bifall till Eskils förflyttande, har emellertid icke med ett ord antydt detta angående Rikos, hvilken ju liksom Eskil förut var biskop. Detta betyder emellertid enligt min mening icke att ej påfvens bifall inhämtats. Det visar endast, att Saxo i likhet med andra skildrare ej tar med mera af händelseförloppet än som intresserar honom, och att han ej sträfvar efter fullständighet. Sådana vanor hos författaren böra ihågkommas, så att man ej vid andra tillfällen drar längre gående slutsatser, än hvad källan uttryckligen medgifver.

När efterträdare skulle utses åt Riko i Slesvig (1139), började åter stridigheter. Konungen når dock så långt, att den af honom designerade kandidaten Herman blir konsekrerad. Stiftsstadens invånare neka honom dock tillträde till staden och därmed också till domkyrkan. Den dåvarande konungen ville ej gå till ytterligheter, och Herman slår sig ned hos sin vän och beskyddare Eskil i Lund.[2]

Hvad *Norge* beträffar, så äro alla författare eniga om, att biskopsvalet där, intill dess Nicolaus Albanensis besökte landet, legat i konungens hand. De diskutera endast, om folket haft någon valrätt. Som vi sett i Frankrike och Dan-

[1] Saxo (ed. Holder) s. 446: — — — Per eadem tempora, decedente Ascero, Lundensi de novi antistitis suffeccione dividuum regis ac populi suffragium fuit. Siquidem Scanienses ob egregia Asceri merita Eskillum, arctissima ei consanguinitate junctum, ne pontificium a familia discederet, suffragiis amplectuntur. Rex (Erik Emune) vero rubore fugationis ammonitus neque suorum in Eskyllo dedecorum oblitus, Rikonem Slesvicensem, qui nuper Albero successerat, quod in patiendo regno familiari ejus opera usus fuerat, eorum arbitrio preferebat. Nec tamen hec vota palam ad litem et controversiam progressa fuerant, Scanis metu sententiam occultantibus; s. 448: Tunc Eskillus, cognito regem apud Iutiam decessisse, repente in Scaniam majoris sacerdotii affectatione pervehitur. Ericus (Erik Lam) vero infectum antedecessoris propositum circa Ryconem explere cupiens, pontificalis ei dignitatis incrementa tribuere gestiebat. Scanienses autem, ultima queque perpeti, quam pontificium in novam transferre familiam preoptantes, bellum adversus regem decernunt. Quo ille cognito, ne multorum inimicitias unius viri familiaritate contraheret, proposito suo cupide cessit, Eskilloque sedem mutare permisso, Rykonem Sialandie presulem, mediantibus cleri suffragiis, *creat* — Jfr Olrik, Roskildekrönikan s. 38.

[2] S. Larsen: anf. arb. ANOH 1899, s. 113.

nark, innebär emellertid icke det, att en valhandling företa-
ges, någon inskränkning i konungens makt. Men emellertid
innes det direkta uttalanden, som göra en tveksam, huruvida
konungen under de primitiva förhållandena i Norge under den
äldsta medeltiden ens låtit sin makt till skenet begränsas af
en folklig valakt.[1]

Dessa uttalanden förekomma i den äldsta bevarade, i Norge och på gammalnorska författade skrift, som af sin senaste utgifvare benämnes: *En Tale mod Biskoperne,* en politisk stridsskrift fra Kung Sverres tid.[2] Följande ofta citerade ord tyda på konungens allenabeslutanderätt (s. *22*): Vi veta alldeles säkert om den sedvänja, som fordom var här i landet, och denna sedvänja var, att konungarne gåfvo alla kyrkor åt den de ville. På samma sätt var det med biskopar och abboter. Dessa valde konungarne som dem godt syntes, och skickade dem till det biskopsdöme de ville, utan att fråga prästerskapet till råds. Men på den tiden var ej heller i de flesta stiften många »lärda män» och korsbröder att gå till råds med. Konungarne valde därför som dem tycktes. Denna sedvänja har ägt bestånd, alltifrån kristendomen kom i landet.

I och med det att pallium kom till Norge och ärkebiskopsstolen upprättades, inrättades också prebenden vid alla stiftskyrkor och kaniker tillsattes. Man anhöll hos konungarne, att de skulle i fråga om kyrkorna och biskopsvalen låta så gå till väga som det stod i den kanoniska rätten.[3]

Detta var praktiskt — anser stridskriftens författare[4] — så länge det på en gång funnes flera konungar i Norge, hvilka

[1] Enligt Zorn anf. arb. skulle Harald Hårdråde svarat påfven, som anmärkt mot Harald, att han låtit de norska biskoparne konsekrera i Frankrike och England, »att han vore icke blott kung utan äfven ärkebiskop i Norge». Hos Adam, från hvilken citatet skulle vara hämtadt, är emellertid meningen mycket rimligare: Han, Harald, kände ej till någon ärkebiskop i Norge och lika litet någon annan, som ägde bestämmanderätt i detta land, utom honom själf.

[2] Utgifven af prof. G. Storm, Kia 1885. Storm har också försett den med en synnerligen sakrik inledning. Enligt denna är skriften, som är en politisk pamflett, författad strax innan år 1200, troligen 1197.

[3] Jfr Taranger a. a. s. 222.

[4] Längre fram blir jag i tillfälle att återkomma och sätta det föregående i sin rätta belysning från allmänt kyrklig synpunkt.

annars hvar och en för sig kunde ge bort ett och samma la-diga stift åt olika personer. Men när Inge öfverlefde sina bröder och ärkebiskop Jon i Nidaros dött, tillsatte han — då ingen kunde göra honom makten stridig, på gammalt vis — sin kaplan Eystein till ärkebiskop, utan att han tillfrågade prästerskapet i Trondhjem lika litet som kanikerna.[1]

Detta delvis sammandragna citat eller snarare referat ur »en Tale» torde ej behöfva kommenteras ur synpunkten af konungens ställning. Emellertid är jag *ej* öfvertygad om, att *ej* någon valförsamling skulle ha förekommit i Norge. Den enda af de norska lagarne, som nämner något om biskops-valet, nämligen Eidsivatingets lag,[2] kap. 33, stadgar nämligen: sa skal biskup vera at stole, er konungr vill oc retkosen er til oc her er vigðr til stafs oc stols.[3]

Om kristenrätten, hvarur ofvanstående citat är hämtadt, ej är äldre än från år 1170, så måste dock detta stadgande vara äldre. De reformstadganden, som kunna observeras vid 1100-talets midt i Norden och som framträda så expressivt i citatet, nyss gifvet ur »en Tale», rikta sig mot konungamakten och vilja, att denna skall tillåta, att valen skola ske kanoniskt d. v. s. öfverflytta beslutanderätten i valförsamlingens hand. I Eidsivatinglagen däremot heter det, att den, »*er konungr vill*», skall vara biskop, men samtidigt med erkännandet i denna kristenrätt af konungens maktfullkomlighet heter det också »er retkosen er til». Detta tyder hän på, att en valakt verkligen borde äga rum. Min mening om denna betydelse har jag nyss uttalat. Huru denna gått till, få vi en antydan om i de rätts-uppteckningar, som gjorts i mellersta Sverige och som seder-mera sammanförts i Västgötalagen.

Likheten mellan stadgandena i Eidsivatingets och Väst-götarnes lagar har också Taranger observerat men att därför

---

[1] þa kaus Inge Öystein kapalin sin til Erchibyskups stols ok fehirdi sin at han spurdi engan lærdan mann aat, er j var þrondeimi, ok eigi hælldr kors-brödren adra — — —.

[2] Taranger: Den norske rets historie I, s. 45, kompletterar N. G. L:s (I, s. 374) uppgifter med, att texten är från o. 1170.

[3] Taranger: Den angels. kirkes indfl. s. 222 ff., redogör för olika författares mening om detta stadgande. Dessa kan jag ej biträda.

förklara, att den förra lagen i detta fall skulle innehålla *svensk* rätt, är meningslöst.[1] Att två lagsagor, som gränsa intill hvarandra, kunna influera på hvarandras sedvänjor till och med på deras litterära formulering, anser jag vara mycket naturligt. Likheten i föreliggande fall är emellertid ej större, än att den tyder på gemensamt rättsursprung, och den gemensamma källan är det vanliga förfarandet vid biskopsval på den tid, då dessa närliggande lagsagor kanske från samma håll kristnades.

V. G. L. Retlosæ B. fl. 2 lyder som bekant: En biscup skal taka, þa skal konongær allandæ at spyriæ, huarn þer viliæ hava. Han skal bonþæ sun væræ. þa skal konongær honum staf i hand sæliæ ok gullfingrini. Sidan skal han i kirkiu leþæ ok i biskups stol sættiæ. þa ær fulkomen til valdær uten vixlt (y V. G. L. til comen wals utan til vixll).

När man skall utse biskop i Västergötland, skall konungen fråga alla landæ, hvilken de önska. Således består valförsamlingen af representanter för de olika delarne af lagsagan. Vi ha sett, att under karolingerna sades valförsamlingen vara sammansatt såsom grefskapstinget. Detsamma är det nu här: en med landstinget till sin sammansättning besläktad församling, om ej landstinget själft — hvilket annars mycket väl kan tänkas åsyftadt. Att konungen själf leder valförsamlingen, visar blott, att man här lefver under små förhållanden.

Den enda kvalifikation hos kandidaten, som nämnes, är att han skall vara en fri äkta mans son.

Då det sedan heter, att konungen skall öfverlämna biskopskandidaten insignierna på hans ämbete, ringen och staffven, förutsätter detta gifvetvis, att han, valförsamlingens ledare, blifvit ens med denna om kandidaten, ty att han skulle böja sig för någon sorts omröstningsmajoritet torde vara främmande för dessa tiders åskådning.

Sedan skall electus föras in i kyrkan och sättas i biskopssätet.[2] Då är valakten slut, men eftersom konungen var närvarande, har han genast och dessförinnan kunnat meddela

[1] Taranger: Den angels. kirkes indfl., s. 223.

[2] Jfr s. 47 ofvan eller Imbart de la Tour anf. arb. s. 21.

sin confirmatio. Det är således endast förhöret inför och af ärkebiskopen och biskopskollegiet samt konsekrationen som återstå. Allt detta skedde emellertid utom lagsagans gräns, och antecknaren erinrar endast om, att något sådant, närmast konsekrationen (vixl), måste följa.

Genom de nu diskuterade citaten torde valförsamlingens existens och uppgift, konungens delaktighet och ärkebiskopens rätt att konsekrera blifvit belysta. Biskopskollegiet är dock ingenstädes nämndt. Deras samtycke hör också till sådant, som lätt kan ha undgått en skildrare, som ej skrifver i juridiskt intresse. Det gafs ju strax innan och i samband med konsekrationen i metropolitstaden.

Hvad som emellertid här måste särskildt framhållas såsom förtjänande uppmärksamhet, är att också på nordisk botten valförsamlingar inom stiftet för biskopsval sammankommo. Det är nämligen vid dessa den gregorianska reformens män på kontinenten knutit sina förhoppningar.

För dem stod det som en kvalfull sanning, att kyrkans ära och frihet kränktes därigenom, att de kyrkliga ämbetena tillsattes af konungen eller storvasallerna. Endast de största teoretikerna vågade dock alldeles utesluta lekmännen från inflytande. De mera försiktiga kompromissade och skilde mellan ett kyrkoämbetes andliga och världsliga tilliggande, spiritualia och temporalia. Från hvarje befattning med de förra ville de utesluta lekmännen. Det skulle bland annat ske därigenom, att afgörande rätten vid biskopsvalen lades i valförsamlingens hand. Reelt nådde de visserligen ej så mycket, eftersom konungen eller hans ombud genom påtryckningar visste att få sin vilja respekterad.

Men valförsamlingen bestod icke blott af präster. I Frankrike deltogo sedan gammalt flere stormän med ärftlig rätt i dessa val. Man sökte undgå det för kyrkan menliga i detta därigenom, att man skilde mellan consilium och electio. En rådgifvande ställning medgafs lekmännen, men själfva valet anförtroddes uteslutande åt klerkerna. Under senare delen af 1100-talet hade detta vid de flesta franska domkyrkorna utvecklats därhän, att ej blott lekmännen utan också klosterandlige

och landtpräster uteslutits. Valet låg därefter ensamt i det vid domkyrkan befintliga, organiserade domkapitlets hand.[1]

Såsom redan flere gånger antydts, framträda dessa reformsträfvanden också i Norden, dock ej förrän jämförelsevis sent nämligen på 1150-talet. Hvad som här då ifrågasättes, är liksom annorstädes konungamaktens uteslutande rätt ifråga om biskopsvalet. Man vill, att valförsamlingen åtminstone till det yttre skall handla fullt självständigt och faktiskt afgörande.

Då vi nu med exempel vilja belysa, huru reformen omplanterades i nordisk jord, vända vi oss först till Danmark. I detta land hade ej på flere år biskopsval behöft äga rum, då Asser i Roskilde dog. Kort förut hade den unge Valdemar, Knut Lavards son, besegrat sina medtäflare om konungamakten och hans ungdomsvän, som efter afslutad uppfostan nyss hemkommit från Frankrike, kunde säkert liksom ärkebiskop Eskil göra honom underrättad om gregorianernas fordringar. Vi få då se, hur han nu i Roskilde accomoderade sig efter tidens kraf.[2]

---

[1] Imbart de la Tour, anf. arb. s. 513 ff.

[2] Detta biskopsval behandladt af Olrik: Konge og Præstestand II, s. 41 och s. 159. Jag är ej enig med honom i uppfattningen af detta val. Bland annat vill jag här anmärka, att jag *ej* anser hans öfversättning af clerus med domkapitel vara berättigad. Skildringen af valet hos Saxo är följande: (Saxo, s. 500 r. 21). Per eadem tempora, Ascero Roskyldensium antistite decedente, super subrogando pontifice plebis a clero suffragia dissidebant — — Kravaller i staden. Konungen återställer lugnet och låter orostiftarne böta — — —. Saxo s. 500 r. 35: Quam continuo placida mente ingressus, Trinitatis edi inservientium penates intravit, eorum de creando pontifice suffragia suo prosecutus assensu. Quamquam autem ei in ecclesia a majoribus condita ac dotata iuris aliquid competere videretur, nihil se tamen adversum eam aut illicita affectatione aut insolita consuetudine presumpturum dicebat; sacris siquidem legibus cautum nosse ne clerus peculiare eligendi jus regali imperio obnoxium habeat. Itaque presentiam suam haud quaquam impedimento futuram quo minus electoribus libera suffragiorum arbitria maneant. Tunc clerus, religiosam ejus justitiam summis gratiarum actionibus prosecutus, concilio excessit, delectum curiosius habiturus. Cumque tres spectate opinionis viros, quibus quartus ob virtutem Absalon adjiciebatur, circumspexissent, ut ex eorum numeris potissimus assumeretur, Valdemarus tacita singulorum suffragia in unius tabulæ segregata volumine referri jussit, sinceriorem electionis habitum ratus, si unius cujusque voluntas ante manu quam lingua proderetur. Evenitque, ut, omnium scripto in unam coeunte sententiam, honoris culmen Absaloni decerneretur.

Saxo upplyser oss först om, att lekmännen och prästerskapet efter Assers frånfälle råkade i delo med hvarandra, om hvem som skulle bli hans efterträdare. Det urartade till slagsmål och kravaller, hvarunder också det kungliga myntet plundrades och myntmästaren ihjälslogs. När man kommit till besinning, erbjöd man den antågande konungen böter, som han också tog emot. Då konungen anlände till staden, hade tydligen en valförsamling sammanträdt. Konungen går dit och håller ett tal inför denna. Han förklarade att han, ehuru han syntes kunna göra anspråk på vissa rättigheter öfver den kyrka, hans förfäder upprättat och försett med gods, afstår från dessa. Han vill ej inkräkta på den kanoniska rätten, så att prästerskapet *(clerus)* ensamt måtte utöfva den valrätt, som förr tillkommit konungamakten (jus eligendi obnoxium regali imperio). Hans personliga närvaro skulle ej heller lägga hinder i vägen för ett fritt val.

Prästerna ledsagade detta konungens hängifna skipande af rättvisa med uttryck af den lifligaste tacksamhet och aflägsnade sig ur den rådplägande församlingen (excessit concilio) för att för sig på ett omsorgsfullare sätt skrida till val. Detta val skedde sedan genom hemlig omröstning, så att hvar och en skref ett af de fyra kandidaternas namn på den för hvar och en af dessa afsedda sidan i en bok.[1] Valet utföll så, att den enhälligt utsedde blef konungens intime vän Absalon. Ur formell synpunkt måste vid detta val betonas

1) att klerus d. v. s. prästerskapet förrättar valet,

2) att detta för att välja aflägsnar sig ur en större för-

[1] Genom citat hos Olrik: Konge og Pr. har min uppmärksamhet blifvit fäst på Ribe bispekrönika, tryckt S. R. D. s. 183 ff. Det finnes ett uttryck i denna, som i hög grad stött denna författare: Hic primus *de capitulo* fuit electus ad episcopatum, sed rege invito. Att Tuve 1215 skulle vara den förste, som valts af kapitlet, måste förefalla Olrik egendomligt som ju annars uppfattar valen under 1100-talet som kapitelval. Jag åter, som känner en öfvergångsform mellan kunglig designation och fritt val af ett domkapitel, väntar ej förr än vid angifna tidpunkt, att tidigast ett val af kapitel skulle kunna ske. Notisen har därför såsom uppgift om ett af de första sådana i Norden sitt stora intresse. »Rege invito» torde i öfverensstämmelse med en sådan grunduppfattning af notisen icke böra öfversättas »mot konungens vilja», men utan att konungens tillåtelse att välja på förhand inhämtats.

samling (excessit concilio), hvilken gifvetvis då också har bestått af andra än präster, d. v. s. stormän, att denna församling sannolikt afsetts att vara rådgifvande för valet,

3) att valet skulle vara alldeles fritt d. v. s. ej känna sig påverkadt af konungamakten.

Här i Roskilde har alltså för första gången i Danmark de gregorianska åsikterna om, hur ett biskopsval bör ske, i det yttre tillämpats.

Af det referat, jag ofvan gifvit ur »en Tale mod Biskoperne»,[1] har framgått, att kardinalen Nicolaus Albanensis i Norge genomdrifvit dels upprättande af kapitel, dels att biskopsvalen skulle ske utan intrång af konungamakten. Att de dock ännu ej därmed uteslutande lades i kapitlets hand framgår af sådana uttryckssätt hos stridsskriftens författare som: þa var i þan tima at flæstum byskup stolum enge fiolðe *lærdra manna ok korsbrödra* at slikum umrædum (för konungen att rådslå med om val af biskop); och sid. 23: Han (kung Inge) *spurdi engan lærdan mann aat,* er var i þrondeimi, *ok eigi hælldr korsbrödr en adra.* Detta visar ju, att nämnda författare (o. 1200) ansåg det tillkomma stiftets prästerskap, »de lärda männen», att jämte kapitlets medlemmar deltaga i valet af biskop.

Såsom redan ofvan nämnts, respekterade kung Inge ej vidare de kardinalen gjorda medgifvandena. Detta ådrog honom kyrkans misshag, och efter hans fall uppsattes med prästerskapets hjälp ett barn, Magnus Erlingsson, på tronen. Denne krönes af den påflige legaten Stefanus 1164 påskdagen (12 april).[2] Därigenom ansågs han ur kyrklig synpunkt hafva tillträdt sin regering. Den urkund, som han i samband därmed enligt tidens sed[3] måste utfärda för att reglera kyrkans ställning i staten,[4] är bevarad i en gammal afskrift och behandlad af Storm.[5]

[1] Sid. 53 f. ofvan.

[2] G. Storm: Om Magnus Erlingssons privilegium till Nidaros kirke 1164, s. 27.

[3] Jfr ofvan s. 42.

[4] Karaktäristiskt för författaren till »En Tale» är, att han med tystnad förbigått dessa händelser.

[5] Den är ställd till ärkebiskopen, rikets biskopar, prästerna och folket i Norge.

I denna förekommer under »Bekräftelse af äldre Privilegier» enligt prof. Storms rubricering ett klart uttaladt erkännande af biskopsvalens oberoende af konungamakten.[1] På denna basis stå sedan kyrkans män under striden med kung Sverre,[2] som åter vill häfda konungadömets äldre rättigheter.

Några så bestämda, samtida och direkta uttalanden om de gregorianska reformkrafvens framgång i Sverige äro mig ej bekanta. Materialet för vårt land är också mycket knappare än för Danmark och Norge. Åtskilligt tyder dock på att samma mäktiga rörelse också i Sverige gjort sig gällande. Så t. ex. *kan* påfve Alexanders skildring i S. D. I n:r 57 återge svenska förhållanden, ehuru man vid första ögonkastet känner sig frestad att tro, att han skematiserat, hvad han hoppades vara bruk i Sverige. Han skiljer sålunda på, att biskop Stenar, då han nedlade sitt ämbete och gick i kloster, nedlade sitt biskopliga ämbete i ärkebiskop Eskils, den påflige legatens, hand och regalia inför konungen och rikets store. Därefter valde clerus och folk i Linköping enhälligt Kol till hans efterträdare med samtycke af ärkebiskop Eskil, konung och jarl.

Om praxis inom den svenska kyrkan bär också ett annat något senare bref vittnesbörd.[3] Det heter däri, att sedan ärkebiskopen i Upsala dött, clerus et populi unanimi consensu et petitione convenerunt in quendam Regis Capellanum Valerium.

---

[1] Storm: anf. arb. s. 25: Preterea dignitates et privilegia huic Ecclesiæ propter honorem pallii concessa et legibus confirmata scilicet de augmento equorum et de farina ducenda 30 lest et de hereditate advenarum clericorum et preter hoc *de electionibus faciendis* et ecclesiis disponendis, *in quibus olim regius consensus abolitus est et abjuratus*, scilicet (ut) *regibus inrequisitis et episcopatus darentur* et ecclesiæ, et reliqua tum concessa in honorem Dei et meimet salutem his litteris anullo et confirmo.

[2] Storm: En Tale mod Biskoperne. Fortale sid. VII.

[3] S. D. I, n:r 133 25/10 1207. Referat af svenska bref med redogörelse för huru vid valet gått till väga. Att begäran ingått också från »Capitulum Ecclesiæ Upsaliensis» torde bero på, att det brukade hänvisas till kapitlets begäran i det formulär, som vanligen användes för svaret, när en dylik anhållan framställdes till påfven.

Man hade emellertid ej i brefven från Norden velat kalla honom electus, emedan han ej var född i äkta säng, utan endast titulerat honom vocatus ad episcopale officium. Då han var en synnerligen lämplig person och då han var kallad (vocatus) cleri electione, Regis consensu oc populi petitione, bad man påfven dispensera den föreslagne.[1] Vi finna det gregorianska krafvet om hur biskop skall väljas noga pointeradt i uttrycken cleri electione, Regis consensu oc populi petitione.

Bekräftande på den praxis, det nyss behandlade brefvet redogör för, är S. D. I n:r 225, en fullmakt för Bengt i Skara och Peter archielectus i Lund att konsekrera Olof till ärkebiskop i Upsala, till hvilkens flyttning från Strängnäs påfven samtidigt också ger sitt bifall. Däremot synes S. D. I n:r 186 alldeles strida.

Detta sistnämnda bref ser ändå ut, som om det skulle vara särdeles trovärdigt, eftersom det hör till dem, som biskop Bengt i Skara inspirerat under sin vistelse i Rom vintern 1220—21,[2] och den svenske biskopen borde väl noggrant känna till förhållandena i sitt hemland. Ja, men frågan är, i hvilken dager han velat se dem. Det är otvifvelaktigt, att han velat se dem i en så mörk sådan som möjligt och afsikten med hans tendentiösa framställning är genomskinlig. Han vill bana väg för längre gående kyrkliga kraf än dem, den föregående generationen gått in på. Dessa äldre förhållanden, som en gång varit allmänna inom kyrkan och som nu endast funnos kvar i Europas utkanter, förklaras för den världslige

[1] Fryxell: anf. arb. s. 32 ff., behandlar detta bref. Då han sid. 33 ifrågasätter, att påfven vanställt de nordiska brefvens innehåll och refererat oriktigt, och förnekar detta, vill jag till fullo instämma. Däremot är jag ej i samma grad som han öfvertygad om, att de svenska brefvens författare behöfva ha varit fullt lojala mot påfven. Dessa såväl klerker som lekmän kände Innocentius liksom ock det förfaringssätt, som kyrkan gjorde kraf på i stift, där domkapitel ej funnos. Ville de med utsikt om framgång begära dispens för Valerius hos påfven, måste de naturligtvis för påfven framställa saken så, som om det kyrkliga bruket vid vocatio strängt iakttagits.

[2] Anledningen till biskop Bengts af Skara färd till Rom 1220—21. Bidrag — — tillägnade C. G. Malmström 7.

statsmaktens öfvergrepp på kyrkan, som måste utrotas. För att nu endast hålla oss till, hvad som närmast intresserat oss i detta sammanhang, beskyller han kungen i Sverige för öfvergrepp på kyrkan, därför att han ej låter kapitlet välja den nye biskopen.[1]

Samme biskop Bengt, som i ett annat, till samma grupp hörande bref, bemyndigas att inrätta ett kapitel i Skara,[2] låter påfven besvära sig öfver, att kapitlet ej har biskopsvalet i sin hand. Detta betyder naturligtvis, att Bengt med brefvet från Honorius III till den för öfrigt minderårige konung Johan Sverkersson afsåg att få till stånd en programskrifvelse, till hvilken han och de öfriga biskoparne, som nu spelade en betydande roll inom riket, skulle kunna hänvisa, då de nu ämnade gå till en reformering af de svenska kyrkoförhållandena.[3]

Sålunda tror jag icke, att S. D. I: 186 äger vitsord gent emot det ofvan refererade brefvet om Valerii val till ärkebiskop 1207. Biskopsvalets läggande uteslutande i kapitlets hand tillhör i alla land nästa utvecklingsskede af dettas historia och infördes i Sverige först genom Vilhelm af Modena på hans berömda tredje legation till Norden 1248, således ungefär 100 år längre fram i tiden än de kyrkliga förhållanden, vi här närmast afsett att skildra.

Af det föregående torde ha framgått, att vid tiden för Lunds primats upprättande öfver svenska kyrkan de gregorianska reformsträfvarnes kraf, att biskopsvalet skulle läggas i valförsamlingens prästerliga dels hand, tillämpats i Danmark och Norge, och att de ej heller kunde vara okända i Sverige framgår af det faktum, att Nicolaus Albanensis, som framställt dem i Norge som villkor för palliets öfverbringande till en norsk biskop, också fört förhandlingar om ett ärkestifts upp-

[1] Capitulum, ad quod electio pertinet successoris, ad electionem procedere non cinentes, contra canonicas sanctiones quem vultis intruditis in Ecclesiam viduatam, dando intruso annulum et baculum pastoralem.

[2] S. D. I, 194. Reg. Honorii Papæ III ed. Presutti I, II, Rom 1888, 1895 n:r 2957; 4/10 1220.

[3] Af samma art äro flera andra bref, som Bengt får utfärdade under sin vistelse i Rom bl. a. till sitt eget stift.

rättande i Sverige. Kanske strandade just dessa därpå, att svenskarne ej ville afstå från de gamla sedvänjorna i detta och andra fall. Sannolikt ha de dock någon gång under 1100-talets senare hälft gifvit med sig. Det är två särskilda tillfällen, till hvilka man förslagsvis och icke utan skäl kan förlägga en uppgörelse i dessa frågor mellan kyrka och stat. Det ena tillfället är då den första svenska ärkebiskopen konsekreras i Sens (1164), det andra då samma ärkebiskop efter årslång fiendskap med Knut Eriksson ändtligen försonar sig med sin och landets konung.

IV.

I den föregående framställningen ha vi vid upprepade tillfällen haft anledning att beröra kyrkans ställning inom statssamfundet. Så hafva vi sökt visa, att alltsedan kristendomens antagande frågor som rört kyrkan också afgjorts på stormansmöten eller på tingen, utan att man därvid tänkte på, att dessa frågor skulle vara af annan natur eller att de skulle kunna ligga utom det borgerliga samhällets domvärjo. — Bönderna samsades om hvem, som skulle vara deras sockenpräst på alldeles samma sätt, som de plägat åt sig utse hvarje annan ledare, och konungen intog till kyrkans män samma ställning som till hvilken som helst af sina undersåtar. Följaktligen utsåg han också innehafvarne af de mest betydande ämbetena. Också alla rättstvister, i hvilka kyrkan eller hennes tjänare voro parter, utom frågor som rörde de andlige inbördes, afdömdes på tingen.

Emellertid såsom en förgrening af det internationella stora samfundet, den romerska kyrkan, måste den svenska kyrkan likväl intaga en särställning inom staten. Vi ha sett, att kyrkans tjänare i olikhet med andra undersåtar varit fria från vissa bördor och att vissa former t. ex. vid biskopsval iakttagits i öfverensstämmelse med västerländska kyrkobruk. Vid regeringstillträdet plägade också konungarne bekräfta förutvarande eller gifva nya privilegier för den svenska kyrkan (samlingen af de svenska stiften) och likaså i händelse af om-

sättning inom biskoparnes krets stadfästa dem åt den nyvalde för det enskilda stiftet.[1]

Alltsomallt någon motsättning mellan kyrka och stat, mellan temporalia och spiritualia, hade ännu ej vid 1100-talets midt framträdt för de nordiska folkens medvetande. Kyrkans ställning var således ungefär som i karolingerstaten. I riket fanns det endast en härskare och konung och hans undersåtar.

Den gregorianska reformens kraf blefvo därför desamma i Sverige som annorstädes. Man gjorde å kyrkans vägnar anspråk på en för henne allena och hennes tjänare gällande rättsordning, och vid kollisioner mellan de andlige och samfundet skulle denna tillämpas framom hvarje annan. Ofvan ha vi särskildt varit i tillfälle att utförligt anföra hvad som från kyrkligt håll begärdes i ett par synnerligen viktiga och mycket omstridda frågor, nämligen vid val af sockenpräst och biskop. I förra fallet ville man utesluta bönderna i socken från valet och lägga detta i biskopens hand, i det senare önskade man ett fritt val af clerus, utan att konungen skulle få göra sin vilja gällande.

Men de kyrkliga krafven på reformer inskränkte sig icke till dylika enskilda punkter. Man ville afskilja alla kyrkans ämbetsmän och tjänare ur det borgerliga samfundet och ställa dem under kyrkans egen lag; vidare ville man reformera sam-

[1] Utom det exempel på sådana privilegier och bekräftelser såväl för kyrkan i sin helhet som för enskilda stift i Sverige och Norge, hvilka ofvan diskuterats, bör man hänvisa till den samling af sådana, som fanns förvarad i Lunds domkyrkas arkiv enligt den förteckning, som uppgjorts öfver detsamma mot medeltidens slut. Denna arkivregistrant finnes tryckt i S. R. D. VII, s. 247 ff., under titel *Tabularium Ecclesiæ Lundensis*. Enligt denna synas de äldre brefven gälla Lunds kyrka i inskränkt bemärkelse (= stiftet), de yngre hela metropolitprovinsen. Det omnämnes endast *ett* sådant för hvarje konung. Enligt hvad som ofvan exemplifierats, måste deras utfärdande ställas i samband med regeringstillträdet eller i senare tid med kröningen. Då benämningarne i registranten äro ganska belysande, förtjäna några typer på rubrikerna att anföras: Fundatio et dotatio ecclesie lundensis per sanctum Kanutum, regem et martyrem (refererad i S. D. I, n:r 97) — Confirmatio dotationis et privilegiorum ecclesie lundensis per Kanutum regem, regis Waldemari filium (S. D. I, n:r 97) — Confirmatio libertatum et donationum ecclesie lundensis per Waldemarum regem (S. D. I, n:r 121) — Conservatorium universale ecclesie daciane per Ericum regem. (Erik Plogpenning?).

fundets lagar till öfverensstämmelse med den kanoniska rätten och till slut också draga under kyrkliga domstolar lekmännen i en mängd mål, där kyrkan menade, att man förbrutit sig mot Guds lag. Detta sistnämnda kraf hade emellertid ännu ej framställts med samma skärpa som de båda andra. Men dessa andra fordringar måste naturligen först vara tillfredsställda, innan man kunde gå vidare och rent af fordra lekmäns dömande af kyrkliga domstolar.

De gregorianska krafven på reformer inom den svenska kyrkan äro formulerade i ett bref till den, då bullan affattades, landsflyktige ärkebiskopen Stefan[1] och hans suffraganer. Då bullan främst är ställd till en ärkebiskop, som befinner sig i en sådan situation till sin provins, kan afsikten med densamma på sin höjd vara att ge honom moraliskt stöd i den kamp han förer, att blifva ett program för reformvännerna i landet.

För de uppgifter, påfven lämnar om förhållandena i Sverige, måste vi anse, att han haft autentiska meddelanden därifrån till sitt förfogande, och dessa förhållanden, som han så djupt beklagar och som han vill ha förändrade, äro just sådana, som vi vid denna tidpunkt måste vänta att finna dem.

Hvad påfven då i denna bulla begär är följande:

1) att de kyrkliga ämbetena skola tillsättas efter *biskoparnes* hörande. Därvid framhåller han såväl de teoretiska som praktiska vådor, som följde med lekmännens då rådande fullständiga bestämmanderätt härutinnan.

2) att prästerskapet — såväl det lägre som biskoparne — ej skulle behöfva åtala eller svara vid lekmannadomstolarne, (S. T. s. 87) bl. a. därför att vid dessa ännu användes bevisningsmedel, gudsdomar och envig, som kyrkan omöjligen kunde tolerera (S. T. s. 91). Ej heller voro de världsliga lagarne tillräckligt stränga i fråga om bestraffning af handgripligheter mot eller mord å klerker (s. 87), man borde veta att absolu-

[1] Reg. Pont. Rom. ed. Jaffé m. fl., 2 uppl. II, n:o 12117 = S. D. I, n:r 54 och S. T. I, n:r 47 af den 10/9 1171 eller 1172. Rydbergs rubricering otillfredsställande.

tion för sådant ej kunde gifvas af någon annan än den helige fadren (s. 92).

3) att tionde skulle utgöras åt kyrkorna, ecclesiis (väl = åt biskoparne). Annars borde biskoparne meddelst bannlysning tvinga folket därtill. — Ej heller borde tolereras, att gåfvor, som genom testamente eller af fri vilja gjorts till kyrkan, sedan af arfvingarne behöllos eller af gifvaren togos tillbaka.

Denna programskrifvelse till den svenska kyrkan ligger det nära till hands att jämföra med tvänne urkunder, som vi ofvan varit i tillfälle att beröra, nämligen Magnus Erlingssons privilegium till Nidaros kyrka 1164 och den s. k. skånska kyrkorätten af 1171. Dessa äro ju båda i förhållande till det sist behandlade brefvet så godt som samtida och innehålla öfverenskommelser mellan kyrkan och staten.

Magnus Erlingssons privilegium är i förhållande till de båda andra att betrakta som en statsmaktens kapitulation inför kyrkan och de gregorianska reformkrafven. Följden blef också, att en stark reaktion mot den ställning, privilegiet gifvit åt kyrkan i Norge, under Sverres konungadöme lät göra sig gällande. Från denna ha vi kvar den ofvan flere gånger omnämnda pamfletten »En Tale».

I olikhet med det norska privilegiet innebär den skånska kyrkorätten[1] en reträtt från kyrkans sida. Här vill jag endast erinra om, att den — enligt egen utsago — skulle vara en på skåningarnes anhållan mellan dem och ärkebiskopen gjord öfverenskommelse, *eftersom kyrkorätten tidigare varit alltför hård*. Flock 17 upplyser vidare om, att ärkebiskopen gått med på bestämmelserna i flockarne 1—16 mot det bönderna lofvade att för framtiden utgöra biskopstionden.

Jämför man sedan innehållet i dessa 16 flockar med de ämnen, som det anförda brefvet till ärkebiskop Stefan behandlar, finner man, att det är samma hufvudtema i båda, och därjämte att ärkebiskop Eskil varit moderat i fråga om de påfliga krafvens fyllande. Att i detalj utföra en granskning

[1] Denna senast och utförligt behandlad af d:r juris L. Holberg: Kirke og Len under Waldemarerne: skaansk-sjælandsk kirkeret.

af hvari Eskils tillmötesgående gent emot den inhemska lagstiftningen bestått, skulle vara en tacksam uppgift, men vi få dock här lof att inskränka oss till att framhålla, att Eskil gjort alla medgifvandena åt den inhemska rättsordningen för att få de kyrkliga fordringarne på biskopstionden genomförda. Af bullan till Stefan ställas dessa också i främsta rummet, eftersom påfven endast i fråga om dem inskärper hos mottagarne — de svenska biskoparne — att bestraffa de därvidlag tredskande med bannlysning.

Trots Eskils moderation mottogs denna stadga icke synnerligen väl af skåningarne. Jäsningen tog sig dock först under hans efterträdare Absalon, som personligen var mindre omtyckt i Skåne, uttryck i farliga uppror.

De reformer, den ofvan ofta nämnda bullan gör sig till målsman för, infördes också snart nog i Sverige. Biskopstionden lyckades biskop Järpulf (o. 1200) förmå bönderna i Västergötland att utgöra till sig och sina efterträdare.[1] I konung Sverkers privilegium för Upsala ärkestift af år 1200,[2] som själf ange och bekräfta äldre rättigheter, men också tillföra stiftskyrkan nya, finna vi — och af uttryckssättet att döma »statuimus quoque et perpetua lege tenendum firmavimus» tillhör detta det nya i brefvet — att presterskapet, clericus, befriades från att föra talan och svara inför de världsliga domstolarne i brottmål. Detta skulle för framtiden ske inför biskoparne och prelaterna.

Således i dessa två viktiga punkter har man innan 1100-talets slut också i Sverige gifvit vika för de reformatoriska sträfvandena. Hvad tiondekrafvet angår, kan man visserligen ej på grund af materialets knapphet med bestämdhet påstå, att så skett redan nu i mer än en lagsaga. — Att döma af något senare bref torde man med stor sannolikhet kunna anta, att konungamakten samtidigt reglerat de andliges ställning till domstolarne för hela statsområdet. Erinra vi nu också om, huru långt man enligt den ofvan gifna framställ-

[1] V. G. L. (ed. Schlyter) IV: 16 þrettandi — —.
[2] S. D. I, n:r 115. Om detta brefs karaktär, jfr ofvan s. 42.

ningen af präst- och biskopsval gått de kyrkliga önskningarne till mötes, så torde man som slutomdöme i fråga om de reformatoriska sträfvandenas framgång i Sverige under 1100-talets senare hälft kunna yttra, att man här i det hela varit ganska välvilligt stämd gent emot desamma. Det dröjde emellertid ej länge, förrän nya tider förde nya anspråk med sig, och — därför såg man den närmast föregående tiden i en föga ljus dager.

Sune Ambrosiani.

Sankt Olofs minne i Sverige.

Det är af stort intresse att jämföra med hvarandra den hastighet, hvarmed kristendomen vinner herraväldet öfver sinnena i Norge, när den först förkunnas, och den tröghet, som kännetecknar kristendomsverkets framgång i Sverige. Omvändelseverket bedrifves i Norge med god fart och kan vid omkring år 1000 betraktas såsom fullbordadt. I Sverige åter härskade vid samma tid hos den kompakta massan af folket ännu hedendomen. Och Sverige kan först omkring år 1200 anses vara lika långt kommet, som Norge var redan omkring år 1000. »När den norske konungen Olof år 1000 fann de vid Svoldern mot honom samlade flottorna, säges han hafva yttrat, att det vore för svenskarne bättre att sitta hemma och slicka sina blotbollar (offerskålar).» [1]

Detta förhållande förklarar den omständigheten, att norskt inflytande gör sig så starkt gällande vid pådrifvandet af kristendomsverket i Sverige. Olof Tryggvesson, Norges konung, gifver sin dotter Ingeborg till äkta åt Ragnvald Jarl i Västergötland, men uppställer såsom ett oeftergifligt villkor för äktenskapets ingående, att Ragnvald Jarl skulle låta döpa sig och öppna sin landsända för kristna lärare. Sigurd Jorsalafarares korståg till Småland i början af tolfte århundradet är ock ett bevis på det starka intresse, som norrmän visa för kristendomens framgång i Sverige. Det är från norska landskap kristendomen sprider sig till de västliga landsdelarne i Sverige. [2] Väl hafva vi också häri att söka anledningen till att

---

[1] H. Hildebrand: Sveriges Medeltid, III, 1 s. 37.

[2] Jfr Sveriges historia af Montelius m. fl. I, s. 259 f.

Norges förste nationalhelgon Olof också blef svenskarnes förste nordfödde helgon. När norska folket redan kommit så långt i kristen tro och kristen föreställningskrets, att det kände behofvet af ett nationalhelgon, en egen, själfvald representant för kristen tro och öfvertygelse, då var svenska folket ännu så efterblifvet och så litet enadt i sin kristna trosifver, att det gärna tog emot ett annat lands och ett främmande folks nationalhelgon. Man längtade efter ett helgon, hvars dyrkan man kunde sätta i samband med egna eller från äldre generationer traderade upplefvelser och erfarenheter. Norske konungen Olof Haraldsson hade ju så innerligt sammanväft sitt namn med arbetet för svenskarnes kristianisering. Hade ej svenskarne lika stor rättighet och skyldighet att visa honom samma gärd af tacksamhet som norrmännen, för hvilka han redan strax efter sin död blifvit — Olof den helige? »Olof den heliges minne i Sverige» — och hvarför ej också i Norge — är ett tydligt bevis på den tillfällighet, som oftast leder folkopinionens gångvägar. Olof Haraldsson, bortjagad från Norge, där hans troshänförelse ej verkat odeladt gynnsamt på gamla åskådningar och häfdvunna vanor, väpnar sig med bistånd från främmande land mot sitt eget folk och förlorar sitt lif under striden för att vinna ett mål, hvars vinnande hans egna landsmän anse som sin största olycka. Men ryktet sprider sig, att järtecken skett, där den fallne f. d. konungen låg; man erinrar sig huru troget och nitiskt han verkat för kristendomens befästande i de nordiska landen; ingen förvånar sig längre öfver, att högre andemakter själfva i den forne konungen utpekade den man, som var värd för sin fromhets skull att äras och dyrkas, nitiske präster och biskopar gjorde sitt till för att kring Olofsgestalten skapa allt det skimmer, som vore värdigt ett helgon. Och så begifver sig det underliga, att ett helt folk med öppna armar och andaktsfull ifver tager emot samme man, mot hvilken det en gång stått i harnesk såsom sitt eget lands nationalhelgon.

Från Norge sprider sig ryktet om den helige Olofs dyrkan, om hvad ingen sett, men hvad dock mången trott sig se och genom andras vittnesbörd kommit till tro på, om järtecken och under. Den diktande folkfantasien letar sig fram

på många vägar. — Hade man ej ock i Sverige en viss rätt till att deltaga i den heliga konungens dyrkan? Han hade ju stått i svågerskap till den svenske konungen Anund, och de bägge svågrarne hade gemensamt bekrigat Danmarks fientligt sinnade konung Knut. När Olof sedermera, förjagad från sitt land, blef betänkt på att med härsmakt återvinna hvad han förlorat, var det i Sverige och hufvudsakligen bland svenskarne, som han samlade sitt härsfolk. Och medan han sysselsattes med att hopbringa sitt manskap, hade han fått tillfälle att genomvandra vidsträckta delar af Sverige. Att han därunder skulle hafva uträttat ej så litet till kristendomens fromma, är troligt, om ock senare tider låtit honom göra långt mera för kristendomsverket i Sverige, än hvartill verklig grund föreligger. Emellertid — den diktande fantasien lyder inga andra lagar än folkfantasiens egna, för hvilka det verkliga blott har betydelsen att vara utgångspunkten eller den första orsaken till en hel kedja eller ett helt system af motiv och handlingar, och därför kan också i folkets medvetande Olof, Norges konung, växa till en af dem, som verksammast ifrat för förkunnandet af evangelium om Kristus i svears och göters land. Hans helgongloria strålar efter ett par århundraden efter hans död, när hela Sverige torde kunna anses vara tämligen genomsyradt af kristendomen,[1] kanske lika klart i Sverige som någonsin i Norge.[2]

Vid en undersökning sådan som denna om den helige Olofs minne i Sverige erbjuder sig helt visst ett synnerligen rikhaltigt och vidtomfattande forskningsmateriel. I svenska orts- och landskapsbeskrifningar, helst i sådana af äldre datum,

---

[1] H. Hildebrand, Sveriges Medeltid, III, 1, s. 63.

[2] Jag tillåter mig anföra följande ord af Ludvig Daae, *Norges Helgener*, s. 89: »Olofs Minde er, naar man, som jeg her har forsøgt at gjøre, ser hans Helgenry i Historiens Lys, noget mere end norsk, det er skandinavisk. Han var Nordens ældste store Helgen og er naar maaske S:t Birgitta undantages, egentlig den eneste virkelig fælles-nordiske Helgen, dyrket saa at sige i By og Bygd overalt, hvor engang den danske Tunge forstodes. Om hans Helligdom samledes engang i talrigere mængde end paa andet Sted Mænd af alle tre Stammer, og hans Legende blev, som nedenfor skal omtales, mere end noget andet hjemligt Stof en Gjenstand for nordiske Kunstneres Bearbeidelse. Ogsaa hans Helgenglorie er derfor en Del af de nordiske Folks Flælesminder.»

kan man vara viss om att åtskilligt bevarats, som gagneligt kan belysa det föreliggande ämnet. Stiftens herdaminnen torde ock kunna lämna ett ej så litet bidrag. Svenskt Diplomatarium af Liljegren, forts. af Hildebrand innehåller ett och annat, ehuru ej mycket af något större intresse med undantag af de intressanta dokumenten angående Olofskulten i Norrland, hvarom skall meddelas här nedan. I diplomatariet finner man för öfrigt hufvudsakligen Olofsdyrkan omnämnd såsom föremål för donationer. En donerar en bit åkerjord, en pengar, en annan en häst o. s. v. — allt till förmån för Olofskultens värdiga firande. Den ej ringa mängd af dylika dokumenter, som förekommer i diplomatariet, aflägger ju i sin mån ett tydligt vittnesbörd om, huru varmt Olofskulten omhuldades i Sverige. I de forskningar, hvilkas resultat äro nedlagda i tidskrifter sådana som Antikvarisk tidskrift, Svenska fornminnesföreningens tidskrift m. fl. liknande tidskrifter, är antagligt, att ett ej litet utbyte af nytta för hithörande frågor skulle kunna göras.

I våra medeltida breviarier såsom t. ex. Västerås- och Streugnäsbreviariet, hvilka tvänne breviarier jag haft tillfälle att genomögna, finnas talrika böner och uppgifter angående bruk och ceremonier till den helige Olofs ära.

Langebeck[1] har i *Scriptores rerum Danicarum* s. 636—638 lämnat bidrag äfven till den svenska Olofskultens historia.

H. Hildebrand har i sitt stora verk »*Sveriges Medeltid*» III i de redan utkomna häftena meddelat åtskilligt, som kan hafva sitt värde för uppskattandet af det oerhördt stora omfång, som Olofskulten i vårt land tyckes hafva tagit.

Däremot är ej mycket att hämta från våra redan utkomna större historiska verk, som behandla Sveriges historia. Ej ens Reuterdahl har i sin stort anlagda kyrkohistoria nämnvärdt berört Olofskultens betydelse för svenskarne.

Af speciallitteratur öfver ämnet nämner jag framför andra skrifter Ludwig Daae, *Norges Helgener*, Kristiania 1879, en liten förträfflig skrift, där ej mindre än 130 sid. äro anslagna

[1] Jfr art. Olof i Herzogs Realencyklopedi. 2:dra uppl.

till en intressant, på talrika källstudier grundad uppsats om Olof den helige, och där hans betydelse för Sverige också har ett ej litet utrymme sig anslaget.

Dessutom bör ju äfven omnämnas Snorre Sturlessons *Olofssaga,* utgifven af Munch och Unge, Kristiania 1853, betecknad såsom Snorre Sturlessons mästerverk.

En fråga af synnerligen stort intresse, som dock ej kommer att behandlas i denna uppsats, är den om Olofskultens sammanhang med Torskulten, hvilket sammanhang äfven i Sverige tagit sig många typiska och öfvertygande uttryck.[1] Jakob Grimm har i sitt arbete *Deutsche Mythologie,* 2 Ausg. s. 498, 514 ff. egnat detta spörsmål uppmärksamhet. Olofssägnernas förbindelse med Torsmyterna har äfven behandlats af H. Petersen i skriften: *Om nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro,* Kbhvn 1876, s. 73, 83, 128.

Denna uppsats gör ej anspråk på annat än att utgöra en liten axplockning ur de talrika Olofsminnena i vårt land, ägnad att i någon mån belysa en af de intressantare helgonkulterna i Sverige under medeltiden.

Man har nog allt skäl att antaga, att S:t Olof dyrkats i alla delar af det då bebodda Sverige, från Skåne ända upp i Norrland. Tydligt är ock, att det fanns riktiga hufvudhärdar för hans dyrkan. Så synes t. ex. Gotland synnerligen tagit vård om honom såsom sitt helgon. Här nedan följer en hel del erinringar och minnen om S:t Olof i Sverige, för hvilkas ordnande jag ej följt någon annan synpunkt än den rent geografiska.

I *Skåne* samlar sig ett särskildt intresse kring en kyrka, invigd till S:t Olofs ära. Socknen, där den nämnda kyrkan ligger, kallas än i dag med S:t Olofs namn. Kyrkan ligger afsides, men det oaktadt har den blifvit ganska storartadt tilltagen, hvilket tyder på, att den måste hafva ägt en särdeles stor betydelse.[2] I denna kyrka fanns ännu i början af 1600-

---

[1] Denna fråga torde möjligen komma att upptagas till behandling i en följande årgång af *Kyrkohistorisk Årsskrift.*

[2] H. Hildebrand, a. a. s. 224.

talet ett Olofsbeläte, hvarmed folket dref mycken dyrkan. År 1626 besökte Lunds stifts danske biskop Mads Jensen denna kyrka och anmärkte i sin visitationsbok, att han lät utkasta den Olofsbild, som allmogen tillbad, och att han allvarligen förmanade allmogen, att den skulle fly dyrkanden däraf såsom djäfvulen själf. Bönderna hade klädt Olofsbilden med linnekläder, hvilka biskopen i många åskådares närvaro sönderref och lät utdela till fattiga kvinnor, hvarpå han för församlingen utlade psalmen: »Lofven Gud, I fromma Kristna». Men biskopens förmaning synes icke ha uträttat något. Bilden kom snart tillbaka. Synbarligen hade också prästerna haft anledning att ej så noga se efter med detta oväsen, då de haft goda inkomster utaf offren till bilden. Så långt fram i tiden som år 1754 anmäler prosten i kontraktet, att det i denna socken bedrefs mycket ofog med en träbild, men han tillfogar, att det var en mycket »delikat» sak, ty prästen i församlingen hade mycket små inkomster och kyrkan skulle också lida men, om man rörde vid denna sak.[2]

Daae meddelar ett intressant utdrag ur en resebeskrifning af år 1777, författad af en dansk vid namn Hilfeling, som äfven besökt S:t Olofs socken och där blifvit åsyna vittne till Olofsdyrkans fortlefvande.[3] Det heter: »Den 28 Juli reiste vi fra Gyllebo till S:t Olafs marked for der, om muligt, at tilkjøbe os nogle gamle Mynter, saasom man fra alle Kanter indfinder sig S:t Olafs Dag for at ofre og gjøre Bøn til S:t Olaf, som sker med betydelige Ceremonier af den gemene Mand, men vi bekom kun to smaa Sølvmynter, forresten var intet andet at udrette der, end med Forundring at betragte den enfoldige Hob. S:t Olafs Billede findes i Kirken ved Opgangen till Choret, udhugget af Træ og forestiller S:t Olaf med stort Skjæg og Krone paa Hovedet, med fire Dødningehoveder omkring, en Kalk i hans venstre Haand og en liden Sølvoxe i den hoire, under hans Fodder sidder et Trold, og

---

[1] Cavallin, *Lunds stifts herdaminne*, s. 24, 27.

[2] Cavallin, a. a., s. 27.

[3] Ludvig Daae, *Norges Helgener*, Kristiania 1879.

ved hans høire Side staar en liden Spillemand med sin Violin. Naar de komme som ville ofre i Kirken, maa de først lægge Offeret i en stor Kiste, som staar indenfor Kirkedøren ligefor en stor Pille, hvorpaa endnu staar et gammelt Helgenalter med Altertavle. Her forrette de ved Ofringen deres Bøn meget andægtig, siden gaa de op til Billedet og forrette deres Bøn stille. Dernæst tage de den lille Øxe af hans Haand og bestryge den overalt ni gange, men ved hver tredie gang sætte de Øxen op igjen i hans Haand. Da vi spurgte dem om Aarsagen, hvorfor de hver tredie gang satte Øxen op igjen i hans Haand, svarede de, at de gjorde det, for at den derved skulde faa nye Kræfter, da disse forsvandt hver tredie gang, og dersom de ikke gjorde det, havde den ingen kraft de øvrige sex gange. Naar dette er forrettet, gjøre de atter deres Bøn og gaa derpaa bort. Disse Ofringer ske ej alene for alle Slags Sygdomme, men ogsaa for alle Ulykker og Overfald og for Kreaturerne. For smaa Børn og frugtsommelige Kvinder sker det ofte, at en ofrer for en hel By. For Kornet eller Grøden bruge de en anden Ceremoni. Paa Prædikestolen staar et lidet Billede, som holder en Lee i Haanden, hvormed de bestryge sig i Haab om derved at faa en god Høst. Derfra gaa de til S:t Olafs Kilde nedenfor Kirken for at drikke deraf og ofre, og Offeret kastes i Brønden. De Fattige, som intet andet have at forsone S:t Olaf med, ofre till Kilden Brød, Ost, Flesk eller Kjød, som de kaste i Kilden, og vi fandt midt paa Dagen hele Brønden opfyldt med disse Producter, saa Vandet var ganske fedt deraf, og dog alligevel sad Folk omkring Brønden og drak deraf. Naar disse Ceremonier ere tilende, gaa de paa markedet, som saagodtsom kun bestaar i Øl og Brændevin, og begynde her, især Mandfolkene, at drikke S:t Olafs Skaal, saalænge til de omsider blive fulde, hvoraf opstaar Klammeri og Slagsmaal, hvormed S:t Olafs Fest ender langt ud paa Natten. De holde endnu S:t Olaf for Kirkens Patron og berette, at han skal være halshugget der paa Stedet, hvor Kilden er, hvilken derefter skal være opkommen. S:t Olafs Kirke er baade stor og temmelig vel bygget og har endnu fra forrige Tider fem Altere foruden Rudera af et

gammelt Orgelverk og i Taarnet en gammel Klokke m Aarstallet 1444.»[1]

Halleröds kyrka i mellersta Skåne bevarar ock minn af Olofskult. Daae anför äfven om denna kyrka ett dokume af år 1573, som gifver goda upplysningar om denna kyrk karakter af Olofskyrka.[2] »I forrige Dage, under den vede styggelige Pavens Religion, var der megen Vildfarelse i Hal lerøds Kirke formedelst det Belials Alter, som man kalder S: Olafs i Hallerød, hvilken var begyndt og stadfæstet ved Bi spernes beseglede Breve, som endnu til Vidnesbyrd ere til stede, saa at der skulde uddeles Aflad blandt alle dem, som dette Afguderi med deres Skjænk, Offer og Gaver forfrem mede, og to Dage i hver Uge skulde der synges messe for dette Olafs Alter. Af denne udvortes Hellighed og Overtr er det kommet saavidt, at mange Pilegrime ere hidkomne fra Halland, Blekinge, Sverige og andre Lande med Øxne, Kjer og andre store Gaver for at bekomme denne Afguds Aflad og Helligdom. Og af disse Gaver og Ofre havde Præsten her i Sognet en aarlig vis Hjelp (en Oxe og en Ko) til sin Underholdning og Føde. Og naar Afladsdagene vare forhaanden, da kom der saa megen fremmed Almue hid til Hallerød, at Præsten maatte sige messe for dem paa Kirkegaarden.»[3]

Flere af Skånes städer hade Olofskyrkor såsom bl. a. Helsingborg och metropolitanstaden Lund, där S:t Olof jämte S:t Knut voro de enda nordiska helgon, som åtnjöto den utmärkelsen att hafva en kyrka invigd till sin ära.

I *Halland* var Olofsminnet knutet vid Halmstads kyrka samt vid två landsbygdens kyrkor Stråvalla och Gällinge.[4]

---

[1] År 1820 besökte en lärd tysk resande, professor Schubert från Greifswald S:t Olofs församling. Han har i en resebeskrifning äfven skildrat spåren af den ännu icke alldeles försvunna Olofsdyrkan. 500 pilgrimmer infunno sig årligen enligt hans uppgift den 29 juli vid Olofskyrkan. Offer till Olofs ära ägde rum flera gånger om året t. ex. på midsommardagen. Ofta inkommo offer med posten. Jfr *Daae* a. a. s. 85. Se för öfrigt a. st. om ännu i vår tid förekommande spår på detta ställe af Olofsdyrkan.

[2] Daae, a. a. s. 53 f.

[3] A. a. s. 53 f.

[4] A. st.

I *Bohuslän* har minnet af Olof den helige kraftigt rotstat sig.[1] Slaget vid Svoldern hade tillförsäkrat konung Olof tötkonung stora delar i det norska väldet. Bland annat hade ven Bohuslän blifvit hans egendom. När sedan Olof Haldsson bestiger Norges tron och söker skapa ett enigt Norge de små höfdingeområdena, så kastar han ock sina blickar i Bohuslän för att söka lägga det under sin spiras välde. an seglar med en flotta till Bohuslän och det blir honom en tt sak att få bohuslänningarne att motvilligt eller i synnerhet lligt böja sig för honom.

Så kom motgångens tid för den norske konungen. — nut den store, Danmarks mäktige konung, segrade öfver lof hufvudsakligen genom de norskes egna vapen. Men iken var alltjämt Olofs trognaste landsända och deltog aldrig ti de uppror, hvarmed de öfriga länen oroade sin konung. I etta landskap skall också Olof gärna ha tillbragt sommarden. »Ännu glänsa på ett berg vid östra stranden af Bulren grushögarne af ett forntida fäste Olsborg, hvilket folkigan påstår S:t Olof hafva grundat, och hvarest han säges afva haft sin hofhållning.» Och mångfaldiga ställen i landkapet lära genom sina namn eller genom de sägner, som vid em äro knutna, påminna om denne märkvärdige konung.

På ett af Tjörns berg vid Kyrkesundet finnas sex uppnurade stenpelare, hvilka kallas *S:t Olofs Valar* och hvilka ägas af Olof ha blifvit uppresta till ledning för sjöfarande.[2] Olof ville därjämte i dessa stenpelare se minnet bevaradt af et tillfälle, då han vann priset uti en vadsegling med sin broler Harald. På Tjörn sjunges ock en folkvisa, som i sina ord evarar denna händelse.[3] På samma ställe, där dessa sten-

---

[1] A. E. Holmberg, Bohusläns historia och beskrifning. 2:dra uppl. Örero 1867 sid. 48 ff.

[2] Afbildning finnes i *Brusewitz*, Elfsyssel s. 251.

[3] S:t Olof konung och hans bror
De tvistade om Noriges skär.

Hvilken af oss bäst segla kan
Han skall vara kung i Noriges land.

Hvilken af oss först kommer fram
Till kung skall krönas öfver det land.»

Det svarade Harald Hårdråde:
»Det vare som du nu sade.»

Men skall jag segla i dag med dig
Då skall du skifta skepp med mig.

Ty du hafver ormen den snara
Hvart skulle jag med Oxen fara?

pelare stå, finnes ock en källa, helgad åt S:t Olof och beryktad såsom offerkälla.

I en sandbacke vid gården Källsröd uppväller en källa, kallad S:t Olofs källa.[1] Denna källa var beryktad för sin undergörande kraft och var en vanlig vallfartsort på S:t Olofsmessodagen.

Den första penningskatt, som man känner, att bohuslänningarne erlagt för sina hemman, är den som år 1280 påbjöds af konung Magnus Lagaboeter under namn af S:t Olofs penning.[2]

I Harstads kyrka i närheten af Kungälf fanns för ej länge sedan i den då ej nedrifna gamla kyrkan hans bild.[3] S:t Olof trampar på ett troll, som illa vrider sig under hans fötter, — en afbildning af S:t Olof, som synes hafva varit mycket vanlig. Bilden antages vara från 13 l. 14 århundradet.

[1] Holmberg, a. a. 3, s. 71.
[2] Holmberg, a. a. 1. s. 55.
[3] Brusewitz, Elfsyssel, s. 43.

Ormen är så snar som sky
Oxen drifver så långsamt till by.»

»Hör du Harald, hvad jag säger dig:
Hvad dig tyckes, synes ock mig.

Är mitt skepp något bättre än ditt,
Så gärna må du taga mitt.

Så tag då Ormen den snare,
Och jag tager Oxen den late.

Först ville vi till kyrkan fara,
Förrän vi röra vid segel och åra.»

S:t Olof, han går på kyrkogård,
Som guldet skiner hans dejliga hår.

Så brådt kom bud för kung Olof in:
»Och nu seglar Harald broderen din».

»Så låt dem segla, som segla vill,
Guds ord det vilja vi lyda till,

Messan är vår Herres ord,
Svenner tan vatten och gån till bord.

Vi gå till bord och få oss mat
Se'n skola vi taga stranden fatt.»

Så gingo de ned till strande,
Där Oxen låg vid lande.

Så snarlig de till stranden utbära
Både ankare, tåg och åror.

S:t Olof sätter sig i främsta stamn,
»Far fram Oxe i Jesu namn.»

S:t Olof tog Oxen vid hvita horn,
»Gack nu, som du gick i korn».

Oxen tog till så fort att skrida
Efter stodo böljorna så strida.

Han visade liten dräng upp i rå;
»Se efter, om vi kunna Harald nå.

Jag aktar ej mer all världens pris
Än toppen utaf ekeris.»

»Jag ser under Noriges land
Silkessegel med gyllne rand.

På *Gotland* var Olof den helige synnerligen ärad, hvarom ninnesmärken, bevarade ända in i vår tid, nogsamt vittna.

Snorre Sturlesson berättar uti k. Olof den heliges saga kap. 6), att »konung Olof seglade om hösten (enl. P. A. Munch, ir 1007) till Gotland och beredde sig att där härja; men gotändingarne hade församlat sig och skickade män till konungen, erbjudande honom skatt af landet. Härmed var konungen nöjd, tog skatt af dem och blef där kvar öfver vintern.» Om en annan färd berättar Snorre Sturlesson med följande ord kap. 191) »När sommaren kom (enl. Munch, år 1029) gjorde konungen sig resfärdig och skaffade sig skepp, hvarpå han seglade bort då om sommaren, och stannade ej förr än han kom öster i Gardarike;» och slutligen (kap. 203) »när våren

---

Jag ser under Norges skär,
Hvar ormen silkessegel bär.»

S:t Olof klappar Oxen på lända:
»Du måtte änn' något bättre fram ränna.»

S:t Olof slog Oxen vid sitt öga:
»Långt bättre må du åt hafvet söka.»

Då begynte Oxen att kesa så,
De båtsmän ej kunde på däcket stå.

Då tog han bast och lina,
Och därmed band han båtsmän sina.

Ropade då den Styrman:
»Hvar skola väl nu vi segla fram?»

S:t Olof drog af sina handskar små
Och själf han månde till styret gå.

»Vi segla fram öfver berg och dal»,
Då blefvo dessa till vatten klart.

Då seglade de öfver fjället blå,
Ut då lupo de troll så små.

»Hvem seglar öfver mit guld det röda,
Och hvem gör vår fader denna möda?»

»Statt du där och blif i sten,
Tills jag kommer tillbaka igen.»

Ute står käring med rock och ten:
»S:t Olof, hvi seglar du oss till mehn?

S:t Olof med ditt röda skägg,
Hvi seglar du genom min källarevägg?»

S:t Olof sig tillbaka såg:
»Stå där och blif till kamper* grå.»

Så seglade de förutan allt mehn,
Der veko för dem både stock och sten.

Så seglade de, som de kunde bäst,
Ej någon fick ögat uppå dem fäst.

S:t Olof spände bågen för sitt knä,
Pilen föll bakom seglets trä.

S:t Olof trodde så väl vår Herre,
Därför kom han tre dagar före.

Harald blef i hågen så vred,
Han skapte sig till en orm så led.

S:t Olof var en gudfruktig man,
Thy blef han konung i Noriges land.

S:t Olof gick uti kyrkan in,
Han tackade Gud af hjärta och sinn.

S:t Olof går kring kyrkogård,
Där skina strålar af hans hår.

Den Gud vill hjälpa, han kommer väl fram,
Hans fiender få både last och skam.

---

* smästen.

kom (enl. Munch 1030) och isarne lossade, — — gåfvo (de) sig med första gynnande vind till sjös (från Gardarike), och hade en lycklig resa. När konung Olof kom med sina skepp till Gotland, fick han där tidningar från Sverige och Danmark samt ända från Norge — — — och att riket var höfdingelöst; ty fattade konungen — — godt hopp om utgången af sin färd. De seglade dädan, när vinden blef tjänlig, styrande sin kosa till Sverige.»

Gutasagan talar ock om ett besök af Olof. »Konung Olof den helige kom flyende från Norge (enl. Munch 1029) med skepp och lade sig i den hamn, som (man) kallar Akergarn: där låg Olof den helige länge.» Gutasagan, som här tydligen berättar samma besök af Olof, som det Snorre Sturlesson anför såsom det andra, är sålunda så noga underrättad, att den berättar, hvarest Olof skulle ha landat på ön, nämligen vid Akergarn. Den omtalar vidare, att konung Olof bytte vängåfvor med Ormika från Hajnum, hvilken »antog kristendomen och gjorde sig bönehus på samma ställe, som nu Akergarns kyrka står. Därifrån for Olof den helige till Jaroslav i Holmgården.» Gutasagan har åter ej ett enda ord att tala om de tvänne andra besök, Olof aflägger på ön enligt Snorre Sturlesson.

Dessutom förtäljes, att konung Olof år 1028 på Lajkarehajd i Lärbro hållit slag med Nordgutarne under deras anförare Dacker och en stor del af Austr-gutarne, hvilka han besegrat, samt att han, sedan Sudr-gutarne under sin höfding Ullmer utan strid gjort fridsförbund med honom, förmått folket att antaga kristen tro. Det kan vara svårt att afgöra, huru man skall förena dessa olika uppgifter om Olofs uppträdande på Gotland eller om de öfver hufvud taget kunna förenas. Säkert torde dock vara, att han mer än en gång besökt Gotland, och att han ej först 1029 på väg till Gardarike börjat verka för kristendomen bland gutarne.

»I alla fall ha de många sagorna om S:t Olof under tidernas lopp fått sitt starkaste skimmer af den helgongloria, som konungen vann efter sin död; ty visserligen var han ej den förste, som införde kristen tro bland gutarne, hvilka ju

edan i långa tider haft en så liflig samfärdsel med Österns olk.»[1]

Talrika äro de minnesmärken, traditionen sätter i förbinelse med Olof Heliges besök på Gotland.

Sägnen förtäljer, att, när Olof landat vid Akergarn, hade an gått i land samt tvättat sina händer i vattnet, som samlat ig i en urholkning i en klippa invid landningsstället. En nnan sägen vet att förtälja, att han med detta vatten döpte e hedniska gutar, som han först mötte. Än i dag kallas enna urholkning i klippan »Sankt Oles vaskefat».

Norr om Akergarn[2] fanns för någon tid sedan en väldig tenbyggnad, »Sankt Oles hus» kallad. Där säges en höfding id namn Ormika ha bott, och konung Olof skulle någon tid a gästat denne höfding.

Denna Ormika skall på yttersta udden af Akergarn byggt tt bönhus. »Där ses ännu lämningar af en kyrka, hvaraf ästra gafvelmuren och de närmaste sidomurarne äro till största lelen i behåll.»[3] Uti ett bref, som biskop Nils i Linköping tfärdade år 1360, kallas helgedomen S:t Olofs kapell i Åkergarn. Biskopen bestämmer i detta bref, att de offer, som gifvas i penningar, vax och några andra saker skola utgå till nunnorna i Solberga kloster, till sockenprästen i Helgvi[4] samt till kapellets underhåll.

Ett annat bref af biskopen i Linköping Laurentius af år 1246 bestämmer, att allt offer på S:t Olofs altare i Akergarn skall tillfalla nunnorna i Solberga kloster.[5] Påflige legaten Vilhelm af Sabina stadfäster år 1248 i en skrifvelse denna biskopens anordning.[6]

På Fårön finnas flera namn och föremål, som tala om konung Olof.[7] »Sankt Oles hamn, hans kyrka, källa, säng och tvänne hans brunnar.» Af kyrkan synes ännu tydliga spår. Källan har tjänstgjort, då Olof mötte de första hedningarne

[1] P. A. Säve: Sv. Fornminnesföreningens tidskrift 1874.
[2] Skrifves äfven Åkergarn.
[3] Se Lemke, *Visby stifts herdaminne*. Örebro 1868.
[4] $^3/_4$ mil norr om Akergarn.
[5] S. D. I n:o 336.
[6] S. D. I n:o 362.
[7] P. A. Säve a. st.

på ön. Hans tvänne brunnar ligga på 10 alnars afstånd fr hvarandra. »S. Olof var nämligen så stor och diger, att då han låg på marken mellan de 10 alnar från hvarandra skilda brunnarne, hade han, för att vaska sig, ena handen i hvardera källan.» Strax invid källan finnes Olofs säng, en fördjupning i kalkklippan, lagom stor för att rymma en fullvuxen människa.

Detta såsom några exempel på huru Olofsminnet i sägner och traditionen bevarats bland gutafolket. »På allt sätt var hans namn härstädes vördadt; i Visby fanns en kyrka med hans namn, hans bild med kronan och stridsyxan synes ännu flerstädes i våra tempel, länge höllos offergudstjänster till hans minne i Akergarns kyrka, och hans namnsdag var en af ortens mest ansedda märkesdagar för skörd, fiske m. m. Bonden hoppades, då han (den 18 maj) varsnade »Sankt Eriks ax» att han säkert (den 29 juli) skulle få smaka »Sankt Oles kaka»; den karl eller kvinna, som landtmannen lejer för hela skördetiden, kallas Sankt Oles-karl och Sankt-Oles-käring eller -kvinfolk. — — — Snåj-glångar (snöblommor) på himlen eller de hvita, krusiga och liksom blommande molnen vid Sankt Oles messa »moda» godt fiske; och fordom ilade hela vår allmoge ut på sjön till Sankt Oles fänge, då vrakfisket troddes mest gifvande.» [1]

Att gutafolket ej häller på främmande mark glömde bort sitt favorithelgon, belyses däraf, att det i staden Novgorod fanns ett faktori, grundadt af gutar, hvarest kyrkan var helgad åt S:t Olof. [2]

Mycket af intresse är bevaradt i beskrifningar öfver *Västmanland,* där Olofsminnet under långliga tider troget bevarats och hvarest Köpings stad tyckes ha varit en hufvudhärd för S:t Olofs dyrkan.

Dingtuna kyrka i nämnda landskap anses vara en af de äldsta kyrkor i landskapet. Hennes skyddspatron var S:t Olof. På storklockan stod, innan den blef omgjuten: »Hjelp Maria oc S:t Olavus A:o D:i MCD nonagesimo. D. Laurentius Olai Canonius a. I.» [3]

---

[1] P. A. Säve, a. a. s. a. 254.

[2] H. Hildebrand, *Sveriges medeltid* I, s. 641.

[3] Olof Grau, *Beskrifning öfver Vestmanland.* Västerås 1754, s. 19[illegible]

Traditionen förtäljer, att Olof den helige på väg till Garda-
e skulle ha dragit fram genom Västmanland och att Ding-
ıa kyrkas uppförande skulle stå i samband med hans besök
rakten.

I *Bro* socken har ett berg uppkallats med hans namn:
:t Olofs berg».

Till *Köping* äro dock de flesta erinringarne från Olof den
liges vistelse i Västmanland knutna. Där fanns ännu vid
dten af 15:de århundradet ett gammalt kapell, illa medfaret
tiden och blott väntande på sin nedrifning. Kapellet var
lgadt åt S:t Olof. Och sägnen förtäljde, att konung Olof
ılf skulle ha uppbyggt detta tempel under sin vistelse i Kö-
ng. I kapellet firades med stor högtidlighet S:t Olofsmässan,
:h när det nedrefs, förordnade biskop Akatius år 1448, att
innesmärkena skulle inflyttas i det nya kapellet samt att
lofsmässan där oafkortad skulle firas.[1]

Ett märkligt altarskåp från 1500-talets början, hvilket
år på högaltaret i Köpings stads kyrka, har stora partier
ıslagna åt att framställa S:t Olof.[2] Detta altarskåp togs i
rondhjem år 1564 under fransmannen Claude Collart's bekanta
lundringståg och fördes till Stockholm för att uppsättas i S:t
ikolai kyrka därstädes. Sedermera skall det hafva skänkts
ll Köpings kyrka, hufvudsakligen därför att S:t Olof före-
:älldes på detsamma.[3] Intressant och målande beskrifver
Iallman detta altarskåp[4]: »En af konstigt arbete och starck
örgyllning kostbar altartafla blifwer här thet första stycke,
wilket wi wiljom låna gransichtuga ögon, och håller man wäl
rärdt at henne till alla sina delar i ordning och korteligen
ıeskrifwa i thet, som här fölgier: Mitt på taflan står Jungfru
Maria med barnet Jesus i famnen, twänne änglar hålla en till-
luten guldkrona öfwer thes hufwud, omkring hwilket står med
gammal munckstyl: »S:t Maria ora pro nobis.» På hennes
ıögra sida står Konung Olof hin digre och helige af Norige,
ntet lång utan medelmåttig till sin vext, med ljus brunt hår,

[1] J. G. Hallman, *Beskrifning öfver Köping*. Sthlm 1728, s. 54.
[2] H. Hildebrand, a. a. III s. 288 f. Afbildning s. 289 fig. 152.
[3] Grau, a. a. s. 197.
[4] Hallman, a. a. s. 39.

bredt ansikte, hwit hy, wacker och röd, aldeles som Sturleson honom beskrifwer uti Sagans 3 kap., han har äfwen krona på hufvudet, en blå konungslig kröningzmantel öfwer axlarne, vid sidan et stort huggsvärd, uti högra handen en kalk, och i venstra en lång och bred yxa, hwilket som i föreg. kap. bevist är, war et the gamlas brukeliga krigzwapen. Under S:t Olofs fötter ligger et troll, hafwandes människohufwud med krona på och et guldband om halsen, består thes utom utaf en stygg drakakropp, fyra fötter med klor uppå och en lång rumpa: och är thetta utan twifwel thet trollet Skalle, hwilket illa grinande äfwen wäl ligger uti andra kyrkior i Swerige under S. Olofs fötter; såsom på pelaren mitt uti Upsala domkyrkias norra kyrkiodörr, sammaledes i Skultuna kyrkia i Wessmanland, Yttersela i Sörmanland, och nestan i hwarenda kyrkia i hela Nerike. Orsaken här til förebäres intet hos allom likalydande; ty somliga mena, at konung Olof har slagitz med troll och them förstört, hwar om dock i thes sagor ingen seker underrettelse finnes; i mellertid hafwer man här om både sägner, wiser och afmålningar; såsom uti Danmarcks kyrkia uti Uppland och Kumla i Wessmanland, hvilka om sådan drabbning wilja wittne bära.»

Hallman meddelar en af sägnerna om uppkomsten af denna afbildning, en sägen, som går igen litet hvarstans i Sverige.

Sedan Olof den helige med sitt underliga skepp, som seglade både till vatten och land, hade kommit till Norge och där »planterat» den kristna tron, ville han låta bygga en så stor kyrka vid Tronhems hamn, att allehanda främmande nationer på en gång skulle kunna under ett och samma tak hålla sin gudstjänst utan att störa hvarandra på grund af tungomålens olikhet. Han grundade henne därför så stor, att det skulle kunna predikas från sju predikstolar på en gång. Men när kyrkan var halfbyggd, så fattades allt, som fordrades till dess fullbordan. Häröfver blef konungen missnöjd med sig själf, går ut i skogen, och råkar ett troll, som börjar underhandla med honom om kyrkans fullbordande på de villkor, att, när hon vore färdig, skulle S:t Olof antingen skaffa honom sol och måne eller »lefwerera sig sielfwan», så framt han ej

ıssförinnan hittade på denne nye, okände byggmästares namn; n så skedde, skulle han blifva S:t Olofs evärdliga fånge. Nu ɛades alltså S:t Olofs bekymmer. Alltid om aftonen gick ın ut för att kunskapa, men kunde ej få någon underrättelse ,arken om trollets namn eller hemvist. Men när kyrkan var ı nära färdig, att ej mera återstod än att sätta upp tornspi- ın, gick S:t Olof om aftonen i solnedgången ut uppför åt ɜrgen och sökte det ställe, där han första gången träffat ollet och fick då höra innanför berget, huru ett barn grät. [an hörde ock, huru modern sökte tysta sitt barn, sägande: tig, tig sonen min, i morgon kommer far din Skalle hem med ɔl och måne eller Konung Olof sielfwan». Nu hade konun- en således fått reda på trollets namn och går glad i hågen ɜm. Trollet håller på att uppsätta tornspiran, och medan enna ännu lutade något, ropade konungen: »Skalle, sätt korset itt.» Då »stupade sig trollet genast ned i mening att falla å konungen och krossa honom», men konung Olof sprang åt ıdan och kastade sin yxa i trollets knäskål. Sedan lät han ingsla Skalle och lade honom bunden under sin stol, där han ck ligga, så länge han lefde och »blef therföre kallat S. Olofs eggekalf».[1]

Vi återgå till Hallmans beskrifning af altartaflan. »Bak å Altar-Taflan i then andra afdelningen står et skep med issade och spända segel, i tackelet sitter en Ängel och neder å däcket af skeppet står Konung Olof Haraldsson med sin 'xa i handen, och bakom honom tvenne af hans folk. Skiep- ıet står på landet och likväl målat såsom för full wind; hwar ned utan twifwel warder tillkenna gifwit om thet konstiga S.)lofs skep, som seglade såwäl till lands som till watten; Iwilket somliga willa uttyda på S. Olofs seglande och slags- nål med troll, tå han under sin ungdom brukade fara i härnad, å han ock öfwat sitt siöröfweri i Mählaren i Swerige. Så at het han sägies hafwa seglad igenom berg, at han grof sig ıtfart igenom Söderström vid Agnefit. — — — Trollen, som ıägies honom motstånd gjort, skola wara the, som ther i Skan-

[1] Denna saga lokaliseras äfven till byggandet af kyrkor i Sverige. Se t. ex. Iofberg, Nerikes minnen (om Hardemo kyrka) samt J. Eenberg, *Berättelse om Upsala*, Ups. 1704.

sen lågo vid Agnefit, men förmåtte ej hindra honom igenom gräfningen och utfarten.» Hallman menar, att »man närma treffar sanningen», om man med S:t Olofs seglande på ... igenom berg, med hans trampande på troll och mera sådan förstår den hedniska villfarelsens utrotande. Ett annat fält p skåpet visar oss åter kung Olof, seglande i ett skepp. Han står där med krona på hufvudet och omgifven af sjöfolk.

I *Värmland* är S:t Olofs minne bl. a. bundet vid *Dal...* kyrka, som enligt sägnen blifvit byggd på föranstaltande a Olof.[1] Där skall Olof ock enligt sägnen ha upprest ett kor sedan han förvandlat några troll till stenar. Härom tälje sägnen: Ett troll skall hafva sagt till konung Olof:

»Kong Olof med ditt pipuga skägg,
Du seglar förnär min badstuguvägg.»

Konungen svarade:

»Du troll med din rock och ten skall bli i sten,
Och aldrig mer göra skeppare men.»

Olofssagan berättar sägnen i följande ordalag:

»Han kom i Uthbygd, ther wore Trull
Med mycken ohyra the wore full,
Olof ther tha Korsset gorde
— — —
Et Troll, som drap X män
Han gordet i stena och stander än.»

I *Elgå* kyrka fanns på 1700-talet en bild af S:t Olof. S:t Olof sitter på en tron och har på hufvudet en krona. Kyrkan var också helgad åt S:t Olof. Hammarin omtalar, att S:t Olofs fest intill senare tider härstädes firats med kalaser af allmogen.[2]

I *Dalarne* inviges så sent som år 1510 en kyrka till S:t Olofs ära och året därpå inviges högtidligen i en annan kyrka i landskapet hans bild.[3]

---

[1] Fernow, *Beskrifning öfver Värmland*, Göteborg 1773 s. 223, 229.
[2] Hammarin, *Carlstads stifts herdaminne.* II, s. 131.
[3] Diplomatarium Dalecarlicum I, s. 212. Jfr Daae a. a. s. 66.

Intressant är att följa Olofskultens utveckling i *Norrland*. När konung Erik Jedvardsson vid sin död i tolfte århundradet blef Sveriges egentliga folkhelgon, så visar sig, huru fastvuxen Olofs dyrkan blifvit i folkets medvetande. Olof uppträder fortfarande alltjämt vid sidan af Erik. Det svenska riksbaneret bär bägge helgonens bilder. Upsala domkyrka invigdes till dessa två kungahelgons ära, och där i kyrkan hade de nämnda helgonen ett gemensamt altare. Men det vill synas, som om rent af ett slags animositet gjort sig gällande gent emot Olofsdyrkan från de andliges sida, hvilka icke lyckats få Eriks dyrkan att uppenbarligen få öfverhanden. Särskildt framträder detta förhållande i norrländska landskap. Där hade nämligen sedan lång tid tillbaka folket plägat lämna offer och gåfvor till S:t Olof i Nidaros, och det hade t. o. m. lyckats de nidarosiske ärkebiskoparne att förvandla dessa gåfvor till en fast årlig skatt, som år 1336 hade fått påflig sanktion.[1] De svenske andlige finna dock, att denna skatt, som går till Nidaros, har det med sig att föga eller intet från de norrländska landsändarne inflyta till Erikskulten eller till den förenade Eriks- och Olofskulten i Upsala och vidtaga sina mått och steg för att för framtiden hindra öfverlämnandet af Olofsskatten till Nidaros. Häraf föranledes emellertid en strid mellan ärkebiskop Pål Bårdsson i Nidaros och ärkebiskop Hemming i Upsala, en strid, som ej saknar sitt stora intresse. Ärkebiskop H. svarar i ett med stor kraft affattadt, utredande bref på ärkebiskop Påls skrifvelse.[2]

I Sverige — heter det däri — finnes ingen hvarken präst eller lekman, som hindrar någon att vända sig, hvarthän han vill, men ingalunda är man skyldig att hembära sin gåfva just dit, där det helgon, man ville hedra, har sin hvilostad. Eller skulle den, som ville skänka en penning till den helige Jakobs heder, nödvändigt begifva sig därmed till hans graf i Compostella? Nej, den hulda modern kyrkan upphöjer på hvarje rum alla de helgon, som vistas i himlarnes riken med ljudande lof och enträgen hängifvenhet. I egna saker är i öfrigt, såsom

---

[1] Svenskt Diplom. IV, s. 473, bref af Benedictus XII d. 8 jan. 1336.

[2] Svenskt Diplom. V, s. 248 f. s. 251—54. Jfr Sveriges historia af Montelius m. fl. II, s. 15 f.

I veten, hvar och en sin egen herre. För öfrigt har den o nämnda Olofsgärden så tillkommit, att inbyggarne i Helsing land,[1] hvilka hufvudsakligen lefva af jakt, för länge sedan ö verenskommit att till. domkyrkan i Upsala erlägga skatt f allt, hvad de hafva och genom köpenskap vinna, och me denna skatt uppehölls gudstjänsten vid de helige kungarn Olofs och Eriks altaren i domkyrkan. Men ingalunda låg däri ett förbud för helsingarne att, när de så ville, lämna sin gåfvor till andra stiftelser inom eller utom Sverige. »Vi för drista oss — heter det till sist — att gifva eders vishet d rådet att icke mot svenska undersåtar bringa på tal någon skyldighet att regelbundet lämna en afgift till eder kyrka, ty det kan hända, att de, som nu komma till eder frivilligt eller drifna af sin fromhet med gåfvor till den allra heligaste martyren Olof hålla sig undan, så snart de förnimma, att man vi göra den frivilliga gåfvan till en årlig förpliktelse.»

Att Olofsdyrkan i Norrland äfven trängde till synnerligen aflägsna platser, framgår däraf, att i *Svegs* socken i *Härjedalen* ännu i dag finnes ett stort stenkummel, utvisande platsen, där förr i tiden ett kors skall ha varit rest till Olofs minne. Här gick en af pilgrimsvägarne till Norge, och det heter, att, när pilgrimmerna fingo se korset, fördubblades deras krafter och deras ifver tilltog att skyndsamt nå denna plats, hvarest de hvilade och sjöngo lofsånger.

I *Medelpad* finner man en hamn, nämnd efter S:t Olof.[2]

I *Skellefteå* kyrka inviges år 1472 af ärkebiskop Jakob en S:t Olofs bild.[3]

[1] Helsingland står här såsom beteckning för hela nutidens Norrland med undantag af Gestrikland, som räknades till Roslagen, enl. Montelius, *Sveriges* (ill.) *historia* II, s. 16.

[2] A. A. Hülphers, Saml. till en beskrifning öfver Norrland, Västerås 177? III. s. 31 f.

[3] Handl. rör. Skandinaviens historia del 17, s. 55.

Harald Falk.

Ur våra äldre prästmötens historia, med särskild hänsyn till Upsala ärkestift.[1]

Oration vid prästmötet i Upsala den 5 augusti 1902.

Herr Ärkebiskop, mina herrar!

Då jag af Herr Ärkebiskopen erhöll uppdraget att vid detta möte fungera som orator, uppstod hos mig i förstone någon tvekan angående ämne för mitt föredrag. Med hänsyn till det personligas stora betydelse i historien och det intresse, som teckningen af någon i kyrkans utveckling djupare ingripande personlighet säkerligen skulle afvinna Eder högt aktade krets, hyste jag ett ögonblick tanke på att vid detta tillfälle söka gifva en sådan teckning. Men då icke blott bilden af vår framlidne, af oss alla så djupt vördade och älskade stiftschef skall senare i afton ställas oss för ögonen, utan jämväl en serie minnesteckningar af flere andra sedan näst föregående prästmöte aflidna ämbetsbröder kommer att under denna vår samvaro lämnas, har jag ansett lämpligast afstå från nämnda plan. Efter åtskilligt öfvervägande har jag då omsider, i förvissning om ämnets rika intresse för oss, deltagare i detta möte, dristat till behandling upptaga ett hittills i det hela föga bearbetadt område af vår svenska kyrkohistoria, i det jag gifvit mitt föredrag öfverskriften: *Ur våra äldre*

---

[1] På grund af särskildt uttryckt önskan af flere ledamöter i Kyrkohist. Föreningen, hvilka tillika voro deltagare i ofvannämnda prästmöte, har föredraget intagits i Årsskriften.

prästmötens historia, med särskild hänsyn till Upsala ärkestift, och kommer jag härvid hufvudsakligast att sysselsätta mig med sammankomster af sådan art som den nuvarande, d. v. s. dioecesan- eller stiftssynoder efter reformationen intill tiden för vår ännu gällande kyrkolags tillkomst, men icke med svenska kyrkans provincial- eller nationalkoncilier.

Inledningsvis och såsom bakgrund till den följande framställningen må dock först några korta erinringar göras om synodalväsendet i allmänhet, dess ursprung och utveckling.

I kyrkans allmänna historia hafva som bekant kyrkoförsamlingarna ofta spelat en mycket betydande roll. »Synoderna — har man t. o. m. sagt — utgöra pulsslagen i kyrkans totallif.» Säkert är att genom dem markeras skönjbarare än eljes framstegen — liksom äfven den momentana tillbakagången i utvecklingen. Synodernas förhandlingar och statuter lämna många och delvis högst viktiga bidrag till kyrko- och kulturhistorien. De stora synoderna bilda ju ofta verkliga vändpunkter i den kyrkliga utvecklingen. Att föröfrigt synodal-historien utgör ett utomordentligt vidsträckt forskningsfält inses lätt vid erinringen därom, att Mansis berömda samling af koncilieurkunder omfattar icke mindre än trettioett digra folioband, och detta oaktadt den blott sträcker sig till 1400-talet.

Sina historiska rötter sänka våra svenska prästmöten af den art, som det nu pågående, djupt ned. Deras upprinnelse ligger i verkligheten mycket långt tillbaka i tiden, om man också gjort sig skyldig till öfverdrift och misstag, då man förmenat synodalväsendets ursprung vara att finna i det bekanta apostla-konciliet i Jerusalem, hvarom vi läsa i Apostlagerningarnes bok, det 15:de kapitlet. Sistnämnda sammankomst är nämligen något fullständigt enastående utan historiskt sammanhang med de först tämligen långt efter det apostoliska tidehvarfvets slut uppkomna synoderna. Apostla-konciliet utgör en utomordentlig åtgärd under utomordentliga tidsförhållanden, men icke en institution af förblifvande betydelse. Sin vetenskapligt konstaterade, historiska upprinnelse äger emellertid det kyrkliga synodalinstitutet redan i de synoder, som med

anledning af den montanistiska rörelsen och påskstridigheterna sammankallades i Mindre Asien och Gallien vid midten och mot slutet af det andra århundradet, alltså först sedan ett visst medvetande om kyrkans katolicitet kommit till stånd. Redan i början af det tredje seklet af vår tidräkning voro icke blott dioecesan-synoderna utan jämväl provincialkoncilierna inom det grekiskt-orientaliska området en bestående inrättning med regelbundenhetens och periodicitetens karaktäristiska kännemärken. Den sålunda ursprungligen på den österländska kyrkans mark uppvuxna institutionen öfvergick snart till Västerlandet, där den särskildt inom den nordafrikanska kyrkoafdelningen fann god jordmån. Inom kort togs ett nytt betydelsefullt steg i synodalinstitutets utveckling. Patriarkat-synoder och koncilier, sådana som den spanska landssynoden i Elvira 306 (l. 305) och det hela Västerlandets kristenhet omfattande »concilium generale» i Arles år 314 bilda den historiska bryggan från de *partikulära* synoderna (dioecesan-, provincial-, patriarkats-, national-synoder) till de epokgörande *ekumeniska* mötena, som åsyftade att vara och på det hela taget också verkligen utgjorde en representation för hela kyrkan.

På grundval af det kända kronologiska grundschemat torde synodalväsendets för ingen del fullständigt klargjorda eller kända historia bäst indelas under följande hufvudsynpunkter. Såsom intressets beherskande centrum i den **gamla kyrkans** koncilier fasthålles utbildningen, resp. fastställandet af kyrkans *lära*. Vid de **medeltida** kyrkosynoderna äro frågorna om *författningen* hufvudsak, medan *tukten*, d. ä. hänsynen till framför allt församlingslärarnes, men ock församlingarnas religiösa och sedliga lif, utgör den egentliga *punctum saliens* för synodalförfattningen i allmänhet inom **protestantismens** område.

I den tysk-lutherska reformationen slopades medeltidskyrkans så godt som hela förvaltningsapparat, med undantag af parochialförfattningen. Samtidigt därmed att man i Tyskland hyllade teorien om landsfurstens summepiskopat och det s. k. territorialsystemet, med kyrkans utomordentligt starka beroende af statsmakten, kom emellertid konsistorialförfattnin-

gen allt mer till heders och under en ensidig tillämpning af detta system med dess juridiskt-byråkratiska karaktär hafva de tyska landskyrkorna lidit intill våra dagar. — Till verkligt historiskt lif utvecklades synodalförfattningen utom Sverige blott inom den *reformerta* kyrkan i Frankrike och Skottland.

Den svenska kyrkoreformationen utgör som bekant för ingen del en blott efterapning af den tyska. Tvärtom är en förvånande grad af själfständighet utmärkande för densamma, då fråga är om författning och kult. För den tyska territorialismens vådor hade också vår kyrkas ledande män ännu under 1600-talet öppen blick. Inför själfva rikets råd kunde t. ex. den myndige Västeråsbiskopen Johannes Rudbeckius fälla följande karaktäristiska yttrande: »I Tyskland hafva de, sedan reformationen skedde, illa lupet med religionen, såsom Fursten hafver varit, så hafver provincien sig efter muterat. Men vi, Gudi lof, hafve här till stått väl. Hafver magistratus något velat gjordt, som honom intet borde, hafver Clerus hållit magistratum tillbakar; magistratus hafver ock hållit Clerum i sikte uti desse hundrade år. Sade ock — heter det vidare i rådsprotokollet —, att vi måste intet taga tyskarnes mores, hvar vi vele undfly deres infortunium och icke komma i den våda, de äre.» [1]

I motsats till den radikala brytning med det bestående, som vid reformationen i mer än ett hänseende ägde rum i Tyskland, var för den svenska kyrkoförbättringen utmärkande, att flere sådana medeltidskyrkans inrättningar bibehöllos, som bevisat sig goda och ändamålsenliga. Såväl domkapitelsinstitutionen som den äfvenledes i kanonisk rätt påbjudna synodalinrättningen kommo sålunda i vårt land att öfverlefva reformationens kritiska brytningsperiod och hafva, ömsesidigt kompletterande hvarandra, uppenbarligen varit till stort gagn för en sund kyrklig utveckling, utan svårare språng eller omkastningar.

Redan på 1500-talet höllos stiftssynoder i Sverige. — I förbigående må anmärkas, att vi om de svenska dioecesansynoderna under medeltiden äga jämförelsevis få underrättel-

[1] Svenska Riksrådets prot. $^{28}/_{8}$ 1636.

ser. i det hela vida sparsammare än om våra medeltida provincial-koncilier.[1] — Som exempel på en 1500-tals-synod kan nämnas, att år 1566 hölls här i Upsala ett sådant prästmöte, vid hvilket den ärevördige ärkebiskopen Laurentius Petri icke blott framställde några artiklar angående H. H. Nattvard utan äfven höll ett likaledes ännu bevaradt föredrag benämdt *Hypotyposes, sive breves subjectiones pro formandis moribus ministrorum verbi Dei, in variis suæ functionis partibus obeundis,*[2] som utgör en hel liten pastoralteologi, buren och genomträngd af varm, själavårdande anda. Vår kännedom om synodalväsendet under detta århundrade före utfärdandet af 1571 års kyrkoordning är dock tämligen ringa. Det förefaller till och med som om den svenska synodalinrättningen stått i fara att dela den tyskas öde. Men i nämnda kyrkoordning stadgas: *En tid om året skall prästamöte hållas, såsom af ålder allestädes uti den kristeliga kyrkion hafver varit sed. Då skola alle landsprästerna komma till domkyrkiona, dock så att åtminstone en blifver hemma uti hvart kontrakt för allahanda ärende skull, som där med hast kunna sig begifva.* — Betecknande för tidsförhållandena är följande passus: *När prästerna färdas af eller till prästmöte eller ock eljest, skola de hafva sig fridliga och icke föra med sig mordvärjo, rör eller annat sådant, utan de skola mer trösta på Guds beskärm, som sina tjänare aldrig uti någon farlighet öfvergifver, ehvad de hafva värjo eller ej, än trösta på sina värjo. De skola ock, när de framkomma till prästamötet, hafva sig ärliga och såsom prästmän höfves, vara i tid tillstädes, där Ordinarius med dem handla skall, nyktre och skickelige till att besinna och märkia, hvad dem i sakene sagdt varder. Hvilken prästman, som då dricker sig drucken och i så måtto gör sig oskickelig, han skall med proban etc. straffad varda.*[3]

---

[1] Jfr inledningen till den af professor J. Gummerus utgifna samlingen Statuta Synodalia m. m. från den svenska medeltiden bland »Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen». Bil. till *Kyrkohistorisk Årsskrift* årg. 1902.

[2] Tryckt hos U. v. Troil, *Skrifter till Uplysning i sv. kyrko- och reformationshist.*, B. IV, s. 221.

[3] 1571 års Kyrkoordn. enl. den af Kongl. Riksarkivet utgifna editionen s. 136 ff.

Genom stadgandet om årliga stiftssynoder hade kyrkoordningen i nitiske och kraftfulle biskopars hand lagt ett synnerligen verksamt medel till kyrklig förkofran. Sådana stiftschefer som en Olaus Martini i Upsala, en Rudbeckius i Västerås, en Paulinus i Strengnäs och Upsala, en Botvidi i Linköping m. fl. försummade icke heller att med ifver och framgång använda detta medel.

Hvad vidkommer kyrkoordningens föreskrift, att stiftssynoderna *årligen* skulle hållas, så kunde detta stadgande icke stricte tillämpas. Än var det en riksdag, än prästerskapets petitioner, än åter stiftschefens sjukdom eller ålderdomssvaghet, som vållade prästmötets inställande. Så t. ex. hade under senare delen af den gamle ärkebiskop Kenicius' tid på många år inga stiftssynoder ägt rum. En annan biskop framhåller också år 1636 inför rikets råd, hurusom det vore »klagan värdt», att det ginge »sällsampt till med administratione ecclesiastica där uti Upsala stift», ty där ägde »inge convocationes eller synodi» rum, »icke ens kommer prästerskapet tillsammans och rådgöra om kyrkosakerna och åhörarnes välfärd och cura animarum, utan hvar kan hafva orsak att göra som han vill.» [1] Sedan den trots sin höga ålder kraftigt verksamme Paulinus tillträdt ärkebiskopsämbetet, blefvo dock årliga prästmöten äfven här i stiftet regel, en regel från hvilken dock åtskilliga undantag gifvas.

Om den *närmare* tidpunkten på året för prästmötets hållande fanns ingen föreskrift i kyrkoordningen, och denna tidpunkt var i verkligheten olika i olika stift och kunde dessutom växla i samma stift. Samma år, som det epokgörande Upsala möte ägde rum, sammanträdde härstädes en stiftssynod den 4 juli. Vid prästmötet 1611, som likaledes hölls i början af juli, »dref Dominus Archiepiscopus hårdt (på), att synodus skulle hållas antingen Eriksmessa eller Distingsmarkna'n, ty om marknarna hålles i alle andra stift synodus, [och] så hafver man [då vid marknadstiden] tvenne orsaker komma tillstädes.» [2] I trots häraf och oaktadt prästmötet själft upprepade

[1] Sv. Riksrådets prot. 23/6 1636.

[2] Martin Aschaneus anteckningar i *Skoklosters* arkiv, kvartvol. n:o 74. Numera i Kongl. Riksarkivet.

gånger (åren 1658, 1671 och 1673)[1] beslöt, att synodus anniversaria skulle hållas några dagar före Distingen, synes icke mer än ett enda prästmöte under 1600-talet sammanträdt vid denna tid. 1675 års möte hölls verkligen den 27, 28 och 29 januari, men man fann då »tiden icke synnerligen bekvämlig vara till prästmöte» och under hela århundradet för öfrigt med undantag af åren 1693 och 1695 hållas dessa möten dels och oftast vid S:t Matthiæ dag den 21 sept., dels under juni eller juli månad.

Men lika litet som tiden för mötet var fixerad, var *formen* för dess verksamhet i allmän lag eller författning föreskrifven. 1571 års i så många afseenden obestämda och oklara kyrkoordning innehöll endast de allmänna bestämmelserna om de förmaningar, stiftschefen borde vid mötet rikta till prästerskapet, samt att »Ordinarius skall samt med de andra höra, hvad för saker på färde vara kan». Däremot fanns ingenting stadgadt ens om synodernas långvarighet, ej heller om tesers eller afhandlings utgifvande och försvar, om preses, orator, respondenter o. s. v. Det säges endast, att *om tiden så medgifver*, må någon af landsprästerna, som förut blifvit anmodad och därtill vore beredd, hålla »en predikan på svensko, den man hafver plägat kalla *sermonem synodalem*». Af den sålunda medgifna friheten till prästmötenas gestaltning använde sig också biskoparne i rikt mått under oaflåtlig sträfvan att göra dessa möten så fruktbringande som möjligt. Jämförelsevis tidigt utvecklade sig också synodalformerna, ehuru ej fullt samtidigt eller likformigt i de särskilda stiften. Så t. ex. blef den i andra stift redan i början af århundradet vid prästmötena vanliga examen med de yngre och obefordrade prästerna först år 1653 införd i Kalmar superintendentia.[2] Redan 1593

[1] Vid 1658 års prästmöte i Upsala beslöts, att »synodus» skulle hållas 2 dagar före Distings marknad. Vid prästmötet 1671 blef åter »för godt funnet, att 8 dagar näst för Distingen skall härefter synodus hållas». I trots af detta beslut sammanträdde det nästföljande mötet vid förut vanlig tid eller den 22 sept. 1673. Sistnämnda år beslöts emellertid ytterligare, att synoderna för framtiden skulle hållas 5 dagar före Distingen. Prästmötesprot. 1658, 1671, 1673 och 1675 i Upsala Domk:s Arkiv.

[2] »Effter middagen höltz examen med de yngre Pastoribus och Capellaner vthi loco de ministerio ecclesiastico, der på predikning, taal och disputationen vth-

förekom synodaldisputation i Upsala, medan vid prästmötet i Västerås 1595 liksom vid det följande årets endast höllos en latinsk oration och 3 predikningar på svenska.[1] I Strengnäs plägade man redan på 1580-talets stiftssynoder genomgå vissa loci efter Melanchtons bekanta Loci communes, utan att dock teser eller afhandling förut utgifvits. Synodalpredikningarna voro här endast två. 1584 eller 1585 utsågos emellertid till de följande prästmötena fyra *concionatores synodales*, af hvilka två skulle tala på latin och två på svenska, men däremot hvarken preses, orator eller respondenter.[2] I Upsala liksom i Strengnäs hafva emellertid synodalformerna redan under 1600-talets förra hälft utbildats till väsentlig öfverensstämmelse med de ännu i dag rådande. Skiljaktigheterna falla lätt i ögonen, då vi nu gå att taga en öfverblick öfver en 1600-tals synod i dessa stift.

Mötet varade såsom nu trenne dagar. Hvarje dags förhandlingar började icke såsom i dag kl. 9 utan oftast på slaget 6 f. m. och alltid med gudstjänst i domkyrkan, hvarvid någon af stiftets präster predikade på svenska, vanligen öfver en text, som stod i nära samband med det i prästmötesafhandlingen eller teserna behandlade ämnet.

Efter slutad gudstjänst tågade man med ärkebiskopen och konsistoriales i spetsen upp till »Academiam», d. v. s. den gamla karolinska lärosalen och sedermera Gustavianum. Här anvisades nu de närvarande att intaga af domkapitlet understundom förut bestämda platser. I Strengnäs var under 1600-talets förra hälft vanligt, att de yngre, obefordrade prästerna och sacellanerna placerades på lägre sittplatser eller bänkar närmast katedern. Bakom dem stodo ansenligare stolar, i hvilka kyrkoherdarne och prostarne efter ålder och ämbetsställning fingo ta plats på så sätt, att de förnämligaste kommo

gick, huilket förhör blef drifuit aff Hanss Ehrew[yrdig]heet sjelf, *emädan ded var här i stifftet tilförne ovant.* Dock blef den mödan lagd her effter på Præsidem.» Kalmar Domk:s prot. 27/6 1653, utgörande prot. vid prästmöte därstädes s. d. Kalmar Domk:s arkiv.

[1] Västerås Domk:s prot. 1595, 1596. Västerås Domk:s arkiv.

[2] Acta Synodalia in Dioecesi Strengnensian. 1582—86. Manuskr. i Kongl. Kammararkivet.

att jämte konsistoriales sitta längst bort från talarestolen. Vittnesbörd om krångel och krus vid placeringen saknas icke. Så heter det i protokollet från prästmötet här i Upsala år 1646: »Ytterst förmantes the med allvar, att, när Gud hjälper them en annan gång tillhopa, the strax träda fram och intaga the främbste bänkierne först, provesterne på bänken och de andre hvar efter andre på bräderne, och intet låta truga sig fram. Ty när en främmande kommer, stiger han fram, men våra präster krypa gemenligen bak om hvarandra, att de platt intet höra, och them som så göra — tillägges det — håller man för de värste och sämbste män.»[1]

Sedan den i kyrkobänkstvisternas tidehvarf säkerligen i högre grad än eljest ömtåliga placeringsfrågan ändtligen blifvit på ett mer eller mindre tillfredsställande sätt löst, öppnade biskopen mötet med ett kortare hälsningstal och bön om Guds välsignelse. Oftast synes för såväl detta tal som bönen romarspråkets dräkt hafva användts. Så höll 1678 vid ett sådant tillfälle den nye ärkebiskopen Joh. Baazius — såsom protokollet uttrycker sig — »en liten pertinent oration på latin om sin vocation till detta sätet».

Sedan därefter tvenne sekreterare utsetts att föra protokollet, bestegs katedern af mötets orator, som likaledes på latin afhandlade det vid föregående synod bestämda ämnet. Förmiddagens återstående del upptogs af en noggrann undersökning (»gravis animadversio») angående de från mötet frånvarande. De utan giltigt förfall »absentes» voro i början af 1600-talet underkastade ganska stränga straffbestämmelser. Enligt biskop Petrus Jonæ's i Strengnäs stadga af år 1600, fick den, som för första gången uteblef, böta 6 marker, men skedde det för andra eller tredje gången skulle han mista tjänsten eller ämbetet.[2] Vid 1640 års prästmöte i Upsala bestämdes bötessumman till en specieriksdaler, som följande år synes för de långväga Norrlandsprästerna ha blifvit nedsatt till en riksdaler, ett för den tiden ganska afsevärdt belopp. Bötesmedlen användes vanligen till fattiga studenters understöd.[3]

---

[1] Prästm. prot. 1646. Upsala Domk:s arkiv.
[2] Växiö-foliovolymen n:o 7, numera i Strengnäs Domk:s arkiv.
[3] Prästmötesprot. i Upsala Domk:s arkiv.

På den stränga räfsten angående de frånvarande följ
en knapp timmas middagsrast, hvarefter förhandlingarna åter
upptogos kl. 1 e. m. Under eftermiddagstimmarne anställdes
förhör med de yngre prästerna öfver de för mötet uppsa
teserna eller prästmötesafhandlingen. Redan så tidigt som å
1612 ägde sådant förhör rum i Strengnäs, i Upsala infördes
det längre fram i tiden. Af det sätt, hvarpå de yngre ämbets
bröderna redde sig i denna mycket fruktade »examen thesium
— förvisso en examen rigorosum — berodde till stor de
deras framtida befordran. Förhöret utgjorde i förening med
andra prof vid prästmötet såsom uppvisning af skriftliga arbe
ten en ersättning för de ännu ej införda pastoralprofven.

Examinator var biskopen själf eller preses. I Upsala
domkapitel yrkade år 1639[1] ärkebiskop Paulinus, som i sin
krafts dagar mångfaldiga gånger ledt sådana examina, att vid
den kommande synoden preses, som var en professor, skulle
anställa ifrågavarande förhör. Men domprosten Lenæus, med
hvilken öfrige kapitulares förenade sig, anhöll, att preses måtte
härifrån — såsom det heter i protokollet — »förskonas», och
professor Jonas Magni menade det vara »deras existimation för
när sitta och examinera diaconos». Det var då ingen an-
nan råd för ärkebiskopen än att själf leda förhöret, hvilket han
ock med känd grundlighet gjorde vid prästmötet samma år.
Vid ett par följande möten åtog sig dock preses denna möda.
Understundom protokolliserades examens resultat. Så heter
det i synodalakten från stiftssynoden i Upsala 1643, att i exa-
men befunnos de fleste »valde jejuni et ignavi, de quibus con-
questus est Reverendissimus Dominus Archiepiscopus et ægre
ferens tantam illorum negligentiam et inscitiam etc.»

Första prästmötesdagens förhandlingar afslutades med ett
kort tal, »oratiuncula», af en af mötets respondenter.

Den andra dagens såväl för- som eftermiddag ägnades
åt afhandlingens eller tesernas grundliga ventilering.

Dessa synodala disputationsöfningars dåtida betydelse för
höjandet af prästerskapets teologiska bildning torde knappast

[1] Upsala Domk:s prot. s. å. $^{8}/_{6}$.

ınna öfverskattas. Vittnesbörd gifvas ock, att de från prästerapets sida varit omfattade med lifligt intresse.[1] Allt ifrån 93 finnas tryckta synodaldisputationer för Upsala stift. I ·m afhandlas någon trosartikel antingen enligt Augsburgiska ·kännelsen eller, sedan denna blifvit genomgången, enligt :hmalkaldiska artiklarne och — efter midten af 1600-talet — : allmänt och länge i Sverige använda Hafenrefferi loci teogici.

För prästmötesafhandlingens tidiga befordran till trycket :h utdelande bland prästerskapet i mycket god tid före mötet rade Paulinus, medan Rudbeckius i Västerås förfor på ett ldeles motsatt sätt, enär han lät respondenterna först *efter* nkomsten till stiftsstaden få kännedom om det ämne, som skulle entileras. Rudbeckius' praxis hade fördelen, att den tvingade ederbörande att före prästmötet söka sätta sig in i *hela* det :ologiska systemet, medan Paulinus' tillvägagångssätt otvifvelktigt var egnadt att mera befordra grundligheten vid inlärandet af dogmatikens *särskilda loci.*

Understundom i samråd med prästerskapet bestämde ›iskopen sista mötesdagen det teologiska ämnet för nästkomnande synods öfningar. Därefter utsågos af mötet eller biskopen[2] ›fficianter till nästa synod, nämligen en preses, en orator, trenne espondenter och lika många predikanter.

Därefter fortskreds till öfverläggningar och beslut angående så väl undervisningsfrågor som rent kyrkliga sådana. Härvid plägade stiftschefen göra sig noga underrättad om församlingarnas tillstånd och behof, om lag och författning efterlefdes, om prostarnes och det öfriga prästerskapets flit och tronet i sin ämbetsutöfning. Slutligen riktade biskopen till de församlade herdarne ett allvarligt förmaningstal med afseende

[1] Så heter det i protokollet från andra prästmötesdagen i Strengnäs 1614, sedan det meddelats, att biskopen förut gifvit vissa anvisningar angående »modum disputandi»: »*Atque tandem ita comparati et admoniti, ipsam collationem et disputationem peragentes, totam diem jucundissime et placidissime absolvimus et consumpsimus, excepto qvod vix per horulam emissi paululum respiravimus.*» Växiö foliovol n:o 7.

[2] Vid eft prästmöte i Linköping (1721) fingo de vid prästmötet närvarande kontraktsprostarne utse officianter. Holmström, a. a. s. 319.

på det dyra ämbetets rätta förvaltning, deras enskilda lif o. s. v. Detta vanligen mycket innehållsrika tal torde kunna anses motsvara den numera förekommande episkopala ämbetsberättelsen, till hvilken i äldre tider motsvarighet för öfrigt saknas.

Mötet afslutades med bön och sång, hvarvid ofta Zakariæ lofsång (Luk. k. 2) användes dels i latinsk dels äfven i svensk affattning.[1]

Understundom drogo de ecklesiastika ärendenas handläggning icke längre ut på tiden, än att man kunde ägna några timmar äfven till sina estetiska behofs tillgodoseende. Så skedde t. ex. år 1629 i Strengnäs, då prästmötets deltagare under större delen af den tredje dagens eftermiddag fingo åse uppförandet af en komedi af den berömde humanisten Frischlinus och andra sceniska prestationer, hvarvid gymnasiets djäknar voro aktörer. Den comedia, som vid detta tillfälle gick öfver skådebanan, var tydligen bibeldramat *Rebecca,* som gymnasieungdomen under en lektors ledning inöfvat.[2]

I början af 1620-talet vidtog den initiativrike Västeråsbiskopen Joh. Rudbeckius en betydelsefull förändring med afseende på stiftssynoderna. I sitt stift införde han nämligen **dubbla årliga prästmöten,** det ena för kyrkoherdarne och det andra för de yngre och obefordrade prästerna. Det senare eller *synodus sacellanorum* kan dock icke betraktas såsom en egentlig dioecesansynod, utan utgör en utbrytning af ett enda moment i denna. »Examen thesium», dock ej blott såsom förhör utan tillika innebärande meddelande af kunskap, har nämligen uppenbarligen utgjort sacellansynodernas så godt som uteslutande innehåll. Dessa möten voro helt enkelt en sorts *sommarkurser* för det yngre prästerskapet, hvilka för öfrigt någon gång kunde vara längre än våra dagars undervisningskurser med detta namn. Så t. ex. lät Rudbeckius de yngre prästerna vid en sådan *synodus sacellanorum* eller *diaconorum* år 1627 under nära en månads tid eller från den 1 t. o. m.

---

[1] I Emporagrii och Laurelii kyrkolagsförslag är just detta bibelstycke anbefaldt, liksom det brukades vid prästmötenas afslutning i Strengnäs på Paulinus' tid. Jfr Bil. I.

[2] Förf:s arbete: L. Paulinus Gothus I, 174.

n 25 juni idka teologiska öfningar i stiftsstaden.[1] Våra rkohistoriska författare hafva uppgifvit, att det sålunda af ıdbeckius gifna exemplet ledt till efterföljd inom Strengnäs ı Upsala stift.[2] Hvad det förra vidkommer är detta oriktigt, som jag på annat ställe uppvisat.[3] Men icke heller i Upsala ·ekom mer än en svag ansats till denna ordning, som i ärke-ftet aldrig genomfördes.[4] Däremot lyckades biskop Johannes ›tvidi i *Linköpings stift* införa ordningen med s. k. dubbla ästmöten, hvaraf det ena uteslutande för stiftets yngre och ›efordrade präster, på det att — såsom det heter i synodal-:ten — »man hvars och ens gåfvor och skicklighet desto .ttre förfara må och dem sedan fordra och främja».[5]

* * *

[1] Så långvariga synas dock icke Rudbeckius' sacellansynoder i allmänhet hafva rit. År 1629 varade den t. ex. endast från den 10 t. o. m. den 20 juni. ısterås Domk:s protokoll.

[2] Anjou, Sv. kyrkans hist. etc., s. 280 och Cornelius, Sv. kyrkans hist. :er reform. I, 211, 212. Enligt dessa förf. skola dubbla årliga prästmöten hållits ån år 1630 i Strengnäs och från 1648 i Upsala.

[3] L. Paulinus Gothus I, 169.

[4] Upsala-synoden d. 4, 5 och 6:te juli 1648 var gemensam för kyrkoher-ır, sacellaner och obefordrade präster. Alldeles detsamma var förhållandet med iftsmötet den 3, 4 och 5 juli 1649. Meningen var dock, att man 1650 skulle ılla dels en »synodus pastorum» dels en »synodus sacellanorum», enär särskilda ficianter till de olika mötena utsågos. Däraf vardt dock intet. Sistnämnda år ;de ingen synod rum i Upsala. År 1651 hölls en vanlig synodus anniversaria :n 8 juli, men däremot icke någon sacellansynod, som dock, enligt hvad den yckta synodaldisputationen utvisar, var utsatt till den 18 september. I Upsala omkapitels protokoll för den 18 febr. 1652 heter det, »att i detta åhret blifwer lenast synodus sacellanorum», men icke förty kom någon sådan ej till stånd under etta år. Vid synodus anniversaria den 20, 21 och 22 juni 1653 statuerades: Alle caplaner, som vthan lagha förfall äre, skole i höst, will Gudh, komma till ynodum, bådhe herrgårdsprester och andre, oachtandes af hwad landskap the äre tc.» Ändtligen syntes sacellansynoden komma att blifva en verklighet äfven i Ipsala stift. Men så skedde ej, ty i Upsala domkapitels protokoll för den 19 ept. 1653 säges det: »Denne dagen skulle synodus sacellanorum skee, men eme-an ganska få wore tilstädes, kunde ingen disputatio skee». Under åren 1654—56 öllos inga prästmöten i Upsala och vid synoderna 1657 och 1658 utsågos lika tet som vid de följande prästmötena vidare några officianter till tillärnade synodi acellanorum. Se Ups. Domk:s prot.

[5] H. Lundström, Undersökningar och aktstycken, bidrag till svenska kyr-:ans historia. Ups. 1898, s. 73 ff.

Om våra äldre stiftssynoders verksamhet och arbetsre-sultat vinna vi kännedom dels genom de till oss, hufvudsak-ligast blott i handskrift bevarade *acta synodalia*[1], dels äfven genom vissa andra urkunder, såsom domkapitels- och socken-stämme-protokoll m. m., af hvilka man kan finna, huru och i hvad mån vid synoderna beslutade åtgärder verkligen tilläm-pats eller genomförts. I och genom dessa synodalakter och deras komplement kunna vi steg för steg följa vår kyrkas ut-veckling. Under reformationsårhundradet är man sålunda äfven vid prästmötena ifrigt sysselsatt med striden mot Rom, med det gradvisa afskaffandet af specifikt katolska ceremonier, så-som elevationen vid nattvarden, användning af ljus och salt vid dopet o. s. v.[2] Ännu under 1600-talets förra hälft sys-lade man vid stiftssynoderna ofta med frågan om korstecknet. I Upsala beslöts vid synodus anniversaria 1614, »att then ecclesia, som hade thet (d. v. s. signum crucis) i bruk, hon skulle thet bruka, men then pastor, som uti sin församling intet thet brukade, skulle och icke härefter bruke't».[3]

[1] Tyvärr är verkligen, med undantag för Linköpings stift, större delen af dessa *acta synodalia* från äldre tider ännu otryckt — det gäller icke minst om ärkestiftets synodalakter —, och det måste anses som ett viktigt önskemål, att dessa värdefulla kyrkohistoriska källor snarligen måtte publiceras. De äro nu ganska svårtillgängliga såsom spridda på skilda håll, i olika arkiv och bibliotek. Så t. ex. finnas äldre synodalhandlingar från Upsala stift i K. Riksarkivet, synodalakta 158[illegible]—1586 från Strengnäs i Kongl. Kammararkivet. sådana från Linköpings stift under biskop Botvidis tid i Kongl. Biblioteket, sådana från Skara stift i Linköpings stifts bibliotek o. s. v. En stor del af synodalakterna förvaras i domkapitlens protokoll.

[2] I synodalprotokollet från Västerås 1595 heter det t. ex. »Om wphöijelses, saltes, liuses och christningheklåder, ceremoniers affleggelse wardt beslutit in synodo at innan tilkommande S. Johannis fest skulle vti heela stichtet wara totaliter af-skaffat, *sub poena privationis.*» Och dock heter det i protokollet från det följande prästmötet, 1596: »Huilken icke än nu haffwer aflaght ceremonias iam prohibitas uphöijelsens, saltsens, liusens och christninghs kläder, han lägge nu totaliter aff effter thenna dagh, ut simus conformes.» Västerås Domk:s prot. Jfr ock synodalakterna från Strengnäs 1582—86 i K. Kammararkivet.

[3] Martin Aschaneus' anteckn. i Skokl. Qvartvol. n:o 74, numera i K. Riks-arkivet. Härmed må jämföras följande nära nog samtidiga beslut i Västerås: »De signo crucis blef af hela prästerskapet beslutit, at effter det är ett godt christeligt wärck och en god kyrckioseedh, som icke utan the enfaldigas förargelse kan af-läggias, derföre skal det här effter uniformiter in omnibus ecclesiis behållas och warda brukat.» *Acta Synodi Arosiensis Anno 1616;* Ecklesiastika Handl. Lit. L

Längre fram trädde andra frågor i förgrunden såsom särskildt den om hela folkets kristliga fostran och undervisning. Synnerligen viktiga synodalbeslut hafva sålunda redan under början af 1600-talet fattats och genomförts om boklärda klockares anställning i hvarje församling för ungdomens undervisning, om söndagliga catechismiförhör liksom om sådana äfven under andra veckodagar, om visitationskatekisationer af prostarne, om husförhör o. s. v.[1] Men mer eller mindre betydelsefulla åtgärder vidtogos äfven rörande kyrklig kult, författning, själavård, tukt och sed, liksom angående sjuk- och fattigvård, fattiga studenters underhåll, resestipendiers skapande och utdelande, prästernas fortsatta studier, understöd åt förtryckta evangeliska församlingar i utlandet o. s. v.

Talrika äro vid stiftssynoderna homiletiska maningar och anvisningar. Prästerna »admoneras» att »med allvar meditera sina predikningar», att skaffa sig »goda commentarios», så att de kunna predika öfver alla bibliska texter, att vid utförandet »icke hålla sig så stadigt vid de skrifne concepterna» o. s. v. Vid ett prästmöte (i Linköping) »varnades de unga präster, att ej så obetänkt uthäfva sina passioner på predikstolen».[2] Så väl i Upsala, som i Strengnäs och Växiö måste de unga prästerna, äfven kyrkoherdar, vid prästmötena uppvisa sina predikoutkast, skrifna predikningar och anteckningar till vissa förut bestämda bibelböcker. — För ensidigheter och skefheter i ordets förkunnelse varnades. Så t. ex. synes man i början af århundradet här i Upsala stift hafva gjort

---

Bd 2 n:o 70 i Prästeståndets gamla arkiv i Riksarkivet. — Vid prästmötet därstädes den 4 sept. 1625 heter det likaledes: »Bleff beslutit, att signum crucis skall eenhälleligheen brukes och behållas öfwer heela stifftet, såsom bleft beslutit tempore Beati M. Olai [Stephani Bellinus'] Episcopi.» Västerås Domk:s prot. — Äfven i Strengnäs öfverlades om körstecknet vid 1616 års stiftssynod. Se H. Lundström, L. Paulinus Gothus I, 266 och Växiö foliovol. n:o 7.

[1] Hvad husförhören vidkommer, så ligger upprinnelsen till dessa redan inom 1500-talet. Se min monografi öfver Paulinus I, 196. I detta arbete äro ock anförda flere förut icke alls eller blott delvis kända synodal- och domkapitelsbeslut från Strengnäs och Upsala ang. här ofvan i texten nämnda angelägenheter. Jfr ock det förtjänstfulla arbetet af J. Wahlfisk: Den kateketiska undervisningen i Sverige ifrån reformationen till 1811. Sthlm 1880.

[2] O. Holmström, Linköpings Domkapitel Arkiv, Link. 1901, s. 326.

sig skyldig till en ensidig och falsk tillämpning af den evangelisk-lutherska kyrkans s. k. materialprincip. Vid prästmötet 1614 förehöll nämligen ärkebiskopen prästerskapet »om goda gärningar, att en part, som pläga allt för mycket straffa goda gärninger och alldeles afdöme dem, att de intet äre af nöden — ther med the enfaldige kunne blifve mera benägne till ondt än godt att göre — the samme skole med sin otidiga lärdom här efter hafva fördrag och se väl till, huru de lära sine ombetrodde församlinger etc. — Och sådant mere nyttogt — tillägger antecknaren — förmantes af Domino Archiepiscopo.» [1] Äfven mot det tilltagande bruket af onaturligt *långa* predikningar reagerades. Så beslöts formligen vid prästmöte i Växiö 1652: »Predikningar skola intet hållas mer än en timme; then här emot gör, skall böta till fiscum 1 riksdaler. Och på thet att thetta skall blifva efterkommit, skall till hvar kyrkio köpas ett godt timmeglas.» [2]

Under senare delen af 1600-talet, då krafven på kyrklig uniformitet gjorde sig allt starkare gällande, beifrades äfven vid prästmöten den ringaste afvikelse från eller utvidgning af den fastställda gudstjänstordningen. [3]

Om det heliga dopets och nattvardens värdiga förrättande gifvas upprepade synodalföreskrifter.

---

[1] Skokl. Qvartvol. n:o 74.

[2] Synodalhandlingar 1652. Lagergreniana. Kongl. Biblioteket. Tio år tidigare blef här i Upsala domkapitel sacellanen Johannes Wassonius »admonerad att akta på timmeglaset och intet predika öfver timmen, om söndagsmorgnar till det högsta en half timma. Den andra relinqveres examini catechetico. Om onsdager och fredager allenast en timma med böner och alltsammans. Om söndagsaftnarne är ock nog en half timma, ty tå är människian så tung efter måltiden, att hon intet är beqvämlig höra länge predikas.» Ups. Domk:s prot. 26/10 1642. Jfr prästmötesbeslut i Linköping 1594.

[3] Ett exempel bland många. Vid prästmöte i Linköping 1669 »blef pastor i Gamlebyn M. Sveno Toreri Gelsenius tiltaalad för een wijsa, som han sistledne Midsommarsdag hade uti kyrkian låtit siunga och sielf sammanskrifwit, af idel förweten Nyfijkenheet. Psalmboken är — Gudi lof! — så ymnig af härlige psalmer och lofsånger, som af Gudz försambling *approberade* äre och långlige tijder bruklige, at man nu intet behöfwer hans nyia och onödige tilflickande, som förargelse hos månge rättsinnige menniskior fförorsakar, det honom intet anstår, ej heller är tillåteligit. Dertil Gelsenius swarade, han wille wäl wijsa fram samma wijsa, förhoppandes icke skola wara annat än *Spiritus Sancti phrases* derutinnan;

Med afseende på oseden, att dopet förrättades under pågående psalmsång, föreskrefs tystnad under den heliga handlingen. Det stadgades, att dopet skulle förrättas i kyrkan,[1] att faddrarne skulle vara väl kända män och kvinnor o. s. v. *Skriftermålet,* som enligt 1571 års kyrkoordning var en helt och hållet självständig kultakt utan förbindelse med H. H. Nattvard, sattes redan genom prästmötesbeslut i Strängnäs 1592 i omedelbart sammanhang med altarets sakrament.[2] Äfven vid stiftssynoden här i Upsala 1607 förmärkes ett sträfvande åt samma håll.[3] För hela svenska kyrkan blef denna betydelsefulla anordning först 1686 lagstadgad.

Hvad *kyrkoförfattningen* vidkommer, så grepo stiftssynoderna i äldre tider ganska djupt in på den allmänna kyrkolagstiftningens område, om också ej i strid mot gällande kyrkorätt. Sålunda har »det mesta nya», vår ännu bestående kyrkolag innehåller utöfver 1571 års kyrkoordning, på prästmöten i de särskilda stiften förberedts.[4] Särskilda kyrkostadgar eller stiftskonstitutioner till supplerande af allmän kyrkolag antogos, för Upsala stift 1637. En sådan för vår kyrkas folkuppfostrande uppgift betydelsefull inrättning som *konfirmationen* förbereddes på stiftssynoder under 1600-talet och blef till följd af prästmötesbeslut i de särskilda stiften införd under 1700-talet. För de fleste torde vara obekant att redan vid 1607 års

---

med annat, som han effter sitt enwettne hufwud för sig sielf mumlade och intet hördes, eij heller skattades af det wärde, at blifwa nogare effterfrågat.» Holmström, a. a. s. 199 ff.

[1] Så blef år 1610 vid prästmöte i Linköping »afsagdt och samptyckt af toto clero, om nogon pastor finnes, som brukar heemdoopet *(absque casu necessitatis)*, skall [han] blifva *priverat officio per tres menses* och böta sedhan till domkyrkien 3 daler.» Holmström, a. a. s. 152.

[2] Det märkliga, för våra tidigare kulthistoriska författare tydligen okända Strengnäsbeslutet lyder: »*Ingen tilstädies oskrifftet gåå til Herrens Natward*». Växiö fol.-vol. n:o 7.

[3] H. Lundström, Bidrag till kännedomen om Olaus Martini's episkopala verksamhet. (Särtryck ur »Samlaren»). Upsala 1893, s. 3, 21.

[4] A. E. Knös, Betraktelser öfver egenheterna i svenska kyrkoförfattningen. Skrifter saml. och utg. efter förf:s död I, 424. Denne förf. yttrar bl. a.: »*Ett mycket intressant capitel i svenska kyrkoförfattningens historia, skulle historien om prestmötena blifva. Materialierna ligga ännu obegagnade i domcapitelsarchiverna.*»

synod i Upsala togs ett viktigt steg till införandet af de förr långt senare lagstadgade särskilda kristendomsförhören vid ungdomens första nattvardsgång. Stiftsprästerskapet ålades nämligen då att med flit *»förhöra barn, när the förste gång gå till sacramentet, att the intet slippa ther til, förr än the kunne läse catechismum och så myckit möjeligit vara kan förstå.»* [1]

Den äfven för vårt borgerliga samfundslif och de privaträttsliga förhållandena så nödiga *kyrkobokföringen* har ursprungligen icke tillkommit genom något statens initiativ. Det var biskoparne, som vid prästmöten förmådde prästerskapet att frivilligt göra detta åtagande. Så föreskref ärkebiskop Olaus Martini redan så tidigt som år 1608 Upsala stifts prästerskap att föra dop- och vigselregister — »item register uppå allt annat, som vårdar något.» [2] Denna märkliga föreskrift var långt före sin tid. Trots en Rudbeckius', en Botvidis m. fl:s fortsatta sträfvanden i samma riktning, var det först genom 1686 års kyrkolag, som hela prästerskapet lagligen förpliktades att föra ministerialböcker. Olaus Martinis åläggande blef ock här i stiftet åtminstone till någon del satt i verket, såsom

---

[1] H. Lundström, Bidrag till kännedomen om Olaus Martinis episkopala verksamhet s. 3, 21. I prästmöteshandl. från Strengnäs 1648 heter det: »*Consultum ae proficuum videtur, ut pueri et puellæ, qui sacram Synaxin nondum adiverunt, certis et statis anni temporibus in præsentia Ecclesiæ examinentur et probentur; deinceps ad S. Synaxin admittentur. Examen puerorum instituetur Dominica prima post pascha, puellarum v[ero] Dominica Trinitatis.*» Fullständigt anfördt efter Växiövol. n:o 7. Wallqvist, Eccles. Saml. II, 148 har blott delvis anfört detta viktiga ställe.

[2] Denna äldsta, hittills kända föreskrift i Sverige angående ministerialböckers förande torde förtjäna i sin helhet här anföras: »*Huar och enn* — föreskrifver ärkebiskopen — *håller register vthj enn book opå alle barnn, som hann döper, för månge och nyttige orsaaker skuld. Dette exempel för många: Thett war en gamal matrona på en wijs stad och rum i Tysklandh, att hon eij mintes, huru åldrigh hon war, eij eller om hon war döpt, ther hon begynte tuiffla om, för än Superintendentis Register thett vttwiste, som fans igen i kyrkian* etc.

Item Register samalunda opå Brudewigninger och trooloffningar, på thett att, om nagor skiuter sig på wara ther eller ther wigd, ther må och få beskedh om.

Item Register opå alt annat, som wårdar nagott etc.» H. Lundström, a. a. s. 10.

man kan se af det just 1608 begynnande dopregister, som tillhör Helga Trefaldighets församlings arkiv.

I det svenska *fattigvårdsväsendets* utveckling intager den vid prästmöte i Upsala den 8 sept. 1640 till efterrättelse antagna Tiggiareordningen ett viktigt led.

Prästmötenas *tuktande* uppgift gent emot främst prästerna själfva framlyser starkt i de äldre synodalprotokollen. En liten axplockning ur det rika förrådet episkopala maningar må här få plats.

Så lyder den första, alltid lika behjärtansvärda punkten bland ärkebiskop Olaus Martinis »Admonitiones» vid 1607 och 1608 års synod i Upsala: »Att presterskapet fliteligen och dagligen vilje betänkia thet höga ämbete, de uti äro, och idkeligen bidie Gud allsmäktig, att the samma ämbetet i läro och lefverne så här före kunne, att thet kunne täckes och ansvares Gudi och menniskiomen.»

Vidare heter det för det andra: »Att när man håller tiderne och tjänsterne i kyrkione, icke fare ther hasteligen med, i messo, sång, läsning, själfve lärona och andre tjänster, lika som man lupo i jakt... utan man det vyrdeligen och beskedeligen gör och förehafver.

3. At man vyrdeligen handlar med dopet...

At man flitigt förmanar församlingarna och förehåller, att barnen ingalunda hålles länge från dopet...» o. s. v.

»Sedan — berättar en vid mötet närvarande kyrkoherde — straffade han den stora oenighet, som är emellan sacellanos och pastores och förtäljde, hvad som hände Luthero Wittenbergæ, att en präst på landet hade sändt honom en klagesedel emot sin sacellanum. Tå sade Lutherus: O hjälp Gud! Hvilken makt diäfvulen har fått med prästerne, att han gör nu them oense, som läre skole andre och föregå med gode exempel.»

Vidare: »Straffade han luxuriam, som prästerna myckit öfve sig uti, som är med högfärdig och ovanlig klädedräkt, som en part före sig och sine hustrur uti, thet myckit förringar thenne orden.»

Varningar för lyx i klädedräkt förekomma för öfrigt ofta. En karaktäristisk tidsmålning möter i anteckningarna från 1614 års synod i Upsala: »Dominus Archiepiscopus (Petrus

Kenicius) straffade hårdeligen clericos för ohöfvelig klädedräkt..., the bruke nu gement — och skolmästare med, såsom fransöske, store vida böxor, tröjor och annat, och gå som capitener, att ingen känner them för prästmän. En part skäre sig hejdukekläder, färgade snörer hafva. Och argurerade them, som hafva långt kringskurit hår och klippa en part fram i pannone, som han må se igenom, så att håret slänger hit och dit, och måste alltid hafva handen i ansiktet, som skall mota håret ur ögonen. En part hafva tappar vid öronen. Jesuitiske kragar nämpde han ock.

Theraf kan man se, sade han, hvad *conscientiæ fratres* och *concionatores* the äre, hvad för *typi* the äre andre, (näml.) sine åhörare.»

Den flitige antecknaren, som vi ha att tacka för dessa meddelanden, kyrkoherden i Fresta och Hammarby Martin Aschaneus tillfogar: »En part lutade sig neder, som visste sig skyldige theruti etc.» [1]

Viktigare än toalett-saker var äktenskapsfrågan. I äldre tider ville som bekant biskop och domkapitel äfven ha ett ord med, då den unge prästen gick att välja maka. I Strengnäs fick man under Paulinus' tid t. o. m. i själfva prästeden förbinda sig att icke förlofva sig, än mindre träda i äktenskap, utan stiftsstyrelsens samtycke. I acta synodalia för Upsala stift från år 1653 läses: »De unge präster, som varda ordinerade, böra vara ogifte intill 30 år och, så långt de förr varda ordinerade, måste de studera...» Vissa undantag gifvas dock: »1. Kan hända kaplanen [redan] är 30 år eller därutöfver, då han ordineras. 2. Kan hända pastor äger döttrar. Om nu föräldrarne hålla likt, och kaplan begärer en af hans döttrar och pigan vill hafva honom», då må det medgifvas o. s. v.[1] Vid 1656 års prästmöte i Linköping erhöllo de ogifta prästerna endast det rådet, »att de, så mycket möjeligit är, gifte sig inom ståndet och gå icke präste-änkior eller prästedöttrar förbi, utan hedre sålunda sitt egit stånd. Förmantes isynnerhet de unga präster, att de ingalunda förhaste sig med giftermål utan töfve

[1] Skokl. Qu. vol. n:o 74.
[1] Ups. Domk:s prot. ang. år.

därmed någon tid, till det ringaste tu år efter det de äre ordinerade. Interim läse flitigt sin bok.» Akterna från denna Linköpingssynod äro för öfrigt så betecknande för tidehvarfvet, att äfven ett par andra utdrag här må få plats. »Förmantes prästerskapet, att de hålla sitt ämbete själfve i *respekt* och akt och låte af ingom det föraktadt och vanhedradt warda. Vare fördenskull intet så lätte att sittia och dricka duskål och brorskål med någon.[1] Låte icke heller fogden eller länsmannen sittia öfver sig till bords eller gå fram om sig i *processer*, utan tage *pastor* sin capellan vid handen med sig fram och låte intet förakta sig eller sina hustrur på något sätt, på det predikoämbetet icke må dragas i förakt.» Vidare »increperades» adelns huspredikanter eller »herreprästerna» för »sin öfverflödiga *luxu* och högfärd, som gå med sina fina kläder, dageligen hafva goda dagar och äta allahanda *delicatesser*, der en annan fattig kapellan sitter med många barn i största nöd och fattigdom och orkar sig nappast en elak kappa på ryggien, och vela dock likväl sådana kornfeta *concionatores aulici* vara lika meriterade med andra. Tillsades fördenskull, att om de understå sig att viga folk, döpa barn, taga hustrur i kyrkio eller något annat pastoris ämbete förrätta, skall han mista sin präst, ty sådana saker böra publice och *in facie totius ecclesiæ* förrättade varda, däröfver pastores och præpositi skola noga uppsikt hafva.»[2] Äfven i Upsala stift ifrades mot oseden, att den ene prästen föll den andre i ämbetet.[3] Likaså förekomma vid prästmötena upprepade förbud mot att låta stu-

[1] Man jämföre härmed 1652 års Wäxiö-synods bestämmelse: »Broderskap med Politicis och Bönder blifver aldeles förbudet; den häremot gör, skal af Præposito citeras till Consistorium och böta 2 Riksdaler til fiseum.» Lagergreniana. Kongl. Biblioteket. Redan 1583 heter det i synodalprotokollet från Strängnäs: »Vti gestebod skall man vara skickeligh, icke bruka nogot slemt snack, drijcka duu skåll och annat sådant, som inthet gott födher aff sigh. Et in colloquiis et collationibus sententiarum in potu seruetur pietas et placida modestia et fugiatur tenax sententiarum pertinacia.» Strengn. Synodalakt. K. Kammarark.

[2] Holmström a. a. s. 171 ff.

[3] Jfr ock förhandlingarne vid *Synodus præpositorum* den 28 juni 1675 i Linköping, Mom. XXVII: »Må ock ingen prästman, utan ordinarii pastoris willie, wetskap och tillstädielse drista sig at förrätta någor kyrkiotienst i en annors församling.» A. a. s. 231, 232.

denter eller djäknar predika utan biskoplig venia.[1] Vid 164[?] års prästmöte i Upsala tillfrågades sacellanen Nikolaus i Björklinge hvarför »han så sällan gör tjänst i kyrkan, utan hos en [adels-]fru och ställer en smålänning för sig i församlingen. Väl anförde sacellanen som en förmildrande omständighet, att han »allenast» en gång låtit smålänningen predika i sitt ställe men icke förty fattade prästmötet följande, onekligen något rigorösa beslut: »Ingen smålännings tjänst skall [hädanefter] liden varda, utan alla skola hjälpa till, huru de kunde utrotade blifva, alldenstund de taga bort lägenheterna för dem, som här i stiftet födde äre. — Och Dominus Nikolaus blef suspenderad ab officio, till dess han sig bättrar.»[2] Tydligen satte man då större värde på indigenats-förmånen och stiftsbandet, än hvad man nu för tiden, åtminstone inom vissa kretsar tyckes göra.

Såsom ett i det hela rätt typiskt och sammanfattande, om också ingalunda fullständigt exempel på de ämnen, som i äldre tider brukade upptagas i de episkopala synodalförmaningarna, må efter protokollet anföras de punkter, om hvilka år-

[1] Jfr prästmötesbeslut i Linköping 1647 och 1656. A. a. s. 166, 173. I *Strengnäs* föreskrefs vid prästmöte 1583: »Skall ingen kyrkieherde tillåta någen fremmande gå på predikostolen och hålla messa, medh mindre han grant kenner honom och veet, hvar han är hemma.» Str. Synodalakt. Kammarark.

[2] Synod. prot. i Ups. Domk:s prot. 1641. Äfven från Linköpings stift höres mer än ett fjärdedels århundrade senare liknande klagan. Också här gaf en »Smolandus» närmaste anledningen. Den 28 juni 1667 blefvo nämligen i *conventus synodalis pastorum* »Domini Pastores strängeligen förmaante til at här effter icke så lätteligen oplåta hwar och en, som det fordrar och begiärar, at träda på deras predikestolar, utan personerne äre dem af erudition, gode qualiteter och gifwor deste bättre bekände, hwilket Episcopus förorsakades att proponera af en Näsewijs *Smolando* och *errone*, ben:d *Laurentius Trottonis*, den der nyligen uthi S:t Lars här i staden hade predikat, jämwäl kort tilförenne uthi Skrukeby, det pastores intet hade bordt tillåta. Tillåter någor sådant härefter här uthi Stifftet slijkom och oordinerade personer, utan Episcopi och Consistorii förlof, sig at försökia eller androm, som utom stifftet äre, så skola pastores det hafwa gjort wid förlust af theras embete, om dhe härmed skiäligen beträdas.» Holmström, a. a. s. 192, 193. — Såsom af ofvan i texten anförda exempel framgår, blef den anklagade prästmannen vid prästmötet dömd till suspension. Det behöfver knappt tilläggas, att vid stiftssynoderna äfven andra straff ådömdes såsom böter och t. o. m. fängelse. S. t. ex. dömdes vid prästmötet i Linköping 1666 en komminister att »fängslig anhållas uti *carcere* eller proban 14 dagars tijd och spijsas med watn och bröd.»

ebiskop Johannes Canuti Lenæus vid stiftssynoden den 16 sept. 663 »påminte och förmante» stiftsprästerskapet:

»1. Att prästerna skola vara qvicke i de stycken, dem bör.

2. Skola vara dristige uti billige saker, adductis exemplis.

3. Kläda sig tillbörligen efter ståndet, och icke allt för illa.

4. Skära af sig det långa och fula knektehåret.

5. Icke hafva så långa och sida kappor, som man nu ser.

6. Måtte lysa väl för socknedjäknarne, att de få någon ıjälp.

7. Lysa flitigt för hospitalsbiddarna, som resa omkring.

8. Att pastores göra sin flit om kyrkotionden, *qvantum bonet ipsos.*

9. Måtte ingalunda tillåta alla löpare predika hos sig.

10. Icke så mycket begära sina söner till präster hem till sig.[1]

11. Skola icke dricka brännevin och tobak etc.

12. Flitigt drifva catechismum med ungdomen etc.

13. Flitigt tillhålla klockaren att klämta afton och morgon, därmed påminnandes folket, att de skola bidja Gud för friden, ty det är fridsklockan.»[2]

Redan af hvad vi förut meddelat framgår emellertid, att denna lista är långt ifrån fullständig och att sålunda äfven andra moment än de här uppräknade under tiden 1571—1686 kunde ingå i dessa biskoparnes »admonitiones». Det kan tilläggas, att icke heller sådana maningar äro sällsynta, som att prästerna skulle skaffa sig goda böcker[3] — understundom erbjödos sådana till salu vid själfva prästmötet —, att de skulle söka utöfva litterär verksamhet,[4] att de icke för tidigt måtte

[1] Äfven vid närmast föregående prästmöte hade ärkebiskopen föreskrifvit: »At Pastores icke skulle så myckit begära sina söner til ordination och dem sedan heem hoos sigh i gården til Capellaner, och wijste hwadh onytta kan dermedh på båda sijdor offta wara.» Synodalprotok. bland Upsala Domk:s prot.

[2] Synodalprot. bl. Upsala Domk:s prot. 16/9 1663.

[3] Prästmötesprot. i Linköping 1666, i Strengnäs 1582, 1585.

[4] År 1584 i Strängnäs: »Bleffue och presterskapet förmante, at the skulle tenkia något vertera in på wårt tungomål, derigenom then christelige läran kunne hos then menige man warda kunnogare och mera stadfestat.» Str. Synodalakt. Kammarark.

sända sina söner till akademien, innan de i gymnasiet läst »fundamentalia», samt att de — såsom det heter i protokollet — icke »skole vare flate för sine barn, som vilja för hastigt vara flygfärdige»[1] o. s. v. Någon gång kunde en omedelbart före eller under mötet inträffad tilldragelse förläna maningen ett mer än vanligt aktuellt intresse, såsom då prästerskapet vid stiftsmötet i Strengnäs 1584 förmanades — »af det tillfället att Fogden i Strengnäs, Kristoffer Bagge hafver slagit Lectorem Strengnensem Dominum Petrum Melartopæum vid ögat — till tålamod uti thenne världennes arge tid och till stillhet uti öl och sällskap, att de icke slåss och perlementa etc.» Men äfven *»politici»* förmanades vid samma tillfälle allvarligen, att »betänkia sitt kall, att bruke lag och icke slag för lag emot sitt ämbete och att the betänkie, att ett hus står icke med en vägg etc.»[2]

Det sista exemplet har fört oss öfver till frågan om stiftssynodernas tuktande verksamhet gent emot andra än präster, mot församlingar och enskilde lekmän. Sådana missförhållanden och synder, öfver hvilka det än i dag klagas, såsom ungdomens nattvandringar, s. k. »mökvällar», otukt, dryckenskap, sabbatens vanhelgande, svordom o. s. v., bekämpas äfven af den äldre tidens prästmöten, ofta med vida skarpare medel än som nu kunna komma i fråga. Men dessutom möta i de tidigare protokollen för dåvarande tidsförhållanden karaktäristiska företeelser såsom t. ex. trolldomsväsendet mot slutet af 1600-talet[3] och hvarjehanda oseder i sammanhang med den offentliga gudstjänsten, bröllop, hustrurs kyrkotagning, begrafningar o. s. v.[4]

[1] Prästmötesprot. fr. Linköping 1643, 1656. Biskoparne plägade ock förmana prästerna, att icke lätteligen meddela s. k. tiggarebref eller pass för bettlare, att vara noggranna vid flyttnings-attesters utfärdande m. m. m. m. som naturligen ej allt kan här medtagas. Se t. ex. prästmötesprot. fr. Strängnäs 1613, 1620, 1636.

[2] Ur de flere gånger förut citerade, otryckta synodalprotokollen från Strängnäs i K. Kammararkivet.

[3] Se t. ex. prästmötesprot. fr. Upsala.

[4] Här må som exempel framhållas oskicket, att öl och brännvin försåldes på kyrkobacken under pågående gudstjänst. I Linköpings stift hade omkring 1670 en gammal plägsed urartat till ett stort »missbruk». Vid en hustrus kyrkotagning hade kyrkofolket plägat bjudas på fri traktering efter gudstjänstens slut. Denna s. k. »barnemat» kom småningom att trots namnet bestå mer af dryckesvaror än mat, och

hvilka oseder numera ej förekomma. Säkert har prästmötenas inskridande mot mer eller mindre inrotadt oskick i församlingarna kraftigt bidragit till dettas afskaffande och till skapande af god folksed. Det torde för öfrigt knappt behöfva tilläggas, att den äldre tidens oevangeliska uppfattning liksom tillämpning af kyrkotukten naturligtvis äfven i synodalakterna lämnat spår efter sig, om också mindre där än i domkapitelsprotokollen.

Ett godt exempel på de sträfva medel, som prästmötena i äldre tider ansågo sig befogade använda både mot enskilda och hela församlingar, äro åtgärderna mot dem, som tredskades vid catechismi förhör. Vid 1641 års prästmöte i Upsala beslöts sålunda, att »de församlingar, som bevisa sig olydige och icke vilja komma fram till catechismi förhör, skola mista gudstjänsten, till dess de blifva lydige», och i Linköping fastställdes 1675, att mot enskilde, som visade tröghet, tredska och försumlighet vid dessa förhör följande förfaringssätt skulle tillämpas: »1) Att pastores tillika med kyrkonämnden ställa dem på något bättringsrum eller förmedels annat straff på dem *exeqvera* ... nämligen låta sätta dem i en stock utanför kyrkan, såsom i andre stiften, såväl som åtskilligstädes här i Linköpings stift brukeligt är, 2) Att därest de ändå intet vilja låta rätta sig, dem då blifver förment Herrans H. Nattvard, till dess de bevisa lydno, 3) Att de som intet veta eller vilja lära sin kristendomsstycken ingalunda tillstädjas inträda i äktenskapsståndet, förr än de dem lärt.» [1]

---

slutligen uteslutande af de förra, så att man vid sådana tillfällen brukade »bäre med sig store bränvinsfjerdingar dermed att pläga folket» i klockarestugan. Oskicket beifrades af prästmötet i Linköping nämnda år.

[1] Vid samma tillfälle ålades prästerskapet att tillhålla »drängiar och poikar, jämväl ock the äldre, hvar så behöfwes, at afskära sig thet långa håret, som the nu på somblige orter här i stifftet alt för mycket bruka. *The som härutinnan treskas, slutes ifrå Herrans nattvard, till thess the bewisa lydno.*» »In publica synodo» i Wexiö den 15 juni 1652 beslöts: »Den som tugger tobak i kyrkian, är han poik eller drängh, böte 4 ·/. h. m.; är bofast bonde 3 mark s. m. til fiscum, så ofta han dermed beslagen blifver eller varder.» Lagergreniana. K. Bibl. Vid samma synod beslöts, att den länsman, som på kyrkogården uppbar kronoskatt eller där afhandlade andra ärenden med allmogen, skulle böta hvarje gång, han därmed vardt beslagen, en riksdaler till kyrkan. A. ms.

Det förtjänar anmärkas, att vid stiftssynoderna *biskops-* och *riksdagsmannaval* ägt rum liksom ofta *prosttillsättning*.[1] Någon gång inhämtade också domkapitlet prästmötets mening rörande kinkigare befordringsmål. Äfven angående andra förhållanden kunde naturligtvis förfrågningar göras.[2]

En varm fläkt af fosterlandskärlek slår oss ej sällan till mötes ur de gulnade blad, som gömma minnet af våra äldre prästmöten. Ett vältaligt vittnesbörd om det fäderneslandet hängifva och för detsamma offervilliga sinnelag, som besjälade Westerås stifts prästerskap, är sålunda den dryga extra bevillning för Elfsborgs lösen, som detta prästerskap vid 1613 års prästmöte i stiftsstaden åtog sig.[3] Af Aschaneus' anteckningar ser det ut, som om Upsala stifts präster vid synoden 1614 följt det sålunda af ämbetsbröderna i grannstiftet gifna föredömet.[4] Härmed må emellertid vara huru som helst. Ärkestiftets äldre synodalakter lämna äfven andra bevis för tillvaron af detta uppriktiga fosterlandssinne, som åtminstone allt ifrån reformationen varit för det svenska prästerskapet utmärkande.[5]

---

[1] Biskopsval skedde sålunda vid prästmötet i Linköping 1645 och val af fem herredagsmän förutom biskopen därstädes 1672. Vid stiftssynoden i Upsala år 1669 förekom endast enligt Kongl. Maj:ts befallning sammanräkning af vota till ärkebiskop. Ups. Domk. prot. 9/8 och 23/9 1669.

[2] En tämligen egendomlig sådan framställde biskopen i Linköping vid 1667 års prästmöte, då han tillsporde stiftsprästerskapet, om »någon af dem» hört, att han med otjänlige ord, sidovördnad och elakt eftertal nämnt och »mentionerat *professores upsalienses* i synnerhet, *senatum accademicum* i gemen eller *cives academicos*». Lyckligtvis besvarades biskopens fråga med nej.

[3] »*Register på then contribution, som Prästerskapet uthi Westerås stift godwilligen samtyckte och bejakade til El[f]zborgs lösn in synodo, som skedde anno 1613 then 6 Septembris.*» Original eller samtida afskrift i Westerås Lärovs bibliotek. Bevillningens slutsumma var enligt detta register 1149 daler.

[4] I sina anteckningar om 1614 års prästmöte säger Aschaneus: »Effter middagen (den 6 Juli) in till secundam horam höltz samtaall om Elfzborgz lösn, om 34 daler, som Helsinge presterna wille hafua in oppå Ublandz presterskapett. Uplandz p[rester] toge ther widh sigh emellan. *N. B.* i Ubland äre 120 gäldh vtan städerna. Vthi Norrlandh 59 gäldh. Ubsala Diocœsis vttgör Elfzborgz lösn tw tusendh sextio 4 [2064] daler als.» Qv. vol. n:o 74. Skokl. saml.

[5] I 1611 års synodalakt från Upsala läses bl. a.: »Archiepiscopi alfuarlige förmaning, at Bönedagar ingalunda för andtijdernas skuld skole vpsättias, som för är vant: Almogen skal drifuas och argureras här med. Then som försummar kyrkian, han är icke allenast ogudachtig, vthan och otrogen sig, sitt fädernesland och

Mycket kunde vara att tillägga, men tidens knapphet vingar till begränsning. Våra äldre prästmötens betydelse orde i någon mån hafva framgått af våra nu lämnade meddelanden. Förvisso har den varit stor såväl för prästerskapets höjande i intellektuellt, religiöst och etiskt hänseende, som för afhjälpande af brister i församlingslifvet och en rikare utveckling af kyrklig författning och kult. Synodalförhandlingarna utgöra en synnerligen viktig källa för vår kännedom om svenska kyrkans inre utveckling. I dem afspeglas tidens anlete, den under det ena eller andra skedet rådande andan och tonen, tillståndet och behofven, de ljusa dagrarne så väl som de mörka slagskuggorna. Men ännu i ett annat afseende än de nyss nämnda hafva dessa möten varit betydelsefulla. Den gamle Westeråsbiskopen Laurelius har gifvit ett uttryck härför, då han i sitt kyrkolagsförslag säger, att sådana möten ske äfven därför, »att själfva lärarne kunna genom itt kristeligit och broderligt umgänge förknippa sig tillsammans till att göra itt med hvarandra uti allt det, som länder till gudaktigheten och församblingenes uppbyggelse». Utan tvifvel hafva också stiftssynoderna mycket bidragit till församlingslärarnes »förknippande» med hvarandra, till skapande af den dominerande stiftsandan och prästerliga kårandan i tider, som saknade tidningspress och periodisk kyrklig litteratur och då de svåra kom-

H[ans] K[ongl.] M[ajestät] medh. Ty wil man icke gå til kyrkio, alment bidia Gud för sin N[ådiga] öfuerhett, Hans Kongl. M., [Kongl. M:ts] son, Hertig Johan, Rijkzråd och hela föllie, som äre Rijkzens kraffter och är för Rijksens fiender, de danske, [the] ther wåge sitt lijf och välfärd — och man icke hade ospart bön för them, wore han icke otrogen? När thet gäller oss alle vpå? Sådan otroo bör straffes. Kommom i hog the förre danske kon[ungers] falskhett!» Att fosterlandskärleken vid denna tid allmänt tog sig formen af glödande danskhat, är ju beklagligt, men tillika, historiskt och psykologiskt sedt, lätt förklarligt. Ett halft århundrade senare (1660) manade Ärkebiskop Lenæus, som i sin inledningsoration utvecklat »causas belli danici», sitt stiftsprästerskap, att de skulle själfve så och hålla sina åhörare till att bedja Gud för konungen, »som så mycket arbetar och besvärar sig för vår välfärd» ... »Refererede och vthi hwadh tilstånd wårt rike är, *tot conspirantibus hostibus.*» Prästmötesprot. 1660. — Vid synoden 1715 i Linköping »föredrog H. Biskopen med bewekeliga föreställningar, at thet Årewördige Presterskapet wille gripa sig an och förskiuta till Hans Kongl. Maj:ts och fäderneslandets tienst på de föliande åhrens *contributioner*». Af de 137 deltagarne i mötet tecknade 129 tillsammans en summa af 675 daler smt 50 öre. I detta belopp ingingo dock 30 daler, som tecknats af »en församling».

munikationerna så godt som omöjliggjorde lifligare personlig förbindelse prästerna emellan. Andra tider och andra förhållanden hafva inträdt. Mycket har förändrats sedan en Olai Martini's, en Rudbeckius' dagar. Andra frågor stå nu på dagordningen, äfven på prästmötenas program, men månne icke den mångsekelgamla synodal-inrättningen åtminstone i *det* hänseendet förmår väl uppbära sina värdefulla historiska traditioner, att hon låter oss lärare i församlingen sammanknippa oss med hvarandra i »kristligt och broderligt umgänge» till endrägt i allt, som länder till sann gudaktighet och församlingens uppbyggelse på grunden af vår allraheligaste tro?

Måhända kan någon förändring i formerna för våra lagstadgade prästmöten af en eller annan anses behöflig och önsklig. På en sådan förändring hänger dock vida mindre, än mången menar. Hufvudsaken är och förblifver äfven här icke formen, men innehållet. Må då den gamla synodalformen allt mer fyllas af ett godt och rikt sådant, må den besjälas af sanningens och kärlekens helige ande, och våra stiftsmöten skola förvisso ej varda utan välsignelse och förblifvande frukt.

Herman Lundström.

Bil. I.

Ordning och bön

vid afslutning af stiftssynoderna i Strengnäs under biskop Paulinus tid.

1. *Intonatio:*

In viam pacis etc.

2. *Canticum:*

Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitauit etc.

3. *Oremus:*

O Aeterne et misericors Deus, Rex gloriæ ac Domine coeli et terræ, tibi ex intimis cordis nostris penetralibus gratias agimus, cum pro alijs beneficijs infinitis, tum quod nos indignos servos tuos ad sanctum prædicandi Evangelij munus clementer vocasti: teque per vnigenitum tuum filium ardentibus votis rogamus, tua gratia nos facias idoneos Novi Testamenti ministros et fideles tuorum Mysteriorum dispensatores; Spiritum tuum Sanctum ad nos mitte, quod nobis os et sapientiam tribuat et verbum tuum distincte proponamus et gregem nobis commissum ad salutaria pascua deducamus; Vitamque nostram ad præscriptum verbi tui ita componemus, ut in vera fide, timore et charitate indies crescamus certaque fiducia et vera sanctitate ad finem usque perseveremus, et ita immarcessibilem gloriæ coronam p(er)cipiamus, cum apparuerit princeps ille pastorum, Christus Iesus, Salutaris noster, *cui cum Diuina tua Majestate et Spiritu Sancto sit laus, gloria et imperium, in infinita secula seculorum!* Amen.

(Efter original, delvis af Paulinus' hand ur v. Engeströmska samlingen i Kongl. Biblioteket.)

Svenska Pariserstudier under medeltiden.

(Forts. från årg. 1900.)

I inledningen till denna uppsats redogjorde jag för Denifles teori om Pariseruniversitetets uppkomst. I allt väsentligt torde denna teori vara riktig, och det är endast beträffande några detaljer man kan hysa en afvikande mening. Enligt Denifles åsikt har universitetet utvecklats ur en enda korporation, universitas magistrorum, enligt min ur tvänne: universitas magistrorum och universitas magistrorum et scholarium, hvilka visserligen båda, redan under själfva bildningsprocessen, i viss mån förenade sig och uppgingo i en enda.

Universitas magistrorum var en förening af alla i Paris föreläsande *lärare* eller magistri. En dylik förening omtalas redan i ett påfvebref[1] af 1208 eller 1209, ställdt till »universis doctoribus sacre pagine, decretorum et liberalium artium Parisius commorantibus». I detta bref berättas, att vissa »moderni doctores liberalium artium» afvikit från dittills gällande sedvänjor beträffande föreläsningar, disputationer m. m.; att »Ni» (d. v. s. »universi doctores») utsett en nämd af åtta personer, som utfärdat en följd bestämmelser rörande dessa ämnen, hvilka stadgar alla sedermera genom ed lofvat iakttaga; att en magister vid namn G(regorius?) vägrat gå eden; att öfverenskommelsen innehållit den bestämmelsen, att den, som efter tre tillsägelser vägrade lyda »universitas magistrorum», »beneficio societatis eorum in magistralibus privaretur»; och att magister G. i följd däraf hade utstötts ur magistrorum universitas. Af detta bref synes mig klart framgå, för det första att denna universitas magistrorum blott innefattat *lärarne* i teologi, jus, medicin (som väl af en tillfällighet uteglömts) och artes och att, för det

[1] Chartularium I nr. 8.

andra, denna förening då var alldeles nybildad och endast en helt kort tid förut erhållit statuter och lagliga former.

Dessa lärare äro här visserligen grupperade efter läroämnen, men däraf följer ej, att fakulteter funnits såsom lagligen existerande korporationer, och Denifle har säkerligen rätt, när han opponerar sig mot den åsikten, att universitetet uppstått genom en sammanslutning af de olika, redan före »universitetet» existerande fakulteterna. Men å den andra sidan är det tydligt, att fakultetsindelningen uppstått just vid denna tid i samband med examina. Så heter det i ett 1213 utfärdadt bref:[1] »Porro petenti licentiam de theologia non poterit cancellarius denegare licentiam, si major pars theologorum legentium perhibuerit ei testimonium» — d. v. s. »theologi legentes» eller lärarne i teologi bildade då (1213) en lagligen erkänd korporation eller en fakultet. Liknande bestämmelser gifvas för jurister och läkare, som således då också bildat fakulteter, och när det där stadgades, att magistri artium skulle utvälja tre bisittare i licentiatexamens pröfningsnämnd, förutsätter detta, att äfven de sammanslutit sig till en korporation.

Redan 1213 fanns således en lärarkorporation, universitas magistrorum, med underafdelningar eller fakulteter.

Men vi hafva ock en annan korporation, en förening af alla i Paris studerande scholarer. Denna korporation hette universitas scholarium, men den kunde ock begagna namnet universitas magistrorum et scholarium, enär den äfven innefattade magistri, det vill här icke säga *lärare,* utan sådana scholarer, som promoverats till magistri artium. Artes voro nämligen blott en förberedelse för teologien, juridiken och medicinen, och med få undantag voro alla, som studerade dessa högre discipliner, redan förut magistri artium. En magister artium — som icke blott var magister artium actu regens d. v. s. lärare i artistfakulteten — var således fortfarande scholaris (i de högre fakulteterna), och äfven lärarne inom fakulteten — magistri actu regentes — hade dessa ämbeten oftast blott såsom öfvergångsplatser, medan de studerade teologi, juridik eller medicin. Scholarkorporationen hade således full rätt att bära namnet universitas magistrorum et scholarium.

[1] Chartularium I, nr. 16.

När denna korporation antagit fasta former, är ej lätt att säga. Philip Augusts privilegiebref af år 1200 känner ännu icke någon scholarkorporation, utan är riktad till scholarerna i allmänhet. I ett bref af 1213[1] uppträda visserligen scholares (liksom magistri) såsom en förening, hvilken utser fullmäktige, men denna förening gör icke intryck af att vara någon fast ordnad korporation, utan endast ett tillfälligt »möte» af scholarer. Men ungefär vid denna tid måste dock äfven scholarerna hafva sammanslutit sig till en verklig »universitas». Ett något år emellan 1210 och 1216 skrifvet påfvebref[2] börjar nämligen på följande sätt: »Scholaribus Parisiensibus. Quia in causis, que contra vos et pro vobis moventur, interdum vestra universitas ad agendum et respondendum commode interesse non potest, postulastis a nobis, ut procuratorem instituere super hoc vobis de nostra permissione liceret»; hvilken begäran medgifves. Därigenom att påfven beviljar scholarerne rätt att utse ett gemensamt ombud eller en »procurator», erkände han deras korporationsrätt — hvarför ock scholarföreningen fullt korrekt kallas »vestra universitas». Den ombudsman, de skulle få utse, synes åtminstone till befogenheten vara något så när identisk med den, som sedermera titulerades »rector». Före 1219 voro scholarerne i hvarje fall med full säkerhet konstituerade till en korporation, hvars medlemmar enligt medeltidens vanliga bruk edligen förpliktades, ty ett detta år utfärdadt påfvebref[3] nämner, att scholares »circa statum scolarium ... conspirationem, conjurationem, constitutionem seu aliquam obligationem juramento, fide vel pena vallatam facere attemptarent» — uttryck, som alldeles tydligt syfta på scholarkorporationens statuter eller »eder». Då biskopen af Paris förbjudit dessa »conspirationes et conjurationes», hade »magistri et scholares» vädjat till påfven, och, begagnande sin kort förut medgifna rätt att till sina angelägenheters utförande begagna en särskild fullmäktig, hade de till påfven afsändt en nuntius. Ändamålet vanns och biskopen förbjöds att utfärda dylika påbud »in ipsorum universitatem». De »magistri», som här omtalas och hvilka uppträda i förening

[1] Chartularium I, nr. 16.
[2] Chartularium I, nr. 24.
[3] Chartularium I, nr. 30.

med scholarerne, äro icke alla lärarne (magistri regentes eller universitas magistrorum), utan, som det i ett följande bref förklaras, endast »artium liberalium magistri»[1] d. v. s. således blott de magistrar, som icke tillhörde de s. k. högre fakulteterna och således ännu betraktades såsom scholarer.

Det syfte, i hvilket denna korporation var bildad, var närmast bevakandet af scholarernes rättigheter, men ofta, isynnerhet under striden mot kansleren och biskopen, voro dessa desamma som lärarnes, och det låg därför ingen orimlighet i, att alla lärarne, ej blott artistfakultetens, anslöto sig till scholarerne och genom sin auktoritet gåfvo ökad kraft åt deras beslut och petitioner. Jag behöfver blott anföra ett exempel. Ett påfvebref af 1212[2] omtalar en »scholarium Parisiensium querela». Klagomålen afsågo en punkt, som lika rörde lärare och lärjungar, eller kanslerens vägran att lämna licens åt de scholarer, som magistrarna förklarat lämpliga till lärare. Biskopen i Paris uppger, tydligen fullt riktigt, att påfvebrefvet tillkommit på begäran af »magistri et scholares Parisienses», som ju i denna angelägenhet hade ett gemensamt intresse, hvarför det ej häller erbjöd några svårigheter för magistrarna att biträda scholarernes petition till påfven. I hvarje fall tillsatte magistri och scholares gemensamt tre skiljedomare, under det att kansleren tillsatte tre. Den dom, som denna kommission afgaf, afsåg såväl magistrarnes som scholarernes rättigheter, dels licensen, som var en gemensam angelägenhet för båda, dels kanslerens rätt att häkta och döma scholarer, något som egentligen blott berörde dessa senare.

I ett bref af 1221,[3] utfärdadt af »universitas magistrorum et scholarium», afses tydligen med »magistri» lärarne i alla fakulteter, ty de rättigheter, man där förbehåller sig, skulle gälla »pro quolibet magistro, cujuscumque facultatis fuerit de nostris».[4] Här hafva båda samfunden således uppgått i ett enda, och samma år hade detta nya samfund skaffat sig ett sigill — tecknet

[1] Chartularium I, nr. 31.
[2] Chartularium I, nr. 14, 16.
[3] Chartularium I, nr. 42.
[4] Detta framgår ock däraf, att dokumentet är försedt med sigill af tre teologer, som ju ej kunde tillhöra universitas scholarium.

på den fasta korporationen.[1] Att hålla de båda korporationerna strängt skilda var således ej praktiskt och knappt möjligt. I viss mån — men också blott i viss mån — sammanföll därför universitas magistrorum och universitas magistrorum et scholarium redan under bådas bildningsprocess. Universitas magistrorum uppgick således i universitas magistrorum et scholarium, och detta blef det gemensamma namnet för båda. Men i viss mån voro de fortfarande skilda. Från en synpunkt, såsom lärarkollegium eller universitas magistrorum, företräddes nämligen denna korporation af de fyra fakulteternas representanter, från en annan, såsom scholarkorporation eller universitas magistrorum et scholarium, af studentnationernas representanter, som icke kunde vara lärare i de tre högre fakulteterna.

Det syfte, som först och närmast ålåg dessa korporationer, var bevakandet af universitetets privilegier, och vi vända oss då till dessa. De äldsta privilegier, vi hafva i behåll, äro år 1200 utfärdade af Philippe August af en för den tidens Pariserlif ganska betecknande anledning. En tjänare hos en förnäm tysk scholar blef ihjälslagen i en krog; med anledning däraf uppstod en »concursus clericorum theutonicorum», och det kom till ett vildt slagsmål mellan borgarne och de tyska studenterna. Borgarne bröto in i »hospitium clericorum theutonicorum», och där dräptes ytterligare fyra »clerici». Magistri scholarum (d. v. s. lärarne i olika skolorna) togo sig då an scholarernes sak och klagade hos konungen öfver prevostens slapphet och orättvisa, och konungen, som fruktade, att scholarerne skulle öfvergifva Paris, beslöt att utöfva en summarisk »rättvisa». Prevosten, »öfver hvilken scholarerne framför allt klagade», dömdes till evigt fängelse med klen kost (paupere victu), så framt han icke ville fria sig genom vattenprofvet. Kunde han detta — och här kommer medeltidens egendomliga rättsåskådning fram — skulle han dock förvisas från Paris och aldrig brukas såsom prevost. På samma sätt straffades öfriga brottslingar.[2]

Men för scholarerne utfärdades följande privilegier.[3] Såg

[1] Chartularium I, nr. 41.
[2] Die Universitäten, s. 89.
[3] Chartularium I, nr. 1.

någon borgare, att en scholar utsattes för öfvervåld, skulle han ej underdraga sig att vittna. Om någon, utom till självförsvar, slog en scholar med svårare vapen, med påk eller sten, så skulle borgarne gripa våldsvärkaren och öfverlämna honom åt konungens rättvisa, som skulle straffa honom, sedan det »per bonam inquisitionem» blifvit utrönt, att han var skyldig; och detta straff skulle han lida, äfven om han nekade eller sade sig genom envig eller vattenprof vilja bevisa sin oskuld. Hvad däremot scholaren beträffar, skulle prevosten icke få gripa honom eller kasta honom i det kungliga häktet, så framt ej scholarens brott syntes sådant, att han borde häktas. I så fall skulle visserligen den kungliga rätten häkta honom — dock utan öfvervåld, så vida han ej satte sig till motvärn — men han skulle då genast öfverlämnas åt den kyrkliga rätten (justicie ecclesiastice d. v. s. biskopen), som skulle förvara honom. Om scholaren häktades på en sådan timme, att han ej kunde öfverlämnas åt den kyrkliga rätten, skulle han, tills dess detta kunde ske, förvaras i en scholars bostad. Och i dessa rättigheter skulle äfven scholarernes tjänare inbegripas. Men för att ytterligare inskärpa dessa privilegier skulle hvarje ny prevost, innan han tillträdde sitt ämbete, i en af Paris kyrkor uppläsa detta kungabref inför scholarerne.

Genom detta bref — universitetets Magna Charta, som sedermera vid flere tillfällen bekräftades af Frankrikes följande konungar — hade scholarerne således fått forum privilegiatum i brottmål och kunde endast dömas af andlig domstol. Men äfven denna hade, som man snart fann, sina obehag. Den kyrkliga myndigheten öfver studenterna utöfvades i biskopens namn af kansleren, och med honom råkade studenterna snart i tvist. Hos påfven klagade de redan 1212,[1] att han af egen drift (pro motu proprio) häktade studenter, äfven när det icke kunde förmodas, att de genom flykt ville undandraga sig rättvisan. Genom påfvens mellankomst träffades då den öfverenskommelsen,[2] att kansleren icke skulle få häkta en student, så vida det ej kunde antagas, att han i följd af brottets storlek

[1] Chartularium I, nr. 14.
[2] Chartularium I, nr. 16.

skulle gripa till flykten, »eller för någon annan tydlig och rättvis sak», hvilken i tvifvelaktiga fall skulle afgöras af biskopen eller dennes officialis.

Tio år senare eller 1222 erhöllo studenterna ännu större fördelar. Honorius III förklarade då,[1] att endast den scholaris mot hvilken sannolik misstanke fanns, skulle kunna inmanas i häkte, och ur detta skulle han lössläppas, så snart han ställt borgen. Kanslerens fängelse skulle nedbrytas och endast biskopen skulle äga rätt att hålla den brottslige i ett »hederligt» häkte.

I den ryktbara bullan *Parens scientiarum* af 1231[2] upprepade Gregorius IX dessa bestämmelser och tillade dessutom. att om någon scholar dödades eller stympades och scholarerne. trots påminnelser, icke inom fjorton dagar erhöllo upprättelse. så skulle de äga rätt att afbryta föreläsningarne, tills dess de fått rättvisa. Om någon oskyldigt häktades, skulle de genast kunna afbryta universitetets verksamhet (statim a lectione cessare). Ingen scholar skulle kunna häktas för gäld, och hvarken biskopen, hans officialis eller kansleren skulle kunna pålägga dem några penningstraff. Däremot skulle scholarerne ej få gå väpnade i staden, »et illi, qui simulant se scholares nec tamen scholas frequentant nec magistrum aliquem profitentur, nequaquam scholarium gaudeant libertate».

Både gent emot den borgerliga och den kyrkliga rättvisans öfvergrepp voro scholarerne således tämligen godt skyddade, och icke minst viktigt var, att påfven åt en särskild dignitär, biskopen af Senlis, uppdrog att såsom conservator privilegiorum öfvervaka, det ingen gjorde intrång i universitetets privilegier.[3]

Man kan då fråga: huru kunde scholarerne själfva göra dessa privilegier gällande? Vi komma därmed in på scholarens rättsliga ställning. Såsom det nyss gjorda citatet visar, gälde dessa privilegier blott för den, som verkligen var scholar, d.

---

[1] Chartularium I, nr. 45.

[2] Chartularium I, nr. 79.

[3] Sammanstötningar mellan denne och biskopen af Paris uteblefvo ej. Chartularium II, nr. 1137. 1382 blefvo tre biskopar »conservatores privilegiorum».

v. s. såsom det i bullan *Parens scientiarum* förklaras, den, som besökte någon viss lärares föreläsningar: »nullus sit scolaris Parisius, nisi certum magistrum non habeat»[1] heter det redan 1215, och i samma handling tillerkännes magistern domsrätt öfver lärjungen: »quilibet magister forum sui scholaris habeat.» Han var således lärjungens laglige målsman. Några officiella studentbref, som intygade vederbörandes egenskap af scholar, funnos äldst icke,[2] och läraren var den ende, som kunde vitsorda lärjungens uppgift, att har var scholar. Häktades scholaren, var det magistern, som af myndigheterna skulle fordra hans lösgifvande.[3] 1251 utfärdades mera detaljerade bestämmelser härom.[4] För det första lofvade magistrarne att ej såsom scholar återfordra någon uppenbar brottsling, som häktats af prevosten eller biskopen; för det andra bestämdes, att blott den skulle anses för scholar, som minst två gånger i veckan besökte en lärares föreläsningar; för det tredje stadgades angående »modus repetendi scholares captos apud magistros artium». Tillsammans med två magistri regentes, för hvilka det var bekant, att den häktade var scholar, skulle dennes magister begifva sig till prevosten och återfordra »sin scholar». Vägrade prevosten, skulle magistern vända sig till rektor. Om pre-

[1] Chartularium I, nr. 20.

[2] Sedermera utfärdades värkliga studentbref. Sådana funnos åtminstone 1328, då det bestämdes (Chartularium II, nr. 881), att ingen skulle af rektor erhålla ett dylikt bref, som berättigade honom till åtnjutandet af scholarprivilegierna, så framt ej hans magister inför rektor aflade ed på, att han verkligen var scholar. Scholaren skulle själf vara närvarande och på latin, utan inblandande af franska ord, framställa sin begäran — således ett kriterium, som har ett visst tycke med vår studentexamen. Jfr nr. 845, 884. Dessa studentbref utfärdades dock icke för hvar och en student, utan endast för dem, som af en eller annan tillfällig anledning anhöllo därom.

[3] I sitt arbete Liber conscientie yttrar Robert af Sorbonne: »Nota quod non habetur pro scholari Parisius, qui ad minus non vadit bis in ebdomada ad scolas..... Præterea non reputatur aliquis scholaris propter lectiones cursorias, si non audiat ordinarias, nec repetitur a magistro aliquo, si capiatur aliquo de casu a preposito et ponatur in castello..... Item scholaris debet frequentare scholas, ut cognoscatur a magistro suo, quod si accipiatur a custodibus ville, quod requiratur a magistro suo, quod non faceret, si eum non cognosceret.» Die Universitäten 116, 117.

[4] Chartularium I, nr. 197.

vosten äfven då vägrade, skulle rektor vädja till kansleren och slutligen till biskopen. I de andra fakulteterna, öfver hvilka rektor ej hade något att säga, skulle hvar magister återfordra sin scholar.

Visserligen klagas det någon gång öfver, att dessa privilegier kränktes, men i allmänhet tyckas de ganska strängt hafva upprätthållits. Så t. ex. lät ärkebiskopen af Rouen 1358 häkta en prior, som var hans underordnade, men då uppträdde rektor och universitetet och återfordrade honom, under förklaring »que le prieur est escolier, bacheler en decrès, et (ils) ont privilèges que nul escolier ne doit estre tenus en prison se n'est en ij (deux) cas, l'un quant il est conveincus de crime ou prins en present meffait; et se pour autre cas il est detenus prisonnier, il doit estre rendus au recteur».[1]

Detta privilegium var utan tvifvel det viktigaste, som scholarerne hade, men de ägde ock en mängd andra, af hvilka några här må påpekas.

Redan 1215 medgaf kardinallegaten Robertus scholarerne rätten att göra »obligationes et constitutiones fide vel pena vel juramento vallatas» bl. a. »pro taxandis pretiis hospitiorum». Detta privilegium innebar utan tvifvel en stor fördel. Så länge universitetet befann sig på La Cité, var trångboddheten ytterst stor, och de borgare, som där ägde hus, gjorde naturligen allt för att skörta upp scholarerne. Detta tyckes hafva varit en bland de hufvudsakligaste anledningarna, att dessa slöto sig samman till en korporation, och det var nu denna korporation som tog hyresfrågan om hand, ej den enskilde studenten. Och detta privilegium »taxationis hospitiorum» upphörde ej, då scholarerne öfvergifvit la Cité och flyttat öfver till Quartier latin. Men det fordrades ock, att den andra parten, hyresvärdarne, tvingades att erkänna korporationens rätt, och detta skedde, som det synes, genom påfvens och konungens gemensamma ingripande. Den exakta tidpunkten för detta ingripande känna vi ej. 1221[2] nämner påfven, att magistri och scholares taxerade »domorum pretium contra ordinationem auc-

[1] Chartularium III, nr. 1548.
[2] Chartularium I, nr. 41.

toritate regia olim factam et ab eo, qui tunc presidebat Parisiensi ecclesia nec non a magistris et scolaribus acceptam». Då fanns det således sedan gammalt en kunglig förordning härom. Men hvad denna förordning innehållit, är ej bekant, och såsom af påfvebrefvet synes, efterlefdes den i hvarje fall icke. Af ett annat bref[1] framgår vidare, att det just rörande denna punkt uppstått tvist mellan scholarerna å ena sidan samt biskopen och kansleren å den andra. Men tydligt är, att scholarerne segrat. För Gregorius IX framhöllo de, att de »in solvendis hospitiorum suorum pensionibus intolerabiliter gravarentur», och påfven föreslog då (1231), att hyresbeloppet skulle fastställas »per duos magistros et duos burgenses ad hoc de consensu magistrorum electos juramento prestito», till hvilket förslag konungen gaf sitt bifall.[2] I den samma år (1231) utfärdade bullan *Parens Scientiarum* medgaf påfven t. o. m. universitetet rätt att afbryta sin verksamhet, »si forte vobis subtrabatur hospitiorum taxatio». Då emellertid de ganska talrika munkarne och prästerna i Paris vägrade att låta sina hus uppskattas af denna nämnd — hvilket väckt »stor skandal» bland borgarne — förklarade påfven, att denna tredska vore ovärdig, hvarjämte han ålade vederbörande kyrkliga myndigheter att utse lämpliga värderingsmän[3] äfven för de andliges egendomar. Naturligtvis kunde man ej tvinga en person, som själf ville bebo sitt hus, att hyra ut det, och taxatio hospitiorum gälde blott de hus, som ej af ägaren beboddes, utan hyrdes ut. Rörande dessa förbundo sig scholarerna dels att aldrig dyrka upp priset för hvarandra, dels att aldrig hyra en bostad, som den förre innehafvaren ej ville godvilligt lämna, dels att aldrig hyra en bostad, hvars ägare ej underkastat sig värderingsnämndens prisbestämning; ett dylikt hus betraktades såsom »interdicta» och alla förbjödos att hyra det. Till yttermera visso stärktes denna öfverenskommelse genom åtskilliga påfvebref i samma riktning,[4] och straffen voro ganska

[1] Chartularium I, nr. 58.

[2] Chartularium I, nr. 82, 114.

[3] Chartularium I, nr. 114. Detta 1237 skrifna bref förnyades 1245 af Innocentius IV. Chartularium I, nr. 138.

[4] Chartularium I, nr. 123, 139, 143, 380.

stränga: »Si hospes non voluerit hospitium suum dare ad pretium taxatum, et scholaris optulerit se daturum pretium taxatum et securitatem obtulerit super hoc facere competenter, eadem domus interdicatur per V annos. Ille autem vel ... scolares, qui domum interdictam receperint vel moram ibi fecerint et recedere noluerint, quam cito moniti fuerint per rectorem vel servientem ab ipso missum, vel per procuratores similiter vel nuncium ab eis missum, beneficiis scolarum (= scolarium) et Universitatis priventur.» [1]

Genom särskilda kungabref bestämdes, huru många år den gjorda bostadsvärderingen skulle gälla; så t. ex. förordnade Ludvig IX 1270, att den då faststälda taxeringen skulle gälla i sju år. [2] Och huru strängt detta privilegium upprätthölls, framgår bäst af en process från 1322. [3] Föreståndaren för orden S. Johannes Hierosolimitanus hade till en mag. Jacobus de Siena uthyrt ett orden tillhörigt hus. Då hyresgästen afled, ville föreståndaren åter sätta sig i besittning af huset, tog nyckeln och läste den ena af husets båda portar. Men genast infunno sig utskickade från staden Paris prevost, bröto upp porten, körde ut föreståndarens folk och öppnade huset för några scholarer, hvilka såsom hyresgäster togo det i besittning. Då orden klagade hos prevosten, uppträdde rector universitatis scholarium och förklarade, att han och hans företrädare »sunt, erant et fuerant a tempore a quo memoria non existit in possessione cognoscendi de et super causis habitacionum scolarium et inquilinatuum domorum in civitate et suburbiis Parisiensibus inter quascumque personas, et sibi competere et habere omnimodam jurisdictionem in premissis, tam privilegiorum a summis pontificibus et regibus Francie sibi concessorum pretextu, quam de usu et consuetudine notoriis

[1] Chartularium I, nr. 136.

[2] Chartularium I, nr. 429. De scholarer, som då ej betalt hyran, skulle ej få häktas, utan prevosten skulle blott taga säkerhet af dem. (Nr. 430). Senare förbjödos t. o. m. värdarna att taga pant af scholarer, som ej betalt hyran (Chartularium II, nr. 612, 614). Dessutom var värden, som hyrde ut sitt hus åt en »bejaunus» (»gulnäbb», nykomling), skyldig att genast anmäla, om denne i följd af sin »bejaunia» utsatts för några hotelser eller kroppslig misshandel (Chartularium II, nr. 1032).

[3] Chartularium II, nr. 803.

et manifestis.» I följd häraf fordrade han, att huset fortfarande skulle mot hyra stå scholarerna öppet. Då prevosten vore »universitatis, rectoris et scolarium protector ac suorum privilegiorum defensor», borde han ej lyssna till motparten. Prevosten fann ock, efter att hafva hört bägge parterna, »cognitionem habitationum scolarium Parisiensium ad dictum rectorem pertinere.» Ville orden själf bebo huset eller på lifstid öfverflytta nyttjanderätten på någon annan, stode det fritt, men i annat fall skulle scholarerna, så framt de betalade den hyra, till hvilket huset rättvisligen taxerades, få bo kvar i detta. Från prevosten vädjade orden till konungen, men denne faststälde underrättens dom.

Då bestämmelserna voro så stränga, måste stor vikt hafva legat på taxeringsnämndens sammansättning, och naturligen funnos ock bestämmelser härom, ehuru jag icke lyckats upptäcka någon utförlig förordning härom i mig tillgängliga handlingar.[1] Såsom jag nyss påpekat, skulle taxeringen 1231 förrättas af två magistrar och två borgare, men af ordalagen att döma synas äfven borgarne hafva utsetts af magistrarna. I ett bref af 1261[2] kallas värderingsmännen »taxatores deputati tam per carissimum in Christo filium nostrum regem Francie illustrem quam per Universitatem eandem ad taxandum domos civium civitatis Parisiensis», och häraf vill det således synas, som om konungen tillsatt den ena hälften, universitetet eller magistrarna den andra. Men i intetdera fallet tyckes den mest intresserade parten eller värdarna hafva fått deltaga i valet af värderingsmän. Och i praktiken fingo borgarne icke ens alltid vara med i självfva nämnden, hvilken för öfrigt hade en vid olika tillfällen ganska växlande sammansättning. Vi hafva nämligen åtskilliga dylika taxeringslistor i behåll. Den äldsta är från 1282[3] (den 20 febr.), och i denna taxeras husen af två magistri in theologia. En annan taxering samma år

[1] Frågan finnes behandlad i en afhandling af Jourdain: La taxe des logements dans l'Université de Paris (i Mém. de la Soc. de l'hist. de Paris. 1878). — Men till detta arbete, som mig veterligen ej finnes i Sverige, har jag ej haft tillgång.

[2] Chartularium I, nr. 380.

[3] Chartularium I, nr. 511.

förrättades af en magister in theologia, en franciskanermunk, fyra magistri in artibus samt två borgare. 1286 och 1287 består nämnden likaledes af två magistrar in theologia, fyra in artibus samt två borgare, 1288 af tre magistri in theologia och fyra magistri in artibus, men ingen borgare.[1] I praktiken har således icke någon fast regel iakttagits, och af handlingarna att döma tyckes universitetet i denna viktiga punkt hafva varit så godt som enväldigt.

Då jag förut meddelat hyressummorna för de svenska kollegierna, kunna några siffror här anföras för husvärdena i allmänhet: ett hus »cum sex cameris» taxerades 9 ½ livres; ett »cum quattuor cameris et celario et coquina magna» 7 livres; ett »cum quinque cameris, cum coquina per terram, celario, stabulis» 12 livres; ett, »que habet IIII cameras», 4 livres 16 sol.; ett »cum duabus cameris et cellario bono et coquina parva» 10 livres; ett »cum IIII cameris et coquina» 3 livres 10 sol. o. s. v. Såsom häraf framgår, bestodo husen i allmänhet af en fyra, fem eller sex rum; Andreas Ands hus, sedermera Upsalakollegiets, som 1287 värderades till 14 livres eller högst af alla då taxerade hus, bör således hafva varit jämförelsevis stort. Men i regeln voro husen, där studentkolonierna slogo sig ned, små och oansenliga.

Om taxeringen alltid skedde fullt rättvist, är naturligen omöjligt att afgöra, men stundom ser det ut, som om magistrarnes hus taxerats högre än borgarnes. Ett hus, som tillhörde magister Remigius och blott hade två rum och ett litet kök — jämte »en god källare» — skattas så t. ex. till 10 livres, under det att ett borgerligt hus med fyra rum och kök blott upptages till 3 livres 10 sol.

För studenternas bostäder var det således väl sörjdt genom dessa privilegier. Men också beträffande en annan viktig utgiftspost hade man träffat sina försiktighetsmått, nämligen rörande böcker, och äfven här var förfaringssättet ungefär enahanda som vid hyresaftalet. Universitetet utöfvade — för att begagna vår tids språk — samma oerhörda fackföreningstyranni mot bokskrifvare och bokhandlare som mot hyresvärdar. Den kamp, som utan tvifvel föregick universitetets seger,

[1] Chartularium II, nr. 556.

fann sin afslutning i en 1275 utfärdad förordning af Universitas magistrorum et scholarium.[1] Innehållet i denna är i korthet följande.

Åtskilliga bokhandlare hade röjt en »olidlig girighet» samt gjort svårigheter vid försäljningen af böcker, som för de studerande voro högst nödvändiga. I följd häraf bestämdes, att bokhandlaren, när en bok utbjöds åt honom, skulle åsätta denna ett rättvist och lagligt pris, hvilket skulle inskrifvas i boken jämte säljarens namn. Sedan skulle han icke få afyttra boken utan att först underrätta säljaren därom. Men »då arbetaren vore sin lön värd», skulle han i kommissionsarvode erhålla högst fyra denarer per livre,[2] och detta skulle betalas icke af säljaren utan af köparen. De nya böckerna skulle vara korrekt skrifna, utan fel, och skulle säljas till ett pris, som bestämts af universitetet eller dess deputerade. Hvarje eller hvartannat år eller så ofta universitetet fordrade skulle bokhandlarne personligen aflägga ed på att foga sig efter dessa statuter. Gjorde de ej detta eller beträddes de med något svek, skulle de ej blott blifva »Universitatis gratia et favore penitus alieni», utan de skulle ock förlora rätten att utöfva det yrke, de förut i studiernas intresse fått bedrifva. Ty ingen magister eller scholaris skulle då få hafva någon förbindelse med den brottslige bokhandlaren. Om ändock någon inlät sig med honom, skulle denne beröfvas »beneficio societatis magistrorum et scholarium».[3]

Denna drakoniska lag sattes ock i verket, och från 1286 äga vi en lång lista på de böcker, som universitetets stationarii måste hafva på lager, jämte de pris, som universitetet åsatt dessa — en lista, som naturligtvis för medeltidens lärdoms-

---

[1] Chartularium I, nr. 462.

[2] 1302 medgafs dock, att han »ab extraneis» skulle få taga sex denarer. »Extranei» betyder här naturligen blott personer, som ej tillhörde universitetet. En svensk student var således ej extraneus, men väl en Pariserborgare. Chartularium II, nr. 628.

[3] 1302 lades härtill ytterligare några bestämmelser »ad fraudes exstirpandas circa officia stationariorum» (Chartularium II, nr. 628). Hvarje stationarius skulle i sitt bodfönster hafva en pergamentslista med förteckning öfver de böcker, han hade på lager, samt deras priser. Hade han några böcker, på hvilka universitetet ännu ej satt pris, fick han ej utbjuda dem, förr än detta skett.

och bokhistoria är af största intresse.[1] 1316 uppstod väl ett myteri, men detta kväfdes med stränghet. I en handling från detta år upplyses, att på den sista tiden endast en stationarius velat gå den äskade eden. Rektor sammankallade då universitetets alla stationarii och åtsporde dem, om de ej godvilligt ville gå eden. Då de förklarade, att de hällre ville upphöra med sitt yrke, utropade rektor: »Privabimini nisi Universitatis voluntatem adimpleveritis ut debitis», och därpå sattes hotelsen i verket: tjugutvå bokhandlare »uteslötos från universitetet» d. v. s. förlorade hela sin kundkrets. Och detta tog skruf. Bråket hade pågått under juni månad, och redan i november samma år kröpo bokhandlarne till korset och aflade eden.[2] Men nu blefvo villkoren hårdare. De fingo nämligen sätta sin och sina arfvingars fasta och rörliga egendom till ett värde af 100 livres i pant för, att de oryggeligen skulle uppfylla edens föreskrifter,[3] och den nya ed, som nu formulerades, var betydligt strängare än den gamla. Så bestämdes bl. a., att om en student ville afskrifva en bok, som en stationarius ägde, skulle denne ej kunna vägra att utlämna exemplaret, så vida studenten gaf pant och betalade den hyra, universitetet fastställt. Företedde dessa exemplar en korrumperad text, straffades stationarius. Till bokvärderare utnämnde universitetet årligen fyra personer.

Såsom en kompromiss eller ett tillmötesgående kan man dock betrakta, att fyra stationarii utnämndes till »taxatores librorum» för det följande året,[4] och detta förtroende tyckas de fortfarande hafva fått behålla; 1342 voro tre af de fyra förtroendemännen stationarii.[5]

På samma sätt tillvällade sig universitetet förmyndarskapet öfver pergamentshandeln i Paris. Kyrkoherden och munkarne i S. Mathurin hade åt universitetet upplåtit en lokal i nyssnämnda kyrka, och dit skulle hvarje till Paris anländande skinnhandlare föra sitt lager, hvarefter fyra af universi-

[1] Chartularium I, nr. 530.
[2] Chartularium II, nr. 732.
[3] Chartularium II, nr. 732.
[4] Chartularium II, nr. 733.
[5] Chartularium II, nr. 1064. Antalet edsvurne bokhandlare var då 28.

tetet utnämnde, edsvurne pergamenarii skulle värdesätta läggen. Därefter skulle handelsmannen under 24 timmar hålla lokalen öppen och *blott* sälja sin vara åt scholarer och andra enskilda personer, men ej åt pergamentshandlarne i Paris, som först *efter* dessa 24 timmars förlopp fingo uppträda såsom köpare. Hvad de parisiske pergamentshandlandena beträffar, tvingades de att afgifva följande ed. De skulle icke få göra några »conspirationes» till förfång för magistrar och scholarer, de skulle ej begå något svek i handeln, ej ingå några hemliga öfverenskommelser med skinnförsäljare och ej köpa pergament annat än vid S. Mathurin eller på offentlig marknad. Om en parisisk pergamentshandlande köpte pergament i närvaro af en magister eller scholaris, skulle denne senare äga rätt att få en del af pergamentet till det pris, för hvilket det köpts; magistern eller scholaren skulle likväl gifva pergamenariern sex denarer per livre för dennes möda. På Lazari-marknadens första dag skulle den senare icke få köpa pergament, innan magistrar och scholarer köpt till sitt behof.[1]

På samma sätt tyckas illuminatorer, bokbindare och skrifvare[2] hafva blifvit universitetet underdåniga, men också — och däri låg *deras* fördel — delaktiga af universitets privilegier. Och dessa voro icke obetydliga, ty utom de nämnda åtnjöto universitetets medlemmar skattefrihet från alla personliga pålagor, såsom »taille» och »peagium» (bropengar o. s. v.), från tionde, från tull på säd, vin o. d., och den lag, som eljes gälde om underhaltigt mynt, skulle ej tillämpas på dem.[3]

Vi skola nu taga en öfversikt af de olika klasser eller grupper af scholarer, som kommo i åtnjutande af dessa privilegier. Det blir tillika en öfversikt af examens- och studieväsendet i Paris.

Lägst på rangskalan stod den ograduerade scholaren eller studenten i egentlig mening. Någon uppgift finnes icke om

---

[1] Chartularium II, nr. 574, 574 a, 575, 575 a.

[2] Denna skara var ej obetydlig. I ett bref af 1368 uppräknas 14 librarii, 15 illuminatores, 11 scriptores, 6 ligatores librorum och 18 pergamenarii. Chartularium III, nr. 1347.

[3] Chartularium II, nr. 589, III, nr. 1367, 1635 m. fl. samt II, nr. 660, 702, 707.

den normalålder, vid hvilken scholaren börjat sina studier i Paris men att denna varit betydligt lägre än i våra dagar, framgår redan däraf, att dessa ograduerade studenter ständigt benämnas »pueri». En för öfrigt ytterst kuriös historia [1] ger oss dock en fast åldersbestämning för åtminstone *en* scholar. En riddare Johannes Turpin tog sig nämligen det orådet före att bortröfva en ung gosse, som stod under Mag. Guillielmus Felix' manuduktion, och såsom skäl uppgaf riddaren, att hans syfte varit att skaffa — en make åt sin dotter! Emellertid reklamerades gossen af universitetet på den grund, att han var »clericus scholarisque», och under processen upplystes, att han var »omkring elfva år gammal». Denna ålder torde dock hafva varit något lägre än den vanliga. Vi hafva nämligen en mera generell jämförelsepunkt. I artistfakultetens statuter för 1252 [2] bestämmes nämligen, att den s. k. determinanden (om betydelsen af denna term skall jag strax tala) skulle vara 20 år eller åtminstone på tjugonde året, hvarjämte han i Paris eller vid annat universitet skulle hafva studerat artes i fem eller aldra minst fyra år. I följd häraf tyckas statuterna förutsätta, att scholaren börjat sina universitetsstudier vid 14 à 15 år. Men måhända sjönk åldern, ty 1347 skulle determinatorn svära på, att han uppnått 14 års ålder och åtminstone under två års tid studerat logik i Paris eller vid annat universitet — ett stadgande, som förutsätter en medelålder af blott tolf år för den nyblifne scholaren. [3] 1215 påbjöds, att ingen skulle få blifva magister, förr än han uppnått 21 års ålder och minst i sex år studerat artes [4] — d. v. s. sedan sitt femtonde år — men i en ed från 1347 fordras blott att hafva studerat artes i tre år, dock frånsedt grammatikstudiet. Å den andra sidan finnas dock exempel på, att personer genom erhållen dispens från åldersbestämningen blifvit magistrar redan vid 18 års ålder. [5] Antager man därför, att scholaren i regeln vid en 13—15 år börjat sina universitetsstudier, torde man hafva träffat det rätta.

[1] Chartularium III, nr. 1495.

[2] Chartularium I, nr. 201.

[3] Chartularium II, sid. 673.

[4] Chartularium I, nr. 20. Det senare villkoret anföres ock i en magistered från omkring 1280. (Chartularium I, nr. 501)

[5] Chartularium III, sid. 460 anföras två.

Någon studentexamen förekom icke. Men för att följa med den akademiska undervisningen fordrades dock vissa förkunskaper; särskildt måste scholaren kunna förstå och tala det språk, på hvilket all undervisning bedrefs eller latinet. Detta sättes ock såsom ett kriterium på en persons egenskap af scholaris. Då en yngling ville hos rektor anhålla om ett intyg härom (litteræ scholaritatis), skulle han personligen infinna sig hos denne och på latin utan inblandande af franska ord framställa sin begäran. Men någon examen var detta icke, emedan dylika litteræ scholaritatis ej voro nödvändiga, utan endast hade betydelse af ett slags pass för den, som kom i beröring med myndigheter utom universitetet och därvid ville göra anspråk på scholarprivilegierna. Det är därför att antaga, att alla eller de flesta scholarer förut genomgått en kurs i hembygdens domskola, och hvad Sverige beträffar veta vi, att åtminstone Upsalakollegiet i Paris samt tydligen ock de båda andra kollegierna voro afsedda för dem, som från de resp. domskolorna demitterats till universitetet i Paris. De studier, som där drefvos, voro i regeln blott de grundläggande eller grammatiska. Huru de varit inrättade i de svenska skolorna, är icke kändt, men i det stora hela voro de väl någorlunda likartade i hela Europa, och den skildring, Thurot[1] gifver af denna förberedande undervisning, torde således tämligen motsvara den kurs, som de svenska scholarerna genomgått före resan till Paris.

Denna kurs sönderföll i tre afdelningar, af hvilka den första omfattade innanläsning, skrifning och den latinska grammatikens gröfsta element, som inhämtades ur den »lilla Donaten» eller »De octo partibus»,[2] hvars regler tillämpades på Catos Moralia. I den andra afdelningen studerade man i Alexander de Villadei's Doctrinale syntaxen, prosodien och en del af formläran, hvarjämte man explicerade några latinska poeter och inlärde de vanligaste formlerna af brefskrifningskonsten. I denna afdelning ingick ock någon räkning (algorismus). I den högsta afdelningen inhämtade lärjungen slutligen logikens element.

[1] De l'organisation etc. 94.

[2] Se härom en svensk afhandling af J. Liljeblad: Bidrag till kännedom om den medeltida grammatikundervisningen (Eranos IV).

Då han vid en 13 eller 14 år förvärfvat sig detta kunskapsmått, var han färdig att afgå till »det latinska kvarteret» i Paris.

Någon inskrifning vid universitetet förekom icke, och någon matrikel fanns icke. Den nykomne scholaren hade blott att anmäla sig såsom elev hos någon viss lärare, och därmed var han scholar samt delaktig af en dyliks alla privilegier. Det var således endast *genom* magistern, i sin egenskap af dennes lärjunge, som han tillhörde universitetet: »nullus sit scholaris Parisius, nisi certum magistrum non habeat». Ansatser till en mera ordnad inmatrikulering saknas dock icke alldeles. Så finnes från 1285 en af abboten och kansleren i S. Geneviève till de olika fakulteternas och nationernas tjänare utfärdad befallning att i ekonomiskt syfte förteckna alla magistrar och scholarer, hvilka skulle betala »bursas» till universitetet,[1] och från 1329 hafva vi verkligen en dylik »Computus bursarum» i behåll, tyvärr dock icke i alldeles fullständigt skick.[2] En annan ansats låg i den — säkerligen ej iakttagna — föreskriften, att hvarje magister skulle upprätta en lista på sina lärjungar, »attendentes — heter det betecknande — quod propter multitudinem scolarium nostre facultatis multorum nomina ignoramus, ac etiam qui sunt boni ac legitimi aut fictitii scholares discernere non possumus».

Någon inmatrikuleringsafgift till universitetet, fakulteten eller nationen hade scholaren således icke att betala redan af det skälet, att han alls icke stod i något förhållande till dessa korporationer annat än genom sin magister. De nämnda korporationerna kunde väl pålägga honom någon tillfällig gärd, utgående efter storleken af hans »bursa», men denna uttaxering drabbade honom blott i egenskap af den och den magisterns scholaris. Den enda bestämda afgiften var därför den summa, som han betalade magistern för dennes undervisning d. v. s. för att begagna det moderna tyska uttrycket: hans enda universitetsutgift var »kollegiengeld» eller — på medel-

---

[1] Chartularium I, nr. 519.

[2] Chartularium II, sid. 661. Se den första afdelningen af denna uppsats sid. 45.

tidslatin — hans »collecta». Tyvärr finnes ingen uppgift angående storleken af detta belopp, och som det häraf vill synas, ansågs förmodligen detta såsom en sak, hvilken ej vidkom universitetet utan berodde på en privat öfverenskommelse mellan magistern och scholaren; sannolikt tog magistern hvad han kunde få, och var *han* belåten, hade universitetet ej med denna angelägenhet att skaffa. Konkurrensen mellan de olika magistrarna, som ju alla voro lönlösa och således hänvisade till »collectan» och examensafgifterna, hade för öfrigt troligen så drifvit ned denna summa, att den ej heller var vidare betungande för scholaren. Det enda fall, i hvilket universitetet skyddade magistern, var vid examen: ingen fick nämligen »determinera», innan han betalat den collecta, för hvilken han häftade i skuld.[1]

Den nye scholarens nästa uppgift var att skaffa sig bostad. I lyckligaste fall hade han redan en dylik i hembygdens kollegium. I annat fall fick han välja sig en bland de lägenheter, som hyrdes ut åt studenter och som till icke ringa fördel redan taxerats till ett bestämdt pris. Trots sin litenhet voro dock dessa lägenheter i regeln för stora för honom, och oftast slog sig en hel studentkoloni samman om ett hus. Vanligast var, att en magister hyrde en bostad för sig och sina elever, och hvad skandinaverna beträffar, tyckes detta hafva varit regeln (se den förut citerade Computus bursarum i Kyrkohist. Årsskr. I, 45). Skillnaden i ålder mellan magistern och eleven var ju mycket obetydlig. Den senare var i medeltal mellan 14 och 21 år, den förre mellan 21 och 30, och i regeln var han själf scholaris i en högre fakultet.

Med denna inflyttning var scholaren »bejaunus» (»gulnäbb», »gröngöling», nykomling), och han fick nu röna penalismens alla obehag. Genom några »de bejaunia» utfärdade förordningar få vi en ganska åskådlig föreställning om denna institution. Så påbjöd ett dekret af år 1340,[2] att ingen, af hvad fakultet han än vara månde, skulle af en bejaunus få utpressa penningar eller annat med anledning af hans bejaunia;

---

[1] Auctarium I, 572.

[2] Chartularium II, nr. 1032.

dock med undantag för de kamrater, tillsammans med hvilk[a]
han bodde, och äfven de skulle blott få mottaga hvad ha[n]
frivilligt gaf. Om någon med ord eller gärningar tillfogad[e]
bejaunen något ondt med anledning af hans bejaunia, skull[e]
denne genast hemligen uppenbara det för vederbörande nations-
procurator eller facultetsdekan; likaså skulle alla, som aflag[t]
ed till universitetet, uppenbara, om någon slagit, smädat elle[r]
hotat en bejaunus för dennes bejaunia. I alla dessa fall hota[s]
med stränga straffbestämmelser.

Detta dekret har emellertid, som så ofta under medeltiden
endast betydelse såsom en redogörelse för de öfvergrepp, som
man i verkligheten tillät sig, ej för dem, som man aflägsnade.
Redan två år därefter utfärdades nämligen en ny förordning,
som visar, att de öfverklagade missförhållandena ostördt fort-
gingo. Det heter där, att universitetet från många ofta mot-
tagit klagomål öfver, att åtskilliga personer med maktspråk
röfvat från enfaldiga scholarer deras egodelar under förevänd-
ning, att de skulle betala för sitt bejauniat; att de vidare
ökande ondt med ondt, satte taxan härpå fullkomligt godtyck-
ligt samt i det syftet tvingade nykomlingarna att visa fram
hela den kassa, hvilken de skulle använda till studiekursens
fullbordande; att bejaunerna pryglats och förolämpats o. s. v.
1340 års förordning hade således ej hjälpt till något, och att
den nu förnyades, hade antagligen samma obetydliga effekt.

Emellertid skulle bejaunen nu börja sina studier inom
artistfakulteten, ty först sedan han genomgått denna, kunde
han öfvergå till en högre fakultet; åtminstone var detta bru-
ket, om än det icke finnes någon direkt lagbestämmelse här-
för. Vi skola då taga en kort öfversikt af studietiden, studie-
metoden och examensväsendet inom artistfakulteten.

Det akademiska läsåret hade strängt taget icke några
terminer, enär vissa lektioner kunde fortgå äfven under ferierna
men dock funnos flera afbrott, då föreläsningarna i det hela
lågo nere. Den egentliga mellanterminen var på sommaren,
och enligt *Parens scientiarum* 1231[1] skulle den ej få utsträc-
kas öfver en månad, hvarjämte baccalarei skulle, om de så

[1] Chartularium I, nr. 79.

nskade, få fortsätta sina lektioner. Men sedermera och må-
ända redan då varade dessa sommarferier från Petrus' och
'aulus' dag (den 29 juni) till S. Ludovicus (den 25 aug.), och
å samma sätt var ett uppehåll mellan 18 dec. och dagen efter
rettondagen; likaså funnos några kortare uppehåll under pingst
ch påsk. Men därtill kommo — utom söndagarna — kyr-
:ans, universitetets och de olika korporationernas många fest-
lagar. För att åskådliggöra, huru dessa afbröto studierna,
:unna vi på slump taga en månad ur ett universitetskalendarium
. ex. maj. Den 1 »läses icke någonstädes», den 3 »läses icke
någonstädes», den 6 »läses icke någonstädes», den 8 »läses ej
Vicus Straminis efter den tredje timmen, och i Vicus Brunelli
ej i nonen», den 9 »läses icke», den 10 »läses ej i Vicus Bru-
nelli», den 14 »läses icke efter tredje timmen i någon fakultet»,
den 15 »läses ej i Vicus Brunelli, men väl annorstädes»[1] o. s. v.
Många dagar till föreläsningar funnos således icke.

Tiden från den 1 okt. (eller den 11 okt.) till påsken kal-
lades Magnum Ordinarium, tiden från fredagen efter påsk till
1 okt. Parvum Ordinarium.[2] Som vi skola se hade denna in-

[1] Chartularium II. sid. 711.

[2] Detta är den uppfattning, jag fått af de handlingar jag sett. Men som den afviker både från Denifle och Thurot, bör den mottagas med en viss försiktighet. Thurot anser, att Magnum Ordinarium sträckt sig mellan 1 okt. och första söndagen i fastan, Parvum Ordinarium från fredagen efter påsk till den 29 juni, hvarefter ferierna inträdt. Tiden 28 juni—1 okt. hörde således enligt hans mening ej till någondera af dessa terminer (de l'Organisation, s. 64). Denifle (Chartularium II, s. 326) låter Magnum Ordinarium börja den 11 okt., Parvum 14 sept., men han angifver ej afslutningen för någondera, och han anför intet skäl för sin mening. Som vi af texten skola se, började dock Magnum Ordinarium egentligen 1 okt., ehuru vissa föreläsare kunde vänta till den 11 okt. med att börja sina kurser. Och enligt Denifles mening skulle Parvum Ordinarium blott omfatta omkring 14 dagar (14 sept.—1 okt. eller i bästa fall 11 okt.), hvilket onekligen är en för kort period för en termin. Skälet för Denifles mening är väl, att det i ett kalendarium skrifves: »Notandum quod doctores incipiunt legere in parvo ordinario prima die legibile post festum Exaltacionis sancte Crucis vel prout videbitur facultati expedire» (Chartularium II, s. 716), men däraf följer blott, att Exaltatio Crucis (14 sept.) föll *inom* Parvum Ordinarium. Genom detta faktum vederlägges dock Thurots mening, att Parvum Ordinarium slutat 29 juni. Af flere skäl synes det troligt, att påsken — årets stora högtid, från hvilken årets början då ännu räknades — utgjort gränsen mellan de båda terminerna; så t. ex. heter det (Chartularium II, nr. 1037): »a principio magni ordinarii usque ad festum pasche». Att sommarferierna verkligen

delning en viss betydelse för anordnandet af föreläsningar och examina.

De ämnen, som lästes inom artistfakulteten, hade redan 1215 bestämts till följande: libri Aristotelis de dialectica tam de veteri quam de nova samt Priscianus major et minor vel alterum ad minus.[1] Från 1255 äga vi ett förtydligande af detta stadgande och ett påbud om åtskilliga nya arbeten jämte bestämmelser om, huru lång tid hvarje magister skulle hålla på med sin kurs — man hade nämligen funnit, att åtskilliga fattat sitt lärarekall väl lättvindigt samt allt för mycket fjäskat på. Med Aristoteles' Vetus logica skulle de börja 1 okt. och sluta den, utom den fjärde boken, till Maria Bebådelsedag (25 mars); Priscianus major et minor samt Aristoteles' Nova logica skulle vara afslutade till samma tid, men, om de lästes utan samband med något annat ämne, på halfva tiden. Därjämte hade följande nya arbeten tillkommit: fyra böcker af Aristoteles' Ethica, som skulle genomgås på 12 veckor, så framt blott detta arbete lästes, eljes på halfva tiden; de tre små böckerna Sex Principia, Barbarismus och Prisciani de Accentu på sex veckor, Aristoteles Physica, Metaphysica och De animalibus till midsommardagen, Liber celi et mundi samt första och fjärde boken af De meteoriis till Kristi himmelsfärdsdag, om den lästes ihop med fysiken, och till Maria Bebådelsedag, om den lästes ihop med logiken, De Generatione till Petri Cathedra (22 febr.), De Causis på sju veckor, De Sensu et Sensato på sex veckor, De Sompno et Vigilia på sju veckor, De Plantis på fem veckor, De differentia spiritus et anime på två veckor samt De Morte et Vita på en vecka. Kortare tid än den här bestämda fick ingen hålla på, men väl längre, och började de först den 11 okt, skulle de sluta så mycket senare. Men från midsom-

fallit inom Parvum Ordinarium framgår af följande skäl. 1332 medgafs, att Libri Sententiarum skulle få läsas »in vacationibus» (d. v. s. sommarferierna. Chartularium II, nr. 947), och 1335 talas om Libri Sententiorum, »que ut plurimum in parvo ordinario solent celebrari», hvaraf följer, att juli och aug. hörde till Parvum Ordinarium.

[1] Chartularium I, nr. 20.

ar till 1 okt. fick hvar och en såsom han ville anordna sina ktioner.[1]

I en senare, men dock före 1350 författad ed, svuro derminanderna i natio anglicana, att de genomgått: librum orphyrii, Predicamentorum, Periarmeneias, Prisciani minoris, Sex rincipiorum, Divisionum, Barbarismi et tres libros topicorum, riscianum magnum, libros topicorum Aristotelis et Elenchorum, orum Priorum et Posteriorum.[2] De, som skulle examineras r licentiat-examen i S. Geneviève, aflade ed på, att de genomått: Priscianum majorem et minorem, Veterem logicam, Priora : Posteriora, Sex principia, Topicam Boethii, Divisiones Boethii, e accentu, Barbarismum, librum physicorum, De celo, De eneratione, Metheororum, De anima et parvos libros naturales, bros ethicorum (minst fyra böcker), Boethii De Consolatione amt åhört minst 100 lektioner i matematik; från åtskilliga af essa fordringar erhöll dock examinanden dispens.[3]

I 1366 års statuter bestämdes, att scholarerne, innan de illätos att determinera, skulle vara hemmastadda i grammatiken amt läst Doctrinale (af Alexander de Villa Dei) och Græcisnus (af Evrardus de Bethune) antingen i Paris eller på något nnat ställe, där grammatiska studier idkades — således ett lags studentexamen; vidare skulle de hafva genomgått Vetus

---

[1] Chartularium I, nr. 246. Med Vetus logica menades: Liber Porphyrii d. v. s. Boethii Commentaria in Porphyrium, Predicamenta d. v. s. Boethii öfversättning af den Aristoteles tillagda, men af en yngre peripatetiker författade skriften Kathegoriai, Periarneneias d. v. s. Boethii öfversättning af Aristoteles' Peri Hermeneias, samt stundom såsom ett fjärde arbete eller del Aristoteles' Analytika och de fyra första böckerna af hans Topika i Boethii öfversättning (Libri divisionum et topicorum). De sexton första böckerna af Prisciani latinska grammatik (Institutiones grammaticæ) kallades Priscianus major, de två sista Priscianus minor. Med Nova logica menades följande fyra arbeten: Topica (d. v. s. Aristoteles Topika i Boethii öfversättning), Elenchi (Aristoteles' Sophistikoi Elenkhoi i Boethii öfversättning), Priora et Posteriora (= Aristoteles' Analytika protera och hystera). Med Ethica menas Aristoteles Ethika Nikomakheia. Sex Principia var af Gilbertus Porretanus, biskop i Poitiers på 1100-talet. Med Barbarismus menas den tredje boken af Ars major af Donatus. Skriften De accentibus, som tillades Priscianus, är ej af honom. De följande skrifterna äro af eller tillskrefvos Aristoteles, utom De differentia spiritus et anime, som är af Costa ben Luca och från arabiskan öfversatt af Johannes Hispanus.

[2] Chartularium II, s. 673.

[3] Chartularium II, s. 678.

logica, libros Topicorum, i synnerhet de fyra första böckerna, libros Elenchorum, libros Priorum et Posteriorum och librum De Anima helt och hållet eller delvis. De, som skulle pröfva för licentiatexamen, skulle dessutom hafva genomgått: librum Physicorum, De generatione et corruptione, De celo et mundo, De Sensu et Sensato, De sompno et vigilia, De memoria et reminiscentia, De longitudine et brevitate vite, librum Metaphysice samt några matematiska böcker. Ingen skulle blifva magister, så framt han ej utom dessa böcker äfven genomgått libros morales, särskildt större delen af librum Ethicorum och åtminstone tre böcker af librum Metheororum.[1]

Det sätt, på hvilket dessa arbeten studerades, var dock ganska skildt från den metod, som i våra dagar användes vid självstudium och akademiska föreläsningar. Endast en obetydlig minoritet af scholarerne torde hafva ägt de här uppräknade böckerna, knappt någon torde hafva haft dem alla, och de flesta hade förmodligen ingen bok alls. Ty man *läste* icke böcker som i våra dagar, utan man *hörde* dem föreläsas, och efter lärarens föredrag gjorde lärjungen sina anteckningar i sitt skrifhäfte.

Undervisningsmetoden kände två olika slag af föreläsningar, *expositio* och *questiones*.[2] Expositio gick till på följande sätt. I en prolog sysselsatte föreläsaren sig med några allmänna frågor med hänsyn till det arbete, som han under läsåret skulle behandla, och diskuterade problemet från synpunkten af causa materialis, formalis, finalis och efficiens. Därpå angaf han de viktigaste indelningarne af ämnet, tog divisionens första membrum och subdividerade detta, dividerade därefter första membrum i denna subdivision o. s. v. tills dess han kom fram till en division, som blott omfattade det första kapitlet. På hvarje del af arbetet och på hvarje kapitel tillämpade han sedermera samma metod, och fortsatte ständigt divisionen, tills dess att han kom fram till en sats, som uttryckte en i sig afslutad tanke, hvilken han sedermera parafraserade. Han öfvergick aldrig utan vidare från en del af det arbete, han skulle parafrasera, till en annan, icke ens till en ny sats, utan att noggrant analysera de skäl, hvar-

[1] Chartularium III, nr. 1319.
[2] Den efterföljande framställningen af denna punkt är lånad från Thurot, a. a. 73.

· denna sats just var placerad på denna plats i arbetet och på någon annan.

Expositio hade således formen af ett logiskt bevis, och t ifrågavarande arbetet bildade blott beviskedjans utgångs- nkt och sammanhållande tråd.

Vid questiones iakttogs ett annat förfaringssätt. Ur det bete, som skulle behandlas, utvalde föreläsaren en sats, som ınde blifva föremål för motsatta meningar, och uppställde rst själfva questio. Därpå anfördes alla skäl, som talade för t afgöra frågan i en riktning, sedan alla de, som talade för motsatt mening, vidare bestämde sig föreläsaren för endera ìndpunkten, anförde alla de bevisgrunder, som voro till för- ån för hans mening, och slutade med att vederlägga de förut ›pställda motskälen. Äfven här hade framställningen formen en syllogism.

Men detta var blott metoden i dess fulländning, och i ·aktiken tyckes man hafva redt sig med en jämförelsevis enkel ›parat. Artistfakultetens magistrar voro sällan några själf- ändiga vetenskapsmän, utan snarast unga studenter, hvilka åt ıgre scholarer meddelade en nyligen inlärd kurs, under det :t de själfva beredde sig på afläggandet af en högre examen ıom en annan fakultet. Förmodligen var det endast sällan, ›m någon tog sitt lärarekall med samma allvar som en uni- ersitetsprofessor i våra dagar, och som vi nyss sett klagade ıan redan 1255 öfver, att de alltför mycket fjäskade i väg med na föreläsningar. I artistfakultetens statuter för 1355[1] få vi ännedom om ett annat missförhållande. Den unge magistern, ›m under sin egen scholartid inom fakulteten nedskrifvit lä- ırens utläggning af t. ex. Vetus logica, nöjde sig helt enkelt ıed att för sitt auditorium *diktera* denna föreläsning. Det nnes — heter det — två olika sätt att läsa artes: antingen :an magistern i katedern tala så hastigt, att åhöraren väl för- når att följa med honom, men handen icke hinner skrifva upp ıans ord, eller ock kan han så långsamt uppläsa orden, att hörarne kunna nedskrifva dem. Jämför man dessa metoder, r den förra att föredraga. På grund däraf hade alla magistrar

[1] Chartularium III, nr. 1229.

vid ett sammanträde beslutat, att en föreläsare skulle tala m— samma hastighet som en predikant. För brott häremot stadgades ganska stränga straff, men påbudet hade det oaktadt tydligen ingen effekt, så mycket mindre som scholarerne ty— kas hafva varit afgjorda anhängare af den förkastade metoden. Förordningen förutsätter nämligen, att scholarerne med »rop, hvisslingar, buller och stenkastning» skulle sätta sig emot reformen.

Föreläsningarne voro af två slag: lectiones ordinarie och lectiones cursorie. Samma ämnen kunde behandlas i bägge, men under det att de förra, inom artistfakulteten, voro anordnade af vederbörande nation, voro de senare fria och motsvarade således på sätt och vis våra s. k. kollegier; snarast kunna de väl karaktäriseras såsom repetitionskurser. En annan olikhet låg däri, att lectiones ordinarie blott kunde hållas af en magister, lectiones cursorie däremot såväl af magistrar som af baccalarei; dock skulle en baccalareus ej äga rätt att cursorie föreläsa ett arbete, förrän han »åhört» det åtminstone en gång, d. v. s. åhört en ordinarie föreläsningskurs däröfver.[1] De senare eller lectiones cursorie kunde hållas hvar som hälst, de förra däremot blott i nationens schole. Likaså höllos lectiones ordinarie blott under en del af året, egentligen blott under magnum ordinarium, de senare under hela året, äfven under ferierna och oftast också på lofdagarna. Däremot var timmen olika för båda. Lectiones ordinarie började vid solens uppgång och skulle vara afslutade vid »tersen» eller den tredje timmen, så att artistfakultetens magistrar, som själfva voro scholarer i den teologiska fakulteten, kunde begifva sig till de teologiska föreläsningarna, som då först togo sin början. För att ej konkurrera med lectiones ordinarie fingo lectiones cursorie därför icke hållas förr än efter »tersen».[2] Men denna ordning iakttogs tydligen ganska oregelbundet. 1367 klagar fakulteten öfver, att scholarerna föredrogo att sofva om morgnarna och att magistrarna började sina föreläsningar först vid den tid, då de med rätta skulle hafva afslutat dem och begif-

[1] Chartularium I, nr. 461.

[2] Chartularium I, nr. 137. Där gifvas några andra, mera detaljerade bestämmelser om föreläsningstiderna. En föreläsning varade i regeln en timme.

vit sig till de teologiska auditorierna.[1] Men att denna klagan och de åtföljande straffbestämmelserna haft någon effekt, kan betviflas.

Såväl lectiones cursorie som lectiones ordinarie voro obligatoriska. Så t. ex. skulle determinanden hafva åhört Vetus logica åtminstone två gånger »ordinarie» och en gång »cursorie», Sex principia åtminstone en gång »ordinarie» och en gång »cursorie» o. s. v.[2]

Ett lika viktigt undervisningsmedel som föreläsningarna voro disputationerna, vare sig lärjungarne åhörde lärarnes disputationer eller själfva disputerade. Enligt hvad artistfakultetens statuter 1275[3] upplysa, disputerade magistrarna i regeln åtminstone en gång i veckan. Men som det förefaller, voro ej alla magistrarne lika nitiska disputatorer, och i en omkring 1284 affattad klagoskrift påstod kansleren vid Notre Dame Philippus de Thoriaco, att af tre hundra magistrar knappt sex eller åtta plägade disputera.[4] Detta bestrides väl af rektor, men troligen var beskyllningen ej utan all grund. Icke häller tyckas dessa disputationer alltid hafva försiggått i den mest mönstergilla ordning. 1339 berättas,[5] att det missbruket inrotat sig, att baccalarei och andra scholarer af egen myndighet togo till ordet samt uppträdde vanvördigt mot de magistrar, som disputerade, och ställde till ett sådant oväsen, att åhörarne ej kunde uppfatta konklusionerna och att öfverhufvud all nytta förtogs af dessa disputationer. Med anledning däraf bestämdes, att ingen magister, baccalareus eller scholaris skulle få taga till ordet utan tillstånd af den magister, som ledde disputationen, och detta tillstånd skulle han blott få begära med ett tecken, icke högljudt.

Särskildt högtidlig var den s. k. Disputatio Quodlibetorum, som hölls en gång om året och till hvilken hvarje nation utvalde en disputand.[6]

---

[1] Chartularium III, nr. 1334.
[2] Chartularium I, nr. 201.
[3] Chartularium I, nr. 461: »Si vero in septimana non fuerit dies disputabilis, quod raro accedit», etc.
[4] Chartularium I, nr. 515.
[5] Chartularium II, nr. 1023.
[6] Chartularium IV, nr. 2690, Auctarium II, 632, 669.

Om lärjungarnes egna disputationsöfningar får jag tala i samband med redogörelsen för examensväsendet, till hvilket jag nu öfvergår.

Äldst fanns blott en examen, magistergraden, och magistertiteln utdelades blott af kansleren i Notre Dame. Men sedan universitetet flyttat öfver till den vänstra Seine-stranden och således undandragit sig Pariserkanslerens jurisdiktion, kom kansleren i S. Geneviève att utöfva den högsta myndigheten inom Quartier latin. Man kunde således aflägga examen på två ställen, antingen, såsom förut, vid Notre Dame eller vid S. Geneviève. Den förra kallades examen inferius, den senare examen superius (beroende på belägenheten — »examen där nere» och »examen där uppe»). Men under striden med kanslererna utvecklade sig ock en följd af förberedande examina.

Magistergraden eller »licentia docendi» utdelades, såsom nyss nämndes, äldst af kansleren i Notre-Dame. Men då denne synes hafva missbrukat sin rättighet, sålt licenser för penningar o. s. v. samt vägrat licens åt fullt kvalificerade personer, grepo magistrarne i Paris in mot detta förmynderskap. Efter en längre strid träffades slutligen, 1213, en öfverenskommelse,[1] enligt hvilken kansleren förband sig att ej utkräfva några penningar för licensen. Hvad artisternas magistergrad beträffade, så skulle en kommission af sex personer utnämnas, af hvilka kansleren skulle utse tre, magistrarne tre, och den, som af dessa sex eller blott af nämndens majoritet ansågs värdig att blifva magister, honom skulle kansleren icke kunna förvägra licens; denna nämnd skulle förnyas hvar sjätte månad. Så till vida bibehöll kansleren sin gamla rätt, att han tillerkändes myndighet att utdela licens äfven utan nämndens förord.

Därmed var således en examenskommission konstituerad, och 1215 bestämdes ytterligare, att ingen skulle få examineras inför denna, som ej fyllt tjugo år och sex år studerat artes.[2] Men de, som vid denna examen fylde måttet, »presenterades» utan vidare för kansleren, som då var skyldig att tilldela dem licens.

---

[1] Chartularium I, nr. 16.

[2] Chartularium I, nr. 20.

Därmed hade magistrarne fått examen i sin hand, och de kunde nu af examinanderna fordra vissa förberedande prof, utan hvilka de icke ville »presentera» dem. Ett dylikt prof var den s. k. determinantia. Denna hade uppstått på följande sätt. Redan tidigt hade scholarerna öfvats i disputationer,[1] och att därvid uppställa en tes kallades »determinare questionem» eller — förkortadt — blott »determinare». Men dessa till en början frivilliga disputationsöfningar voro naturligen en förträfflig värdemätare på ynglingarnes kunskaper och dialektiska färdighet, och därför kommo magistrarne snart att uppställa en nöjaktigt gjord »determinantia» såsom ett nödvändigt förberedande prof för magistergraden. Examinanden kallades då »determinator» eller »determinans» samt, efter aflagd examen, »baccalareus».[2]

Denna examen var en nationsexamen, och den äldsta bestämmelse, vi hafva om den, återfinnes också i ett beslut, fattadt af den anglikanska nationen 1252.[3] Enligt denna handling tillgick examen på följande sätt. Nationens procurator utsåg »tactis sacrosanctis» två personer till elektorer och dessa elektorer valde, också »tactis sacrosanctis», tre magistrar till examinatorer. Dessa tre svuro därefter, att de med fullkomlig opartiskhet skulle förrätta examen, och examinanderna lofvade likaledes att underkasta sig deras dom. Därpå följa vilkoren. Determinatorn skulle vara tjugo år eller åtminstone på det tjugonde samt af ostrafflig vandel; han skulle tillhöra en skola, ledd af en magister regens, samt hafva en magister, under hvilken han kunde determinera; han skulle i fem eller åtminstone fyra år hafva studerat artes i Paris eller annat jämförligt universitet; han skulle svärja, att han läst Vetus logica åtminstone en gång ordinarie och en gång cursorie, Sex principia åtminstone en gång ordinarie och en gång cursorie, tres libri primi topicorum et liber divisionum en gång ordinarie

[1] Dessa omtalas redan 1215: »In responsionibus vel oppositionibus *puerorum* vel juvenum nulla fiant convivia.» Chartularium I, nr. 20.

[2] »Baccalariandus» är således detsamma som »determinator», och »determinantia» detsamma som »baccalareatus»,

[3] Chartularium I, nr. 201. Graden omtalas redan förut, första gången i *Parens Scientiarum* 1231 (Chartularium I, nr. 79).

eller åtminstone en gång cursorie, libri topicorum Aristotelis et elenchorum två gånger ordinarie och minst en gång cursorie, liber priorum en gång ordinarie och en gång cursorie, liber posteriorum en gång ordinarie, Priscianus minor och Barbarismus två gånger ordinarie eller åtminstone cursorie, Priscianus major en gång cursorie, hvarjämte han skulle hafva åhört eller då åhöra De anima. Vidare skulle han svärja, att han under två år flitigt bevistat magistrarnes disputationer och under samma tid själf, då han därtill blifvit uppmanad, i skolan responderat »de sophismatibus», likaså att han under ett helt år responderat »de questione».[1] Från vissa af dessa fordringar kunde dock nationen gifva dispens.

Förmodligen hade examinanden att inlämna en skriftlig förteckning på dessa genomgångna kurser.[2] Den första dagen »post brandones»[3] började determinationen, och determinatorn skulle sedan fortsätta att disputera från denna och till midten af quadragesimalfastan. Disputationerna försiggingo i någon viss magisters skola, och examinanden sades determinera »under» denna magister. Men de, som afgjorde, om examen skulle anses godkänd, voro de magistrar, som utsetts till examinatorer af den nyssnämnda magisterns nation, och blott en af dem ägde icke vitsord, utan skulle de döma såsom examenskollegium.

Att determinatorn därvid förhörts på den uppgifna kursen, är tydligt, men huru detta förhör tillgått, framgår ej af det anförda nationsbeslutet. Dock förefaller det, som om examinationen redan nu föregått quadragesimal-disputationen. Sedan blef

[1] Jag vågar ej afgöra skillnaden mellan »respondere de sophismatibus» och »respondere de questione», men förmodar, att skillnaden berott på, om den föreläsning, vid hvilken studenten responderat, varit en expositio eller en questio. Såsom af det följande framgår, var det vanligt, att studenten vid en »questio» rekapitulerade lärarens argumentation och väl också då besvarade de inkast, som af auditoriet gjordes däremot. Detta var »respondere de questione». Då nu »respondere de sophismatibus» sättes i motsats härtill, synes mig rimligast, att termen haft afseende på de disputationer, som följde efter en expositio.

[2] Någon dylik från Paris finnes ej kvar, men Denifle har (Auctarium I, s. XXIX) anfört en från Wien.

[3] Brandones kallades första veckan af quadragesimalfastan, vanligen också söndagen i denna vecka.

detta regel, och denna examen hölls då i slutet af januari eller början af februari. Därmed vidtogos ock vissa förändringar i examenskommissionens sammansättning. Af nationsprotokollen framgår, att bruket varit, att äldsta magister regens samt två seniores regentes och receptorn valt sig själfva till examinatorer.[1] Stundom förekommo endast två examinatorer, stundom en jämte receptorn och procuratorn, ofta tre magistrar, valda af nationens samtliga magistrar. Ingen examinator fick dock hafva någon elev bland examinandi. Hvad själfva examen beträffar, skulle hvarje examinator framställa åtminstone en fråga på hvarje bok, som ingick i examinandens kurs, och till slut röstades under procuratorns ordförandeskap om hvarje examinand, procuratorn antecknade namnen på de godkända, hvarpå listan undertecknades af examinatorerna och försågs med procuratorns sigill.[2]

1275 gjordes det tillägget,[3] att ingen skulle släppas fram till »examen determinantium», som icke före jul offentligen i skolan och under en magister regens responderat »de questione»; vidare att alla skulle börja determinera »infra octavas cinerum» och fortsätta under hela quadragesimalfastan,[4] så framt de ej hade subdeterminatorer,[5] i hvilket fall de blott skulle determinera till midten af fastan, och subdeterminatorn under återstoden af tiden.

Genom denna lag hade determinantia blifvit uppdelad i tre olika examensprof: en disputation före jul, examen på den genomgångna studiekursen (i januari) och disputationerna under quadragesimalfastans alla dagar. Såsom förhållandena senare — på 1400-talet — utvecklade sig, blef disputationen före jul (11 november—25 december) den viktigaste, under det att disputationerna under fastan däremot förlorade i betydelse.

Om examens karaktär före 1350 får man den bästa föreställningen genom den ed, som domini determinatores in na-

[1] Auctarium I, 672, 759 m. fl. ställen.
[2] Thurot a. a., s. 47.
[3] Chartularium I, nr. 461.
[4] Quadragesimalfastan började 40 dagar före påskdagen d. v. s. med askonsdagen. Determinationen skulle börja veckan före askonsdagen.
[5] Om betydelsen af denna term skall jag i det följande tala.

tione anglicana hade att aflägga. Determinanden svor på, att han uppnått 14 år, ej var »infamis», att han skulle lyda fakultetens och nationens statuter, bära föreskrifven dräkt, att han åtminstone i två år och på det tredje åhört »libri loycales» i Paris eller jämförligt lärosäte, att han åhört de förut — sid. 141 — uppräknade böckerna, att han under två års tid besökt magistrarnes disputationer och under denna tid i skolan responderat »de sophismatibus», att han före jul responderat »de questione», att han responderat inför en magister, som läst ordinarie och disputerat inför lärjungarne, att han skulle börja determinera inom onsdagen »post brandones», att sedan determinera under hela quadragesimalfastan, att ej utse någon hufvudman för determinanderna, att blott gifva två gillen, ett i början och ett i slutet af determinationen, att blott genom nationens tjänare inbjuda gästerna, att sedan föreläsa »såsom det predikas» och ej diktera — m. m.

Den nytta, en dylik determination medförde, skattades af universitetet mycket högt, hvilket bäst framgår af den polemik, som artistfakulteten genom magister Johannes de Malignes 1284 förde med kansleren i Notre Dame.[1] Kansleren — säger han — klagar för det första öfver att artisterna förorättat honom därigenom, att de bestämt, att ingen skulle kunna »incipere in artibus» (= blifva magister), som icke förut determinerat. Jag påstår, att kansleren häri icke bör anse sig förorättad, emedan kansleren, som själf studerat inom fakulteten, bör nitälska för fakultetens lärjungars nytta. Ty af många orsaker är det dem till gagn, att de determinera, emedan de, sporrade till studium genom sina determinationes, undvika lättja och skärpa ingenierna, och när inflytelserika och förståndige män från de andra fakulteterna, stormän, ja, stundom ärkedjäknar, cantores och domprostar samt många andra bevista dessa determinationer, förvärfva de inför dem den djärfhet att tala, som är nödvändig för artisten; vidare blifva de kända af stormännen, och denna kännedom plägar ofta leda till, att de befordras till kyrkliga sysslor.

[1] Chartularium I, nr. 515.

Efter determinationen »presenterades» baccalareus väl äldst blott för kansleren, som förmodligen efter en mera skenbar än verklig pröfning tilldelade honom »licentia», och determinationen var således den verkliga examen, så mycket mer som magistrarne redan tidigt genomdrifvit den bestämmelsen, att ingen kunde licentieras, som icke förut determinerat. Någon gång synes kansleren hafva nöjt sig med magistrarnes testimonium utan att fordra examen, och åtminstone 1222 förutsättes detta såsom en möjlighet. Det heter nämligen i ett af Honorius III utfärdadt bref:[1] »Cancellarius preterea medio tempore ad regendum in aliqua facultate aliquem non admittet, nisi a magistro proprio cum magistrorum ad hoc a magistris electorum testimonio, qui presentari soleat, presentatum, et taliter presentato (nisi examinatus, *si examinari soleat per cancellarium,* insufficiens repertus fuerit) ab eodem cancellario licentia concedetur.» En 1275 utfärdad »ordinatio facultatis artium de determinationibus, de baccalareis et de magistris» tyckes förutsätta, att licentia docendi tilldelats en baccalareus omedelbart efter determinationen, och vända vi oss till den anglicanska nationens protokoll från midten af 1300-talet, finna vi, att licentian i regeln följt kort efter determinationen; så t. ex. determinerade dominus Suno Karoli de Svecia i februari 1340 och blef i maj samma år licentiatus och i augusti magister; Bero de Timello eller de Tundalo Vesgotus Svecus determinerade i februari 1339 och erhöll licentia i maj 1340 o. s. v.

Någon egentlig skillnad på examensfordingarna tyckes det ej hafva varit, och de arbeten, som en scholar, hvilken ville erhålla licentia i S. Geneviève, hade att läsa, voro ungefär de samma, som fordrades af en determinand;[2] därutöfver skulle en licentiandus egentligen blott hafva determinerat, två gånger responderat de questione, ej under året blifvit underkänd i samma examen (vare sig i Notre Dame eller S. Geneviève), uppnått 21 års ålder och i Paris studerat artes under tre år. Examen gör därför i äldre tider mindre intryck af ett nytt och högre kunskapsprof än af en undersökning om baccalareatsbetygets befogenhet. Först i 1366 års statuter[1] får licentiat-

[1] Chartularium I, nr. 45.
[2] Chartularium II, sid. 678.
[1] Chartularium III, nr. 1319.

pröfningen verkligen karaktären af en ny och högre examen. Då skiljes, kan man säga, på studentexamen, determinantia, licentiatexamen och magistergraden. I denna märkliga stadga bestämdes nämligen bl. a. rörande artistfakulteten:

1) att scholaren, innan han tilläts att determinera, skulle äga ett nödigt kunskapsmått i grammatiken och att han skulle hafva åhört Doctrinale och Græcismus antingen i Paris eller på någon annan plats, där grammatiska studier drefvos — således ett slags studentkompetens;

2) att determinanden — och här komma fordringarna för baccalareatet — skulle hafva åhört Ars vetus (d. v. s. Vetus Logica) samt liber topicorum, »libros elenchorum, Priorum et Posteriorum complete, etiam librum de Anima in toto vel in parte», samt att han åtminstone i två år skulle hafva studerat i Paris;

3) att för licentia i Notre Dame eller S. Geneviève skulle, utom de ofvannämnda böckerna, fordras, att examinanden i Paris eller annat universitet åhört »librum Physicorum, de Generatione et Corruptione, de Celo et Mundo, Parva naturalia, videlicet libros de Sensu et Sensato, de Sompno et Vigilia, de Memoria et Reminiscentia, de Longitudine et Brevitate vite, librum Metaphisice .... et quod aliquos libros mathematicos audiverit»; vidare att han under ett år besökt magistrarnes disputationer och i närvaro af några magistrar responderat vid åtminstone två disputationer;

4) att ingen skulle blifva magister, som icke utom de nämnda böckerna åhört »libros morales», särskildt större delen af liber Ethicorum, och liber Metheororum, åtminstone de tre första böckerna.

Äldst aflades licentiat-examen blott inför kansleren vid Notre Dame, men sedermera, då universitetet flyttat öfver till den vänstra Seinestranden, också inför kanslern i S. Geneviève. Det fanns således två olika examina, båda medförande samma kompetens, och scholarerna ägde full rätt att välja mellan bägge. Då emellertid magistrarna tilltvingat sig ett vida större inflytande på den yngre examen i S. Geneviève, synas de ojämförligt flesta scholarerna hafva föredragit denna »examen

superius» såsom lättare och mindre beroende af kanslerens nyck framför »examen inferius». Vid vissa tider var dock examensanstalten vid Notre Dame just i följd af sina brister till öfvermått anlitad.

I Notre Dame tillgick examen på följande sätt. Enligt öfverenskommelsen 1213 skulle magistrarne utse hälften eller tre ledamöter i examenskommissionen, kansleren tre; den, som af kommissionens majoritet förklarades värdig, skulle af kansleren erhålla licentia. Denna examenskommission skulle förnyas hvar sjätte månad.

Huru denna examen förrättats, framgår ej af tillgängliga handlingar, ej heller huru länge denna af sex man sammansatta examenskommission fungerat. Troligen var det en ganska kort tid, och det examensväsende, som skildras i en serie handlingar från 1380-talet,[1] var sannolikt också i det väsentliga 1200-talets. Enligt då gällande häfd utsåg kansleren ensam fyra tentatores, en från hvarje nation, och då han således ägde utnämningsrätten, var han så godt som enväldig herre öfver examen. Under det att samtidigt i S. Geneviève endast 16 baccalarei kunde examineras under examensmånaden, och då endast 8 i hvarje »auditio», var antalet i Notre Dame obegränsadt, och vanligen förekommo fyra auditiones om året; 1382 examinerades 12 baccalarei i prima auditio, 18 i secunda, 24 i tertia och 26 i quarta. Denna examen sönderföll i två afdelningar, en »temptatio», som troligen hölls blott af de fyra »temptatores», och en »auditio in camera (cancellarii)», till hvilken blott de kallades, som bestått det föregående profvet. Huru auditio i Notre Dame tillgått, framgår ej af mig kända handlingar, men så mycket synes säkert, att cancellarius eller hans subcancellarius varit närvarande och de facto afgjort utgången. De ifrågavarande handlingarne kasta emellertid ett ganska hemskt ljus öfver den korruption, som vid denna tid rådde inom examensanstalten vid Notre Dame. För det första sålde kansleren platserna såsom examinatorer åt hugade spekulanter, hvilka sedermera genom utpressningar hos examinandi fingo göra sig betäckte; så betalade den picardiske examinatorn Johannes de

[1] Chartularium III, nr. 1511 ff.

Augya 16 francs, och då han efterträddes af magister Flamingus de Mattroy erlade denne 20 francs till kansleren och 16 francs till företrädaren; den gallikanske examinatorn betalade 50 francs o. s. v. Vidare hade subcancellarius en god inkomst af mutor, som examinanderna erlade, och härpå anföras massor af exempel. Stundom hade dock subcancellarius otur. En Henricus Ludenschede skulle betala honom 16 francs, men då han ej hade reda penningar, satte han pant och erhöll så licentia. Därpå hade han den oförsyntheten att återfordra panten och då subcancellarius vägrade, pryglade den nyblifne magistern helt enkelt upp honom, midt på gatan, och återtog sin pant. Klädespersedlar voro ett mycket omtyckt mutmedel, likaså dryckesgillen, i hvilka examinandi, subcancellarius och examinatorer deltogo på de förstnämndes bekostnad. En baccalareus, Richardus Railandi, gick t. o. m. så långt, att han arrangerade en liten lustresa för subcancellarius och tentatores; en båt förde dem på Seinen till Parva Bolonia, där han för dem gaf tvänne måltider. Nästan ännu värre var det, att examinandi midt uppe i själfva examen gjorde sammanskott för att muta subcancellarius, och mycket ofta var det subcancellarius själf, som genom en tjänare framställde förslaget härom. Den, som vägrade att muta vederbörande, underkändes. Så t. ex. vittnade en nyblifven magister, Droco Raleg, att han i licentiatexamen vändt sig till en af tentatores, magister Flamingus, som var hans landsman, och bedt honom om en rekommendation till kansleren. Flamingus hade då frågat honom, om han hade penningar, och då Raleg härtill nekat, hade Flamingus afrådt honom från att alls gå upp i förhöret. Icke desto mindre gick han upp i »temptamen» (det första förhöret), men blef sedermera ej »enligt bruket» kallad »ad cameram» (= det andra förhöret). Han vände sig då till S. Geneviève, där han erhöll licentia.

Till så upprörande skandaler tyckes det knappt hafva kommit i S. Geneviève, hvars kansler hade vida mindre att betyda och där examen snarast var en fakultetsexamen. Huru examen därstädes äldst varit anordnad, nämnes ej, men redan före 1222 hade kansleren i S. Geneviève börjat meddela licentia, ty detta år förbjöd påfven kansleren i Notre Dame att

molestera dem, som licentierats i S. Geneviève. Möjligen ansåg sig kansleren äldst kunna af egen maktfullkomlighet utdela licentia åt dem han ville, men af ett »statutum facultatis artium» af 1259 finna vi, att fakulteten satt sig emot detta godtycke. I denna skrifvelse klagas öfver, dels att kansleren meddelat licentia åt sådana, som ej examinerats af fakultetens förtroendemän eller öfver hufvud taget ej examinerats, dels att han vägrat meddela licentia åt dem, som vederbörligen pröfvats af de examinatorer, som utsetts af fakulteten. Häraf synes således framgå, att examensordningen ännu ej varit fullt bestämd och att kansleren och fakulteten ännu kämpade om bestämmanderätten häröfver. Fakulteten bestred emellertid kanslerens rätt både att själf examinera (»audire») och att licentiera dem, som ej examinerats af fakulteten. Kansleren hade väl åberopat sina privilegier, men då han trots flitiga uppmaningar vägrat att förete dessa, ansåg fakulteten dem såsom tills vidare obefintliga. Fakulteten hade därför enhälligt beslutat, att ingen baccalareus skulle få mottaga licentia utan examination af fakultetens förtroendemän,[1] att ingen magister skulle djärfvas att för sin lärjunge anskaffa en dylik licentia och att ingen magister, som ej därtill utsetts af fakulteten, skulle få fungera såsom examinator i examen superius. Den magister, som bröt häremot, skulle uteslutas ur magistrarnes »societas» samt, om han var regens, förlora alla sina lectiones (d. v. s. sin föreläsningsrätt), och den brottslige baccalareen skulle aldrig få inträde i magistrarnes societas — »oafsedt alla andra straff, som vår fakultet kan pålägga».[2]

Detta beslut hade äfven effekt, ty redan samma år anlände ett högst onådigt påfvebref[3] till kanslern i S. Geneviève, i hvilket bref denne »de antiqua, approbata et hactenus pacifice observata consuetudiue Parisius» förbjöds att utdela licentia åt någon scholar, som ej examinerats af fyra magistrar, hvilka utsetts af universitas magistrorum facultatis, samt af

[1] Detta beslut, i hvilket baccalarei visserligen ej deltagit, var dock för dessa bindande, emedan de vid baccalareatet svurit på att lyda fakultetens statuter, bland hvilka detta beslut nu inkorporerades.

[2] Chartularium I, nr. 333.

[3] Chartularium I, nr. 346.

dem befunnits skicklig. Därmed var denna viktiga stridsfråga afgjord: examen var de facto förvandlad till en fakultetsexamen, och kansleren hade hädanefter blott att expediera den licentia, som i verkligheten utdelats af fakulteten.

Med anledning häraf enade sig fakulteten 1260[1] om följande bestämmelser: ingen examinator (deputatus ad audiendum sive examinandum) skulle, medan han utförde detta uppdrag, få »presentera» eller examinera någon af sina egna lärjungar, och examinatorerna skulle på så sätt väljas, att nationerna utsågo elektorer, hvarefter dessa inför vederbörande fakultet valde examinator. Den emot S. Geneviève afvoge kansleren i Notre Dame påstod väl 1284, att examinatorerna också här sålde licenser för penningar, men beskyllningen förefaller knappt grundad, och magistrarne frågade med rätta, hvarför kansleren ej namngaf dessa brottslingar.[2] Vidare uppgifver kansleren, att magistrarna sprungit kring i härbärgena och uppmanat pojkar, som blott studerat två eller tre år i Paris, att begära licentia i S. Geneviève, samt att de därefter utpressat penningar af dem. Men detta bestrides, ty ingen, som ej fyllt tjugo år, hade licentierats i S. Geneviève, och beskyllningen tillskrifves förbittring öfver, att ingen scholar ville undergå examen i Notre Dame, så framt kansleren ej kallade magistri actu regentes till examinatorer. Kansleren i Notre Dame påstod vidare, att 400 scholarer under året erhållit licentia i S. Geneviève, under det att det i verkligheten blott varit 120[3] o. s. v. — som man ser var förhållandet mellan den nya och den gamla examensanstalten ej det bästa.

Liksom i Notre Dame var examen i S. Geneviève dubbel, men afdelningarna följde här i omvänd ordning: först en tentamen inför kansleren, sedan en examen inför fakulteten. Den förra examen förrättades af fyra magistrar, som kansleren själf utsett, en från hvarje nation; den senare inför fakulteten, också af fyra magistrar, en från hvar nation, men hvilka

[1] Chartularium I, nr. 363.

[2] Chartularium I, nr. 515.

[3] Det står sexcies viginti, som möjligen är tryckfel för sex et viginti. Kanske menas, att det varit sex »auditiones» på 20 examinander hvar. 1288 bestämdes antalet examinander till 48, 1328 till 16 i månaden.

valts af nationernas elektorer på det nyss omtalade sättet. Det närmare förfarandet framgår af de eder, som alla i examen intresserade aflade.

De, som ville erhålla licentia, svuro inför fakulteten — som genom denna ed sökte trygga sin rätt — att de i allt lagligt och hedersamt skulle, i hvilken ställning de än kommo, lyda universitetets rektor och nationens prokurator; att de skulle foga sig efter nationens stadgar och kämpa för dess rättigheter och att de likaså skulle foga sig efter fakultetens beslut och stadgar.[1]

Kansleren i S. Geneviève svor att hvarje år, åtminstone en gång, hålla examen (aperire suum temptamen)[2] och att till denna kalla fyra magistrar, en från hvar och en af de fyra nationerna, hvilka magistrar förut inför fakulteten svurit att blott släppa fram värdiga baccalarei och att underkänna ovärdiga. Sedan han granskat de intyg, som examinandi medfört, hvar och en från en magister inom sin nation, om att de determinerat och responderat samt åhört de nödiga föreläsningarna öfver den bestämda kursen, och sedan de examinerats och erhållit betyg enligt de fyra sagda magistrarnes vittnesbörd,[3] skulle kansleren förklara dem värdiga att kallas till den andra examen inför fakulteten. De baccalarei, som sedan godkändes af fakulteten, skulle också han godkänna, när de för honom »presenterades» af universitetets rektor (d. v. s. han skulle icke kunna vägra licentia åt dem, som godkänts i denna andra examen inför fakulteten och för hvilka rektor med anledning däraf anhöll om licentia). Likaså svor han att godkänna de examinatorer, som utsetts af fakulteten, samt anvisa dem examenslokal, men själf ej på något sätt blanda sig i examen. Slutligen svor han att ej för sitt åtgörande i denna examen utpressa eller mottaga penningar, och samma ed skulle han förmå subcancellarius, som borde vara magister in theologia, att aflägga inför fakulteten.

---

[1] Chartularium II, sid. 675.

[2] Examen började dagen efter Purificatio (3 febr.).

[3] Finito dicto temptamine et omnibus auditis et temptatis et secundum depositionem dictorum iiij magistrorum ordinatis.

De »temptatores», som utsetts af kansleren för den förs examen, svuro »libertates temptaminis beate Genovefe obse vare et tenere», att ej röja examenshemligheterna, att lyd kansleren och visa honom vördnad, att inför kansleren — me ej annorstädes utan hans tillstånd — gifva vittnesbörd om d baccalarei, de examinerat. Denna ed svuro de inför kanslere

Inför fakulteten svuro de[1] att blott godkänna värdig och underkänna ovärdiga; att icke lämna afgörandet i kansle rens skön, utan själfva klart godkänna eller underkänna; a icke examinera utom examenstiden; att icke af undfallenhe för kansleren släppa någon upp i examen, som icke förut af lagt ed till fakulteten; att yppa för fakulteten, om kansleren till den andra examen demitterat någon, som af dem underkänts; att icke examinera någon, som ej svurit, att han determinerat i Paris eller vid annat studium generale; att icke under examenstiden själfva hafva någon baccalarei (d. v. s. egna lärjungar bland examinanderna); att icke släppa någon igenom på nåd utan underkänna honom, så framt han icke inom tre månader i följd af sina förtjänster borde demitteras till den andra examen (nisi... possit et debeat expediri); att icke under »auditio», som borde vara rigorosa, tillåta någon »auditio secreta»; att icke såsom ersättning för examensbesväret fordra något ynnestbevis af kansleren; att icke tillåta någon, som under examen aflägsnat sig, att på ett år erhålla någon »auditio gratiosa» (extra examen).[2]

Samtidigt (1288) bestämde artistfakulteten rörande dessa examinatorer,[3] att de icke skulle få examinera mer än 48 baccalarei på en månad, hvarvid hvarje nation skulle få den pro-

---

[1] Denifle förmodar (Chartularium II, s. 677), att denna ed aflades af de examinatorer, som valts af fakulteten, men detta är tydligen orätt, ty eden sysselsätter sig företrädesvis med deras förhållande till kansleren, och med den andra examen hade denne intet att skaffa. Men väl aflades denna ed inför fakulteten, och i kanslerens ofvan anförda ed nämnes mycket riktigt, att äfven de af honom utsedda examinatorerna före förhörets början aflagt ed inför fakulteten. Det är denna, som här refereras.

[2] Denna ed meddelas Chartularium II, nr. 545, de öfriga ederna Chartularium II, s. 675 ff.

[3] Chartularium II, nr. 544.

ortion af examinandi, som enligt bruket iakttogs;[1] att exa-
inatorerna vid slutet af examensmånaden skulle till rektor
verlämna en förteckning på dem, de godkänt, hvilken för-
ckning sedan skulle uppläsas inför fakulteten; att om någon
fakultetens alla magistrar hörde, att någon ovärdig exami-
and godkänts eller någon förtjänt underkänts, så skulle han
emligen yppa detta för rektor, som noggrannt skulle under-
öka saken och för all framtid utesluta den brottslige »ab
mni officio facultatis», så framt icke denne kunde bevisa sin
skuld. Försummade rektor sin skyldighet, skulle den felande
traffas efter fakultetens godtfinnande.

Tyvärr är, mig veterligen, intet bekant om examenssättet
denna första examen; själfva fordringarna kunde naturligtvis
j vara andra än i fakultetens egen examen.

Någon ed, som svurits af de magistrar, som examinerade
fakultetens egen examen, finnes ej kvar och har måhända
ldrig funnits, kanske emedan en dylik ansågs öfverflödig,
lå fakulteten ju själf valde examinatorerna och öfvervakade
xamen.

De baccalarei, som skulle examineras, hade att svärja två
der, en inför fakulteten, innan de släpptes upp i förhöret in-
ör kansleren, en »in camera» d. v. s. vid den egentliga exa-
nen inför fakulteten. Den förra eden, som afsåg att skydda
xaminandernas och fakultetens själfständighet gent emot kan-
sleren, innehöll, att licentiandi icke på något sätt skulle muta
kansleren, subkansleren eller deras tjänare; att licentiandus
själf skulle välja sin examinator bland de fyra, som af kan-
sleren utnämnts, och icke genom hotelser, böner eller dylikt
låta förmå sig att taga en annan; att om kansler, subkansler,
examinator eller deras tjänare bådo om mutor, genast, inom
fjorton dagar, uppenbara detta för rektor eller nationens pro-
kurator. Vid det senare tillfället, således vid fakultetsexamen,
svuro de, att de »åhört» de läroböcker, om hvilka förut talats,
nämligen Priscianus major och minor en gång ordinarie och
två gånger cursorie eller tvärtom, Ars vetus en gång ordinarie

[1] 1338 bestämdes, att blott 16 skulle få examineras, 8 i hvarje »auditio», och däraf tre gallici, två picardi, två normanni och en anglicus. Chartularium II, s. 19.

och två gånger cursorie eller tvärtom, Priora et Poste... en gång ordinarie och två gånger cursorie eller tvärtom, Par... logicalia (Sex principia, Thopica Boethii, Divisiones Boeth... Priscianus de accentu och Barbarismus), Liber Phisicoru... de Celo, de Generatione, Metheororum, de Anima et Par... libri naturales, minst fyra böcker af Liber Ethicorum, Bo... thii De Consolatione, och minst hundra föreläsningar i ma... matik;[1] vidare att de determinerat; att de två gånger resp... derat de questione i en offentlig skola i närvaro af flera ma... gistrar; att de ej sökt att muta sig till licentia; att de, om d... underkändes, icke skulle hämnas på examinatorerna; att de icke under året underkänts i denna examen eller i den i Notre Dame och att de icke, såvida de nu föllo igenom, skulle inom året försöka sig på nytt; att de uppnått 21 års ålder; att de under tre år studerat inom den parisiska artistfakulteten; att de voro ogifta och ej tillhörde någon religiös orden; att de sedermera ej skulle »presentera» någon baccalareus, som var »perjurus, infamis vel insufficiens ad disputandum vel determinandi actum exercendum».

Innan kansleren eller subkansleren[2] sedan meddelade någon »auditio»[3] licentia, skulle han hafva intyg om godkänd examen från åtminstone tre af de fyra examinatorerna. Sedan han mottagit detta intyg, skulle han för licentiandi uppgifva den bok,[4] öfver hvilken de skulle föreläsa (eller hålla en s. k. communis lectio = offentlig föreläsning), hvarefter han skulle påminna dem om de afgifter, de hade att erlägga, och utsätta dag för licentians öfverlämnande. Då denna dag kommit, skulle han åt en af bedellerna gifva en förteckning på dem, som tillhörde ifrågavarande auditio, och sedan kansleren eller subkansleren intagit sin vanliga plats, skulle bedellen i ordning uppropa deras namn. Därnäst skulle denne uppropa nästa »auditio», om någon dylik fanns. Enligt vanlig häfd skulle kan-

[1] Från flera af dessa arbeten dispenserades dock i senare tid.

[2] I eden står blott subcancellarius, som i regeln tyckes hafva fungerat, men naturligen kunde också kansleren själf någon gång utföra ceremonien.

[3] Auditio tages ofta i betydelser = samling af examinandi. Efter 133... bestod hvarje »auditio» af åtta examinander.

[4] Medeltidens föreläsningar bestodo ju blott af tolkningar af eller kommentarier till vissa bestämda läroböcker.

sleren eller subkansleren därefter tillsäga licentiandi, att de kunde börja »lectiones suas legere» (d. v. s. hålla den för licentians erhållande föreskrifna lectio communis), men vore det alldeles nog, att blott en licentiandus af hvarje nation föreläste, nämligen den, som subkansleren trodde vara den skickligaste.[1] Och när då subkansleren märkte, att baccalareus i sin föreläsning berörde den questio, som af subkanslern skulle framställas för baccalareus, skulle subkansleren taga till ordet och uppställa questio samt argumentera »ad utramque partem» (d. v. s. anföra skäl och motskäl för frågans afgörande i en viss riktning), hvarpå baccalareus skulle resumera argumenten, liksom magistrar eller determinandi gjorde. Subkansleren kunde därpå göra en kort sammanfattning af dem, men också underlåta detta, och genast öfvergå till att förestafva licentiandi den ed, de hade att före licentians mottagande aflägga.[2]

Denna lydde, att de, om de ville blifva magistrar i artistfakulteten, skulle såsom sådana föreläsa under två hela år och disputera under 40 dagar, så framt de ej dispenserades därifrån; att de, när de af kansler eller subkansler därtill uppmanades, skulle afgifva ett pålitligt vittnesbörd om de baccalarei, som önskade licentia; att de skulle åhöra de föreläsningar, hvilka ingingo i fordringarna, men som de ännu ej åhört o. s. v.

Sedan denna ed upplästs, skulle licentiandi lägga fingrarna på det evangelium, som subkansleren höll i handen, och säga: Ita juro. Därpå borde de falla på knä, hvarpå subkansleren »auctoritate apostolorum Petri et Pauli» tilldelade dem »licentia legendi, regendi, disputandi et determinandi» inom artistfakulteten. Licentiaterna drogo sig därefter tillbaka, kansleren begaf sig till ett altare i kyrkan — ty där förrättades akten — och där mottog han licentiaternas tacksägelser.

---

[1] Denna lectio communis hade således en viss frändskap med den senare s. k. magisterfrågan vid våra promotioner.

[2] För att förstå detta bör man erinra sig det, som förut (sid. 142) yttrats om föreläsningarnas form. Baccalareus höll en »expositio», och när han kommit fram till en punkt, som egnade sig för att uppställas såsom »questio», tog subkanslern vid, »questionem movit», och argumenterade för och emot, hvarefter han, sedan baccalareus resumerat argumentationen, gjorde en »collatio» eller sammanfattning, förmodligen ock innefattande den afgörande slutsatsen.

Någon mera betydande ändring i själfva examenssättet[1] tyckes på länge icke hafva skett.

Som man af det anförda märker, hade nationsväsendet en stor betydelse äfven på detta område. De fyra examinatorerna i så väl den första som den andra examen representerade hvar och en en af de fyra nationerna, och, enligt 133[illegible] års beslut, skulle af de åtta examinanderna i hvarje auditio tre vara gallici, två picardi, två norrmanni och en anglicus. Såsom jag ofvan påpekat svuro licentiandi med afseende på den första examen, »quod magistrum vestre nationis regentem vel alterius nationis, si fueritis positi sub altera, eligetis secundum libitum vestre voluntatis» och att de icke, vare sig genom böner och hotelser, skulle låta förmå sig att utbyta honom med en annan. Hvarje scholar examinerades således af en landsman, och så skedde icke blott i den första utan ock i den andra examen. Men nu kunde det hända, att t. ex. många anglici och få gallici anmält sig till en examen, och då blott en anglicus fick förekomma i hvarje auditio, under det att däremot tre gallici hade rätt att därvid examineras, räddade man sig ur detta dilemma, därigenom att man tillät de öfvertaliga anglici att träda in på de vacanta gallikanska platserna. En anglicus, som i följd häraf examinerats af en magister gallicus, kallades »gallicatus», och på samma sätt omtalas »picardizati», »normannizati» och »angelicati».

Examinatorn i den andra examen valdes af vederbörande nation för hvarje månad d. v. s. för två auditiones — ty i S. Geneviève förekomma blott två i månaden — men då antalet examinandi stundom kunde vara så stort, att ända till fem eller sex auditiones på året behöfdes, kunde stundom två eller tre magistrar väljas för de två eller tre månader, som examen pågick; dessa kunde väljas på olika sammanträden, men också på samma.

Med »licentia legendi» voro artiststudierna äldst afslutade, ty licentiatus var ju faktiskt magister d. v. s, hade rätt att undervisa och hålla föreläsningar, men redan 1215 tyckas vissa ceremonier hafva fordrats af den licentiatus, som verkligen ville

[1] Om de 1366 ändrade kunskapsfordringarna har jag redan talat.

blifva magister, och kanslerens licens ansågs ej till fylles.[1] Denna ceremoni utvecklade sig så småningom till, visserligen icke någon ny examen,[2] men till en ny grad, som kallades »inceptio»; »incipere» var terminus tecnicus för »blifva magister», »börja magisterföreläsningar», och licentiatus var således incepturus eller incipiens.

Denna inceptio var ett nytt led i universitetets segrande kamp mot kansleren. Kansleren kunde väl utdela licentia, i Notre Dame i viss mån utan att universitetet fått öfvervaka examen, men denna licentia, gjordes nu värdelös, därigenom att man af magistern ytterligare fordrade inceptio och genom den i samband därmed stående magistereden tvang honom att lyda det mäktiga skrå, som hette universitas magistrorum. 1385 vägrade verkligen artistfakulteten att »admittera» (d. v. s. släppa fram till magistergraden) de baccalarei, som erhållit licentia i Notre Dame.[3]

I allmänhet skedde dock inceptio omedelbart efter licentiatexamen, ehuru exempel finnas på, att därmed dröjt ända till tiotals år. Inceptio kunde blott förekomma på en ordinarie föreläsningsdag, och hvarje nation hade då blott en inceptio, vid hvilken dock fyra licentiati kunde »incipiera». Denna akt började med ett s. k. placet, som tillgick på följande sätt. Åtföljd af nationsbedellen begaf sig vederbörande licentiat till Vicus Straminis, gatan där fakultetens föreläsningslokaler lågo, och vände sig till alla i skolorna därstädes föreläsande magistrar med anhållan, att de täcktes hedra hans inceptio med sin närvaro. Därpå begaf han sig till rektor och svor »juramentum incipientium in artibus», hvilken ed omkring 1280 hufvudsakligen innehöll följande uppgifter och bestämmelser.[4]

---

[1] Nullus incipiat licentiatus a cancellario (Chartularium I, nr. 20). Af samma handling framgår, att den nye magistern redan nu inledt sin verksamhet med ett »convivium».

[2] I 1366 års statuter fordrades verkligen, att en incepturus skulle utöfver licentiatkursen hafva »åhört» ännu några arbeten, men det är tydligt, att han icke examinerats på dessa, utan att rektor nöjt sig med ett intyg från vederbörande magister, att incepturus bevistat ifrågavarande föreläsningar.

[3] Chartularium III, nr. 1516.

[4] Chartularium I, nr. 501. Ungefär liknande är innehållet i ett statutum af 1252 Chartularium I, nr. 202.

Han svor, att han under fyrtio dagar efter inceptio skulle determinera questiones; att han skulle incipiera under den magister, som examinerat honom i licentiatexamen, eller någon annan, som denne gillat; att alltid hålla hop med magistrarna och försvara deras privilegier; att ej disputera i rent teologiska ämnen, isynnerhet ej om treenigheten och incarnationen; vidare att han determinerat i Paris eller annat studium generale; att han ej skulle incipiera, när han såg någon annan licentiatus incipiera, utan vänta med att läsa sin lectio och determinera sin questio, tills dess att denne slutat; att han fyllt 21 år och sex år studerat artes och att han skulle föreläsa under två år, så framt ej något giltigt hinder (rationabilis causa) mellankomme. Slutligen lofvade han att iakttaga universitetets och fakultetens statuter och försvara dess privilegier.

Då dagen för inceptio sedan kom, begaf sig incipiendus till Vicus Straminis, åtföljd af de inbjudna, och höll där i en af nationens skolor sin första föreläsning, såväl en expositio som en questio. Därefter reste sig den magister, »sub quo incepit», och höll ett tal, hvarefter han påsatte honom »capam rotundam et nigram», tecknet på magistervärdigheten.

Incipiendus var därmed magister — förut hade han blott titulerats »dominus» — och han var nu en röstägande medlem af sin nation.

Det återstår då att öfvergå till nationens historia och den betydelse nationslifvet och nationsinstitutionerna hade för scholarens studier. Men innan jag i fortsättningen på denna uppsats redogör för nationens organisation, vill jag afsluta denna afdelning med en öfversikt af vissa yttre data i den anglicanska nationens historia.

* * *

Huru scholarkorporationen äldst varit organiserad, känner man ej, men att den icke uppträdt såsom någon plenarförsamling, i hvilken alla scholarer, graduerade och ograduerade, haft säte och stämma, är ytterst troligt. Sannolikare är, att den stora, gemensamma scholarkorporationen föregåtts af en mängd andra fåtaliga och mer eller mindre fast ordnade

korporationer. Det är ju i fullkomlig enlighet med ett medeltidsuniversitets hela skaplynne, att studenter från en gemensam hembygd slå sig tillsammans samt uppsöka lärare från samma ort. Om dessa »landsmanskap» sedermera ordna sig till fasta korporationer, beror på historiska förhållanden; men fröet till dem finnes ständigt och fanns helt visst också vid Pariseruniversitetet. Ett påfvebref af 1222[1] antyder detta alldeles bestämdt. Där yttras nämligen bl. a.: »nec scholares interim secundum nationes suas sibi quemquam preficient ad injurias ulciscendas». Efter »nationerna» eller hemorten valde studenterna således vissa förmän, som »hämnade deras oförrätter». Med all sannolikhet är det dessa »procuratorer», som omtalas redan 1219 i ett då skrifvet påfvebref,[2] där det heter: »magistri liberalium artium fide interposita se ac suos discipulos astrincxerunt ad servandum, quod super hoc a suis procuratoribus contingeret ordinari». Det finnes alls icke någon anledning att identifiera dessa sammanslutningar med de senare fyra »nationerna», men notisen visar, att dylika, troligen ganska många, mer eller mindre fast ordnade »landsmanskap» existerat redan vid 1200-talets början. 1229 uppträder en samling dylika förtroendemän, »nos dati provisores ab Universitate», såsom fullmäktige för »universitas magistrorum et scholarium». Af remsorna till de nu förstörda sigillen under brefvet[3] synes, att dessa fullmäktige varit 21 till antalet, således en ganska manstark församling, och det ligger åtminstone inom möjlighetens gräns att dessa 21 »provisores» för universitas scholarium varit representanter för lika många »nationer». I hvarje fall voro de äldsta »nationerna» tydligen ganska många, och de fyra, som sedan uppstodo, voro, såsom Denifle riktigt anmärker, ingen naturlig produkt af de gamla landsmanskapens utveckling, utan en konstlad indelning, tillkommen af anledningar, som vi numera ej känna.

---

[1] Chartularium I, nr. 45.

[2] Chartularium I, nr. 31.

[3] Chartularium I, nr. 62. Brefvet innehåller en hotelse mot staden Paris, att de, som vistades där »causa studii, scilicet audiendi vel docendi» skulle lämna staden. I ett bref till »magistris et universitati scolarium» inbjöd Henrik III dem att slå sig ned i England.

När dessa fyra nationer tillskapats, är icke kändt. 124[illegible] funnos de med säkerhet,[1] och 1255 omtalas de såsom »qua[illegible]tuor Nationum ab antiquo Parisius distinctarum».[2] Men sann[illegible]likt existerade de redan 1237, ty ett detta år till »universi[illegible] scholaribus Parisius commorantibus» riktadt påfvebref tala[illegible] om »quatuor procuratoribus vestris».[3] De fyra nationerna skulle då hafva uppstått någon gång mellan åren 1229 och 1237. Dessa fyra nationer voro den gallikanska, den picar[illegible]diska, den normandiska och den anglikanska. I viss me[illegible]ning kunde alla dessa anses såsom inhemskt franska, ty Eng[illegible]land var ju ända från Vilhelm Eröfrarens tid intill ett go[illegible] stycke in på 1200-talet blott en franskt biland, inom hvilket franskan var de bildade klassernas språk. Men just vid denna tid började å den andra sidan en engelsk nationalitet att fram[illegible]träda. Ett uttryck härför äro de nybildade universiteten i Ox[illegible]ford och Cambridge,[4] och i följd däraf kom den engelska natio[illegible]nen att intaga en särställning inom det parisiska universitete[illegible] Natio anglicana blef nämligen allt mer och mer »främlings[illegible]nationen», till hvilken alla från norr och öster kommande ut[illegible]ländingar anslöto sig[5]; så småningom upphörde engelsmännens resor till Paris — i och med det att det engelska universitets[illegible]lifvet utvecklades — och nationen kom då företrädesvis at[illegible] bestå af skottar — engelsmännens gamla arffiender — tyskar och skandinaver.

Då protokollen för natio anglicana börja eller 1333, har nationen redan faktiskt så godt som upphört att vara engelsk. Under det att engelsmännen förut varit så talrika, att de kunde gifva sitt namn åt en gata, vicus anglicorum (nu Rue des

[1] Chartularium I, nr. 187.

[2] Chartularium I, nr. 256.

[3] Chartularium I, nr. 116.

[4] De äldsta säkra underrättelser, vi hafva om dem, äro från början af 1200-talet. I Oxford har dock en lärd skola funnits redan på 1100-talet. Däremot är den vanliga uppgiften, att Oxfords universitet grundats af konung Alfred, en ren fabel.

[5] I viss mån kan detta också sägas om natio gallicana, som upptog italienare, spanjorer och provençaler (då ännu ej fransmän), men det franska elementet var alltid inom nationen det vida öfvervägande. Dessutom blefvo provençalerna allt mer och mer fransmän, under det att natio anglicana allt mer och mer blef en rent utländsk nation.

anglais) i Quartier latin, hafva de nu så godt som försvunnit, och af protokollen att döma tyckas mellan åren 1333 och 1406 ej mer än sju[1] engelsmän hafva aflagt examen vid Pariseruniversitetet. 1333 blef Willelmus de Ramysland baccalareus och Thomas de Bray anglicus licentiatus, men Willelmus de Kantebrugis, som samma år anmälde sig till licentiatexamen, hade — liksom Thomas de Bray — förut studerat i England och ville ej ens besvärja den engelska nationens stadgar, hvarför han förvägrades examen. 1345 aflades licentiatexamen af tre engelsmän Thomas Semere, Robertus Semere och Robertus Garnovn, hvilka båda senare äfven blefvo magistrar. 1349 blef Robertus Pontefracto licentiat och 1397 Christophorus Pontfret magister, sedan han året förut determinerat — således blott tre magistrar på 73 år, och ingen af dessa synes hafva stannat kvar såsom regens. I en förteckning från 1331 på nationens samtliga magistri actu regentes[2] förekommer ingen engelsman, och i den förut omtalade bostadslistan från 1329 upptagas ytterst få engelsmän (blott två, som direkt betecknas såsom anglici).

Detta var således natio anglicana. Men spår af den äldre, mera månghöfdade indelningen i landsmanskap finnas dock såväl inom natio anglicana som inom de andra nationerna. Dessa spår hafva vi i de s. k. »provinserna». Bäst bevarades dessa i natio gallicana, som långt in i senare tid var indelad i fem provinser: Parisiensis, Senonensis, Remensis, Turonensis och Bituricensis, och dessa bibehöllo alltid en viss självständighet gent emot hvarandra. Så bestämdes det 1335,[3] att nationens elektor vid rektorsvalet skulle första gången tagas ur provincia Parisiensis, andra gången ur provincia Senonensis o. s. v. Äfven beträffande andra ämbeten inom nationen skulle »gammal sed» bevaras, så att hvarje provins utsåg elektorer.

I Natio Normannorum äro spåren af denna provinsindelning svagare, men de röjas dock i den egendomliga 1336 antagna valordningen.[4] I en hufva skulle nationens bedell

[1] Naturligtvis kan jag hafva förbisett några.
[2] Chartularium II, nr. 955.
[3] Chartularium II, nr. 989.
[4] Chartularium II, nr. 997.

lägga en samling hvita bönor och en svart till ett antal, som det inom nationen fanns magistri actu regentes. Hvar och en af dessa skulle sedan uttaga en böna, och den, som fick den svarta, skulle utnämna fem elektorer bland de öfriga magistri regentes. Men — heter det — var han själf »ortus immediate de provincia seu archiepiscopatu Rothomagensi, debet mittere et nominare tres ortos de dicta provincia seu de dicto archiepiscopatu, et duos de sex diocesibus seu episcopatibus vel provinciis sub dicto episcopatu contentis». Genom en jämförelse med de andra nationerna vill det häraf synas, som om Natio Normannorum bestått af två provinser (ärkestiftet Rouen och de sex biskopsstiften) eller snarare af sju.

Natio Picardorum bestod af två hufvudafdelningar, hvar och en sammansatt af fem stift.[1] Den första innefattade Beauvais, Amiens, Noyon, Arras och Térouanne, det andra Cambray, Laon, Tournay, Liège och Utrecht. Vid rektorsval utnämnde *hvarje* provins inom den *ena* afdelningen en subelektor, och dessa fem subelektorer valde en elektor; vid nästa rektorsval inträdde den andre afdelningens fem provinser enligt samma princip. Likaså alternerade de båda afdelningarna vid valet af procurator för nationen. Ena gången utsågos de fem elektorerna af den ena afdelningen, den andra af den andra, och hvarje provins valde då sin elektor.

Med all sannolikhet ligger häri ett minne om den tid, då nationen bestod af tio provinser. Då nu natio anglicana, såsom vi strax skola se, hade två provinser, tyckes hela antalet hafva uppgått till nitton eller tjugofyra. Detta stämmer nu icke med de 21 »provisores», som 1229 uppträda såsom universitetets förtroendemän, men så vida vi våga antaga, att de sex normandiska biskopsstiften bildat tre provinser i stället för sex,[2] komma vi till det nämnda talet.

Då vi först höra talas om provinser inom Natio anglicana,

[1] Thurot 20—22. Från det outgifna Registrum nat. Pic.

[2] Ett skäl för detta antagande hafva vi i ett bref af 1275 (Chartularium I, nr. 460), som berör en strid inom nationen mellan Rothomagenses och normander från de sex stiften. Det säges där bl. a.: »nacionem Normannorum, quam per illos de sex episcopatibus Rothomagensis provincie, qui non solum majorem sed *tres* fere naticionis totius *partes* cum procuratore ipsius tunc ipsis faciebant representari et intelligi, juris ambiguum non extitit». (Pag. 527).

tyckes hela institutionen vara stadd i upplösning. Det är i en handling från 1333,[1] och af denna inhämta vi, att natio anglicana varit indelad i tvänne provinser: provincia anglicana (engelsmännen) och provincia non anglicana (icke-engelsmän d. v. s. skottar, tyskar och skandinaver), och dessa provinsers juridiska befogenhet hade varit följande. När ett val skulle förrättas, vare sig till elektor vid val af rektor, procurator, bedell, examinator eller hvad eljes förekom, valde provincia anglicana den ena gången, provincia non anglicana den andra. Då emellertid den förra provinsen vid denna tid blifvit så fåtalig, att den nästan upphört att existera, fann den senare provinsen med rätta denna maktfördelning obillig, och en häftig tvist uppstod. För att slita denna sammankallade magister Petrus Winter de Dacia, som då var nationens procurator, nationens alla magistri actu regentes[2] till ett möte i S. Maturini kyrka fredagen efter Mathiæ dag 1331. Därvid fattades ett beslut, som de facto upphäfde provinsen såsom valkorporation inom nationen. Hvar och en, som vid ett val (till procurator o. s. v.) erhöll röster af de flesta magistrar (som ensamt voro röstberättigade inom nationen), skulle därmed anses vald, utan hänsyn till den provins, som dessa magistrar tillhörde. I sak betydde detta naturligen, att den manstarka natio non anglicana tillvällat sig uteslutande bestämmanderätt, men i formen hade blott nationen in toto såsom valkorporation efterträdt de båda ömsevis röstande provinserna.

Detta beslut bekräftades 1333 af universitetet.[3] Men

[1] Chartularium II, nr. 955.

[2] Desse voro sex tyskar, tre skandinaver och en skotte. De tre skandinaverna voro Petrus Winter de Dacia, Petrus Strangonis de Dacia och Laurentius Pauli, canonicus Upsaliensis de Suecia.

[3] Af de öfriga nationerna var det blott den stora natio gallicana, som bibehöll den gamla provinsindelningen, och natio gallicana är därför den enda, i hvars rotuli medlemmarne äro indelade i provinser. Valen skedde där fortfarande enligt provinsprincipen. Så bestämdes det 1335 (Chartularium II, nr. 989): »quod ex hac hora in antea per quinque provincias supradictas assumatur et eligatur unus magister inter nos actu regens alicujus quinque provinciarum predictarum, ita quod prima vice qua creabitur novus rector universitatis, assumatur magister predictus de provincia Parisiensi, secunda vice de Senonensi, tertia vice de Remensi, quarta de Turonensi et quinta vice de Bituricensi, et sic deinceps per ordinem supradictum in perpetuum. Qui quidem magister assumptus tanquam procuratur nationis nostre et nomine ipsius nationis in electione dicti rectoris vocem habeat.»

ehuru provinsindelningen därmed förlorade sin betydelse såsom ett led i nationens organisation, tyckes den likväl hafva fortfarit. När scholarerna från ett visst land blifvit någorlunda talrika, slöto de sig tillsammans till mer eller mindre fasta landsmansskap inom nationen, och när antalet efter någon tid förtunnades, upplöstes förmodligen dessa korporationer af sig själfva. Någon provincia anglicana synes icke hafva funnits efter 1333, knappast heller någon provincia non-anglicana, som ju i viss mån skulle hafva sammanfallit med nationen, men däremot omtalas flera provinser, som tydligen utvecklats ur denna senare. Den mest betydande och bäst kända af dessa var naturligtvis provincia Alemanniæ, som först omtalas 1359 och 1363,[1] men utan tvifvel är betydligt äldre. I spetsen för provinsen stod en provisor,[2] som inom sin korporation motsvarade procuratorn inom nationen, och liksom nationen hade provinsen sina sammankomster och sin kassa.[3] Tyvärr innehålla nationens protokoll intet om provinsens organisation, men en slutsats äro vi dock berättigade att draga. Provinsens provisorer voro ofta ograduerade, ej ens baccalarei eller licentiati; så t. ex. tituleras Fredericus de Ropa, då han aflägger baccalareatexamen, »provisor provincie Almannie.»[4] Pro-

[1] Auctarium I, s. 253, 287. Redan långt förut fanns ett domus Almannorum pauperum scholarium (Auctarium I, s. 82).

[2] Rutgerus de Vinle valdes 1359 till provisor provincie Almannie. Denifle synes mig förblanda detta ämbete med ett annat, provisor scholarium de Alemannia (Auctarium I, 118), men detta är, såsom han själf anmärker, det samma som provisor domus Alemannorum eller chef för det tyska kollegiet. Ett kollegium och en provins voro dock alldeles olika saker. Kollegiet var ett studenthem — visserligen oftast för studenter från en viss ort — och icke någon afdelning inom nationen, såsom provinsen var. Sverige t. ex. hade tre dylika collegia, hvart och ett med sin procurator eller provisor, men procuratorn för Upsalakollegiet var blott procurator för kollegiet, ej för provinsen Svecia. Att så också varit förhållandet inom provincia Alemannie, är tydligt däraf, att en Henricus de Kempen väljes till magister domus och Johannes Stinke och Johannes de Rostoc till procuratores (d. v. s. föreståndare för det tyska kollegiet), samtidigt med det att Rutgerus de Vinle utses till provisor för provincia Alemannie och Henricus Johannis de Lingno till procurator för natio anglicana. (Jfr Auctarium I, s. XVIII.)

[3] Auctarium I, 333. 1369 lånade provinsen nationen 30 francs på fyra månader. Detta beslöts på ett samma dag hållet sammanträde inom provinsen. 1405 lånade däremot provinsen en summa af nationen (Auctarium I, 903).

[4] Auctarium I, 486.

vinsens främste man hade således ej ens determinerat. Men då ordföranden i en församling naturligen måste vara röstägande medlem i denna, följer däraf, att alla scholarer, ograduerade såväl som graduerade, deltagit i afgörandet af *provinsens* angelägenheter. Och häri låg en djupgående skillnad mellan provinsen och nationen, ty inom denna senare ägde blott magistrarna rösträtt. Förmodligen är denna demokratiska organisation yngre än 1331, ty den redogörelse, som vi hafva för förhandlingarna för detta år, tyckes ej förutsätta något annat, än att provinsens rösträtt utöfvats af dess magistrar, och ett annat förfarande hade äfven stått i strid med hela universitetets organisation. Men genom denna radikala reform blefvo nationen och provinsen ganska olika korporationer; den förra var strängt aristokratisk, en magisterförening, den senare fullt demokratisk, en förening af såväl magistrar som studenter.[1]

Men inom provincia Alemannie funnos också underafdelningar eller underprovinser, som naturligtvis voro organiserade på samma demokratiska basis som den större provinsen. Från 1356 omtalas nämligen en tvist mellan Rinenses och Saxones, hvarvid nationen fälde en skiljedom »ad cedandum brigam inter dictas provincias ortam»,[2] och förmodligen funnos flera dylika landsmansskap.

Utom provincia Alemannie fanns, åtminstone redan 1359, en provincia Scotie,[3] och med all sannolikhet funnos ock en provincia Suecie och en provincia Dacie. Någon bestämd underrättelse äga vi tyvärr ej om dem,[4] men att de funnits, är

[1] Egendomligt nog synes Denifle ej hafva observerat denna skillnad.

[2] Auctarium I, 198. Denifles mening (Auctarium I, s. XVII), att nationen 1392 haft tre provinser Scotia, Alemannia inferior och Alemannia superior, är däremot säkert oriktig, hvilket redan framgår däraf, att provincia Alemannie äfven efter denna tid uppträder såsom en odelad provins. Enligt hans mening nämnas detta år tre procuratorer för de nämnda provinserna. Men detta är ett misstag. Det är endast tre personer från dessa distrikt, som utses till procuratorer (ombudsmän) för de tre öfvergifna nordiska collegierna (Auctarium I, 661—662). Provincia betyder nämligen visserligen studentprovins, men också distrikt, land, och om en person kallas »de provincia Scotie», kan detta såväl betyda »en från Skottland» som »en medlem af studentprovinsen Scotia».

[3] Auctarium I, s. 240.

[4] Det är återigen en förblandning, då Denifle uppger, att provincia Suecie *ägde* Collegium Scarense och domus scholarium Upsalensium, ty det förra ägdes af Skara-

emellertid säkert, ehuru de vid den tid, de omnämnas, red upphört att existera. Deras blomstringstid var säkerligen my ket kort. Före 1333 kunna de ej hafva funnits till, ty då t hörde svenskar och danskar provincia non anglicana, och p 1350-talet afbrötos, i stort sedt, skandinavernas Parisersstudier Hvad organisationen af denna provins beträffar, är intet be kant, men tydligt är, att provincia Suecie varit organiserad som provincia Alemannie och således haft sin provisor, sin sammanträden och sin kassa, hvarjämte alla scholarerne haft rösträtt inom provinsen.

Vi återvända till redogörelsen för nationen. Såsom jag förut nämnt, hade engelsmännen redan på 1320-talet upphört att resa till Paris; skandinavernas Pariserfärder upphörde, en-skilda undantag frånsedda, på 1350-talet, och det återstod så-ledes blott tyskar och skottar. Men då de senare voro be-tydligt underlägsna till antalet, var nationen faktisk tysk, och det var därför fullt naturligt, att namnet natio Alemannie bör-jade användas promiscue med natio anglicana. Första gången detta sker är 1367. 1370 öfverlade man på en sammankomst om lämpligheten af en namnförändring, ehuru man då icke tyckes hafva kommit till något resultat. Men på 1400-talet blir det nya namnet allt vanligare, och från 1442 användes det nästan uteslutande.[1]

Att den tyska nationen skulle vara betydligt mindre än de tre franska, är tydligt, och denna underlägsenhet framträ-der redan tidigt, ungefär i och med det att engelmännen lämna universitetet. Några bestämda uppgifter om medlemsantalet finnas naturligtvis icke, men några jämförelsepunkter kunna anföras. I en till påfven 1349 insänd rotulus uppräknas 50?

stiftet, det senare af Upsalastiftet. Likaså är det orätt att se något bevis för till-varon af en provincia Suecie däri, att det 1373 nämnes — med anledning af det förfallna Upsalakollegiet — att man hoppades, det »aliquis procurator provincie illius, scilicet Suecie», skulle komma till Paris, ty detta betyder blott, att man hop-pades, att »en husföreståndare (procurator) kunde komma från detta land (provincia)» att taga hand om kollegiet. Då däremot 1374 provincia Suecie sammanställes med natio anglicana (Auctarium I, 442), är det tydligt, att därmed menas studentpro-vinsen. Svenskarne kunde föröfrigt svårligen tillhöra vare sig den tyska eller den skottska provinsen, och då de voro mycket talrika, är det redan däraf tydligt, att de bildat en provins för sig.

[1] Auctarium I, s. XIV.

ıgistri artium actu regentes, och dessa fördelas på följande tt mellan de olika nationerna: natio gallicana 165, normanırum 145, picardorum 156 och anglicana 36.[1] I en annan tulus från 1362 nämnas 446 magistrar, hvilka fördelas på .tio gallicana 106, picardorum 188, normannorum 97 och .glicana 55.[2] 1365 hafva vi en tredje rotulus med 28 gallini, 47 picardi, 32 normanni och 14 anglicani.[3] 1379 följer ι fjärde stor rotulus med 225 magistri gallicani, 124 picardi, ›5 normanni, men blott 17 anglicani.[4] En femte från 1387[5] ed 133 gallicani, 72 picardi, 202 normanni, men blott 4 ıglicani. En sjätte rotulus är från 1403 och upptager 359 ıllicani, 186 picardi, 531 normanni men blott 19 anglicani, af ٢ilka 6 frånvarande.[6] En samma år ingifven »rotulus baıllariorum in artibus universitatis Parisiensis» uppräknar 151 ıllicani, 38 picardi och 208 normanni, men ingen anglicanus.[7] huru man naturligtvis ej kan påstå, att de i en rotulus reommenderade magistrarna fördelats alldeles proportionelt till ıtalet magistrar inom de olika nationerna, är det dock tydgt, att proportionen åtminstone något så när iakttagits, och ir så är samt då förhållandet mellan antalet magistrar och ntalet scholarer väl varit ungefär det samma inom alla natioerna, framgår såsom slutsats, dels att natio anglicana varit etydligt mindre än de tre andra nationerna, dels att medlemsntalet under 1300-talets sista fjärdedel varit i ett ständigt ınkande.

1400-talet var ännu mindre gynnsamt för nationen. De ya, i Tyskland och Skottland[8] upprättade universiteten bör-

---

[1] Chartularium II, nr. 1165. De 36 inom natio anglicana fördelas efter ›rden på följande sätt: 26 tyskar och holländare, 5 svenskar, 4 skottar och 1 dansk.

[2] Chartularium III, nr. 1265. Af dessa 55 voro 50 tyskar, 4 skottar och svensk.

[3] Chartularium III, nr. 1307. Af dessa voro 10 tyskar och 3 skottar, men ıgen svensk.

[4] Chartularium III, nr. 1433. Af dem 10 skottar, men ingen svensk.

[5] Chartularium III, nr. 1541. Alla anglicani voro tyskar.

[6] Chartularium IV, nr. 1796. Dessa voro skottar och tyskar, men ingen kandinav.

[7] Chartularium IV, nr. 1799.

[8] S. Andrew 1411, Glasgow 1451.

jade nu naturligtvis att draga studenter från Paris, och förhållandena i Frankrike, där det stora fransk-engelska kriget pågick, afskräckte särskildt främlingarna från den ingalunda ofarliga resan till den gamla universitetsstaden, inom hvilken dessutom hunger och pest ej sällan rasade. Natio anglicana smälter därför hastigt samman; somliga år upptaga protokollen blott två determinander (t. ex. 1422, 1425, 1431, 1433, 143[illegible]), några år ej mer än en enda (t. ex. 1423, 1434, 1435, 1438).[1] Redan omkring 1420 hade alla skottar öfvergifvit staden[2] så när som på en enda, hvilken afled där 1429. Fem år senare eller 1434 bestod hela nationen blott af två medlemmar, tysken Albertus Vorden och svensken Olaus Magni, och normannerna sökte då att få nationens rättigheter upphäfda.[3] Försöket misslyckades, emedan hela universitetet befann sig så godt som i upplösningstillstånd, och orimligheten af att en nation på två man disponerade öfver en af de fyra elektorsrösterna vid rektorsvalet, var därför mindre iögonfallande.

Höjdpunkten af förfallet nåddes 1438. I protokollet för den 1 juli läses nämligen följande meddelande: »Primus erat visa paupertate nationis ad ordinandum de sumptibus et expensis nationis, tam in divinis quam in aliis... Quoad primum articulum, quia natio quasi nullas habebat pecunias, nec fuit spes habendi, eo quod *nullum habuit scolarem sue nationis Parisius in artibus studentem,* voluit moderare hujusmodi expensas». Så vidt man af protokollen kan se, var procuratorn magister Robertus Esschinck de Zwollis och magister Albertus Vorden de enda magistrarna i nationen, och af scholarerna hade alla flytt af fruktan för pesten och de marodörband (»les ecorcheurs»), som förhärjade och plundrade stadens omgifningar. När nu också Robertus Esschinck och Albertus Vorden dogo af pesten, som lär hafva skördat 45,000 à 50,000 lif, hade nationen således ingen medlem, hvarken någon magister eller någon scholar, och nationens gamle bedell, Boemundus Theoderici, fick då taga hand om nationens fåtaliga tillhörigheter.

[1] Auctarium II, sid. V.

[2] Paris innehades då af skottarnes arffiender engelsmännen.

[3] Auctarium II, 479.

I april kommo väl två magistrar tillbaka till staden, och nationssammankomsterna kunde därför åter börja, men kort därefter reste den ena, och prokuratorn, magister Jacobus Winthorst, blef då såsom han skref »solus in dicta venerabili nacione regens».[1] Om de dystra förhållandena vittnar en anteckning af den »siste anglicanen». I nationens kista (archa) lade han in sina böcker och en lädersäck med en pergamentslapp, på hvilken han skref: »Iste presens saccus de corio seratus, ad quem Boemundus habet clavem, est pro magistro Jacobo Winthorst de Hamborch in Saxonia, et ego Jacobus Winthorst volo, quod presens saccus cum bonis maneat pro venerabili nacione Almanie, si periculum mortis repatriando michi acciderit in itinere; sed si salve perveniam ad partes et secundum voluntatem meam rescribam nacioni aut ejus custodibus; volo quod sicud scribam, sic faciant. Jacobus Winthorst». Samma dag — den 13 maj — inläste han registrum procuratoris, liber statutorum samt några nationen tillhöriga böcker i nationens kista, som förvarades »in ecclesia nacionis nostre sanctorum Cosmæ et Damiani» samt öfverlämnade åt bedellen Boemundus registrum receptoris (räkenskapsboken), hvarpå han afreste.[2] Nycklarna till kistan anförtroddes åt kyrkoherden i S. Cosma et Damianus, och skulle denne behålla dem, tills dess att minst *två* magistri anglicani kommit till Paris samt återupplifvat nationen.

Denna bestämmelse gaf uppslaget till ett ganska animeradt gräl, som emellertid är mycket karaktäristiskt för nationens dåvarande förfall. För den 6 dec. 1440 läses nämligen följande kuriösa anteckning i protokollsboken:[3] »Anno Domino millesimo CCCC:mo quadragesimo, VI:a die Decembris ego Albertus Scriptoris de Doesborch, Trajectensis diocesis, magister in artibus, reversus fui Parisius animo manendi et studendi in facultate theologie. Dum venirem volui ut filius ad matrem nacionem recurrere, ut una cum aliis, quos credideram inve-

[1] Auctarium II, 512. Detta år — 1440 — funnos dock två scholarer, Andreas Arindi (Arvidi?) de Suecia och Bartolomeus Volturus de Miscena. Auctarium II, 511.

[2] Auctarium II, 513—514.

[3] Auctarium II, 514.

nisse in nacione, facerem et viverem ad honestatem ejusdem. Adivi ergo Bomundum, inquisicionem faciens de singulis, qui *nullum* respondit *esse magistrum nacionis nostre Parisius*, adjungens eciam me posse ire, si vellem, quia nec ego, nec quicumque alius, potestatem possem habere ullam in nacione, nisi venerint duo de minori propter statutum quoddam et ordinacionem quam nuper fecerat nacio in procuratoria magistri Jacobi Winthorst». Magister Albertus bad då att få se nationsbeslutet, men bedellen vägrade att lämna honom vare sig boken eller nycklarna, och kyrkoherden var lika omedgörlig. Den energiske magistern vände sig då till den filosofiska fakulteten, och denna befalde verkligen, att böcker och nycklar skulle tillställas honom.

Någon »sammankomst» kunde magister Albert emellertid ej hålla med sig själf, och först då Jacob Winthorst i augusti 1441 återvändt, kunde nationen hålla en »congregatio», hvarvid magister Albert utsågs till procurator och magister Jacobus till receptor. Enigheten inom denna fåtaliga nation var emellertid ej den bästa; Jacobus skref en »libellus diffamatorius» mot Albertus »de perjurio, de excommunicacione, de apostasia et multis aliis» och Albertus, hvilken som procurator bestämde öfver protokollsboken, fylde denna med invektiv mot sin fiende. Som de emellertid länge voro de enda magistrarna, måste de underkasta sig förtreten att välja hvarandra till nationens båda förtroendeposter och växla de båda ämbetena.[1] Först då det i sept. 1442 tillkommit en tredje magister, Arnoldus Sommer de Hollandia, och denne kunde fälla utslaget emellan de båda förra, som hvar och en röstade på sig själf till procurator, tycktes det kunna blifva något mera lugn, men i stället blef grälet ännu häftigare.

Emellertid började de tyska studenterna så småningom att återvända till Paris. 1443 determinerade sex scholarer, och en sjunde blef först licentiatus samt sedermera magister. Dessutom kommo några af de äldre magistrarna tillbaka, och Winthorst, som blifvit utstött ur nationen, fick utfärda en ödmjuk

[1] 1441 fanns dock en scholaris, Henricus de Marcxen, som då determinerade. Auctarium II, 529.

rsäktsskrifvelse, hvarefter han togs till nåder. Långsamt återɔg nationen därefter sitt fordna utseende. Men till 1300-talets lomstring nådde man icke mera, och äfven slutet af 1400-ılet är en förfallets tid med få magistrar, få scholarer och ändig penningebrist.

H. Schück.

Bidrag till Visby stifts historia.

I.

Den kyrkliga indelningen och prästrättigheterna på Gotland. (Historik.)

Som bekant har den tillsatta prästlöneregleringskommitt- framlagt ett »betänkande och förslag beträffande den kyrklig- indelningen och organisationen» i vårt land, ett betänkande o- förslag, som föranledt en del förberedande åtgärder för försla- gets genomförande. En reglering af den kyrkliga indelningen och organisationen i vårt land är utan tvifvel välbehöflig o- i allmänhet efterlängtad. Men det är också utan tvifvel ett vanskligt företag. Huruvida kommitterade lyckats i sitt mödo- samma arbete har denna uppsats ej till ändamål att undersök-.

Frågan, för så vidt den gäller vårt land i dess helhet, är helt ny. Någon mer genomgripande förändring i de be- stående yttre kyrkoförhållandena har åtminstone ej sedan refor- mationstiden blifvit försökt. Det viktigaste, som i detta af- seende har skett, företogs i sammanhang med senaste löne- reglering. I Visby stift är frågan däremot ingalunda ny. Där har pastoratsregleringen varit, snart sagdt, en stående fråga alt sedan öns återförening med Sverige. I detta stift råda i mångt och mycket olika förhållanden i kyrkoväsendet mot i de gamla svenska landskapen. Församlingarna äro mycket små. Pasto- raten bestå så godt som utan undantag af två à tre försam- lingar. Komministraturer saknas nästan alldeles. Byggnads- skyldigheten — både hvad pastors- och komministersboställen beträffar — åligger helt och hållet församlingarna. Till präster- skapets underhåll har äfven den s. k. kronotionden tagits i an- språk. Det torde icke sakna intresse att taga reda på, hum man under gångna tider sökt bringa dessa yttre förhållanden

närmare öfverensstämmelse med motsvarande förhållanden
. fastlandet.

Karl XI:s tid är som bekant den kyrkliga uniformitetens
l. Särskildt var man mån om att bringa kyrkoväsendet i
: forna danska provinserna på lika fot med förhållandena i
:t gamla Sverige. Att Karl XI — den store rikshushålla-
n — när hans reduktion äfven började drabba prästerskapet,
ır betänkt på att till kronan indraga två tredjedelar af tion-
:n på Gotland, som öns prästerskap dittills i dess helhet —
:an afdrag af någon s. k. kronotionde — uppburit, är ju
ìgot, som ej kan väcka synnerlig förundran. Men präster-
:apet på vår ö var utblottadt. En sådan betydlig reducering
dess inkomster tålde det ej vid. Någon ersättning måste
)kas, om det ej alldeles skulle gå under. Så upptogs på all-
ar en tanke, som redan förut hade väckts, nämligen den på
ımmanslagning af de små pastoraten. Härigenom, menade
ıan, skulle prästerskapet vinna, hvad det genom indragning
f den vanliga kronotionden förlorade. Det var nu — liksom
et alltid varit det — ekonomiska angelägenheter, som fram-
allade denna tanke på reducering af pastoratens antal. I syn-
erhet har det varit med ordnandet af prästerskapets på ön
ıkomster, som denna fråga, när den varit före, sammankopp-
ıts. Då vi i denna uppsats vilja lämna en historik öfver frå-
;an om den yttre kyrkliga organisationen och pastoratsindel-
ingen på Gotland, måste vi därföre också komma in på
ırästerskapets löneförhållanden på ön liksom på en del andra
rågor af ekonomisk art.

Tanken på en sammanslagning af de i allmänhet obe-
ydliga gotländska pastoraten hade redan före Karl XI:s tid
ramkastats. Det är bekant, att Gotland hörde till drottning
Kristinas s. k. underhållsländer. På grund af svårigheterna
ör drottningen att utfå de henne tillfallande skatterna öfver-
ämnade hon 1667 Gotland — liksom äfven Ösel — på arrende
it en handelsman Jakob Momma, adlad Reenstierna, i Stock-
ıolm, hvilken hade att uppbära en del af skatterna. Emeller-
id uppstodo misshälligheter mellan Momma, som enligt got-
ländingarnes mening tog sig allt för myndig ton, och öns be-
folkning. Det gjorde, att sedan riksrådet Gustaf Kurck 1669

blifvit utnämnd till generalguvernör öfver drottningens under-hållsländer, förordnade förmyndareregeringen under Karls ledning en kommission att undersöka förhållandena på Gotland, Öland och Ösel samt afhjälpa uppkomna stridigheter.

I sin afgifna berättelse redogör kommissionen — hvad Gotland angår — för öns tillstånd. Landet var bördigt, många inkomstkällor funnos för befolkningen. Det oaktadt lågo en hel del gårdar öde. Allmogen led nämligen af åtskilliga miss-förhållanden. Bland annat omnämnde kommissionen de dryga afgifterna till prästerskapet, vidare underhållet af de talrika kyrkorna på ön. Understundom var det endast 3 à 4 bönder om underhållet af församlingskyrkan. Då dessutom endast en prästman hade att bestrida gudstjänsten i 2 à 3 kyrkor, hem-ställde kommissionen till k. m:t, om icke en del af de många kyrkorna kunde ödeläggas och endast de förnämsta bibehållas samt pastoratens antal förminskas, så att i stället för några och 40 små och dåliga pastorat 20 goda och behållna kunde bildas.[1] Någon åtgärd i denna riktning vidtogs emellertid icke.

I slutet af 1600-talet befunno sig de gotländska kyrko-byggnaderna i allmänhet i ett mycket bristfälligt skick. Redan vid det första prästmöte, Spegel, den kraftfulle ordnaren af de gotländska kyrkoförhållandena, strax efter sin ankomst till ön — det var år 1680 — höll, vidrörde han denna sak, i det att han beklagade, »att kyrkorna här på landet äro merendels för-fallna och illa ansade».[2] Under de första åren, sedan han öfvertagit ledningen af stiftet, företog han en visitationsresa rundt ön, hvarunder han besökte samtliga församlingar. I protokollet öfver denna resa anmärkes ofta, att kyrkobyggnin-gen är »helt förfallen och skröpelig», eller att tak och torn äro »alldeles förfallna». En stående förmaning till församlin-garna är därföre också, att de skola väl underhålla sina kyrkor.[3] I en skrifvelse från landshöfding Sacken på ön till regeringen från samma sekels sista årtionde säges, att »en del kyrkor på Gotland äro hel slätt konditionerade, ity de af socknarna inte

[1] Komm:s berättelse i kamm. ark. Sandbergska saml., Särskilda förhållanden på Gotland. — Jämf. ock G. Lindström. Bidrag till historien om Gotland såsom hörande till dr. Kristinas underhållsländer. Akad. afh. 1854, s. 14 ff.

[2] Domkap:s prot. d. 10 aug. 1680.

[3] Acta visitationum, A:o 1680. Domkap:s ark.

som sig bör kunna hållas under fullkomligt tak, hvaraf händer, att hvalfven mycket fördärfvas och i längden skulle blifva oboteliga, så framt de icke snart blifva hulpna och förbättrade».[1] Af domkapitelsprotokollen framgår också, att förhållandet väckte bekymmer inom stiftsstyrelsen. Emellertid voro församlingarna små och kyrkorna talrika, och det ekonomiska tillståndet på ön var ingalunda det bästa. Från församlingarnas sida var därföre icke mycken hjälp att vänta. Så upptog det gotländska prästerskapet på Spegels förslag frågan i sina riksdagsbesvär 1680. Det heter däri: »Ty som vi se, att de flesta kyrkor här uppå landet — i hvilka likväl förfäderna hafva lämnat oss sin stora gudaktighets och gifmildhets monumenter — luta till fall och undergång, alltså finna vi ingen vissare tillflykt, där vi vår underdånigste klagan kunnom nedläggia och någon benägen hjälp förmoda än hos Ed. k. m:t, som hafver både Davids händer till att strida och Davids hjärta till att att bedja och vill fördenskull af en helig zele och nitälskan ingalunda tillåta, att Guds hus, som äro bönehus, skola förfalla och öde blifva.» Gotland hörde, som nyss sagts, till drottning Kristinas underhållsländer. Prästerskapet begärde därför, då det fruktade att en ansökan hos drottningen direkt skulle vinna »ringa effekt», att k. m:t »genom dess allernådigste föreskrift värdiges öppna oss tillträde och högstbemälta drottning till någon varkunnsamhet beveka».[2]

Men i den kungliga resolutionen förklarades, att prästerna i afseende på den begärda hjälpen kunde »själfva lätteligen eftertänka, huru görligen den anten af h. k. m:t vid dessa tiders trångmål kan förväntas eller hos h:es m:t dr. Kristina, som dessutom vid påstående fejde afgång nog uti sina inkomster lidit hafver, sökas». Därföre måste, heter det vidare i den kungl. res., »de församlingars ledamöter, hvarest sådana förfallna kyrkor finnas, själfva uppå medel till deras upprättande efter möjligheten vara förtänkta». Härvid framkastas i samma resolution tanken på möjligheten af att »genom pastoraternas sammandragande och tillhopaläggande så kyrkoherdarne själfva rundligare underhållas, som ock någon hjälp för

[1] Se k. m:ts skrifv. t. Visby domkap. d. 20 apr. 1697. Domkap:s ark.
[2] Ur Cons:ii Wisbuensis copia och Formular-Boock. A:o 1680. Domkap:s ark.

sådana till fall lutande kyrkor anförskaffas kunde».[1] Ko- gens intresse för prästernas rundligare underhåll synes h oväntad. Möjligt är, att han redan vid denna tid var betä på indragning af »kronotionden» från ön, och att han på de grund ville söka göra prästerna stämda för en pastoratssa- manslagning för att på det sättet, vid en påtänkt reduk af tionden, bereda nödiga medel till prästerskapets underh

Emellertid öfverlämnade konungen denna fråga åt super- intendenten Spegels försorg. Den torde dock ha väckt m stånd eller åtminstone ej ansetts genomförbar. Någon åtgär för dess förverkligande vidtogs åtminstone icke. Ett lämplig tillfälle att höra sig för i församlingarna skulle eljes ha kunnat erbjuda sig för Spegel under hans nyss nämnda visitationsresa, som företogs just vid denna tid. Under denna resa bringas saken dock aldrig på tal, för så vidt protokollen utvisa.

Men det dröjde ej så många år, förrän frågan med mera allvar åter togs upp. Det gotländska prästerskapet ägde med afseende på aflöningen, såsom förut blifvit sagdt, ett betydelse- fullt företräde framför ämbetsbröderna på fastlandet. Vid re- formationen indrogs, som bekant, till staten två tredjedelar af kyrkotionden, den s. k. kronotionden. Prästerskapet på det forna danska Gotland uppbar däremot hela tionden; någon del däraf var nämligen icke indragen till kronan vid tiden för öns förening med Sverige.[2] Och vid denna tid ingick det gotländ- ska prästerskapet till regeringen med begäran, att de privile- gier, som det andliga ståndet på ön dittills njutit, måtte fort- farande förunnas detsamma. Bland dessa privilegier nämndes särskildt tionden. I sin resolution förklarade k. m:t, att hvad prästernas »rätta och välfångna privilegier kunna innehålla och de härtill haft och njutit hafva, det skola och måga de ock härefter till k. m:ts vidare förordning, och så vida det an k. m:ts och kronans märkeliga nackdel och prejudicio ske k okvald njuta och bruka».[3] Samma privilegier hade också

[1] Res. af d. 15 nov. 1680. Domkap:s ark.

[2] Detta framgår med tydlighet af en Gotland gällande förordning af 16.. däri det heter, att tionden »thill presterne och kirckerne bör effter Ordinantz att Vdgiffues», hvaremot icke någon kronotionde omtalas. Förordn. ur Visby Dom- kap:s ark. meddelad i Handl. rör. Skandinav:s hist. d. 30 s. 388.

[3] Res. af d. 16 april 1647. Domkap:s ark.

le följande regenterna blifvit bekräftade. Sådan bekräftelse ıade icke mindre än tre gånger blifvit meddelad af Karl XI.[1] Så hade han i sin resolution på de ansökningar, som öns prästerskap ingifvit till 1682 års riksdag, förklarat, att prästerna »utan men, hinder och intrång måge och skola njuta, hvad tillförene vant och dem af ålder å ämbetes vägnar tilllagdt varit hafver».

Det oaktadt kom konungen under sin reduktionsifver sedermera på andra tankar. Till en 1693 på ön förordnad »jorderef- och skattläggningskommission» uppdrogs att undersöka, med hvad rätt prästerskapet på Gotland åtnjöte hela tionden. Kommissionen, i hvilken äfven öns landshöfding Sacken satt, hörde prästerskapet, som åberopade å ena sidan de kungl. resolutionerna i fråga om Gotlands undantagsställning i detta afseende, å andra sidan ståndets fattigdom, som gjorde, att det utan den dittills åtnjutna tionden komme att sakna nödiga existensmedel. Såväl kommissionen som kammarkollegium, som med anledning af kommissionens yttrande hördes, förklarade — annat kunde man icke vänta under denna tid — att hvad den rättsliga sidan af saken beträffade, intet kunde betaga k. m:t dispositionen öfver kyrkotionden på Gotland lika väl som i det öfriga Sverige. Hvad billighetssynpunkten åter beträffar, fällde kommissionen förbön för prästerna, under åberopande af deras utblottade belägenhet, i följd hvaraf endast ett ringa antal af dem kunde hålla sina söner till studier, under det att prästsönerna i allmänhet måste lära sig handtverk eller öfvertaga bondhemman. Detta betydde emellertid ingenting för kammarkollegium, som förklarade, att äfven i det öfriga landet små och fattiga pastorat kunde finnas, hvarför kollegium fann det betänkligt, att prästerna på Gotland skulle hafva någon förmån framför dem i det egentliga Sverige.[2]

---

[1] Nämligen d. 2 okt. 1675, 15 nov. 1680, 27 okt. 1682.

[2] Landshöfding Sacken hade likväl i af kammarkoll. infordradt utlåtande yttrat: »Hvad mitt betänkande därhos i synnerhet angår, kan jag i sanning betyga, att så vida prästerskapet håller sig efter 1648 års konv. stadga och intet påbörda deras åhörare flera utgifter och pålagor, lära de aldrig kunna subsistera, heller sig och de sina nödtorftigt föda och försörja, om de skulle mista någon del af tionden, utan lära råka i största armod och fattigdom, eftersom största delen af pastoraterna bestå af mycket ringa mantal och tionden dessutom intet så högt importerar, alldenstund

Under tiden upptog öns prästerskap denna fråga i sina besvär vid riksdagen 1693. Man åberopade därvid den svaga sädesväxten på ön, den ofta inträffande missväxten, de små pastoraten, prästers såväl som åhörares fattigdom efter den nyss tilländagångna krigstiden och begärde att få förblifva vid resolutionen af 1682. I sin resolution hänvisade k. m:t endast till att frågan ännu vore under utredning hos kammarkollegium.[1]

Sedan detta ämbetsverk inkommit med sitt utlåtande, förklarade k. m:t följande år, att med tionden på Gotland skulle förfaras på samma sätt som i det öfriga Sverige, nämligen så, att kyrkoherden skulle bekomma en tredjedel och kronan två tredjedelar. Dessutom hade prästerna att erlägga den s. k. bibeltrycktunnan, öfver hvilken de besvärat sig.[2] K. m:ts utslag väckte helt naturligt oro i det klerikala lägret på ön. Prästerskapet afsände sina ombud till Stockholm för att göra underdånig ansökan om att till sitt nödtorftiga uppehälle få behålla hela tionden och fick på sin sida landshöfdingen, som ingick med förbön till k. m:t för prästerskapet, som af honom förklarades omöjligen kunna »subsistera», med mindre det erhölle hela tionden. Det gjorde, att ehuru kammarkollegium afstyrkt prästerskapets ansökan, förklarade k. m:t,[3] att »som prästerskapet i bemälta provins redan långliga tider uppå kungl. resolutioner befinnes hafva åtnjutit hela kyrkotionden, och det tvifvelsutan för den orsaken skull, att det, för pastoraternas ringhet skull därsammastädes, dessutom inte väl hafva befunnits kunna subsistera, vi eljest i alla tillfällen befunnits benägnare att formera det, som till pias causas varit af våra predecessorer förlänt, än detsamma att förminska och förringa», ville k. m:t »af blotta gunst och nåde» låta prästerskapet behålla hela tionden till dess så mycket bättre utkomst. På samma gång gjordes dock det förbehållet — möjligen med tanke på riksdagsbesväret af 1680 — att »ifall allmogen framdeles för deras oförmögenhets skull icke själfva skulle kunna

årsväxten där på landet aldrig är så ymnig som här i Sverige». — Sackens utlåt. af d. 20 juni 1693. Kamm. koll:ii ark., 1693 års expeditioner, bl. »acta ang. kyrkotionden uppå Gotland», s. 881 ff.

[1] Res. af d. 14 nov. 1693. Domkap:s ark.

[2] K. bref t. landshöfding Sacken d. 23 juni d. å. Afskr. i domkap:s ark.

[3] I skrifv. till kammarkollegium och landshöfdingen d. 22 juli 1695. Afskr. i domkap:s ark.

örse kyrkorna med vin- och byggningssäd», så skulle prästerna af kyrkotionden bidraga därtill.

Några dagar förut hade emellertid drottning Kristinas förre ståthållare på Gotland och Öland lagman Cedercrantz, som innehade Roma kungsgård, ingått till regeringen med ett förslag till öns »uppkomst».[1] Däri hade han också, med anledning af prästerskapets nämnda ansökan, berört de kyrkliga förhållandena och föreslagit åtgärder för att, på annat sätt än genom beviljande af de nyss indragna två tredjedelarna af tionden, bereda prästerna nödiga inkomster. Han jämförde därvid de yttre kyrkoförhållandena på vår ö med dem, som voro rådande på Öland. Denna senare ö bestod enligt då gällande jordebok af 1,337 hela mantal, under det att Gotland endast utgjorde 1,246 mantal. Det oaktadt hade den senare ön 91 kyrkor och 43 pastorat, då Öland endast ägde 18 pastorat. Gotland utgjorde sålunda 90 hemman mindre, men ägde 25 pastorat mer än Öland. Det gjorde också, att öns härliga kyrkor ej kunde underhållas så, som »då landet var i sin yppersta flor» utan »stor omkostnad till allmogens försvagande». Den tid vore förestående, då dessa kyrkor skulle komma att alldeles förfalla. Och såväl i afseende på prästernas underhåll som i fråga om kronans inkomster af ön skulle det vara af största nytta, »där som tvenne eller flera af dessa smärsta pastoraterna blefve efter handen sammanlagda». De därigenom lediga prästborden kunde »till gudstjänstens så mycket bättre och ordentligare afvaktande» besättas med kaplaner, som till sitt uppehälle hade att bruka prästborden, och som för öfrigt skulle »förtröstas med successionen uti pastoratet, enär det kommer att blifva ledigt». Då kyrkoherdarne härigenom finge större pastorat skulle de ej vidare »med Eders k. m:ts tillstående rättigheters förminskning» behöfva göra anspråk på »kronotionden». I detta lagman Cedercrantz' förslag framkommer för första gången tanken på att till stor del ersätta kyrkoherdarne med uselt aflönade kaplaner, som under sin väntan på succession i pastoratet hade att gå och önska lifvet af sin närmaste förman för att erhålla tillräckliga existensmedel.

[1] Förslaget är af d. 6 juli 1695. Kopia däraf meddelades 1697 landshöfdingeämbetet. Landskansliets ark.

Detta förslag vann bifall på högsta ort. Utan tvifvel bidrog härtill den omständighet, att prästerskapet ansåg sig gång på gång hafva anledning att inför tronen framföra klagomål öfver sina otillräckliga existensmedel. Jag har nämnt, att ombud 1695 blefvo sända till Stockholm för att på grund häraf söka utverka restitution af den indragna tionden. För detta ändamål ditsändes kyrkoherdarne Judichærus i Stenkyrka och Gruf-verus i Alfva. Under deras vistelse i Stockholm var det Cedercrantz' förslag där framlades. Redan följande år infann sig åter ett ombud för prästerskapet. Anledningen därtill var följande.

Allmogen på Gotland hade betalat en afgift till kronan under namn af rekognition, bestående af några kappar säd, som hvarje hemman årligen erlade såsom en slags ersättning för den »kronotionde», som prästerskapet uppburit. Denna afgift hade uppkommit under den tid, ön var anslagen till underhåll åt arfprinsen Karl Gustaf, sedermera konung Karl X Gustaf. Då Karl XI 1694 indrog tionden förklarade han på samma gång, att allmogen skulle vara fri för den s. k. rekognitionen. När så följande år prästerskapet återfick hela tionden, gjorde kammarkollegium hos k. m:t förfrågan, huruvida icke denna afgift hädanefter skulle erläggas af prästerskapet samt de vanliga s. k. afkortningarna afdragas »kronotionden», innan den lämnades till prästerskapets disposition. K. m:ts svar innehöll, att såväl allmogen som prästerskapet skulle vara befriade från rekognitionen, emedan ingenderas villkor tilläte dem att utgifva sådan. Däremot skulle »bibeltrycks- och probstetunnan med andra vanliga afkortningar utur kyrkoherbärgen först afdragas, innan prästerskapet tionden få åtnjuta».[1]

I en resolution följande år på superintendenten Kolmodins memorial hade k. m:t därjämte förklarat, att som Visby stadskyrka vore mycket förfallen, skulle domkyrkotunna erläggas af prästerna; därjämte hade de äfven att betala barnhusmedel — utgick till barnhuset i Stockholm — samt vin- och byggningssäd, hvaremot de skulle befrias från öfriga afkortningar såsom vederlag, damspann och prostetunna.[2] På

[1] Skrifv. t. kammarkoll. d. 11 aug. 1695. Afskr. i domkap:s ark.

[2] Res. d. 31 jan. 1696. Domkap:s ark.

grund af dessa kungl. resolutioner afdrogos från kyrkotionden bibeltrycktunnan, som utgått redan innan tionden reducerats, domkyrkotunnan, barnhusmedlen samt vin- och byggningssäd till församlingskyrkan.

Dessa afkortningar utgjorde en afsevärd förminskning i tionden. Åter sändes fördenskull ett ombud, den förut nämnde Grufverus till Stockholm för att andraga prästerskapets nöd och söka befrielse från dessa afgifter. Det var år 1696. När Grufverus, för att känna sig för, för egen del sökte sådan befrielse, förklarade emellertid k. m:t, att »såsom afkortningarna i tionden till sådana tarfvor äro anslagna, att de intet kunna eftergifvas, med mindre k. m:t skulle sig antaga att ersätta desamma af dess egna medel, alltså stå prästerskapet på Gotland uti sådan begäran för ingen del att villfaras, varandes dem redan en stor nåd vederfaren, i det k. m:t förlänt dem af nåder dess tillkomna andel i tionden».[1]

I detta sammanhang må redogöras för, huru frågan om afkortningarna slutligen afgjordes. Prästerna inkommo genom sina fullmäktige vid riksdagen 1697 åter med sina »desiderier». I resolutionen på dessa förklarade k. m:t, att han vore benägen låta dem njuta och behålla sina välfångna rättigheter och inkomster och särskildt hela tionden i enlighet med resolutionen d. 22 juli 1695. Däremot åberopas hvarken resolutionen d. 11 aug. sistnämnda år eller den af d. 31 jan. 1696, i hvilka förbehåll gjordes med afseende på afkortningarna.[2]

Med anledning häraf ansåg sig prästerskapet fritaget från gäldande af dessa afgifter och ingick kort därefter till k. m:t med framställning härom. Med anledning däraf förklarade Karl XII från sitt läger i Rawitsch i Posen, sedan landshöfdingeämbetet och kammarkollegium blifvit hörda, att då 1697 års resolution ej gjorde något förbehåll med afseende på domkyrkotunnan, barnhusmedlen samt vin- och byggningssäd och landshöfdingen gifvit vid handen, att inga sådana afkortningar förr varit vanliga på ön, samt att domkyrkan väl kunde bestå utan prästerskapets bidrag, och att afgiften till barnhuset »litet

---

[1] Domkap:s akter, V, s. 281.

[2] Resol. d. 22 dec. 1697. Domkap:s ark.

eller intet lärer inbringa», så ville han hafva prästerskapet från dessa afkortningar befriadt.[1] Därmed hade det gotländska prästerskapet fått sina önskningar i detta afseende uppfyllda.

Men dessförinnan gjorde det förnyade klagomål, som framburits af Grufverus 1696 öfver prästerskapets nöd, att regeringen med så mycket större intresse omfattade Cedercrantz' förslag om pastoratssammanslagning, som detta ansågs innebära ett medel att förbättra prästerskapets ekonomiska villkor. När prästerskapets ombud vid detta tillfälle uppvaktade grefve Piper angående afkortningarna, förklarade denne, att »emedan uppå Gotland äro så små pastorater och pastores med fattigdom måst draga sig fram, så vill k. m:t öfverlägga med landshöfdingen och biskopen där i orten, att pastoraterna må blifva sammanlagda efter handen, som de afgå. Och då kan pastor sittia i bättre behåll, och det andra pastoratets ägor kan kaplan åtnjuta, och då hafver pastor så mycket bättre makt honom att löna, emedan han åtnjuter bägge pastoraterna, och ändå ingen kyrka, så framt åhörarne mäktiga äro den att underhålla, ödeläggias».[2]

Cedercrantz' förslag öfverlämnades nu också till kammarkollegium och kommunicerades af detta 1697 med landshöfding Sacken, hvilken åter tog sig an prästerskapets sak. Han satte sig nämligen i förbindelse med domkapitlet, i det han önskade prästerskapets yttrande öfver förslaget. Han ville särskildt veta, hvilka pastorer som önskade, att den gamla indelningen skulle bibehållas under förutsättning, att de finge behålla »kronotionden», och hvilka som ansågo sig mera betjänta af att pastoraten förenades, två eller tre tillsammans, och att nämnda tionde indrogs. Hvad det tilltänkta ödeläggandet af en del kyrkor beträffar, öfverlämnade han till domkapitlets och prästerskapets särskilda betänkande, »om de finna sådant med vår kristeliga tro enigt och anständigt, och huruvida det kan vara för den gemene man uppbyggeligt, som dessutom, Gud bättre, mycken kallsinnighet och ringa allvar

[1] Res. d. 13 jan. 1705 t. kammarkoll. Afskr. i domkap:s ark. Jfr kammarkoll. skrifv. t. landshöfdingeämb. d. 15 febr. 1705. Landskansl. ark.

[2] Se Grufverus' redogörelse för sin beskickning. Visby domkap:s akter, Tom V, s. 271 ff.

uti deras kristendom och gudsfruktan visa, särdeles när de alla predikodagar uti alla kyrkor för oumgängeliga orsaker skull (icke) kunna få predikningar och skola en fjärdedel mer och mindre väg resa till kyrkan. Men jag för min person håller det för en stor synd och ett tecken till ringa kristendom, helst kyrkorna utan ett långvarigt krig och landets ödeläggelse kunna här på landet blifva vid makt».

Landshöfdingen hade kort förut ingått till regeringen med förmälan om det dåliga skick, hvari stiftets kyrkor i allmänhet befunno sig, i det att de icke af socknemännen kunde på behörigt sätt underhållas. På hans begäran beviljade därföre regeringen — det var Karl XII:s förmyndarestyrelse — att Gotland skulle befrias från främmande kollekter — ett stadgande, som sedermera vid flera tillfällen blifvit bekräftadt och ännu är i gällande kraft. I stället skulle för stiftets eget behof trenne årliga kollekter upptagas i samtliga kyrkor på ön, att därigenom medel skulle erhållas till de mest bristfälliga kyrkornas iståndsättande. Denna omständighet åberopar landshöfdingen i sin skrifvelse till domkapitlet. Man borde sålunda ej behöfva befara att af brist på underhåll nödgas ödelägga en del kyrkor.[1]

Landshöfdingens skrifvelse behandlades, då på hösten 1697 prästerskapet var samladt till prästmöte. Då frågan om lämpligheten af pastoratens sammanslagning framställdes, svarade de församlade, att »de äro förnöjda med det, k. m:t allernådigts hafver behagat resolvera, och sköta intet vidare om Hr Cedercrantz' förslag».[2] Därmed afvisade prästerskapet utan vidare hvarje tanke på en sammanslagning, sådan den af lagmannen blifvit föreslagen.[3]

---

[1] K. br. t. domkap. d. 20 apr. 1697. Sackens skrifv. t. domk. d. 22 juli och 14 sept. 1697. Domkap:s ark.

[2] Domkap:s prot. d. 15 sept. 1697.

[3] Cedercrantz' förslag tyckes dock på vissa håll bland prästerna vunnit bifall. Den förut nämnda kyrkoherden Nicolaus Judichærus i Stenkyrka, som 1695 var prästerskapets ombud i Stockholm, berättar nämligen, på tal om denna sak, att »emedan landshöfdingen och Cedercrantz voro ovänner och största delen af prästerskapet voro goda Cedercrantziani, så blef förslaget sändt ut kring stiftet med befallning, att hvar och en skulle skrifva sin mening därom». Huruvida denna uppgift är riktig kan dock sättas i fråga, då det icke var Cedercrantz, utan lands-

Något utlåtande från landshöfdingeämbetet till kammarkollegium i frågan har jag ej kunnat finna å landskansliet. I hvilken riktning svaret gått, framgår dock af en anteckning på kammarkollegii skrifvelse, som förvaras bland landshöfdingeämbetets handlingar. Det heter: »Svarat den 22 okt. 169? och förklarat mig öfver lagman Cedercrantz' ogrundade förslag och angifningar.» Från detta håll vann förslaget sålunda ej heller något understöd, och därmed tystnar frågan för den gången.

Men det dröjde ej så länge, förrän ett nytt förslag till stiftets omreglering, om också i annan stil, förelåg.

Mot slutet af Karl XI:s regering hade här liksom i det öfriga Sverige en del fasta kaplanstjänster inrättats. Landshöfding Sacken hade på prästerskapets ansökan lofvat att rekommendera dess begäran om understöd från statens sida för upprättande af några kaplansbeställningar i de arbetsammaste pastoraten. Superintendenten Kolmodin upptog samma sak i ett till k. m:t inlämnadt memorial. Han framhöll, hurusom kyrkoherdarne ensamma hade att bestrida gudstjänsten och ungdomens undervisning och förhör i sina af två à tre församlingar bestående pastorat, hvartill i synnerhet under den mörka årstiden dagarne ej räckte till. K. m:t medgaf,[1] att i de pastorat, som bestodo af tre församlingar, samt i superintendentens prebendepastorat Lärbro kaplaner skulle få tillsättas, och genom kungl. bref d. 10 april 1693[2] försågos de nyinrättade tjänsterna med boställen af kronohemman, som af landshöfdingen blifvit föreslagna för ändamålet. I samma k. bref föreskrefs, att kaplansboställena skulle af församlingarna underhållas.[3] Någon lön af församlingarna hade kaplanerna icke att påräkna.

höfdingen, som, såsom nyss blifvit nämndt, lät höra prästerna i frågan. Dessutom är det troligare att prästerskapet stått på landshöfdingens sida, då det just var honom man hade mest att tacka för återställandet af den indragna kronotionden. Möjligen innehåller anteckningen ett skriffel. Uppgiften finnes i ett band innehållande div. anteckningar af Judichærus, Visby domkap:s ark.

[1] K. res. d. 23 dec. 1692.

[2] Domkap:s ark.

[3] Denna bestämmelse har blifvit bekräftad genom k. bref d. 6 okt. 1752, enl. hvilket det åligger allmogen på Gotland att bygga och underhålla kaplansborden, och är ännu gällande.

Öfver sagda byggnadsskyldighet besvärade sig emellertid den gotländska allmogen vid riksdagen 1723,[1] på grund hvaraf landshöfding Psilander på ön anbefalldes att afgifva underdånig berättelse angående kaplansgårdarnas bebyggande och underhåll. Med anledning häraf ingick han till domkapitlet och begärde dess utlåtande, huruvida prästerskapet icke hellre skulle se, att kaplanstjänsterna indrogos, och att kyrkoherdarna i de pastorat, där tvänne präster funnos, i stället hade rätt att åt sig antaga hjälppräster. Han afsåg sålunda en återgång till de gamla förhållandena, innan ännu fasta kaplansbeställningar inrättats.[2] Såsom skäl till en sådan förändring anförde han, att »när detta noga öfverväges, lärer ofelbart finnas, att det icke allenast blifver allmogen en större lisa, utan ock för det vörd. prästerskapet mycket nyttigare, helst emedan vid sådana nu varande kapellanslägenheter en prästman nästan omöjligen utkomma kan, utan största armod och fattigdom därvid utstå måste, så att större delen af kapellanerna härtills varit alldeles oförmögna sina boställen tillbörligen att häfda och därföre skatta». Domkapitlet hörde prästerskapet och afgaf därefter det svar till landshöfdingen, att »kapellansborden äro omisteliga».[3] Stiftet fick också behålla sina kaplansbeställningar.

Under den följande delen af 1700-talet hafva, för så vidt jag funnit, ej några nya förslag till prästbeställningarnas på Gotland reglering framkommit. Däremot fördes mycket vidlyftiga förhandlingar härom under den förra hälften af 1800-talet.

Frågan väcktes först i sammanhang med en af allmogen önskad reglering af prästrättigheterna på ön. Dessa hade utgjort en ständigt återkommande tvistepunkt mellan prästerskapet och allmogen alltifrån upprättandet af den konvention, hvarpå dessa rättigheter voro grundade. Den är af den 20 sept. 1648. Denna hade sålunda tillkommit strax efter Gotlands återförening med Sverige. Anledningen därtill var, att

---

[1] Allmogens i Gotl:s norra härad besvär 1723 § 6. Riksark.

[2] Något liknande — en föga tilltalande åtgärd — finna vi i det af prästlöneregleringskommittén nu framlagda förslaget.

[3] Domkap:s prot. d. 17 febr. 1726.

mellan prästerskapet och allmogen på ön »någon irring o[...] oreda en rum tid hafver sväfvat», på grund hvaraf regering[...] uppdrog åt en kommission, bestående af förre landshöfding[...] på ön riksrådet Åke Hansson Ulfsparre, landshöfdingen Gust[...] Banér och kungl. sekreteraren Daniel Behm, att »rannsaka, in[...] taga och således släta och bilägga» de uppkomna stridighe[...] terna, så att »hvart sånd behåller sin skäliga rätt och rättig[...] het, och därhos hvar vet sin plikt och skyldighet». Efter at[...] hafva hört båda parterna framlade kommissionen den från bägge hållen gillade och underskrifna konventionsstadgan, där prästerskapets rättigheter noga bestämdes. Denna stadga blef följande år af k. m:t stadfäst.[1]

Äfven sedan den kungl. förordningen af den 8 febr. 1681, som ordnade prästrättigheterna i riket, tillkommit, förblef den för allmogen mindre fördelaktiga konventionen af 1648 fortfarande gällande på Gotland enligt en hel mängd under följande tider utkomna k. resolutioner.[2] Prästerna å sin sida höllo fast vid de lagliga rättigheter, de af ålder åtnjutit. Men allmogen sökte blifva fri från sina förpliktelser genom att före prästval träffa öfverenskommelser med en blifvande pastor angående pastoralierna, i det att formliga kontrakt uppgjordes.[3] Det är lätt att inse, att sådant skulle leda till allehanda oskick och trakasserier. Regeringen sökte råda bot på de tvister, som med anledning häraf uppkommo, genom att uppmana till »tiondesättningar» d. v. s. att göra tionden oberoende af årsväxten och i stället fixera den till bestämdt belopp per mantal. Men man lyckades dock föga att bringa frivilliga öfverenskommelser mellan pastor och församling till stånd.

Emellertid androgo ett par till ön öfverflyttade fastländingar, som förskaffat sig fullmakt af en del Gotlands allmoge,

[1] Stadgan i domkap:s ark. (Visby stifts privilegier). Stadf. genom k. res. på prästerskapets på Gotland besvär d. 3 apr. 1649, § 3. — Stadgan stadfästes ånyo d. 30 okt. 1747, hvarefter den för allmänt bekantgörande genom tryck publicerades. Finnes äfv. hos Modée, 3 s. 2441.

[2] Så d. 13 juli 1731, 30 okt. 1747, 6 okt. 1752, 5 juni 1798.

[3] Domkap. klagar i en skrifv. af d. 17 mars 1812 öfver »det allt mer öfverhandtagande missbruk af allmogens valrättighet, hvarvid föga annorlunda än offentligen och öppet erbjudas och bestämmas de löningsvillkor, utan hvilkas antagande en föreslagen prästman icke må göra sig förhoppning om befordran». Domkap:s brefbok.

d. 29 nov. 1811 hos k. m:t klagomål öfver de såväl med afseende på beloppet som med hänsyn till sättet för deras utgörande tryckande prästrättigheterna. De anhöllo, under skarpa anmärkningar mot prästerskapet, att då de gjorda försöken till vänlig öfverenskommelse aflupit fruktlöst, k. m:t måtte utfärda en förklaring öfver den af öns prästerskap till stöd för dess anspråk åberopade 1648 års konventionsstadga. Med anledning häraf anbefalldes såväl konungens befallningshafvande som domkapitlet att inkomma med utlåtande. Prästerskapet, som hördes af domkapitlet, fick därvid tillfälle att tillbakavisa de orättvisa beskyllningar mot stiftets präster, som innehöllos i klagoskriften.[1]

Både konungens befallningshafvande och domkapitlet förklarade, att under nu rådande förhållanden prästrättigheterna icke skäligen kunde nedsättas under det belopp, som prästerskapet i sina anbud till församlingarna medgifvit. Därjämte framkastade dessa myndigheter åter tanken på pastoratens reducerande till antalet. Det heter i domkapitlets skrifvelse:[2] »Skulle däremot genom Ed. k. m:ts nådiga bemedling eller allmogens frivilliga begifvande pastoraterna successive vid kyrkoherdarnes afgång sammanslås till hälften mindre antal och valrättigheten afskaffas, så skulle nuvarande löningsfonder icke allenast till allmogens än större lindring och med bibehållande af då blifvande pastorers anständiga bärgning kunna ytterligare nedsättas, utan äfven medgifva utvägar till uppfostrings- och läroverkets upphjälpande och förbättring härstädes, i hvilket högst viktiga afseende detta stift alltid varit och ännu är mera vanlottadt än öfriga stiften i riket, och därjämte utestängas de fördärfliga missbruk vid pastorers tillsättande, som så länge motarbetat både yttre sedlighet och inre moralitet bland allmogen och i trots af alla lagar och författningar förr eller senare skall nedsänka ej mindre áröståndet än själfva läran till yttersta vanmakt och förakt». Det är nu sålunda domkapitlet, som åter väcker den gamla frågan om inskränkning af antalet pastorat för att därigenom möj-

[1] Prästerskapets förklaring af d. 23 febr. 1812 finnes i domkap:s brefbok.
[2] Af d. 17 mars 1812. Domkap:s ark.

liggöra den af allmogen påyrkade nedsättningen i pastoralierna och sålunda få slut på de för prästernas ekonomiska ställning och anseende så bedröfliga kontrakten. Det är från biskop Gardells ämbetstid detta uttalande af domkapitlet härstammar.

Landshöfdingeämbetet framhöll, att allmogen utan fog klagat öfver påstådda lidanden vid prästrättigheternas utgörande, och att prästerskapet ej varit obenäget till billiga öfverenskommelser, utan tvärt om med uppoffring af flera lagliga inkomster önskat en bestämd tiondesättning. Äfven i detta utlåtande framhölls nödvändigheten af, att de många små pastoraten och de öfverflödigt talrika kyrkorna måtte till ett efter behofvet mera lämpadt antal inskränkas.

Regeringen upptog tanken. Med ogillande af allmogens klagomål uppdrog nämligen k. m:t åt landshöfdingeämbetet att med biträde af domkapitlet söka bilägga alla stridigheter mellan prästerskap och församlingar och att söka åvägabringa billiga öfverenskommelser. För detta ändamål skulle en kommission tillsättas, sammansatt af prästerskapets och allmogens valda deputerade, som skulle sammanträda under ledning af landshöfdingen och i närvaro af någon domkapitlets medlem.[1]

I samma skrifvelse erhöllo de förut nämnda myndigheterna tillstånd att afgifva förslag till »den jämkning och sammanslående af pastoraten på Gotland», hvarom hemställan blifvit gjord. Den nyss utnämnde landshöfdingen Aschling uppgjorde med anledning däraf ett detaljeradt förslag[2] i denna riktning, hvilket gick därpå ut, att antalet pastorat skulle reduceras från 43 till 24. I alla de sammanslagna pastoraten skulle tillsättas pastor och kaplan, hvadan prästernas antal icke komme att väsentligen förminskas. I sak blef det sålunda endast att förändra en del kyrkoherdebeställningar till kaplanier. Kaplanen skulle ej uppbära någon lön, utan hade endast att till sitt uppehälle bruka ett förutvarande pastorsboställe. Gudstjänst skulle blott hållas i *en* af hvarje förutvarande pastorats tvenne kyrkor. Härigenom skulle duplikation undvikas,

[1] K. skrifv. t. landshöfdingeämb. och domkap. d. 23 juni 1813. Domkap:s ark.

[2] Af d. 26 juli 1813.

och gudstjänsten skulle sålunda öfverallt kunna hållas å i kyrkolagen stadgad tid. Det behof af större utrymme, som kunde uppstå i en del kyrkor, när tvänne församlingar voro dit hänvisade, borde kunna tillgodoses genom tillbyggnad af läktare. Anmärkas bör, att i förslaget var iakttaget, att endast helt pastorat förenades med annat. Det var sålunda icke fråga om att skilja de församlingar, af hvilka ett pastorat förut bestod, för att sedan förena dem med olika pastorat.[1] Endast *ett* undantag härifrån förekom, i det att Sjonhem tillagts Dalhem och det förras annex Viklau förenats med Vänge.[2]

Prästerskapet sammankallades af domkapitlet till stiftsstaden dels för att välja ombud vid de blifvande öfverläggningarna, dels för att sins emellan rådgöra angående landshöfdingens förslag. Domkapitlet betonade, att man borde tillse, att om förslaget ginge igenom, de obefordrade prästerna ej blefve allt för hårdt lidande.[3]

De beramade sammanträdena af prästerskapets och allmogens ombud höllos i september 1813. Till någon enhet i frågan om tiondesättning kunde man därvid icke komma, Hvad förslaget om pastoratens sammanslående beträffar, yttrade sig prästerna liksom en del af allmogens ombud däremot. Sammanträdena blefvo sålunda fruktlösa, och frågorna hänskötos till afgörande vid sockenstämmor mellan kyrkoherdarne och deras pastoratsbor i de särskilda församlingarna. Vid dessa stämmor behandlades förutom frågan om tiondesättning och om ändring af sättet för prästval äfven den ifrågasatta pastoratssammanslagningen. De flesta stämmorna uttalade sig för en sådan sammanslagning, dock under uttryckligt villkor, dels att alla kyrkor bibehöllos till alternativ gudstjänst, dels att tiondebeloppet betydligt reducerades, dels slutligen att det gamla valsättet, med frihet för församlingarna att välja pastor, bibehölles.

---

[1] Ett sådant tillvägagångssätt, som den nu arbetande löneregleringskommittén i detta afseende tillåtit sig i fråga om Visby stift, måste anses mindre tillrådligt.

[2] Aschlings förslag i domkap:s ark.

[3] För detta kraf synes sagda löneregleringskommitté hafva saknat rätt öppen blick.

Under tiden hade biskop Gardell, under hvars ordförandeskap, såsom förut blifvit nämndt, domkapitlet framställt förslaget om sammanslagning, aflidit och fått till efterträdare biskop Eberstein. Domkapitlet intog under sin nya ledning en annan ståndpunkt i frågan, en ståndpunkt, som det sedermera alltjämt bibehållit. Det yttrade, när det inkom med utlåtande i saken,[1] att sammanslagningen rönt »så många och stora svårigheter, att konsistorium nu måste anse den omöjlig att verkställa». Ty utom det att prästerskapet enhälligt yttrat sig däremot på skäl, hvilkas giltighet domkapitlet måste erkänna, hade såväl landshöfdingen som allmogen, då pluralitet för saken från detta senare håll slutligen vunnits, därvid fäst sådana villkor, som icke skäligen kunde realiseras. Så fordrades, att alla kyrkor till alternativ gudstjänst skulle bibehållas, och allmogen särskildt hade yrkat, att tionden skulle nedsättas till ett allt för ringa belopp, och att det gamla valsättet skulle bibehållas, hvars afskaffande varit ett hufvudvillkor för sammanslagningen. Föjden skulle bli, att antingen måste prästnumerären reduceras till hälften med en tredjedel af de gamla inkomsterna, men med lika vidsträckta och nästan lika mångfaldiga ämbetsskyldigheter, eller ock skulle antalet bibehållas, men hälften förvandlas till kaplaner utan all lön af församlingarna och till sitt uppehälle endast hänvisade till de lediga prästbolen och det underhåll, som kyrkoherdarne förmådde meddela af de dem förunnade, till en tredjedel af de nuvarande reducerade, löneförmånerna. Vidare anmärktes, att icke ens tiondedelen af öns kyrkor kunde till gudstjänst rymma två, ännu mindre tre församlingar utan betydlig utvidgning, något som vore en omöjlighet, om alla kyrkor skulle bibehållas. I följd häraf blefve intet annat öfrigt än »att tillåta eller med tystnad öfverse en alltmer förminskad kyrkogång bland allmogen». På alla dessa skäl afstyrkte domkapitlet sammanslagningen. — Landshöfdingeämbetet åter vidhöll sitt förslag.

Nu uppträdde ett nytt ombud för öns allmoge i assessor Dubbe. Sedan han på begäran erhållit del af handlingarna i målet, anhöll han, med åberopande af att Karl XI »af blotta

[1] D. 27 juli 1814. Domkap:s ark.

gunst och nåde»[1] beviljat de gotländske prästerna hela tionden, äfven kronotionden, att k. m:t skulle anbefalla en ordentlig tiondesättning rörande denna kronotionde, hvarvid prästerskapet ej ägde någon talan. Därefter ankomme det på k. m:ts nåd, huruvida prästerna fortfarande skulle till sitt uppehälle få behålla denna del af kyrkotionden. Tillika önskade han, att konventionsstadgan skulle upphäfvas, och att pastoraternas antal skulle förminskas till hälften, samt att tionden skulle bestämmas till hälften af hvad prästerna fordrat, hvarigenom de ändock efter sammanslagningen komme att erhålla, hvad de begärt.

K. m:ts utslag föll den 10 maj 1815. På grund af de svårigheter, som pastoratens sammanslagning mött, och enär prästerskapets rättigheter voro grundade på författningar, som noga måste pröfvas, innan någon förändring i dem kunde vidtagas, anbefalldes biskop Eberstein att, såsom han själf begärt, söka åvägabringa enskilda frivilliga öfverenskommelser mellan prästerskapet och församlingarna.

Så skedde följande år. Men äfven dessa försök aflöpte utan resultat. Biskopen inberättade nämligen, att de anbud, som af allmogen framställts, varit sådana, att de ej varit förenliga med prästerskapets bestånd, hvarför de ej kunnat antagas. På grund häraf inställdes alla vidare extra försök till öfverenskommelser.

Därmed nedlades för tillfället den invecklade frågan. Den kom dock icke så länge att hvila. Anledning därtill gaf en 1817 samtidigt inträffad ledighet i Vall och Stenkumla till hvarandra stötande pastorat. Aschlings efterträdare landshöfding Cederström anmälde förhållandet för k. m:t och anhöll, att vidare åtgärder för pastoratens återbesättande måtte få anstå, till dess församlingarna hunnit höras i fråga om väckt förslag att sammanslå de båda pastoraten. Detta beviljades.[2] Församlingarna biträdde förslaget om sammanslagning på vissa

---

[1] Detta uttryck har man sedermera ofta fäst sig vid och har däraf velat draga den slutsatsen, att prästerskapet såsom någon sig tillkommande laglig *rätt* ej skulle kunna göra anspråk på »kronotionden». Från andra hållet har åter — och detta med rätta — anmärkts, att detta uttryck, tillhörande tidens kurialstil, ingalunda vore ett sådant bevis, som man däri velat se.

[2] K. bref t. landsh. o. bisk. d. 4 juni 1817. Domkap:s ark.

villkor. Särskildt fordrade de en betydlig nedsättning i tiondebeloppet.

Förslaget gick därpå ut, att kyrkoherden, som skulle vara bosatt i Vall, skulle till sitt biträde hafva en adjunkt i Stenkumla. Gudstjänsten skulle i de 5 till det nya pastoratet hörande församlingskyrkorna bestridas i den ordning, att gudstjänst förrättades hvarje söndag i Stenkumla samt i hvar och en af de fyra andra församlingarna, Vall, Hogrän, Träkumla och Vesterhejde, hvarannan söndag. Kyrkoherdens lön skulle bestämmas till 300 tunnor spannmål och adjunktens till 40 tunnor jämte fritt underhåll hos pastor eller ersättning därför. Af det möjligen blifvande öfverskottet af tionden skulle barnundervisningen bestridas.

Landshöfdingeämbetet begärde fastställelse på detta förslag, hvaremot biskop och domkapitel protesterade däremot, framhållande, att endast räntegifvarne skulle vinna, under det att prästerskapet komme att betydligt förlora, samt att religion och seder genom den föreslagna inskränkningen i gudstjänster kunde komma att lida. En del af stiftets yngre prästmän protesterade äfven mot sammanslagningen. Sedan såväl prästeståndet som kammarkollegium blifvit hörda, förklarade k. m:t genom skrifvelse till domkapitlet, att som sammanslagningen blifvit begärd på villkor, som af k. m:t ej kunde godkännas, så komme de ifrågavarande pastoraten att såsom hittills förblifva skilda.[1]

Under det att dessa förhandlingar pågingo och i sammanhang med dem upptogs frågan åter i hela dess vidd. Den gotländske allmogens fullmäktige vid riksdagen 1817—18 begärde nämligen, att vid inträffande ledigheter de mindre pastoraterna på ön måtte sammanslås och 1648 års konventionsstadga upphäfvas. Därjämte borde en bestämd del af »kronotionden», som prästerna ensamma uppburit, anslås till kyrkornas underhåll.

Med afseende på pastoratens sammanslagning påyrkades af samme fullmäktige vid riksdagen i en senare skrifvelse till k. m:t fastställelse af landshöfding Aschlings förutnämnda för-

[1] K. skrifv. t. domk. d. 15 mars 1821. Domkap:s ark.

slag. De kaplaner, som tillsattes i de förutvarande kyrkoherdarnes ställe, skulle i lön erhålla de 19 ledigblifne kyrkoherdeboställena, hvilka rundligen borde kunna föda sin man. Därjämte borde de erhålla utsikt till succession i pastoratet. Här återkommer denna föga tilltalande tanke. Vidare påyrkade fullmäktige befrielse från prästboställenas byggande och underhåll.

Kammarkollegium, som fick i uppdrag att utreda frågan om det gotländska prästerskapets aflöning, framhöll i yttrande af den 21 mars 1821, att sagda prästerskap af ålder åtnjutit hela sädestionden, en rättighet som blifvit det bekräftadt vid öns återförening med Sverige, och som sedermera, 1695, af gunst och nåd blifvit prästerna fortfarande beviljad på grund af pastoratens ringhet. Kollegium ansåg därföre, att någon rubbning härutinnan ej kunde ifrågakomma, så länge orsaken till den beviljade förmånen, pastoratens ringhet, ännu fortfor. Hvad åter beträffade de på konventionsstadgan 1648 grundade rättigheterna, kunde ej heller med afseende på dem någon förändring företagas annat än på grundvalen af frivillig öfverenskommelse. I fråga om sammanslagningen ansåg kollegium en sådan visserligen påkallad af förhållandena på Gotland, såsom ägnad att undanrödja de mellan åhörare och lärare uppkomna tvisterna, under det att intet vore af en sådan åtgärd att befara med afseende på »religionens helgd och folkets seder», dock under förutsättning af den omsorgsfulla behandling, som förslagets förverkligande påkallade. Emellertid afstyrkte kollegium föreningen af Vall och Stenkumla — mot hvilken förening i och för sig ingenting vore att anmärka — på den grund, att i förslaget icke beaktats kronans rätt till den af Karl XI en gång »af gunst och nåd» förlänade »kronotionden». I den förut nämnda resolutionen angående förening af Vall och Stenkumla förklarade k. m:t, att han framdeles ville taga öfriga i samband med en allmän sammanslagning af pastoraten på Gotland stående frågor i öfvervägande.

Sålunda fortsattes förhandlingarna angående denna sak. Konungens befallningshafvande och domkapitlet anbefalldes[1] att söka åvägabringa frivilliga öfverenskommelser inom för-

[1] D. 16 april 1823. Domkap:s ark.

samlingarna. Dessa försök slogo dock icke vidare väl ut, i det att man endast i några enskilda pastorat och församlingar lyckades att bringa sådana öfverenskommelser till stånd.

Konungens befallningshafvande ingick till regeringen med berättelse om, hvad i saken åtgjorts. Först redogjordes för de fåfänga försöken att komma till något lyckligt resultat med afseende på tiondesättningen. Tiondegifvarne och tiondetagarne kunde icke enas. Härefter erinras om församlingarnas ringa omfattning och den obetydliga folkmängden på landsbygden, enligt senaste mantalslängd endast 33,198 personer, hvadan i medeltal endast 749 själar belöpte sig på hvarje pastorat. Vidare påpekade landshöfdingeämbetet, att från detta missförhållande vore oskiljaktigt det bedröfliga bruk, som gjordes af före valen ingångna kontrakt, hvilka hade med sig, att »prästerna så i moraliskt som ekonomiskt hänseende bringas i elände och utgöra föremål för allmänhetens förakt». Ville man undvika sådana missbruk, måste en allmän reglering af pastoraten företagas, »hvarigenom å ena sidan det för Gotlands arealvidd behöfliga antal prästgäll bestämmes, prästerna tilldelas så god utkomst, att de kunna värdigt bestrida deras viktiga befattning och genom välgörenhet förvärfva allmänhetens kärlek och förtroende, samt å den andra sidan hemmansägarne erhålla lindring i deras nuvarande afgifter till prästerna, till något nära likhet med hvad deras medundersåtare i andra rikets provinser erlägga».

För att icke en sådan allmän reglering skulle motverkas, afstyrktes kunglig fastställelse på de få öfverenskommelser, som blifvit träffade mellan vederbörande församlingar och prästerskap. — Därpå vidröras utsikterna till åvägabringandet af en reglering. För den sakens skull redogöres för prästernas rättigheter på ön. 1648 års konventionsstadga ansåg landshöfdingeämbetet endast kunna ändras genom frivillig öfverenskommelse mellan dem, den gällde, ej genom kunglig myndighet. Men i denna vore ej de två tredjedelarne af kyrkotionden inbegripen.[1] Denna tionde hade visserligen 1695 af kunglig nåd tillerkänts prästerna på grund af pastoratens ringhet och sedermera genom kungliga resolutioner, som utfärdats

[1] Att detta är en förtydning af konventionsstadgans innehåll är uppenbart.

under gångna tider till och med år 1800, fortfarande beviljats, men hvarje gång endast *för den regerande konungens lifstid*. Däremot hade den dåvarande konungen, Karl Johan, ej tillförsäkrat, landshöfdingeämbetet veterligt, Gotlands prästerskap denna förmån.

Häri såg landshöfdingeämbetet medlet till åvägabringande af en önskad reglering. Man skulle sätta tumskruf på prästerskapet. För det ändamålet skulle ett alternativt förslag föreläggas det, »hvarigenom alla svårigheter troligen försvinna», tillägges det. Landshöfdingen tillhandagick med stilisering af den dubbelfråga, som skulle ställas till prästerna. Den lydde: »Viljen I åtnjuta, hvad eder utan särskild förläning tillkommer såväl i stöd af 1648 års konvention som 1681 års förordning, hvilka icke utan edert frivilliga begifvande kunna rubbas, så indrages till kronan de eder hittills särskildt förlänta två tredjedelarna af spannmålstionden, eller viljen I vara bibehållna vid dessa två tredjedelar af spannmålstionden — — — emot det I medgifven de förändringar, hvilka kunna pröfvas lämpliga i de af edra löningsvillkor, hvartill I ären berättigade såväl i kraft af 1648 års konvention som 1681 års förordning».

Landshöfdingeämbetet menade sig med visshet kunna förutse, att prästerna skulle komma att välja det senare alternativet. Därefter skulle en kommitté bestående af vissa ombud för allmogen och lika många för prästerskapet, under ordförandeskap af en af konungen utsedd person, hafva att uppgöra förslag till ny pastoratsindelning. Därvid borde tillses, att prästgällen komme att bestå af ungefär lika många mantal, omkring 50. Enär ön utgjorde i rundt tal 1,050 mantal, framgår däraf, utan att det bestämdt säges, att ämbetet tänkte sig ungefär 21 pastorat i stället för de förutvarande 43.

Vidare föreslogs 3 olika lönegrader för kyrkoherdarne à resp. 350, 300 och 200 tunnor spannmål, kaplan skulle hafva att uppbära, jämte det att han erhölle boställe, 50 tunnor och adjunkt 30 tunnor samt fritt underhåll hos pastor. De olika lönegraderna för kyrkoherdarne skulle ej vara bundna vid vissa pastorat, utan skulle tilldelas af domkapitlet efter meriter, ålder etc., så att en pastor utan att söka transport skulle kunna bekomma lön i en högre grad. Härigenom skulle enligt ämbe-

tets åsikt »ömsesidig tillgifvenhet emellan en pastor och dess församling» befordras.[1]

I en samtidig skrifvelse framlade domkapitlet ett nytt förslag, genom hvilket, »utan någon rubbning i kyrkans och pastoratens antal», skulle vinnas såväl »en icke obetydlig lindring för allmänheten» som ock »ett ordentligt och inom sig mera proportionerligt lönadt lärostånd». De små pastoraten framhöllos såsom »en fördel i afseende på kristlig undervisning och bildning». För öfrigt vore att vänta, att folkmängden, som nu belöpte sig i medeltal till 800 själar i hvarje pastorat, inom 50 år, åtminstone på vissa ställen, torde komma att uppgå till 1,500. Domkapitlet föreslog tiondesättning till 7 tunnor spannmål per mantal samt bibehållande af endast fyra af öfriga, förut 12, konventionsartiklar. Pastoraten skulle indelas i 5 klasser med löner af 250 till 100 tunnor. De minsta församlingarna skulle få bidrag från de större till sitt prästerskaps underhåll.

Vidare kritiserade domkapitlet landshöfding Cederströms sammanslagningsförslag. De många kyrkorna, »vackra monumenter af landets forna välmakt», kosta nästan ingenting att underhålla. »I synnerhet på en ort, där en viss församlingsordning är införd och menigheten van att hafva kyrka, skola och lärare sig närmare, skulle en förändring häri säkert stöta religionssinnet och hindra undervisnings och gudstjänsts begagnande». De hvarannan söndag tomma kyrkorna skulle just icke vittna om vår tids stigande omsorg om gudaktigheten. Allmogens fullmäktige hade också vid de hållna sammankomsterna alldeles enstämmigt påyrkat bibehållandet af, hvad antalet beträffar, gudstjänster, kyrkor och präster, ehuru de velat nedsätta prästernas löner. Landshöfdingens förslag innebure ej heller någon verklig lindring i utgifter för allmogen.

För öfrigt framhöll domkapitlet såsom en betänklig brist i landshöfdingens förslag den betydliga olikheten i aflöningsförmåner för personer, som hafva ungefär samma ämbete och plikter. Domkapitlet hade i stället sökt att närma i villkor och förmåner till hvarandra medlemmar af ett och samma stånd. De i de indragna pastorernas ställe föreslagna präst-

[1] Landshöfdingeämb:ts skrifv. af d. 18 mars 1825. Landskansl:s ark.

männen med pastors plikter och adjunkters eller kaplaners stat skulle, när de såsom åldriga och bräckliga nödgades hålla medhjälpare, försättas i uselhet. Äfven innebure förslaget en orättvisa mot alla obefordrade präster i stiftet, som i tillit till rådande förhållanden börjat sin tjänstgöring därstädes, och ringa uppmuntran i framtiden för skickliga unga prästkandidater att erbjuda stiftet sin tjänst. — Den olikhet, mellan sitt eget och landshöfdingens förslag, som domkapitlet här anmärkt, får väl antyda de högst olika principer, från hvilka man på de skilda hållen utgått. Landshöfdingen bibehöll några få mycket väl aflönade poster, under det att det stora flertalet af präster fingo sitta så mycket hårdare emellan. Domkapitlet ansåg det vara en orättfärdighet att gifva en riklig aflöning åt några få, under det att komministrar och adjunkter, hvilkas antal därtill skulle blifva alldeles oproportionerligt stort, sattes på svältkur.

Slutligen gendrifver domkapitlet landshöfdingeämbetets åsikt om »kronotionden» såsom en förläning »af blotta gunst och nåde», som när som helst kunde indragas. I detta afseende hänvisades till en del akter, som bevisade motsatsen, dels kammarkollegii utlåtande den 11 dec. 1799 och k. m:ts därpå grundade bref af den 11 juni 1800, då frågan om »kronotiondens» indragning af dåvarande landshöfdingen underställdes k. m:ts pröfning.[1]

Därmed förhöll sig på följande sätt. Landshöfding v. Rayalin gjorde hos k. m:t förfrågan, huruvida icke det kungl. brefvet af den 20 okt. 1790 angående »spannmålsförläning på behaglig tid» till prästerskapet vore tillämpligt med afseende på »kronotionden» på Gotland. Kammarkollegium hördes, och efter inhämtadt yttrande af domkapitlet förklarade det, att som det gotländska prästerskapet senast den 5 juni 1798 fått bekräftelse på sina rättigheter, »så att ej allenast 1648 års konventionsstadga, utan ock de öfriga välfångna privilegier och rättigheter, som gotländska prästerskapet efter landets enskilda beskaffenhet och urgamla bruk i stöd af kungl. resolutioner hittills oförryckt åtnjutit, måge tjäna till obrottslig efterlefnad», så ansåg kammarkollegium — liksom också statskontoret —

[1] Domkap:s skrifv. af d. 23 mars 1825. Domkap:s ark.

att 1790 års bref ej vore tillämpligt på kyrko- eller kronoti
den på Gotland, enär det endast hade afseende på sådan tion
spannmål, som »blifvit prästerskapet på behaglig tid förlän
Denna åsikt gillades af k. m:t genom det nämnda brefvet
den 11 juni 1800.[1]

Stiftets prästerskap var dock af annan mening än såv
länsstyrelsen som domkapitlet i fråga om regleringen af lön
förhållandena. Båda förslagen kritiserades skarpt. Mot dom
kapitlet anfördes, att det lämnat prästerna utan det skydd oc
det försvar, de haft rätt att vänta, och att det framkomm
med framställningar om sådana eftergifter från prästerskapet
sida, som skulle leda till dettas undergång. Landshöfdingen
åter hade åsidosatt den honom enligt landshöfdingeinstruktionen
och grundlagar åliggande skyldigheten att ej tillåta några in-
grepp i prästerskapets rättigheter och hade endast sett på den
tiondegifvande allmogens bästa, hvars fördel han otillbörligen
sökt befordra på prästerskapets bekostnad. Vidare gjordes å-
skilliga anmärkningar mot de för konventionsfrågans behand-
ling på landshöfdingens föranstaltande hållna sockenstämmorna
och sammankomsterna. För öfrigt framställde prästerskapet
ett nytt förslag till konvention samt yrkade, att allmogen skulle
afsäga sig rättigheten att välja präster.

Emellertid förnyade allmogens fullmäktige vid riksdagen 1828—30 sina klagomål öfver den dryga aflöningen till prästerskapet. Följden däraf blef, att rikets ständer hemställde,[2] att k. m:t täcktes vidtaga de åtgärder, som kunde erfordras för att »med bibehållande af såväl prästerskapets som bondeståndets fri- och rättigheter» bringa detta ärende till önskadt slut. Vidare ingingo riksdagsfullmäktige från ön med skrifvelse till k. m:t och anhöllo om bifall till den föreslagna pastoratssammanslagningen såsom det säkraste medel att få slut på saken.

Sedan landshöfdingeämbetet och domkapitlet ånyo blifvit hörda, öfverlämnades[3] de vidlyftiga handlingarna i detta ärende till kammarkollegium för afgifvande af utlåtande såväl i fråga om pastoratssammanslagningen som om konventionen.

[1] Handl. i domkap:s ark.

[2] D. 10 febr. 1830.

[3] Genom remiss d. 17 sept. 1831.

Sådant afgafs af kollegium den 21 febr. 1832. Efter en utförlig redogörelse för frågans tidigare behandling alltifrån 1811 öfvergår kollegium till en utredning angående tillkomsten och beskaffenheten af det gotländska prästerskapets rättigheter och löneförmåner, hvarvid kollegium med en liknande förtydning af de kungl. resolutioner, prästerskapet erhållit, och på hvilka deras rättigheter voro grundade, som landshöfdingeämbetet gjort sig skyldig till i sitt utlåtande af 1825, i likhet med nyssnämnda ämbete gör gällande, att de två tredjedelarna af tionden, den s. k. »kronotionden», ej blifvit prästerskapet försäkrade, utan kunde den, såsom af Karl XI beviljad endast af gunst och nåd, när som helst indragas, då genom förändring af stiftsindelningen de små pastoraten, som varit anledningen till den förmån, prästerskapet åtnjutit, försvunnit. Kollegium ansåg vidare icke någon utsikt längre finnas till frivilliga öfverenskommelser mellan prästerna och deras socknemän, hvadan k. m:t utan afseende på de invändningar, som från prästerskapets sida kunde komma att göras, borde afgöra, hvad som stod i sammanhang med denna fråga.

Hvad sammanslagningen beträffar, anslöt sig kollegium till de från landshöfdingarna Aschlings och Cederströms sida — Cederström var nu kammarkollegii president — framkomna förslagen. Pastoraten skulle förenas till 24 med lika många kaplaner samt indelas i 3 klasser, 4 i första med lön af 250 tunnor, 8 i andra med 150 tunnor samt 12 i tredje med 120 tunnor. Kyrkoherdarnes löner skulle sålunda äfven efter detta förslag vara oberoende af de särskilda församlingarnas bidrag till stiftets prästlöner. Kaplanerna skulle erhålla 30 tunnor. Dessutom skulle 3 v. pastorer anställas i stiftets 3 prebenden med 50 tunnor hvar. För kyrkoherdar och kaplaner skulle boställen beredas af redan befintliga sådana. Byggnadsskyldigheten skulle fortfarande åligga församlingarna. I stället för öfriga konventionsartiklar — förutom spannmål och byggnadsskyldighet — som ej längre komme att erläggas, skulle hvarje hel gård betala 4 Rdr och 32 sk. B:co. Då tertialtionden understeg det för prästerskapets aflöning bestämda beloppet, skulle resten tillskjutas af den åt prästerskapet hittills villkorligt upplåtna »kronotionden». Kronan skulle enligt kollegii

beräkning ändock hafva i behåll 1,750 tunnor. Därjämte skulle den fördelen vinnas, att tiondegifvaren endast skulle behöfva erlägga 6 tunnor på mantal förutom den nämnda afgiften i penningar. För att prästerskapet skulle få åtnjuta det sagda bidraget af »kronotionden», skulle fästas det villkor, att den nu bestämda tiondesättningen skulle anses gälla för evärdliga tider, samt att prästerskapet afstode från öfriga i konventionsstadgan upptagna löningsartiklar mot det kontanta penningebeloppet. — All uppbörd skulle ske genom kronans tjänstemän, hvarigenom alla strider borde förebyggas. Då förefunnes ej heller längre något behof af att fråntaga församlingarna deras urgamla rätt att välja präster.

Efter verkställd sammanslagning skulle gudstjänst turvis hållas i endast *en* af hvarje förutvarande pastorats tvänne kyrkor. All duplicering skulle därmed upphöra. — I en sådan sammanslagning såg kollegium idel »både moraliska och ekonomiska fördelar» för församlingarna, hvilkas folkmängd kunde hinna att mer än fördubblas, innan i följd af folkökning någon svårighet skulle uppstå för prästerskapet att ägna vederbörlig omsorg åt vare sig själavården eller pastoralvården i öfrigt.

Kollegium förändrade sålunda halfva antalet af de prästerliga beställningarna — prästernas antal skulle blifva ungefär detsamma — till kaplansbefattningar, hvilkas innehafvare fingo åtnöja sig med en allt för otillräcklig aflöning. Därmed menade det sig hafva vunnit att kunna dels medgifva församlingarna en betydlig nedsättning i afgifter, dels bespara en god del af tionden till kronan. Att kollegium mindre haft prästerskapets bästa till ögonmärke är uppenbart. Därom vittnar för öfrigt icke minst den ton, hvari utlåtandet är skrifvet. Det är icke att undra på, att förslaget, när det blef bekant på ön, väckte farhågor bland prästerskapet.

Så snart därför biskop Eberstein på privat väg fått kännedom om, att ett sådant förslag från kammarkollegii sida framkommit, sammankallade han domkapitlet till extra sammanträde i och för öfverläggning om detta ärende, som ansågs vara af största vikt för hela stiftet. Man beslöt att hos k. m:t göra framställning om att erhålla del af förslaget för att därvid göra de anmärkningar, man kunde finna nödigt. Så skedde.

och förslaget kommunicerades med domkapitlet, som lämnade stiftets prostar afskrift däraf, för att prästerskapet skulle få tillfälle att först kontraktsvis öfverlägga i frågan, innan ärendet komme att upptagas af det på hösten samma år 1832 sammanträdande prästmötet.[1]

Den 6 december sagda år öfverlämnade domkapitlet eget af biskopen författadt utlåtande till k. m:t jämte prästerskapets skrifvelse, hvari detta på ett i allmänhet lyckligt sätt bemött kammarkollegii utlåtande med de merendels obefogade beskyllningar mot prästerskapet, som däri innehöllos. Prästerskapet måste beklaga heter det, att kammarkollegium »synbarligen mindre bemödat sig om själfva hufvudfrågornas utredande eller framställande i det ljus, som oväld eller sakkännedom kunnat däröfver sprida, än om deras bortblandande för att i stället framdraga hypoteser och förslag, hvilkas ogrund eller obehöhörighet» prästerskapet anhöll att få ådagalägga.

Hvad beträffade kollegii åsikt, att det gotländska prästerskapet ej erhållit den regerande konungens bekräftelse på sina privilegier, hänvisade prästerskapet till regeringsformen § 114, hvari samtliga riksens ständer tillförsäkras att få åtnjuta sina vederbörliga privilegier och rättigheter. Stiftets enskilda såväl som prästeståndets allmänna privilegier åberopas äfven gent emot kollegii förslag att indraga tionden och sammanlägga pastoraten.

Domkapitlet afstyrkte likaledes hvarje förminskning af pastoratens antal såväl som i prästernas underhåll under åberopande af, att prästerskapets lefnadskostnader å ena sidan och öns folkmängd å den andra under senare tider betydligt ökats. Med indragning af pastorat skulle stiftet ej längre

[1] Domkap:s prot. d. 5 april, 20 juni, 29 aug., 17 okt. 1832. — Genom Hr Dr V. Molér har jag blifvit satt i tillfälle att taga del af ett i hans enskilda samling Gotlandstryck förvaradt häfte »Handlingar för prästmötet i Wisby den 18, 19 och 20 Sept. 1832», hvilka handlingar jag förut förgäfves sökt finna. Häri förekommer ett och annat i fråga om sammanslagningen. Huru denna betraktades framgår af biskopens yttrande i hans redogörelse för stiftets tillstånd: »Våra 91 landskyrkor, som i kosteligt byggnadssätt öfverträffa många i riket, äro af församlingarna berömligen och värdigt vidmakthållna utan allt främmande bidrag eller understöd från andra stift. För 140 år sedan var på förslag att reducera deras antal till hälften mindre; men allt hittills hafva de undgått förödelsens styggelse». Vid tillfället upplästes också såväl prästerskapets betänkande i frågan som det af biskopen uppsatta, »efter hvars afhörande hela prästerskapet instämde i tacksamhet för Hr Biskopens äfven vid detta tillfälle visade omsorg för stiftets upprätthållande och framtida bestånd».

kunna bestå såsom särskildt stift. Vidare framhöll domkapitlet, huru i följd af den missproportion mellan kyrkoherdar och lägre präster, förslaget innebure, prästerna skulle betagas så godt som all utsikt till befordran, i synnerhet som elementarlärarne räknade dubbla tjänsteår, hvadan »ingen yngling med känsla af sin egen skicklighet och heder» skulle kunna väntas vara villig att ingå i stiftet. »Det synes ej heller röja någon synnerlig nitälskan för religionens befordran, att folket blott hvarannan eller tredje söndag skulle hafva gudstjänst i egna kyrkor för att vinna *en* eller halfannan tunna säd på hemmanet». De nya förhållandena skulle för öfrigt framkalla prästernas ekonomiska och moraliska undergång.[1]

Enär k. m:t fann, att till detta ärendes bringande till slut erfordrades »åtgärder, som ej af k. m:t allena bero», inhämtades vid riksdagen 1834—35 ständernas mening angående de grunder, på hvilka kammarkollegii förslag hvilade. I sin svarsskrifvelse förklarade riksdagen, att riksens ständer funnit, »att såsom principfråga, hvarpå hufvudsakens afgörande egentligen beror, förekommer, huruvida en förändring uti pastoratens indelning och en reglering af prästerskapets rättigheter må, efter hvad prästerskapet inom Gotlands stift förmenat, vara ett ingrepp uti prästeståndets privilegier eller icke», och då det föreliggande förslaget »innefattar en genomgripande förändring af hela kyrkoväsendet på Gotland, som icke utan rubbning af prästeståndets privilegier kan tillvägabringas, hafva rikets ständer väl funnit frågan vara af privilegienatur och den föreslagna regleringen icke utan prästeståndets begifvande kunna företagas». Emellertid hade prästeståndet icke för sin del genom åberopande af privilegierna velat motverka en sådan reglering, hvaraf behofvet och fördelarna voro af båda statsmakterna erkända, då privilegiernas hufvudgrunder lämnades oförkränkta. Under sådana förhållanden förklarade rikets ständer såsom sin gemensamma mening, att »privilegierna icke ligga i vägen för den reglering inom kyrkoväsendet på Gottland, som instämmer med statens och de skattdragandes lättnad utan att huf-

[1] Kammarkollegii betänkande och förslag d. 21 febr. 1832 jämte en del bilagor samt prästerskapets och domkapitlets underd. skrifvelser äro utgifna af trycket i ett häfte af 1833.

vudsakligen rubba prästerskapets fundamentala rättigheter». För öfrigt voro ständerna öfvertygade om behofvet af den föreslagna förändringen, då »med visshet antagas måste, att själavården mera vinner uppå att hafva flera lärare inom en större församling än färre, eller blott *en* inom hvarje församling», och då därtill kom, »att hufvudändamålet, som är lättnad uti bördor och bidrag, såväl för den skattdragande som för staten, icke utan en sådan reglering kan vinnas».

Beträffande frågan om »kronotiondens» användande såsom dittills till understöd för prästerskapets på Gotland lönande yttrade riksdagen, att det vore vitsordadt, »att det för religionsvården erforderliga prästerskapet, äfven med den föreslagna inskränkningen uti pastoratens antal, icke är hjälpligen belåtet med de prestationer, som enligt författningarna församlingsboarne åligga att utgöra, utan att tillsvidare erhålla understöd af kronotionden». Då så vore, förklarade ständerna, att de öfverlämnade åt k. m:t »att tillsvidare disponera till församlingarnas prästerskap på Gotland så mycket af kronotionden, som oundvikligen fordras för erhållande af det löningsbelopp, som kammarkollegium föreslagit, samt att tiondegifvarne i alla händelser icke annorlunda må komma att utgöra kronans andel af tionden än uti rikets öfriga provinser, hvarest tiondegifvarne leverera samma tionde omedelbart till staten, med villkor tillika, att därmed sådan reglering vinnes, som ger lättnad åt hemmansägarne och lämnar något öfverskott åt statsverket».[1]

Jag har här måst begagna mig af utförligare citat icke blott därföre, att om skrifvelsen väl kan tillämpas skaldens ord, »det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta», utan ock emedan det ligger särdeles vikt vid en rätt uppfattning af skrifvelsen. På grund af den nämnda dunkelheten i ord och tankar löper man lätt fara att vid ett blott referat ofrivilligt förvanska meningen.

Oaktadt all dunkelhet och de många orden, som synas vara till för att dölja tanken — skrifvelsen är uppenbarligen

[1] I ständernas skrifv. förekommer i sista punkten en omening, som gör yttrandet obegripligt. Jämföres skrifv. med utsk:s förslag framgår, att meningen är den sagda. Se riksdagshandl.

resultatet af en kompromiss — torde det dock klarligen framgå, att enligt riksdagens mening den af kammarkollegium föreslagna regleringen af pastoratsindelningen och af prästerskapets på ön rättigheter vore en privilegiefråga och sålunda ej utan prästeståndets medgifvande kunde komma till stånd. Men prästerskapet har medgifvit en sådan reglering, och den har af riksdagen godkänts. Härvid skulle då också en del af tionden under namn af »kronotionde», något förut på Gotland okändt, inlevereras till staten. En del däraf finge dock af k. m:t disponeras till prästerskapets underhåll med villkor bland annat, att ett öfverskott till statsverket uppstod.

Uppenbart synes, att riksdagen tänkt sig denna reglering såväl med afseende på stiftsindelningen som i fråga om prästerskapets inkomster såsom ett helt, att sålunda icke någon del af tionden skulle kunna till kronan indragas i annat fall, än att *i sammanhang därmed* en inskränkning gjordes i pastoratens antal. Det synes för öfrigt redan hafva varit kammarkollegii åsikt. Kollegium hade nämligen i sitt förslag yttrat, att det i anseende till de nuvarande pastoratens ringhet vore påtagligt, att kyrkoherdarne ingalunda skulle vara belåtna med de inkomster, som kollegium beräknat af tertialtionden och prästgårdarnas afkastning, »utan tills vidare måste med kronans tionde fortfarande understödjas».[1] För den skull hade allt sedan 1810 fråga varit om pastoratens sammanslagning, ett förslag som kollegium nu upptog.

Att en sådan sammankoppling af frågorna, i det att den ena gjordes som villkor för den andra, varit riksdagens mening framgår dessutom fullt klart af många yttranden i riksdagen under diskussionen i frågan. Den person, som i prästeståndet hufvudsakligen förde statsutskottets — hvars förslag blef riksdagens beslut — talan, var prosten Stenhammar. Själf var han medlem af statsutskottet och hade såsom sådan varit särdeles verksam vid förslagets uppsättande. I ett af sina anföranden i prästeståndet i frågan yttrade han: »Med intet enda ord har utskottet hänsyftat därpå, att gotländska prästerskapets rätt till hela kyrkotionden vore tvifvel underkastad eller ej

[1] S. 84 i det tryckta häftet.

tryggad af privilegierna. Utskottet har ej tillstyrkt, att man skulle medgifva, det denna kyrkotionde icke vore skyddad under privilegierna, men väl inbjudit högv. ståndet till ett frivilligt, på billighet grundadt, begifvande, att denna kyrko- eller kronotionde må utan det hinder, som uppstått genom den sålunda vunna egenskap af en prästerskapet tillhörande rätt, få disponeras *vid en ny reglering af kyrkoväsendet på Gotland*». Vidare yttrar samme talare: »Kommer regleringen åter icke till verkställighet, så förblifver gotländska prästerskapet i åtnjutande af hela kyrkotionden med den enda förändring i uppbördssättet, enligt utskottets tillstyrkande, att de två tredjedelarna af tionden ej utgå i skaft, såsom tertialen, utan efter tiondesättning». I ett senare anförande under diskussionen understryker han ytterligare, hvad han här sagt. »Att ständerna, såsom det säges, skulle till k. m:t öfverlämna att disponera det erforderliga beloppet af kronotionden till gotländska prästerskapets aflöning har dock uppenbart blott afseende på verkställigheten af den i föregående momentet förutsatta nya regleringen och kan ej komma i fråga att tillämpas i annan händelse, än såvida denna reglering företages».[1]

Detta var åtminstone prästeståndets mening. Från denna förutsättning af frågornas sammanhörighet utgick ståndet vid sitt beslut, endast under den var det det gaf sitt medgifvande, utan hvilket medgifvande någon förändring, såsom sagdt, ej kunde komma till stånd.

Det enda beslut af riksdagen, som var fattadt »i alla händelser»,[2] d. v. s. utan att vara beroende af, att de öfriga delarna af beslutet komme till stånd, var, att tiondegifvarne »icke annorlunda må komma att utgöra kronans andel af tionden än uti rikets öfriga provinser, hvarest tiondegifvarne leverera samma tionde omedelbart till staten». Alltså var det meningen, att bestämmandet af beloppet af denna del af tionden, tiondesättningen, samt själfva uppbörden däraf skulle ske på det sätt, som var vanligt med afseende på kronotionden. Däremot kunde icke någon indragning förekomma annat än i

[1] Prästest:s prot. 1834, del 13, s. 444, 445, 461.
[2] Se det ofvan anf. citatet ur riksdagens skrifv.

sammanhang med pastoratsreglering. Det är att märka, att en förminskning i pastoratens antal syntes äfven i prästeståndet i allmänhet önskvärd. Endast en mindre del af minoriteten var emot äfven den sidan af saken.

Genom detta af riksdagen »i alla händelser» fattade beslut tillskapades på sätt och vis en slags »kronotionde» på ön, dock icke en kronotionde i vanlig mening. Kronan hade icke någon dispositionsrätt däröfver. Den förut citerade prosten Stenhammar säger: »Om, på sätt utskottet yttrat, ordentliga tiondesättningar ske för de två tredjedelarna af tionden, hvilka prästeståndet utom tertialen åtnjuter, och således tionden på Gotland regleras till likhet med det öfriga Sverige, så upphör all skälig anledning till klagan å menigheternas sida. Om präserskapet bibehålles vid denna kyrkotionde oafkortad, hvilket blifver händelsen, om pastoratens indelning ej förändras, då kan icke heller prästerskapet skäligen klaga, då det njuter denna tionde med lika rätt, som kronan skulle den innehafva».[1] Äfven om en besparing af denna tionde skulle kunna komma ifråga på grund af en möjlig förenkling af stiftsindelningen, var det dock ej prästeståndets mening, att de besparade medlen skulle behandlas som vanlig kronotionde d. v. s. användas till egentliga statsändamål. Visserligen talades det i riksdagens skrifvelse om ett »öfverskott *åt statsverket*», ett uttryck som allmänt ogillades af ståndet. Äfven den som ifrigast försvarade utskottets förslag, prosten Stenhammar, förklarade, med tydlig hänsyftning på bland andra detta uttryck, att han ingalunda ville försvara hvarje ord och hvarje uttryck i utskottets utlåtande. Majoriteten ville emellertid icke motsätta sig utskottets förslag och yrka återremiss, enär man af utskottet vunnit, hvad som ansågs vara hufvudsak, nämligen ärendets rubricering såsom en privilegiefråga.

Däremot beslöt ståndet samtidigt med antagande af utskottets förslag en skrifvelse till k. m:t, hvarmed det afsåg, att »något närmare utveckla sina åsikter och däraf föranledde underdåniga önskningar». I denna skrifvelse hemställde ståndet i afseende på »den i öfriga delar af riket till statsverket ingående andel af tionden, hvilken på Gotland hel och

[1] Prästest:s prot. del 13, s. 431 f.

hållen allt hittills utgått till kyrkan och prästerskap» — man undvek noga benämningen »kronotionde» — att det öfverskott, som kunde uppkomma däraf, sedan prästerskapets löneförmåner blifvit på billigt sätt reglerade, måtte få »såsom ett bidrag af statsverket användas till *ecklesiastika* föremål». Denna hemställan vore föranledd, förklaras det, af ifrågavarande tiondens »genom flera särskilda kungl. författningar i nåder bekräftade egenskap af *kyrkotionde*».[1] Härmed ville man förebygga, att de två tredjedelarna af den gotländska tionden betraktades och behandlades som vanlig *krono*tionde.[2]

Vi hafva måst dröja vid en utförligare belysning af riksdagens ställning till och beslut i denna fråga af skäl, som längre fram skall visa sig.

Sedan prästeståndet sålunda medgifvit och riksdagen för sin del beslutat en förändring af kyrkoväsendet på Gotland enligt de principer, som voro uttalade i kammarkollegii förslag, fick konungens befallningshafvande i uppdrag att höra församlingarna genom deputerade, hvilka likaledes lämnade bifall till förslaget, dock på vissa villkor. Tionden skulle ej sättas högre än till 5 tunnor på mantal, prästerna hade, mot det att kaplanernas lön något ökades — från 30 till 50 tunnor — att ansvara för att gudstjänst söndagligen komme att hållas i öns alla kyrkor. Landshöfdingeämbetet tillstyrkte för egen del förslaget med vissa modifikationer, af hvilka *en*, såsom varande af en viss betydelse, må nämnas. Det lägre prästerskapets antal skulle ytterligare ökas med 6 adjunkter, hvarigenom prästerskapet helt naturligt skulle komma i en anmärkningsvärdt ännu sämre ställning, då befordran till pastorat därigenom komme att än ytterligare fördröjas.

Biskop Eberstein, som med sådan värme och öfvertygelse bekämpat det nu länge på dagordningen stående förslaget, afled 1838. Till hans efterträdare nämndes samma år D:r Heurlin. Den nye stiftschefen fick också tillfälle att inkomma med yttrande i det så vidlyftigt behandlade ärendet. Det afgafs den 11 febr. 1841. Det hufvudsakligaste, af hvad han

---

[1] Kurs. i skrifv.

[2] Prästest:s skrifv. i st:s prot. del 14, s. 485 ff.

mot förslaget yttrade, var, att Gotlands kyrkoförhållanden, högtidligt försäkrade först vid öns förening med Sverige och sedan af flera rikets konungar, utbildat sig och voro lämpade efter öns isolerade läge och lokala förhållanden, att det ifrågavarande förslaget — enligt hvilket kyrkoherdarnes antal skulle minskas med 19, men kaplanerna ökas från 8 till 24 samt, i stället för att förut tvenne kyrkor och församlingar hört till hvarje pastorat, 4 eller 6 skulle förenas under *en* kyrkoherde och bilda ett enda gäll — lämnade kyrkoväsendet i allt öfrigt oförändradt, under det att det endast ledde till en förändring af åtskilliga lärares namn och värdighet samt till nedsättning af deras icke afundsvärda lönevillkor, att förslaget, om det antoges, skulle hafva med sig som följd, att det redan otillräckliga antalet af e. o. prästmän skulle, genom inskränktare utsikter till befordran, ytterligare minskas, och att de svagt aflönade platserna vid läroverken svårligen skulle kunna med skickliga personer besättas, hvadan Gotland snart måste komma att upphöra att bilda eget stift med särskild styrelse och egna läroverk. Härigenom blefve förlusten för invånarne vida större och kännbarare än den ringa lindring i tiondeafgift, som förslaget åsyftade. Vidare anförde biskopen, att utom de nu nämnda menliga följder, som reformen komme att inom en icke långt aflägsen framtid hafva med sig, den äfven vore i hög grad orättvis och obillig emot de nuvarande obefordrade prästerna, som skulle gå miste om den utsikt till befordran, under hvilken de inträdt i prästämbetet, enär 19 kyrkoherdar måste afgå, innan befordran till pastorat, förutom i undantagsfall, skulle kunna ifrågakomma.

Å andra sidan medgaf biskopen, att den i stiftet gällande konventionsstadgan vore mindre lämpad efter den tidens förhållanden, men den efterlefdes icke heller strängt någonstädes på Gotland. Det var det inrotade oskicket med uppgörande af kontrakt rörande inkomsterna vid ledigt pastorat, som gifvit den egentliga anledningen till klagomål både öfver tionde, aflöning och valsätt samt närmast föranledt det framställda förslaget, men detta oskick hade numera mestadels upphört och borde för framtiden på annat sätt kunna afskaffas.

På nu nämnda grunder tillstyrkte biskopen, att frågan om pastoratens sammanslagning måtte förfalla, men vederbörande förständigas att, i hvarje pastorat särskildt, utlysa sockenstämmor, på hvilka man skulle söka bringa billiga lönekonventioner till stånd, som å ena sidan försäkrade prästerskapet om anständig bärgning, men å andra sidan icke blefve för församlingarna alltför betungande.[1]

Efter alla dessa förhandlingar föll det kungliga utslaget i saken ändtligen den 27 mars 1843.[2] Däri heter det: »Efter öfvervägande af allt hvad sålunda förekommit, hafva Vi icke pröfvat skäligt att i det skick, hvaruti detta ärende sig för närvarande befinner, lämna nådigt bifall till en sådan reglering af kyrkoväsendet på Gotland, som ifrågasatt blifvit, men då Vi anse viktigt och af behofvet påkalladt, att gotländska prästerskapets inkomster, som väl icke utgå, men skulle kunna utfordras enligt den äldre konventionsstadgan af år 1648, hvilken icke är för närvarande tider och förhållanden lämplig, bestämmas efter billiga grunder, så att å ena sidan prästerskapet icke må sakna nödig utkomst och å andra invånarne icke betungas med oskäliga afgifter, hafva Vi för godt funnit i nåder anbefalla följande förberedande åtgärder, hvilkas vidtagande erfordras, innan någon allmännare och definitiv reglering af kyrkoväsendet på Gotland kan komma i fråga».

Dessa förberedande åtgärder voro, att kammarkollegium skulle uppgöra förslag till det »kronotiondebelopp» hvarje hemman på ön borde utgöra. Befallningshafvande skulle sammanträda distriktsvis med ombud både för församlingarna och prästerskapet och uppgöra förslag till tertialtionde. Likaledes skulle samma valda ombud upprätta förslag till en billig uppskattning af alla kyrkoherde- och kaplansbostĂ¤llen på Gotland

---

[1] Jag har ej i domkap:s ark. kunnat återfinna koncept till bisk. Heurlins skrifv. Redogörelsen därför är efter det referat, som finnes i k. m:ts skrifv. d. 27 mars 1843. — Äfven på riksd. 1841, då frågan på grund af motion af riksdagsfullmäktige för bondest. på Gotland åter var före, talade Heurlin emot förslaget på liknande grunder som i skrifv. till k. m:t. I hvad han anförde instämde det gotländska prästerskapets fullmäktige, prostarne Lyth och Gahne. Prästest:s prot. d. 27 jan. 1841. Del 12, s. 203.

[2] Tryckt i domkap:s cirkulär n:o 5 för år 1843.

och af den inkomst, som af dem kunde påräknas. Landshöfdingeämbetet hade att inkomma med berättelse om verkställigheten af de ämbetet sålunda anbefallda åtgärderna samt med eget utlåtande. Sedan dessa förberedande åtgärder blifvit verkställda, ville regeringen taga frågan i förnyadt öfvervägande.

Anmärkas må, att den kungliga resolutionen är kontrasignerad af den med de gotländska förhållandena väl förtrogna förutvarande stiftschefen Heurlin, som nu, 1843, var chef för ecklesiastikdepartementet. Möjligen var det den omständigheten, som gjorde, att det af riksdagen redan godkända förslaget icke vann kunglig fastställelse, hvilket, om så skett, helt säkert blifvit ödesdigert för stiftet.

Kammarkollegium anbefalldes, som sagdt, att inkomma med förslag till bestämmande af »kronotiondebeloppet». Förslaget är af d. 22 okt. 1850. Sedan tiondegifvarne blifvit hörda däröfver, blef det af k. m:t gilladt och fastställdt »till ständig tiondesättning å Gotland».[1] Därmed hade riksdagens beslut i den punkten verkställts. Prästerskapet uppbar fortfarande hela tionden.

Det dröjde om en tid, innan konungens befallningshafvande fullgjorde det uppdrag, han erhållit i det nyss nämnda kungabrefvet. Landshöfdingen ansåg sig nämligen först böra afvakta kammarkollegii förslag rörande »kronotionden». Sedan denna genom kungabrefvet 1854 blifvit fastställd, vidtogos förberedande åtgärder af landshöfdingeämbetet för framläggande af förslag till tertialtionde och till uppskattning af prästboställena på ön. De för detta ändamål anbefallda sammanträdena höllos i september 1859 samt i mars och juni 1861. Resultatet af dessa sammanträden blef, att öfverenskommelser åvägabragtes i stiftets samtliga pastorat utom tvenne angående såväl tertialtiondens som — detta utom det kungliga uppdraget — med afseende på alla öfriga i konventionsstadgan upptagna pastoraliers utgörande med en gång för alla bestämda belopp. De träffade öfverenskommelserna underställdes nu af konungens befallningshafvande k. m:ts stadfästelse.

---

[1] Genom k. skrifv. t. kammarkoll. d. 14 juli 1854. Afskr. i domkap:s ark.

Därvid kom landshöfdingeämbetet äfven in på den under diskussionen om prästrättigheterna allt sedan 1811 väckta frågan om förminskning i pastoratens antal. Hvad denna fråga beträffar, ansåg ämbetet den nu hafva kommit i ett annat läge, sedan öfverenskommelse så godt som enhälligt träffats mellan prästerskap och vederbörande församlingar. Sammanslagningen skulle nu hafva menlig följd både för församlingsmedlemmarna, som komme att få längre väg till pastor och kyrka, och för prästerskapet i dess helhet, som i följd af de många komministraturernas inrättande skulle få mindre utsikt till skälig bärgning, om också ett fåtal kyrkoherdar skulle erhålla ökade löneförmåner.

Fördenskull föreslog ämbetet, att frågan om förminskning af pastoratens antal skulle skiljas från den om löneregleringen och göras beroende af framtida öfverenskommelse mellan prästerskap och församling, samt att k. m:t »täcktes bestämma, att, med upphäfvande af 1648 års konventionsstadga jämte öfriga om prästerskapets på Gotland löneinkomster utfärdade stadgar och förordningar, den aflöning, som tillkommer kyrkoherdarne uti pastoraten på Gotland, skall utgöras för all framtid med de belopp uti spannmål, som blifvit vid ofvan omförmälta sammanträden bestämda för hvarje pastorat». Pastoraten skulle sedan hafva att inom sig fördela de bestämda beloppen. Pastoratsborna skulle fortfarande bibehållas vid sin skyldighet att bygga och underhålla prästbobställena. I den sålunda föreslagna löningsspannmålen ingick äfven all »kronotionde», som sålunda fortfarande skulle komma att helt utgå till prästerskapets aflöning. Landshöfdingeämbetet hade i det afseendet hänvisat till den bekräftelse prästerskapet erhållit på sina gamla rättigheter, då ön införlifvades med Sverige. — I de tvenne pastorat — Hejde och Ejsta — där de gjorda försöken till öfverenskommelse ej krönts med framgång, borde 1648 års konventionsstadga förklaras fortfarande gällande.

Genom kunglig bekräftelse på de träffade öfverenskommelserna hoppades landshöfdingeämbetet, att de gamla misshälligheterna mellan prästerskap och församlingar och det gamla oskicket med kontrakt skulle upphöra, och menar, att Gotland, »förut ett olyckligt undantag från det öfriga riket i

afseende på prästerskapets aflöningssätt, blefve därigenom f… satt i en jämförelsevis med de öfriga provinserna lycklig b… lägenhet». [1]

De från landshöfdingeämbetet sålunda inkomna handli… garna öfverlämnades till domkapitlet för utlåtandes afgifvand… i frågan. Det var nu 20 år sedan frågan senast behandlad… af denna myndighet. Domkapitlets ordförande var vid den… tid biskop Anjou. Utlåtandet är af honom egenhändigt upp-satt. [2]

Det går hufvudsakligen ut på att bekämpa den änn… icke slutligt afgjorda frågan om förändring af pastoratsindel-ningen i stiftet. Den nuvarande indelningen, heter det, här-stammade från tiden före reformationen. Den enda förändring i prästernas numerär, som ägt rum, var, att 8 komministrar tillkommit under Karl XI:s tid. Om kammarkollegii förslag säges det, att det, som för öfrigt ej vore genomfördt i detalj, väckte betänkligheter redan genom de svårigheter, som sanno-likt skulle möta vid försöket att verkställa detsamma, då det här som annorstädes vore att vänta, att få eller inga försam-lingar, som nu hade egna kyrkoherdar, skulle vara benägna att afstå från denna förmån för att såsom annexer tilläggas andra församlingar. En sådan förändring, af k. m:t anbefalld utan att församlingarna blifvit hörda öfver ett i detalj utfördt förslag, vore också stridande mot den nåd, k. m:t vanligen visat genom att icke emot församlingarnas vilja påtvinga dem en förändring i kyrkligt afseende.

För förslaget kunde visserligen anföras öns ringa folk-mängd, men det måste dock anses betänkligt att just i en tid som företedde en stark tillväxt i folknumerären, under där-jämte tillväxande allmän välmåga bland landets befolkning, så väsentligt förändra öns ecklesiastika indelning, sådan den i år-hundraden ägt bestånd ibland en fåtaligare befolkning och under ringare materiellt välstånd. I detta sammanhang påvi-sas, huru folkmängden under de senaste 40 åren varit stadd i jämn och betydlig tillväxt — den hade ökats från omkring

[1] Landshöfdingeämb:s skrifv. af d. 26 sept. 1861. Landskans:s ark.

[2] Utlåt. af d. 5 mars 1862. Domkap:s konc. bok. (»Lösa koncepter för 1859—1865».)

35 tusen till omkring 50 tusen — och man hade ingen anledning att antaga, att härutinnan nu någon förändring vore förestående.

Vidare påpekar domkapitlet vådorna af ett förverkligande af den ifrågasatta omstörtningen af de kyrkliga förhållandena på ön, särskildt den svårighet att erhålla prästerliga krafter till tjänstgöring i stiftet, som däraf skulle blifva en följd på grund af den inskränkta utsikten till befordran. 20 kyrkoherdar af de nuvarande 43 måste nämligen först afgå, innan någon ny kunde komma att tillsättas. Detta måste komma att verka högst menligt och »i icke ringa mån afskräcka unge män ifrån att ägna sig åt ämbetet i ett stift, där sådant missförhållande äger rum», i synnerhet i en tid »då flera orsaker samverka till att bortvända ungdomens håg ifrån att inträda i kyrkans tjänst». Ej heller kunde »lämnas utan billigt afseende den missräkning om befordran, som måste träffa det vid den tid, då förändringen sker, obefordrade prästerskapet» inom stiftet.

Hvad man med sammanslagningen åsyftat vore dels en lindring för tiondegifvarne i afgifter till prästerskapet, dels en besparing af kronotionde för statsverket. Men hvad lindringen för tiondegifvarne beträffar, vore den redan vunnen genom den gjorda och af de allra flesta församlingar gillade öfverenskommelsen. Och den ringa besparingen för statsverket, som skulle kunna komma i fråga, syntes icke blifva stor nog för att uppväga de menliga följder, den åsyftade åtgärden skulle hafva med sig.

De föreslagna lönebeloppen voro visserligen icke stora. Men då det efter flera föregående fruktlösa försök ändtligen lyckats att komma till en öfverenskommelse, då det i följd däraf vore att hoppas på ett slut på de tvister, som den gamla konventionsstadgan, ehuru äfven den var grundad på ömsesidig öfverenskommelse, nästan alltifrån början medfört, och då domkapitlet ej borde ställa hinder i vägen för vinnandet af det mål, som af stiftets prästerskap lifligt önskades såsom ett villkor för en af ekonomiska omsorger och af rättstvister ostörd verksamhet, så tvekade domkapitlet icke att instämma i landshöfdingeämbetets tillstyrkande af de föreliggande förslagen till öfverenskommelse. Domkapitlet ville ock i likhet med nyss-

nämnda ämbete förorda, att frågan om förändrad pastoratsindelning skildes ifrån löneregleringsfrågan.

Sedan ytterligare kammarkollegii utlåtande inhämtats, hvari det frånträdt sitt förra förslag om reglering af kyrkoväsendet på ön, förklarade sig k. m:t i skrifvelse till samma kollegium[1] hafva funnit den föreslagna löneregleringen »icke öfverensstämma med gällande föreskrifter om allmänt ordnande af prästerskapets inkomster». På grund däraf, och då därjämte för regleringens genomförande »kronotionden» tagits i anspråk i större utsträckning än rikets ständer i skrifvelsen d. 1 dec. 1834 afsett — förslaget förutsatte, som sagdt, att all »kronotionde» finge gå till prästerskapets aflönande — förklarades, att det uppgjorda förslaget till lönekonventioner icke kunde i befintligt skick vinna nådig fastställelse. Vidare föreskrefs, att regleringen af prästerskapets på Gotland aflöning skulle verkställas på det sätt och efter de grunder, förordningen af den 11 juli 1862 angående allmänt ordnande af prästerskapets aflöning bestämde.

K. m:t hade sålunda, såväl genom sin senast åberopade skrifvelse som genom den af den 27 mars 1843, vägrat lämna sitt bifall till en sådan förändring af kyrkoväsendet på Gotland, som kammarkollegium 1832 föreslagit och riksdagen 1834 tillåtit. Härmed borde i själfva verket förslaget i dess helhet — såväl hvad det afsåg sammanslagning af pastorat som reglering af prästerskapets löner genom indragning af en del af tionden till statsverket — hafva förfallit. När riksdagen 1834 behandlade ärendet, hade den, som vi minnas, förklarat båda dessa punkter i förslaget vara af privilegienatur. Någon förändring kunde sålunda icke ske, annat än i den ordning, som Reg. form. i § 114 bestämde. Där heter det, att det beror på »samteliga riksståndens öfverenskommelse och konungens bifall» att låta privilegierna »undergå de förändringar och jämkningar, som rikets behof kunna fordra».[2]

Nu hade väl samtliga stånden beslutat en förändring, gående ut på en sammanslagning af pastorat och *i samband*

[1] Skrifv. af d. 27 maj 1864, i afskr. i domkap:s ark.

[2] Enl. dåv. lydelse. — Ang. sättet för ändring af ståndsprivilegier jfr E. Hildebrand: Svenska statsförfattningens historiska utveckling s. 657 f.

därmed en indragning af en del kronotionde till statsverket. Till sammanslagningen hade k. m:t, som sagdt, ej gifvit sitt samtycke. Då borde ju helt naturligt äfven frågan om indragning ha förfallit. Det oaktadt kände sig k. m:t bunden af riksdagens beslut i denna senare punkt och tillerkände riksständerna rätt att disponera öfver »kronotionden» på ön. Han inbjöd nämligen 1866 års riksdag att, enär det belopp, som enligt rikets ständers skrifvelse af 1834 finge af »kronotionden» användas i och för en reglering af kyrkoväsendet på ön, möjligen icke blefve tillräckligt att fylla, hvad till prästerskapets anständiga bärgning erfordrades utöfver de bidrag, församlingarna kunde skäligen anses böra lämna för ändamålet, medgifva, att hvad i sådant afseende kunde ytterligare erfordras finge utan hinder af riksdagens ofvannämnda beslut af »kronotionden» disponeras.

Man hade i fråga om de två tredjedelarna af tionden på Gotland oegentligt användt benämningen »kronotionde». Någon sådan hade här förut aldrig funnits. Lika litet fanns någon sådan i vanlig bemärkelse, som vi sett, efter 1834 års riksdags beslut. Emellertid visar sig här »ordets makt öfver tanken». Med benämningen »kronotionde» ville man också förbinda tanken, att kronan var denna tiondes rätte innehafvare, och att ständerna i vanlig ordning ägde beslutanderätt däröfver, ehuru den af ständerna förklarats vara inbegripen under prästerskapets privilegier.

Däraf kom sig också, att när riksdagen 1866 hade att yttra sig öfver k. m:ts nyssnämnda proposition, frågan ej behandlades i den ordning, som reg. form. bestämde. Propositionen bifölls nämligen endast af tre stånd — bland dem visserligen äfven prästeståndet — under det att bondeståndet, som fortfarande höll på en sammanslagning, vägrade lämna sitt bifall till k. m:ts proposition. Emellertid meddelade k. m:t kammarkollegium, att riksdagen bifallit den gjorda propositionen. I samma skrifvelse föreskrefs ånyo, att regleringen af prästerskapets på Gotland inkomster skulle ske i enlighet med förordningen den 11 juli 1862.

Uppenbarligen hade både landshöfdingeämbetet och domkapitlet i de skrifvelser, i hvilka de yttrat sig öfver det för-

slag till öfverenskommelse mellan tiondegifvare och tiondetagare, som ändtligen åvägabragts, utgått därifrån, att frågorna om pastoratsförening och lönereglering varit med hvarandra förbundna, och att sålunda riksdagens beslut i den senare punkten icke kunde gälla, då den förra förfallit. Därföre föreslogo de, att de båda frågorna nu skulle skiljas åt. Därföre kunde de också yrka på att hela »kronotionden» fortfarande skulle utgå till prästerskapet. Någon inskränkning i dispositionsrätten däröfver för prästerskapets räkning — det var tydligen deras åsikt — hade icke kommit till stånd 1834.

Det är märkligt att vid riksdagen 1866 ingen enda röst höjde sig, som häfdade denna mening, att sålunda det gotländska prästerskapet ännu ägde full laglig rätt att åtnjuta hela kyrkotionden, och att denna dess rättighet vore skyddad af prästerskapets privilegier. Statsutskottet är dock i sitt utlåtande inne på rätt stråt. Efter erinrande därom, att kammarkollegium nu frångått sitt förslag om sammanslagning, heter det: »Då således den förutsättning, som legat till grund för rikets ständers vid 1834—1835 årens riksdag meddelade beslut angående dispositionen af kronotionden från Gotland, måste anses hafva förfallit», så borde detta beslut icke få utgöra något hinder för att bringa till verkställighet regleringen af prästerskapets inkomster, hvarför utskottet tillstyrkte k. m:ts förslag. Det är sant, att sammanslagningen var en förutsättning, men den var på samma gång en del af beslutet 1834. Därföre borde slutsatsen till de af utskottet framställda premisserna hafva fått den lydelsen, att då beslutets ena del, som på samma gång var en förutsättning för den andra, fallit, enär den ej vunnit k. m:ts bifall, så borde äfven den senare delen anses hafva fallit, och kunde den sålunda icke utgöra något hinder för en efter andra grunder företagen lönereglering. Tydligen var frågan vid 1866 års riksdag icke rätt utredd. Den afgjordes också tämligen summariskt.

Efter under mer än ett halft sekel så godt som oafbrutet förda förhandlingar stod man ännu och stampade på samma punkt. Någon reglering hade ännu icke kunnat bringas till stånd vare sig af pastoratsindelningen eller af prästerskapets aflöning. Den senare frågan skulle dock nu, på grundvalen

af de båda nämnda riksdagsbesluten af 1834 och 1866, hvilkas rättsliga giltighet dock äro tvifvel underkastade, snart lösas. Det skedde i sammanhang med den senaste allmänna lönereglering. Vid den tid, riksdagen fattade det sista af de nämnda besluten, var den i enlighet med förordningen den 11 juli 1862 valda löneregleringsnämnden på ön redan i full verksamhet. Den arbetade under åren 1865 och 1867.

Hvad åter pastoratsindelningen beträffar, skedde icke heller nu någon förändring. Enligt den nyssnämnda förordningen ägde nämligen löneregleringsnämnderna att »hos k. m:t göra framställning ej mindre om delning af pastorat eller inrättande af ny komministratur — — — än ock angående indragning af redan befintlig komministertjänst och i förening därmed om sammanbyggnad af kyrkor», § 3 mom. 6. Enligt denna bestämmelse kunde vid löneregleringen, hvad nu Visby stift beträffar, sålunda icke någon sammanslagning af pastorat komma i fråga, då den kungl. förordningen endast talade om delning. När därföre i enskilda fall — så var förhållandet i Vall och Stenkumla — vid löneregleringsnämndernas sammanträden fråga om sammanslagning väcktes, förklarade sig nämnden icke befogad att upptaga frågan.

Hvad komministraturer däremot beträffar, talar förordningen i det nyss anförda momentet både om inrättande och indragning af sådan befattning. Att öka de prästerliga krafterna i Visby stift kunde ju icke komma i fråga. Däremot föreslogs indragning af en del komministraturer. Stiftet hade, då fasta kaplansbeställningar ursprungligen inrättades på landsbygden, erhållit 8 sådana befattningar, nämligen, såsom ofvan blifvit sagdt, i de pastorat, som bestodo af 3 församlingar, Rute, Sanda, Stenkumla, Dalhem, Östergarn, Kräklingbo, Vänge och Fardhem. I Lärbro hade visserligen, såsom äfven omtalats, komministersboställe upplåtits genom det ofvannämnda kungabrefvet af 1693, men någon komministratur hade aldrig inrättats. Af de 8 kaplansbefattningarna hade den i Stenkumla indragits, redan innan löneregleringsnämnderna började sin verksamhet, genom kungl. bref af den 9 juni 1863. Af de återstående 7 föreslogos af nämnden till indragning de i Rute, Östergarn, Kräklingbo, Vänge och Fardhem. Sålunda endast

i Sanda och Dalhem skulle komministraturerna bibehållas. Hvad beträffar ordnandet af gudstjänsten i dessa pastorat, som sålunda skulle hafva 3 kyrkor, men betjänas af endast en prästman, föreslogs, att sådan skulle hållas omväxlande i tvenne kyrkor söndagligen i Rute, Östergarns, Vänge och Fardhems pastorat, hvaremot i Kräklingbo pastorat söndagligen gudstjänst skulle hållas i moderkyrkor och alternerande i annexerna Ala och Anga.

Domkapitlet yrkade emellertid med mycken bestämdhet på bibehållande af komministraturerna i Östergarn och Fardhem. I fråga om det senare pastoratet anfördes, att församlingarna önskade tjänstens bibehållande samt, såsom ett för domkapitlet högst viktigt skäl, att denna komministratur vore den enda i stiftets af 14 pastorat bestående södra kontrakt och att det vore af vikt, att en prästman inom kontraktet funnes, som vid förefallande behof kunde göras ledig att för en eller annan söndag biträda inom annat pastorat. Hvad Dalhem åter beträffar, där komministraturens bibehållande tillstyrkts af nämnden, dock med reservation af ordföranden och konsistorieombudet, afstyrkte domkapitlet tjänstens bibehållande för att med de därtill afsedda medel öka kyrkoherdens löneförmåner. Domkapitlet ansåg det nämligen önskligt, att inom stiftet funnes några bättre aflönade kyrkoherdebefattningar. Genom kungl. resolutioner indrogos ifrågavarande befattningar i Rute, Vänge och Kräklingbo. Äfven förordnade k. m:t genom resolutionen rörande Dalhem,[1] att komministerstjänsten därstädes vid dåvarande komministerns afgång skulle indragas. Emellertid ingick pastoratet 1873 med af domkapitlet tillstyrkt begäran, att tjänsten fortfarande skulle få bibehållas, enär *en* prästman svårligen nöjaktigt kunde uppehålla gudstjänsten i tre kyrkor, af hvilka för öfrigt ingen vore tillräcklig att inrymma kyrkobesökande från tvenne församlingar, och församlingarna icke förmådde åstadkomma en ny gemensam kyrkobyggnad. Denna begäran blef af k. m:t den 9 febr. 1877 bifallen. I följd af dessa förändringar återstå sålunda

[1] D. 21 okt. 1869.

för närvarande halfva antalet af stiftets forna 8 landskomministraturer.[1]

Vi öfvergå till löneregleringsnämndens behandling af den fråga, som egentligen var föremål för dess handläggning, löneregleringen. Nämndens ordförande plägade vid de sammanträden, som höllos i de särskilda pastoraten, redogöra för de säregna förhållanden, som rådde på Gotland i afseende på prästerskapets aflöning. Han kom därvid till det resultat, »att den kameraltitel, under hvilken öns kronotionde borde betraktas, måste anses obestämd». Han ville sålunda ej afgöra, huruvida den rätteligen vore att betrakta såsom »ständigt vederlag» eller som »behaglig tids förläningsspannmål», hvilka olika slag af kronotiondeförläning, som bekant, vid löneregleringen borde olika behandlas, i det att möjligen uppkommande öfverskott af den förra endast kunde från en församling till en annan öfverflyttas, under det att den senare jämväl kunde efter k. m:ts beslut alldeles indragas. Vid den utredning han härvid lämnade åberopade han egendomligt nog icke k. m:ts bref den 11 juni 1800, som tydligen förklarade, att tionden på Gotland ej vore att hänföra till behaglig tids förläning.

Sedan han kommit till det resultat, att det ej kunde med säkerhet afgöras, till hvilken kategori den gotländska »kronotionden» vore att hänföra, åberopade han riksdagsbesluten 1834 och 1866, att hvad af denna tionde ej vore erforderligt för att med öfriga inkomster bereda prästerskapet anständig bärgning skulle besparas. På grund däraf borde man förfara med hvad som kunde blifva öfrigt af »kronotionden», liksom med behaglig tids förläning, så att det indroges för att sedan efter k. m:ts beslut antingen öfverflyttas från en församling till en annan eller oförryckt komma statsverket till godo.[2]

Denna ordförandens mening gillades af nämnden, och i enlighet med den gick man till väga. Sedan tiondesättning i i fråga om tertialen blifvit bestämd — detta skedde nu ändtligen — och prästbostället uppskattadt, togs hvad ytterligare

[1] Se löneregleringsnämnd:s prot.; domkap:s yttranden öfver förslagen; k. m:ts resolut. Domkap:s ark.

[2] Se t. ex. prot. d. 15 juni 1867 i Roma.

kunde erfordras för prästerskapets anständiga bärgning a den förut reglerade »kronotionden». Hvad af denna sedermera kunde återstå skulle besparas. Den fulla lagligheten af denna åtgärd, som hvilade på riksdagsbeslut, hvilkas bindande kraft måste anses, såsom vi sett, minst sagdt tvifvelaktig, kan väl ifrågasättas. Från nämnden öfversändes de uppgjorda förslagen till kunglig stadfästelse.

Under den tid de för detta ändamål hvilade hos k. m:t — en del hade redan blifvit bekräftade genom kungl. resolutioner — utkom den kungl. förordningen af den 23 juli 1869 ang. förändring af grundräntor och kronotionde. Genom sagda förordning indrogs all kronotionde till statsverket mot ersättning åt dem, åt hvilka samma tionde förut varit anslagen. Så skedde också med den gotländska »kronotionden», som numera behandlades helt och hållet som vanlig kronotionde. Hvad som sålunda blifvit bestämdt till prästernas underhåll skulle i enlighet härmed utgå direkt från statsverket efter de i nyssnämnda förordning stadgade bestämmelser. Denna förordning förklarades i de löneregleringsresolutioner, som utfärdades efter den 23 juli 1869, uttryckligen skola tillämpas med afseende på »kronotionden» på ön.[1]

Vi erinra oss, att prästeståndet, då det vid 1834 års riksdag lämnade sitt medgifvande till att en del af tionden från Gotland finge indragas till statsverket i sammanhang med en tilltänkt pastoratsreglering, hade ingått till k. m:t med en särskild skrifvelse, hvari ståndet hemställde, att den tionde, som sålunda möjligen komme att indragas, finge användas till »ecklesiastika föremål» inom provinsen, »såsom fromma stiftelser, fattigvårdsinrättningar, pensionering af ålderstigna, vanföra prästmän, bidrag till fonden för torftiga prästänkors understöd eller till förmån för det med kyrkoväsendet så nära förbundna allmänna undervisningsverket». En del af ståndet hade önskat, att man uttryckligen skulle göra ett sådant förbehåll till villkor för det ifrågavarande medgifvandet. Majoriteten fruktade emellertid att skilja sig från de öfriga stånden och menade, att man med en sådan ståndets skrifvelse, hvarom blifvit taladt,

[1] I enlighet med kungl. bref till kammarkoll. d. 5 okt. 1888 skulle samma förordning gälla äfven i afs. på de pastorat, som fått löneregleringen fastställd före förordningens datum.

skulle vinna detsamma, som man med ett utryckligt villkor afsåg, nämligen att hela tionden i alla händelser skulle komma kyrkliga institutioner på ön till godo.

När nu »kronotionden» slutligen blifvit indragen, hemställde stiftets prästerskap enligt beslut vid 1871 års prästmöte hos k. m:t, att af den besparade tionden bidrag måtte erhållas just till ett af de »ecklesiastika föremål», hvarom prästeståndets skrifvelse talade, nämligen till prästänkehjälp. Denna hemställan understöddes af domkapitlet. Emellertid anförde kammarkollegium, som hördes, att någon allmän författning icke funnes, som berättigade prästänkor att njuta understöd af kronans tionde, och att det icke öfverensstämde med 1866 års riksdagsskrifvelse angående dispositionen af »kronotionden» på Gotland att till änkhjälp använda någon del af den uppkomna besparingen, hvilken väl behöfdes för de ändamål, hvartill kronotionden annorstädes i riket i främsta rummet vore afsedd, såsom vin- och byggnadssäd, domkyrko- och prostetunnor m. m. I öfverensstämmelse därmed förklarade k. m:t, att han »funnit ifrågavarande framställning icke kunna vinna afseende».[1]

Ett liknande försök gjordes från stiftet att erhålla något bidrag till det e. o. prästerskapets aflöning. Beslut härom fattades af prästmöte 1877, och den gjorda hemställan understöddes äfven nu af domkapitlet. Såsom skäl anförde domkapitlet, att utgörandet af den af prästmötet reglerade aflöningen till det e. o. prästerskapet »blefve nog kännbart för större delen af stiftets prästerskap, hvars lönevillkor i allmänhet blifvit försvagade genom indragning af en del af den förut till prästerskapet utgående kronotionden». Med anledning af denna hemställan anförde statskontoret, att aflönandet af pastorsadjunkter och v. pastorer liksom af prästerskapet i allmänhet icke utgjorde ett statens åliggande, hvarföre också förordningen af den 11 juli 1862 — enligt hvilken lönereglering en hade verkställts — föreskrifvit, att prästerskapets löner skulle så beräknas, att det e. o. prästerskapet kunde af det ordinarie aflönas. Därjämte åberopades åter ständernas nyssnämnda skrif-

[1] Skrifv. t. kammarkoll. d. 7 juni 1872.

velse af den 20 juni 1866, hvarmed den gjorda hemställan ej ansågs stå i öfverensstämmelse, hvarförutom statskontoret — förbiseende den skillnad, som egentligen förefanns mellan de gotländska »kronotionden» och kronotionden från öfriga provinser — menade, att om ifrågavarande framställning bifölls »den utan tvifvel skulle framkalla liknande anspråk från andra stift». K. m:t lämnade därför äfven denna hemställan utan afseende.[1]

Med de svar, prästerskapet sålunda erhållit på sina båda nämnda hemställanden, visade k. m:t, att han ansåg sig ej behöfva fästa något afseende vid ofvannämnda prästeståndets skrifvelse af 1834.

När Gotlands prästerskap 1705 befriades från att erlägga de s. k. afkortningarna, återstod endast bibeltrycktunnan, som af kyrkoherdarne fortfarande skulle utgöras. Den erlades sedermera alltjämt och utgick enligt k. bref den 8 juli 1691 såsom anslag till Stockholms skolstat. Vid den senaste löneregleringen bestämdes också, att kyrkoherdarne hade att betala denna afgift till för hvarje pastorat bestämdt belopp. Den uppbars af skolstaten i Stockholm genom domkapitlets försorg. Men på grund af svårigheter vid uppbörden förordnade k. m:t 1873, sedan nu i enlighet med förordningen den 23 juli 1869 all kronotionde indragits till statsverket, att skolstaten skulle äga att — i närmare öfverensstämmelse med nyssnämnda förordning — uppbära medlen i landtränteriet mot det, att ett motsvarande afdrag gjordes från det bidrag, prästerskapet erhöll af kronotionden.[2] Från denna tid utgår sålunda icke *direkt* från prästerskapet någon bibeltryckspannmål.

En af de gamla afkortningarna, från hvilka prästerskapet af Karl XII befriades, var prostetunnan. Prostarne hade godtgjorts med s. k. visitationspenningar, som betalades af församlingarna[3] samt genom frihet från den gamla silfverskatten. På framställning af domkapitlet framlade k. m:t proposition till 1873 års riksdag om att af den besparade kronotionden

[1] Dep. chef:s skrifv. t. domkap. d. 24 maj 1878.

[2] K. bref t. kammarkoll. d. 5 aug. 1873.

[3] Sådana utgingo redan under den första svenska tiden, se kammarrevisor Bergs berättelse om Gotland i Lemkes herdaminne s. 498.

anslå till stiftets 3 kontraktsprostar en tunna spannmål för hvarje af stiftets 44 pastorat. Riksdagen anvisade med anledning däraf för ändamålet ett belopp af 540 rdr 54 öre mot det att prostarnes gamla rättigheter upphörde.[1]

Af föregående framställning synes, att det är tvenne anmärkningar, som med fog kunna göras mot det sätt, hvarpå de två tredjedelarna af *kyrko*tionden, »kronotionden», på Gotland blifvit behandlade, sedan de en gång blifvit prästerskapet tillförsäkrade. Båda stå i sammanhang med hvad som förekom på riksdagen 1834. Då förelåg ett regleringsförslag, däri två frågor blifvit *kombinerade*, nämligen frågan om förminskning i antalet pastorat på ön och den om en därigenom möjliggjord indragning af en del tionde. Förslaget godkändes af riksdagens samtliga stånd, något som för förslagets genomförande erfordrades, då detta af riksdagen förklarats beröra prästeståndets privilegier. K. m:t lät den förra delen af förslaget falla och godkände den senare, ett tillvägagångssätt som ej kan anses riktigt. Den tilltänkta indragningen kom visserligen icke genast till stånd, men skedde vid den verkställda löneregleringen, hvarvid just 1834 års riksdagsbeslut åberopades. Det var den första anmärkningen. — Vid samma riksdag 1834 gjorde prästeståndet till villkor — visserligen icke formellt, men i sak — för sitt bifall till det föreliggande förslaget, att den indragna tionden ej skulle behandlas som annan kronotionde, d. v. s. användas för hvilka statsändamål som helst, utan i hvarje fall komma *ecklesiastikverket på ön* till godo. Så skedde dock ej. Löneregleringsnämnden indrog det öfverskott af »kronotionden», som genom afknappning af prästerskapets löner uppkommit, till statsverket utan vidare. Den begäran, som vid tvenne olika tillfällen från stiftet framställts att använda någon del af det sagda öfverskottet i öfverensstämmelse med prästeståndets afsikt 1834, har varit förgäfves. Det var den andra anmärkningen.

Vi hafva nu nalkats vår egen tid. Vi afsluta därför här vår historik öfver de under gångna århundraden gjorda försöken till reglering af pastoratsindelningen i Visby stift och

[1] K. skrifv. t. kammarkoll. d. 30 maj 1873.

öfver den med dessa regleringsförsök i allmänhet samman-kopplade frågan om prästrättigheterna på Gotland. Vi stanna här, då det regleringsförslag, som nu åter är å bane, sedan frågan hvilat under 40 år, ännu icke fallit under historiens dom. Däremot kunde visserligen den föregående historiken gifva anledning till ett kritiskt skärskådande af det nya förslaget. Ett sådant torde dock här ej lämpligen hafva sin plats. För öfrigt föreligger redan en, på kännedomen om föregående regleringsförsök grundad, kritik af lönereglerings-kommitténs förslag, för så vidt det angår Gotland, i en skrifvelse i frågan, hvarmed stiftets prästerskap ingått till dom-kapitlet.[1] Då i denna skrifvelse rätt grava anmärkningar riktas mot det nämnda förslaget, så att ett omarbetande däraf grundadt på andra principer, synes önskvärdt för stiftet, kan, om ett sådant omarbetande kommer till stånd, här lämnade historik möjligen erbjuda någon ledning. Historiens lärdomar hafva alltid sitt värde. Det i sammanhang därmed gjorda försöket till utredning af frågan om prästrättigheterna på Gotland, hvilka nog äfven ännu en gång komma på tal i sam-manhang med verkställandet af en blifvande reglering af stifts-indelningen, torde möjligen också förtjäna något beaktande.

[1] Skrifv. tryckt som bil. till domkap:s cirkulär n:o 5 för innev. år.

Herman Levin.

En tidsbild från början af 1700-talet.

De bestämmelser, som 1686 års kyrkolag stadgar angående prästers tillsättning, äro i flere afseenden ganska sväfvande. Den rätt, som församlingarna sedan gammalt ägt, att själfva välja sin präst, bekräftas. Men därvid göres dock ett tillägg, som i väsentlig mån inskränker denna valrätt. Det heter nämligen, att om valet faller på någon, »som icke är dess värdigare», må biskop och konsistorium utse någon annan af stiftets prästmän, som »för sin lärdom, långvariga tjänst, goda gåfvor och skicklighet» bör med befordran framför den valde ihågkommas. Ännu större myndighet tillerkännes domkapitlet i det fall, att församlingen genom dröjsmål försuttit sin rätt. Några särskilda omständigheter uppräknas, som domkapitlet hade att taga hänsyn till vid prästers tillsättning: de borde särskildt ihågkommas, som »med fattigdom besväras, hafva många barn att försörja och äro därhos skickliga, såväl som ock de, hvilka den frånfallne kyrkoherdens hus upprätta och understödja kunna». Genom denna bestämmelse hade de s. k. konservationerna, som sedan gammalt spelat en stor roll vid prästval, vunnit en uttrycklig sanktion.

Som bekant, ansågs den konservera den aflidne prästens hus, som redan stod eller trädde i den släktskapsförbindelse med hans familj, att ekonomiskt understöd från honom var att förvänta. En son eller måg till den aflidne hade därför i allmänhet goda utsikter att bli hans efterträdare. Den vanligaste formen för konservation var dock den, att vid inträffande ledighet ogifta prästmän anmälde sig till tjänsten med löfte att äkta den aflidnes änka eller dotter, om de erhölle

tjänsten. Sällan tillsattes vid denna tid någon prästerlig befattning, utan att frågan om konservation spelade in som en viktig omständighet. »Församlingarna, prästänkorna och stundom äfven domkapitlen äro härvid lika intresserade och lika nitiska att uppsöka de lämpliga subjekten och försäkra sig om deras hjälp genom uttryckliga förbindelser. De ogifta prästerna ställa sig till de behöfvandes tjänst, så att domkapitlen ibland hafva åtskilliga aspiranter, som anmält sig vilja vid förefallande behof upprätta något förfallet prästhus. Ofta begära änkorna själfva, att någon (oftast nämna de icke någon viss) ogift prästman måtte skickas till dem för att förestå nådåret och sedan stanna för alltid såsom den förre makens efterträdare på en gång i familjen och i församlingen».[1] Ifrigast brukade dock församlingarna arbeta för konservation, då de därigenom fritogos från skyldigheten att understödja den aflidnes ofta i ekonomiskt betryck stadda familj.

Konservationer förekommo också ganska ofta vid skolorna. Särskildt när det var fråga om lägre skolbefattningar, brukade det anses som en merit, om den sökande var villig att upprätta företrädarens familj.[2]

Fastän kyrkolagen erkänt konservationsseden såsom i vissa fall berättigad, innehöll den dock några restriktioner, såsom då det heter, att vid tillsättning af präst »församlingens gagn och goda förnämligast och för all ting därhos må sökas och anses, efter slika prästgäll intet ligga under någon arfsrätt». Vidare stadgas det uttryckligen, att hänsyn till prästhusets konservation endast då skulle fälla utslaget, när de sökande i fråga om öfriga meriter voro likställda.

I praxis kommo dock dessa bestämmelser ofta att förbises. Väl sökte domkapitlen förebygga alltför stora missbruk af konservationsrätten, men vid uppstående tvister segrade mången gång församlingarna. De ofta årslånga stridigheter, som uppstodo med anledning af de oklara bestämmelserna och särskildt konservationsseden, gåfvo vid denna tid både domkapitlen och k. m:t mycket att tänka på.

[1] Nordin, Några bidrag till kännedom om kapellanernas ställning i Sverige under förra hälften af 1700-talet, Strengnäs 1895, s. 38.

[2] Hollander, Svenska undervisningsväsendets historia, Upsala 1884, s. 535.

En särskild olägenhet, som konservationsseden stundom medförde, var den, att en person, som med villkor af konservation erhållit en syssla, sedermera vägrade att fullborda det utlofvade giftermålet. Då uppstodo lätt nya förvecklingar i oändlighet, fastän befordringsfrågan redan syntes vara utagerad. Ej alltid kunde man finna den utväg, som en präst i ärkestiftet påfann (1725). Då han sammanträffade med sin tilltänkta maka, föredrog han att med henne ingå en öfverenskommelse, hvarigenom han afstod till änkan hälften af sina inkomster och hon från sina anspråk på äktenskap. Domkapitlet kunde dock ej gilla denna öfverenskommelse, utan »förehöll honom hans ostadighet, alldeles ogillande ett sådant kontrakt eller delning, som var alldeles oerhörd och ej tillåtlig». Prästmannen i fråga fann dock en utväg att ordna saken och anmälde hos domkapitlet, att han fallit med sina tankar på änkans dotter, »som efter ett eller två års förlopp kunde gifta sig». Detta förslag fann domkapitlet mera acceptabelt, och så ordnades saken i godo till samtliga parters belåtenhet.[1]

I början af 1720-talet hade Skara domkapitel af liknande anledning svårt nog att komma till rätta med en konservationsfråga.[2] Det gällde här en plats i skolans tjänst. År 1720 var ett kollegat ledigt vid Skara skola. En studiosus Andreas Fahlundius anmälde sig som sökande. Han inkallades för konsistoriet och tillfrågades, om han ville upprätta sterbhuset genom att gifta sig med änkan, »en snäll kvinna». Fahlundius förklarade sig villig därtill, om han erhölle platsen. Till yttermera visso bad både biskopen (Jesper Swedberg) och öfriga konsistoriales honom »än en tid sig därom betänka, efter det är ett angeläget verk». F. svarade, att han redan öfvervägt saken och ej hade något att invända, »så framt där icke vore något vitium morale hos änkan, att hon dricker». Konsistoriets medlemmar förklarade sig aldrig ha hört något sådant och framhöllo ännu en gång, att »hon är en beskedlig och snäll kvinna, fast hon icke är så fager». Då F. fortfarande

[1] Nordin, a. a., s. 39.

[2] Handlingar i detta mål finnas i Riksarkivet i följande samlingar: Handlingar rörande skolväsendet, Skara stift; Rådets protokoll; Kongl. Justitierevisionens registratur; Skara domkapitels skrifvelser till K. M:t.

förklarade sig villig att gifta sig med änkan, blef fullmakt å honom utfärdad. I fullmakten infördes det utfästa villkoret om konservation.

Några månader därefter (dec. 1720) uppvisade biskop Swedberg i domkapitlet ett bref, som han erhållit från Fahlundius. Denne förklarade, att han under inga förhållanden ämnade gifta sig med företrädarens änka. Han hade i stället varit i Dala och friat till en prästänka därstädes och anhöll nu om biskopens medverkan för att få henne till hustru och slippa den förra. Biskop och konsistorium hade dock ej öra för denna anhållan, utan resolverade enhälligt, att Fahlundius »som nu ville göra gäck af allt samman», skulle utan alla formaliteter afsättas från sin tjänst, »den han under ett fagersken och bedrägeri sig förskaffat».

Fahlundius var dock ej hågad att så lätt släppa sin plats, utan ingick till Göta hofrätt med besvär öfver domkapitlets åtgärd. Hofrättens utslag är dateradt den 17 febr. 1721. Af de insända handlingarna finner hofrätten, att Fahlundius lofvat att gifta sig med företrädarens änka, såvida hon ej hade »något vitium morale, att hon dricker», något, som F. ej kunnat uppvisa, samt vidare att han särskildt med hänsyn till det gifna konservationslöftet blifvit föredragen framför sina medsökande, hvarföre hofrätten pröfvade skäligt stadfästa konsistoriets afsättningsdom.

Fahlundius ingaf nu, »af högsta nöden tvungen», en längre klagoskrift till K. M:t. Han erkänner sig ha utlofvat äktenskap med änkan, då konsistoriet tillsporde honom därom. Däremot hade han aldrig yttrat några äktenskapstankar för änkan, sedan han blifvit underrättad om »dess kvaliteter och sinnelag». Till undvikande af all oreda hade han erbjudit henne halfva inkomsten, men hon hade svarat, att han under sådana förhållanden borde lämna sin tjänst, »lika som hon lägenheten ägt under arfsrätt, det dock kyrkolagen annorledes förklarar». Därefter följer en redogörelse för konsistoriets åtgärd att afsätta honom från tjänsten. En medsökande, Claudius Björndahl, hade i stället fått platsen, och det endast af det skälet, att han lofvat gifta sig med änkan. Fahlundius ingår därefter på en kritik af det rådande befordringssyste-

net, hvilken äger sitt intresse såsom framställd af en person, om själf fått pröfva på konservationssedens olägenheter.

Han framhåller: »1:mo den olägenhet, som af sådana äktenskapsföreställningar i Consistorio sig tilldraga kunde, ity att mången så af det ena könet som det andra blifver tvungen till äktenskap, fast det icke så kan utse ej heller så heta skall, som dock i så måtto sker, att när någon kommer och gör ansökning om någon vakant lägenhet, så torde väl föreställas flera som mig: 'vill du hafva änkan, så skall du få lägenheten, men vill du intet taga änkan, så får du ej heller lägenheten'! (Änkan måste försörjas, likasom lägenheten vore änkans arf och eget. Men hvarföre Consistorium är mer angelägen om att försörja den ena änkan än den andra, då de likväl alla hafva lika god rätt därtill och likväl meste delen icke åtnjuta den förmån att blifva försörjda, kan jag intet uträkna, utan lämnar det androm.) Som klart exempel till prof beklagligen är vist på mig vid denna ringa kollegatslägenheten, hvaraf inkomsten ej är större än 2:ne socknegångar och 10 tunnor spannmål, som skall vara knappt nog för en person att hålla sig med i staden om året, och kunde en ogift man, som ej med hushållsbekymmer besväras, nog vara bekvämare att betjäna ungdomen än en gift. Men mången nödgas taga sig hustru, förrän han tänkte, ty när någon en gång och annan gjort ansökning om lägenhet och fått afslag, därföre att han sådana villkor ej velat antaga, så måste han omsider tvinga sig själf till att det villkor, som föreställes, bejaka, fastän det kunde vara honom aldrig så konträrt, efter han ser sig på intet annat sätt kunna någon lägenhet erhålla, hvarpå ofta följer ett oenigt och osämjaktigt äktenskap, så att de, som skulle förelysa andra så därutinnan som i allt annat med goda exempel, ofta blifva hela församlingen till förargelse. 2:do tilldrager sig ock denna oredan af sådant föreställande med änkors uppbjudande, att många, som mindre äro meriterade och vilja sådana villkor antaga, blifva dragne fram för dem, som mer och bättre kunna vara meriterade, hvilket jag ingalunda som en åklagare, utan till en allra underdånigst ödmjuk påminnelse andragit, och synes sådana äktenskapsföreställningar så mycket mera vara onödiga, som den allting

vetande Guden nog är mäktig, att änkor med man eller eljest efter sitt nådiga behag och allvetenhet, hvad dem bäst tjänar, förse och försörja, fast de icke allmänt och offentligen uti Consistorio blifva uppbudne. Ty lika som en god och behållen vara nog får köpare, fast den icke allmänt utropas fal, så kan ock mycket mer en gudfruktig och skicklig änka få man, fast hon icke publikt blifver utbuden, och Consistorium således skall gifta henne för lägenhetens skull, då änkepenningar och spannmål, som de i stiften åtnjuta med andra förmåner och benådningar, som Eders Kongl. Maj:t dem allernådigst förunt, intet behöfdes.» Till sist påpekar Fahlundius, att han utan rannsakning blifvit från sitt ämbete skild, och anhåller att där åter bli insatt.

Fahlundius skrifvelse föredrogs i riksrådet den 29 dec. 1721. Här fann klagoskriften ett gynnsammare mottagande än i Göta hofrätt. Grefve Cronhielm yttrade: »Han bör sättas i sin tjänst igen, och förmenar änkan sig hafva något att pretendera, så får hon lagligen det utföra, hemställandes för det öfriga, om icke biskopen borde få en allvarsam reprimand.» Detta yrkande bifölls, och i enlighet härmed afläts till biskopen och domkapitlet i Skara en i mycket sträng ton hållen skrifvelse, hvari domkapitlet varnades för sådant förfarande och Fahlundius återinsattes i sitt ämbete. Till frågans utgång torde i sin mån ha bidragit, att biskop Swedberg, som var en afgjord motståndare till frihetstidens statsskick, ej stod i synnerligen hög gunst hos den dåvarande regeringen.[1]

Hela frågan visar emellertid, hvilka orimliga situationer konservationsseden kunde tillskapa, och man undrar ej på, att många röster höjdes för införande af ett bättre befordringssystem. I ett kungl. bref af 1739 uttalades ogillande af konservationsseden, och efter midten af 1700-talet upphörde så småningom denna sed, som haft så många betänkliga följder och förorsakat så mycken oreda i befordringsväsendet inom kyrka och skola.

[1] Jfr Tottie, Jesper Svedbergs lif och verksamhet II, Upsala 1886, s. 195, 213.

Elof Haller.

Meddelanden och aktstycken.

Ett bidrag till vidskepelsens historia.

Sorgliga bevis på djupt inrotad vidskepelse hos vårt folk i slutet på 1500-talet lämna de af Kyrkohistoriska Föreningen offentliggjorda originalhandlingarna från Mäster Abraham Angermannus' vidtbekanta »räfst». Ännu ett århundrade senare var tron på trolldom och signerier ganska allmän och fast, ehuru hårda straff voro stadgade gent emot sådant. Vi behöfva blott nämna de beryktade hexeriprocesserna. Och liksom man på ärkebiskop Abrahams tid ansåg sig få god »fiskelycka» genom att göra metkrokar af järn, som man stulit från kyrkodörrar, så ansåg man sig vid slutet af 1600-talet vinna skjutskicklighet och jaktlycka genom att inlägga en konsekrerad oblat i bössan. Ett i all sin korthet, ur mer än en synpunkt gripande dokument till vidskepelsens historia finnes i original i *Kongl. Riksarkivet, Acta ecclesiastica* fasc. L—P. Den åsyftade handlingen utgöres af nedan meddelade böneskrift, som enligt originalanteckning presenterades för högsta vederbörande den 16 januari 1699. Suppliken lyder, som följer:

Stormächtigste Konungh,
Aldra nådigste Herre!

In för Eders Kongl. Maij:ts höga nåde-trohn jagh ällända quijnna i allsomstörsta och aldradiupesta vnderdånijgheet neder-

lägger dhenna supplijque, emedan mijn man, ehn soldat vnder Sörmanlandz infanterie, Eskillztuna lähn och Rijsberga sokn, Hans Isaksson i Borssökna ähr wijdh ett extraordinarie tingh till döden sakfällt för ehn sin mijssgierningh, som i sigh sielff ähr suår, wederstyggeligh och groff, i ty han aff fåkunnogheet bortagit dhet wällsijngnade oblatet vnder sijelffua communionen i vpsåt at bähra dhet i bössan och få sedan godh lyka at skijuta; dhet han, Gudij åhrat, icke heller wärkställte, uthan åhtt dhet samma upp 14 dagar dher effter. Gudh hemsökte honom strax medh sijtt straff, i dhet han dher öffuer råkade i ehtt suårt samwetz quall, lopp hella tijden i skogen både natt och dagh till dess han igenom Gudz nådh kom till godh bekännelsse och frijwilligt sijn syndh wptächte, dhet sielfua tijng-protocollet bredare wthvijssar.

Aldranådigste Konungh!

Effter han nu medh stora tåhrar begråter sijn syndh och wthloffuar ehn sann bätringh, böhnfaller jagh i allerdiupeste wnderdånighett Ederss Kongl. Maij:st låtter migh åhttniuta dess höga nådh och mijn fattige man lijffuett aldra nådigst pardonerar, dher emott jagh i döden ähr och blijffuer

Aldranådigst Konungs
Eders Kongl. Maij:sts
Hoss Gudh troijnerligh
förebijdiare

Regina Olofss-dåtter.

C. Grills skolordning 1762.

Scholordning
För Söderforss Bruks Barn-Schola.

FÖRSTA ARTIKLEN.

Om skolmästarens skyldighet.

§ 1.

Schol Mästaren lärer weta af sig sielf, såsom en samwetsplickt, dess skyldighet wara, att förelysa de honom anförtrodda

barn med ett gudfruktigt och anständigt lefwerne: att påminna dem som oftast deras Döpelses förbund, att på alt sätt inplanta hos dem en rätt kiärlek till Gud, att föreställa dem all den nåd, som Gud oss gifwit i Jesu Christo, så wäl som de wälgiärningar vi stundeligen njuta af hans milda Faders händer och att erhindra dem, huru de deremot äro plichtiga att återbära hwarannan ett troget, lydigt och wördnadsfullt hjerta.

§ 2.

Han bör alfwarligen tillhålla sina lärobarn, att flitigt gå i kyrkan, att med wördnad och uppmärksamhet afhöra predikan och att lägga det förnämsta deraf på minnet, warandes sedermera hans skyldighet, att om morgonen dagen derefter anställa med dem deröfwer ett kort förhör samt wisa dem tillämpningen deraf till trones förökelse och en christelig lefnad.

§ 3.

Utom dess måste han altid wid alla tillfällen wisa barnen *syndens och lasternas styggelser* samt hwad både straff och egen skada för dem deraf altid efterföljer, såsom huru de, genom misswördnad för Gud, dess heliga namns missbruk, bannor, lögn och widskepelse, söndags arbete och Guds ords förakt, misswördnad, olydnad och kiärlekslöshet mot föräldrarne och läraren, förtal af nästan, wrede, trätor, fylleri, otukt, lösaktigt tal, lättja, stöld, bedrägeri, falskhet och sådant mera förtörna Gud, förarga andra menniskior och mista deras förtroende och bistånd samt därjemte förderfwa sig sielfwa till hälsa, ära, ett godt namn och rykte, kropp, lif och siäl; men åter twärt om bör han söka att med lifliga färgor för dem afmåla *dygdernas skönhet och behagelighet* samt hwad förmåner och nytta, såsom Guds wälsignelse, 'kiärleks och förtroendes winnande hos andra menniskior, jemte sinnes lugn, samwets ro, stilhet och sällhet inom sig sielf af sådana dygders utöfwande flyta; winläggandes *Schol Mästaren* sig derom, att med all försiktighet leda barnen till dygden och afskräcka dem från laster, mer af kiärlek och wördnad för en oändelig och salig Guds nåd, rättfärdighet, altseende öga samt allwisa

styrsel och regering, än af blott fruktan för menniskio straf och timmelig aga.

§ 4.

Likaledes måste ej eller *Schol Mästaren* försumma, att så ofta lägenhet gifwes intrycka uti barnens sinnen wördnad, kiärlek och lydnad för öfwerheten, såsom landsens föräldrar, föreställa dem hwaraf den skyldighet flyter, att de så wäl som alla andra äro förbundna att älska och lyda öfwerheten samt att dagligen önska Herrans wälsignelse öfwer dem och wår antagna sälla regerings sätt; ja, han bör med förnuftig föreställning wänja barnens hjertan till billig fruktan och högaktning för lag och öfwerhet, ständer, samt för alla dem, som äro rikets ämbetsmän och hafwa någon makt att biuda och fordra åtlydnad.

§ 5.

Såsom ett medel till att upmuntra barnen till desto mera flit och bemödande om dagelig tilwäxt i kundskap, dygd och förbättring, kan dem undertiden föreställas afsikten med denna kostsamma *Schol* inrättning, hwaraf ingen mer än de sielfwa niuta förmonerna både nu och i framtiden, och att det enda, man af dem tillbaka till erkänsla fordrar, är, att de, då de en gång skola sjelfwa arbeta, wisa flit, tro och redlighet, som dock icke är annat än det, hwartill Gud och deras egit samwete utom dess på det högsta dem förbinder, hälst de böra weta, att lättingar, tiufwar och drinkare etc:a kunna aldrig hafwa annat än förbannelse och fattigdom att förwänta.

§ 6.

Schol Mästarens öfriga skyldigheter förekomma i de efterföljande *artiklar.*

ANDRA ARTIKLEN.

Om sjelfwa underwisningen.

§ 1.

Ingen antages uti *scholan,* som icke förr känner *bokstäfwerne,* emedan en sådan mera uttröttar *informatorn* och

hindrar sina kamrater, än han gagnar sig sielf. Och böra föräldrarne låta Kyrckoherden weta, när de ärna sätta sina barn i *schola,* att förekomma alt mögeligit missförstånd dem och *Schol Mästaren* emellan, för ofwannemda ordsak.

§ 2.

Så bör ock intet barn hädanefter tagas ur *scholan* och komma i prästläxan, innan Kyrckoherden det förhördt och gilladt i de stycken följande § 3 nämnas.

§ 3.

Schol Mästarens syssla är att lära barnen *a : b : c-boken, Lutheri cateches* med morgon och aftonbönerna, bords-läxorna, hustaflan, *Athanasii Symbolum, Svebelii* förklaring med språken och deras *citationer, Davids* botpsalmer, syndabekännelsen, och några nattwards böner ur *Psalm* boken, alt både innan och utan, med något mera, som *Inspectores Scholæ* pröfwa nödigt och nyttigt, efter hwart och ett barns qvickhet, lägenhet och ålder. Alt detta böra barnen wäl kunna, som ock ingen antages uti präst-läxan, förr än han kan alt detta föreskrefne, ty prästläxan är icke inrättad för annan orsak, än att barnen blifva då dels påminte, dels och i synnerhet underwista om bättre förstånd och tillämpning af det, som de förr kändt, utan til. Doch ingen betagit, att infinna sig uti sådana prästeläxor och vänja sig höra, hvad der föreställes.

§ 4.

Schol Mästaren fullgiör icke mer än en halfpart af sin skyldighet, om han blått sätter och hörer läxor. Han fredar fördenskull sitt samwete och wärjer sin heder, då han förklarar för sina *disciplar* hvad the läsa och lämpar förklaringen efter deras begrepp genom små frågor och svar, ty derigenom wäxer äfven både lust och uppmärksamhet hos barnen, när de få höra något sådant, hwarpå the kunna swara.

§ 5.

Han bör ock äfwen utsöka sig några timar i hwar wecka till att berätta för sina *schol*barn något utur *Bibelen*, såsom om syndafallet, om syndafloden, om *patriarcherne, Joseph, Israels*

barn, Frälsaren *Christo Jesu, apostlarna,* om den heliga Skrift gudomliga uppkomst och wärde, om vår *evangeliska religion* beskaffenhet, om fängelset i *Babel, Jerusalems* förstöring med mera, hwarwid han wisar, det syndare aldrig sluppit ostraffade men att det altid gåt wäl för dem, som fruktade Herran.

§ 6.

Skolmästaren lärer barnen att skrifva svenska och *latinska* bokstäfver, så att de åtminstone kunna wäl *copiera,* såsom ock att skrifwa sifror och räkna *qvatuor species* och *regula de tri,* om någon det åstundar. Men den, som will läsa *latin* el. *L:a Grammatican,* han betale derföre efter öfverenskommelse med *Schol Mästaren* särskildt, dock att de andra barnen genom sådan *information* uti *latin,* ej hindras uti deras tillbörliga underwisning.

§ 7.

Till att förekomma den oreda, som märkes, att många kunna läsa något utan til, men illa i bok; ty blifwer det nu en ordning, att innan barnet sättes att läsa något utan till, bör det först läsa genom a-b-c-boken, hela *catechesen* och något af *psalmboken* innantill, att det må stadgas uti stafning och renläsning. Detta bör sålunda skie: när de äldre öfwerläsa deras utanläxor, skall *Schol Mästaren* då låta de andra, så många han därtil utwäljer, immerfort läsa innan til, den ena efter den andra, så långt de kunna hinna, utan att the först behöfwa drögia tiden med öfwerläsning af deras innanläxa. Och när ett barn kan läsa all swänska wäl innan til, då skall det få minnes-läxor, men ej förr.

§ 8.

Barnen böra aldrig lämnas ensamma i *scholan,* utan måste *Schol Mästaren* altid wara hos dem närwarande, så länge de der äro, til att dem underwisa och hafwa upseende öfwer deras upförande.

§ 9.

Så bör thet ock noga förekommas, att de äldre icke hindras från deras giöromål med de mindre lärande och hörande.

Det må dock wara läromästaren tillåtit, att härigenom hinna tiden någon gång, när barnen äro många och någon af de äldre redan fullgiordt sina läxor, att han utan egit hinder kan höra en annan, dock böra då desse wara så nära *preceptorens* sida, att han sielf märker, det alt skickeligen tilgår.

§ 10.

Det är en rätt angelägen sak, att barnen ständigt wänjas ej allenast till alla christeliga och förnuftiga dygder utan ock till utwärtes beskiedelighet. *Schol Mästaren* måste förden-skull efterse, att de lefwa i kiärlek, enighet och förtroende sins emellan, samt att de äro lydiga mot sina föräldrar och höfliga mot hwar man. Likaledes att de hålla ej allenast sig sielfwa snygga och rena, utan och därjemte *schol*-rummet rent och städigt.

§ 11.

Skulle *Schol Mästaren* hafwa nödigt, att för sina ange-lägenheter någon dag från *scholan* wara borta, gifwe då sitt uteblifwande *Inspectores Scholæ* tillkänna och vare saklös; men slippe ej annars tiltal. Och der det honom öfwertygas, att han, utan laga förfall, försummar *schol*-arbetet, plikte då till de fattige i församlingen med en daler kopparmynts afdrag på sin lön för hwar dag som försummas och gånge från syssla sin, om han i denna eller annan försummelse framhärdar.

TREDJE ARTIKLEN.

Om scholgången.

§ 1.

Sedan bergningstiden är slutad, börjas *schol*gången om hösten Mormässa eller den 8 *Septembris* och fortsättes till den 18 *Decembris;* efter juhl öpnas *scholan* dagen efter tiugonde dagen och fortsättes till tisdags middagen efter Palmsönda-gen. Börjas åter måndagen efter Påsk] och slutas torsdagen för Pingst; öpnas sedan måndagen efter Pingst och fortsättes till den 12 *Julii.*

§ 2.

När *scholan* börjas höst och vinter, skall *Informatoren* hwar gång inrätta en förteckning på alla sina *disciplar* och uti wissa *columner* insätta sina berättelser, att man med en insigt må skönja hela *scholan* uti dess tillstånd, såsom.

Första	*columnen*	Faderns namn.
Andra	»	Barnens namn.
Tredje	»	Dess födelse-år.
Fierde	»	Om det är quickt, flitigt, dygdigt eller icke.
Femte	»	När det aldraförst började läsa.
Sjätte	»	Dagen, då det hwar *termin* börjat gå i *scholan*.
Sjunde	»	Hwad det kunde läsa, då det vid *termins* början kom i *scholan*.
Åttonde	»	Hvad det sedan lärdt, hwilket ock sättes uti särskildta *columner*.

Uti sidsta *columnen* tecknas med en stierna hwar dag barnet varit borta utan laga förfall och *Schol Mästarens* till-stånd, och med ett streck, när det varit ur *scholan* för siuk-dom, skiäligit hinder och med *Schol Mästarens* wett och minne.

§ 3.

Hwar dag infinna sig barnen i *scholan* klåckan millan sex och sju om morgonen för att bönen kan vara slutad klåc-kan sju. Klåckan åtta gå de hem till nijo, komma tillbaka klåckan nije och blifva i *scholan* till half ett, gå hem till ett och sluta dagen millan fem och sex om aftonen. Om vintren måste man lämpa tiden efter dagsliuset, så framt icke det förslaget, som nämnes *sjette artiklen § 2* kan föras till värck-ställighet. Då neml. om vintren, när ljus för alla barnen icke är tillräckeligit, bör *Schol Mästaren* vid det ljus, som af spis eller bord gifwas kan, uppfylla den plikt, som §§ 3: 4: 5: I artiklen samt § 5: II artiklen honom ålägga.

§ 4.

Hwar morgon och afton skall bön hållas: Då sjunges en psalm, sedan läses ett *capitel* ur *Bibelen*, morgon- och af-tonbönerna ur psalmboken, änteligen de öfriga bönerna samt

altid och synnerligen bruks-bönen och slutas alt sedan med en *vers*. Vid bönen skola alla, som lärdt läsa i bok, läsa hwar sina *verser* ur *capitlet,* och sedan bönerna i ordning, den ene efter den andra hela *scholan* igenom, twenne till skiftes hwar gång och så det ena hwarfvet efter det andra. När bön hålles i kyrkan, höst och wår samt *Apostledagarne* skall *Schol Mästaren* se till, att barnen komma med honom i kyrkan, då kiölden icke är så sträng, att deras hälsa deraf tager någon skada.

§ 5.

Odensdags och lögerdags efter-middagar äro fria och skall *Evangelium, Epistelen,* Böner och Psalmer, som höra till söndagen, läsas lögerdagsförmiddagen. Och äfwen så, när högtider infalla. — Om *Apostla*-dagarne, då bön skier i kyrkan, blir *schol*-gången allenast eftermiddagen.

§ 6.

Om vintren skola barnen bära wed med sig i *scholan,* en den ena och en annan den andra dagen, så mycket som skäligen kan behöfwas.

FJERDE ARTIKLEN.

Om tilsyn öfver scholan.

§ 1.

Kyrckoherden och Bruks*inspektoren* äro altid *Inspectores Scholæ.* De skola vara förbundne att skiöta ett så angelägit wärck till Guds äro, *Patroni Ecclesie* nöje, föräldrars, barns och *Schol Mästarens* inbördes hugnad och upbyggelse.

§ 2.

Inspectores Scholæ äga, att förekomma all oordning, att bilägga oreda mellan *Schol Mästaren* och föräldrarne och angifwa hos *Patrones Ecclesiæ* om, uti något mål, deras åtgärd är otilräckelig, hafwandes den, som i något fall förmenar sig att lida, samma tilgång, och sedan widare efter kyrko- och allmänna lagen, der omständigheterna så fordra.

FEMTE ARTIKLEN.

Om förhör med schol barnen.

§ 1.

Utom tidigare tillsyn af kyrckoherden skall han och bruks *inspectorn* twenne gånger om året, nemligen, innan *scholan* slutas före jul och om sommaren hålla almänt förhör uti *scholan* på den dag, som faller dem efter inbördes samråd tjenligast. De böra då förhöra hwart och ett barn efter den förteckning, som *Schol Mästaren* upgifwer på alla sina *disciplar* och deras framsteg, i anledning §: 2: III *Artiklen.*

§ 2.

Schol Mästaren må äfwen vid dessa förhören tilkänna gifwa om ett eller annat barn genom egen lättja eller föräldrars flathet eller vårdslöshet så försummat *scholæ* gången att thes mindre framsteg ej kan *Scholæ-mästaren* tilräknas, då föräldrarne måga efterskickas, tiltalas och warnas, att derigenom mota alt otidigt eftertal, dem och *Schol-mästaren* imellan, eller och, der omständigheterna äro sådana, lemnas under lagens åtgiärd. Men det låte barnet näpsas, och mista de *schol*pengar, som nämnas uti sjette artiklen 1: §.

§ 3.

Förteckningen, som *Schol Mästaren* vid hwart förhör gifwer på sina *disciplars* framsteg, skola *Inspectores Scholæ* underskrifva, såsom de finna ungdomens förkofran, och böra dessa förteckningar förwaras uti *scholan,* att man, då den ena jämföres med den andra, må skönja både *Schol Mästarens* flit och barnens läraktighet tid efter annan.

SJETTE ARTIKLEN.

Om scholpenningarne.

§ 1.

Af de trettio sex daler kopparmynt, som af bruks*cassan* äro anslagne til att årligen utdelas såsom uppmuntring och belöning bland de mäst flitige och beskedelige *skol*barnen, ege *Inspectores Scholæ* utdela hälften vid hwardera af de tvänne

årliga allmänna förhören, något till hwart och ett barn, dock i *roportion* efter deras större eller mindre flit och beskedelighet.

§ 2.

Det skall ock blifwa vid deras godtfinnande och answar, att för någon del af dessa penningar skaffa lius till *scholan*, och sålunda något afhjelpa den swårighet, som möter både föräldrar och barn, när de om wintren, som dock är den längsta läsetiden och då föräldrarne bäst kunna umbära sina barn, i brist af ljus måste sakna flera timmars underwisning.

§ 3.

At den, som utfattig är, må en *cateches* kiöpas af dessa *schol*pengar; då han, hwilken sålunda med bok hulpen warder, ej widare får någon penning, innan boken är betalad och han åter träffar uti lika jenkning med sina kamerater.

§ 4.

För desse penningars utdelning skola *Inspectores Scholæ* göra redo, när det så påfordras.

SJUNDE ARTIKLEN.

Om Schol-Mästarens förmåner.

§ 1.

De föräldrar, som hafva sina barn i *scholan*, äro skyldige att bemöta *Schol Mästaren* med tillbörlig heder och wänskap, så mycket mera som de böra betänka, att han lisar både deras beswär och answar med deras barns uppfostran, och sådant dessutom tienar oförlikneligen att skaffa honom den wid underwisningen oundgängliga lydnaden och aktningen af barnen.

§ 2.

Schol Mästaren bibehålles vid sin wanliga lön och andra förmåner oförkränkt, så länge han wäl skiöter sin syssla.

§ 3.

Såsom församlingen afgjordt med denna närwarande *Schol Mästare* att uti ett för alt gifwa honom *3 daler kopparmynt* om året för hwart barn, som hos honom går i *schola*, ty

blifwer han bibehållen vid denna lilla förmånen och skall äg frihet att för det förflutna året anamma samma penningar p *comtoiret* uti *Ianuarii* månads början årligen, efter den räk ning, som han då uppgifwer.

§ 4.

Till någon förbättring på *Schol Mästarens* lön må siur gare- och klåcharesysslan honom äfwen tillfalla, när de ward lediga, om han därtill af *Patronus Ecclesiæ* pröfwas skickelig och dessa sysslor wäl skiöta gitter.

§ 5.

Utom hwad i § 2: *femte artiklen* sagdt är, må *Schol Mästaren* gifwa tillkänna hos *Inspectores Scholæ*, hwad han med skiäl kan — så i anseende till föräldrar som barn — hafwa att beswära sig öfwer, då han efter sakens beskaffenhet skall blifva förnögd.

OTTONDE ARTIKLEN.

Om straff och aga uti scholan.

§ 1.

Det bästa medlet att häfwa odygd är, då Guds fruktan blir af första början inlifwad uti hjertat och barnen ej annat se och höra än goda efterdömen.

§ 2.

Många barn äro dock så elaka, att ej annat än riset kan inskiärpa fruktan och känsel hos dem för laster och okynne. Och som all aga och tuktan förlorar hälften af sin kraft och den påsyftade nyttan, när den på ett otidigt sätt tillämpas; så måste *Schol Mästaren,* då han nödgas bruka riset, wisa därunder all saktmodighet och fogelighet utan hårdhet, bannor, skiällsord och annan oanständighet.

§ 3.

Det blifwer fuller *Schol Mästarens* ensak, att på ett sådant sätt utöfwa tuktan och aga mot *schol*-barnens oarter, olydnad, lättja och wårdslöshet. Men om så skulle hända, att

en eller annan oart skulle sig hos någon af dem inrita, att den genom *Schol Mästarens* enskilta åtgiärd icke står att hämmas, då äger han att derom tillfråga *Inspectores Scholæ,* hwilke därpå infinna sig i *scholan* att undersöka det oartiga barnet och dess odygds beskaffenhet samt att uptänka och låta ställa i werket de medel och de utwägar, som de finna wara de tienligaste till att kunna föra den wanartige till rätta.

NIONDE ARTIKLEN.

Om denna schol-ordningens kraft och handhafwande.

§ 1.

Denna *scholæ*-ordning och hwad här ofwanföre föreskrifwit är med hwad mera, man kan finna nödigt att efter förefallande omständigheter framdeles behöfwa rättas eller tilläggas, bör af alla, som wederböra, följas och efterlefwas, så framt de eljest wilja till godo niuta de dem förunta förmåner.

§ 2.

En afskrift häraf skall altid blifwa vid *scholan* till obrotslig efterlefnad. Men sielfwa *schol*-ordningen förwaras uti kyrkan ibland kyrkans *inventarier;* inskrifwas och från Kyrckoherde till Kyrckoherde *inventeres.* Och bör han en gång om året, när *schol*-gången börjas om hösten, för hela församlingen uppläsas, att ingen må vara okunnig uti det, som stadgas och biudes, hwilket alt stadfästes med mitt namn och anborne *sigill.*

Stockholm den 9 Junii 1762.

Clas Grill.

(L. S.)

Publicerades uti Söderforss kyrka första gången *Dominica* XII. p. *Trinit.* 1762.

En afskrift häraf är till *Schol Mästaren* aflemnad; och denna *scholordning* upptages bland kyrkans *inventarier* efter des § 2. art. IX.

Qvitterar
Anders Iggenbom
t. f. pastor i Söderforss.

A. J. Grills skolordning 1798.

Schole-Ordning
vid
Söderfors Bruks Barna-Schola.

CAP. 1.

Om Scholmästaren.

§ 1.

Ägaren af Söderforss AnkarBruk utnämner den til Scholmästare, som skicklig pröfvas; hvarefter kallelsen inlämnas uti Consistorio, som, sedan det godkänt den kallade, honom med fullmagt auctoriserar.

§ 2.

Uppå sådan legitimerad kallelse, insätter Pastor Scholmästaren, efter tilkännagifvande hos församlingen, i ämbetet genom ett korrt tal, lämpadt til honom och lärjungarne.

§ 3.

Under läsetiden må ej Scholmästaren befatta sig med sådana bisyslor, som lägga hinder för hans hufvudpligt eller afvika från hans ämbete. Åsidosätter Scholmästaren sin sysla eller försummar den upmärksamhet, han är sig sjelf och sitt upförande skyldig, varnas han första gången enskilt af Pastor, sedermera uti Bruksinspectorens och tredje gången, om rättelse ej följer, uti Patroni Eccles. närvaro. Skulle detta ej medföra någon värkan, öfverlämnas han til Consistorii lagliga förfarande, hvarunder han ifrån den tid, denna anmälan skedde, ingen lön har att upbära.

§ 4.

Scholmästaren tilkännagifver hos Pastor, om han för egne angelägenheter någon dag har nödigt från sin sysla bortovara.

§ 5.

Lön och öfriga förmoner njuter Scholmästaren, efter en mellan Patr. Eccl. och honom träffad öfverenskommelse. Dock

skola föräldrarne, för hvart barn, som undervisning gagnar, til Scholmästaren betala fyra daler k:mt om året, och hvilka penningar, han efter upgjord räkning, äger frihet, att, vid October månads slut hvarje år, på bruks-contoiret lyfta.

§ 6.

Til villkorens förbättrande må vid skeende vacance klockaretjensten Scholmästaren hembjudas, så framt han af Patr. Eccl. dertil skicklig pröfvas och sjelf densamma bestrida vill.

CAP. 2.

Om undervisningen.

§ 1.

Läsetiden fördelas i tvänne terminer. Den förre begynnes nästa dag efter 20:dedag Jul, då helgedag ej infaller, och fortsättes til den första Julii. Den sednare börjas den 1 Sept. och continuerar til den 18 Dec.

§ 2.

Til lättnad för Scholmästaren och tidens vinnande, må intet barn sättas i scholan förrän det hemma lärdt känna bokstäfverne, hvarom Pastor af föräldrarne skall underrättas. Ej eller må något barn med scholgången uphöra, innan det, på sätt framdeles föreskrifves, behörigen är examineradt och godkänt.

§ 3.

Läsningen börjas klockan 8 om morgonen och fortsättes til kl. 12 samt ifrån kl. 2 til 5 eftermidagen. Dock lämnas Scholmästaren frihet, att medelst kortare lofstunder lätta läsetidens besvärlighet för barn af spädare ålder och trögare minne.

På den mörkare delen af året lämpas läsningen efter dagsljuset, dock likväl så, att läromästaren, om tilgång på eldsljus saknas, gifver barnen korta underrättelser om Gamla och Nya Testamentets märkvärdige män samt om sådane händelser, som hos dem väcka afsky för lasten och agtning för dygd.

§ 4.

Hvarje morgon och afton hålles bön; och på det det må ske med tilbörlig vördnad, skall den några gånger i veckan förrättas af Scholmästaren, som dervid har tilfälle at gifva orden det ljud och eftertryck, som för ämnet äro lämplige, samt stadga deras uttal, när de göra den sjelfve. Efter fulländad bön, läses om mornarne ett stycke ur Bibliska Historien af dem, som i innanläsning äga mer färdighet, och bör Scholmästaren til utrönande af barnens begrep deröfver anställa korrta frågor, som af dem skola besvaras. När de fleste hunnit til någon kundskap och redig innanläsning, bör Bibeln och isynnerhet Nya Testamentet företagas.

§ 5.

I allmänhet bör Scholmästaren vara angelägen, att barnen undervisas efter sanna och förnuftiga grunder; men isynnerhet, att en lättgjord utanläsning beredes genom ett för dem fatteligt begrep om det ord, den mening och den sak, som läsas skall. Eller: Man måste först förstå, och sedan minnas.

§ 6.

Så snart innanläsningen är försvarlig och barnen utanläst våra vanliga a. b. c. böcker, fullföljes med Luthers lilla cateches, hvartil sedermera lägges Svebilii eller dens förklaring, som af öfverheten framdeles kan förordnas. Methoden härvid söker Scholmästaren mer i sin egen skicklighet och värksamma nit, än i gifna föreskrifter.

§ 7.

Vid förklaringen af budorden bör Scholmästaren isynnerhet vinlägga sig om, att uti barnens sinnen intrycka en stark och blifvande afsky för de mäst gångbara synder samt hos dem inskärpa sådane grundsatser, som med ett sundt förnuft och Evangelii lärdomar instämma. Och aldenstund mången kan förledas til en ond gerning af felaktig insikt om dess brottslighet, eller emedan den i moral-buden ej uttryckeligen förbjudes, såsom til exempel: antingen att förtiga sådana stämplingar, hvilka förehafvas til andras känbara skada, eller

undandölja hvad en annan olofligen taget, så bör Läromästaren härom uplysa barnen och föra dem till kundskapen om de pligter, hvartil de af deras egna samveten förbindas.

§ 8.

Ej mindre åligger Scholmästaren att upmuntra barnen til ett flitigt och vördnadsfullt deltagande uti de på söndagen til den christliga dygdens befordran inrättade allmänna religionsöfningar, samt följande dagen affordra de äldre hufvudinnehållet af den hörda prädikan, som med en korrt men practisk tillämpning kan vidare förklaras. Deras skyldigheter mot öfverheten och alla andra, som öfver dem i framtiden kunna få något att befalla, bör Scholmästaren jemte grunderne dertil tydeligen visa. Blifvande för honom en egen tilfridsställelse att för samhället dana christlige och sedlige medborgare.

§ 9.

Åstunda barnen att lära skrifva och sedan de häruti någon öfning vunnit, efterhand räkna qvatuor species i hela tal, må Scholmästaren dem mot ofvannämde villkor undervisa; men medgifva någons tid, lust och fattningsgåfva att i räknekonsten gå längre, eller begära undervisning i språken eller andre vetenskaper, skall sådant efter öfverenskommelse och serskilt betalas. Härvid iakttages likväl, att de andre barnen genom en sådan information ej må i deras tillbörliga undervisning hindras.

§ 10.

Til förekommande af försummelser och oordningar, må barnen under läsetimarne ej lämnas ensamme i schol-rummet, äfven som de äldre ifrån sina egna yrken ej måga afhållas med de mindres lärande och hörande.

§ 11.

Scholmästaren är fri från barnaundervisningen ondsdags och lördags eftermidagar, men skall på den sednares förmidag låta dem läsa följande söndagens Evangelium med hvad mera, som dertil hörer.

§ 12.

För att väcka och underhålla det nyttiga intryck, som en anständig och ordentlig renhet värkar, bör Scholmästaren äfven sträcka sin upmärksamhet til barnens yttre utseende och befordra, genom tjenlige erhinringar, den snygghet, som utan någon föräldrarnes kostnad kan värkställas.

CAP. 3.

Om Schol-tukten.

§ 1.

När barnen på föreskrefne sätt erhålla kundskap om christlig dygd och goda seder, väntar man, under den Högstes välsignelse, att hjertats känsla och böjelser efter hand skola förädlas; att lefvernet skall blifva mer frivilligt godt, och följakteligen straffen, genom det växande begrepet, mindre behöfliga. Läromästaren, som med sin upmärksamhet följer barnen i och utom scholan, bereder säkrast denna otvungna värkan.

§ 2.

Skulle lärjungen efter flere med godhet gjorde föreställningar ändå icke rätta sig, äger Scholmästaren frihet att bruka vanlig schol-aga, lämpad efter barnens kön, ålder, lynne och felaktigheternes beskaffenhet.

§ 3.

Utmärka sig några i sinnelag och gerning med sådane brott, som röja tjufaktighet, otukt och andra nedriga vanarter, och dermed fortfares, sedan varningar och de första straffgraderne äro nyttjade, sker anmälan hos Scholans Inspectores, som med Scholmästaren samråda i föräldrars, slägtens eller förmyndares närvaro om ytterligare utvägar til den vanartiges förbättring. Värkar icke eller detta, tilkallas Patr. Eccles., som jemte ofvan nämde pröfva den brottsliges framhärdiga vanart. Och om hans okynne finnes lända de öfrige barnen til förförelse, förvises han aldeles ur scholan. Ty som schollefnaden bör tillika vara en practisk undervisning, bör man förlora en, för att förvara många.

§ 4.

I sådant afseende och på det barnen må känna ett upmuntrande skäl, att med täflan både lära och utöfva det goda, skall Scholmästaren öfver dem upprätta en sådan cathalogue, som i afdelte columner utvisar icke allenast deras och föräldrarnas namn, födelseår, tiden när de intogos i scholan, dagen, då hvarje termin åter begynte, fattningsgåfva, årliga framsteg, bortovarande med eller utan tilstånd; utan ock i en serskild columne, med få ord deras moraliska lefnad och lynne. Skolande denne cathalogue altid vid examina följas af Inspectores, som då äga anledning att offentligen upmuntra eller varna vederbörande lärjungar.

§ 5.

Om sådane fel och brott föröfvas i scholan, som höra under allmänna lagen och der uptagne finnas, förvisas de til domstolens åtgärd.

CAP. 4.

Om prämier och scholrummet.

§ 1.

Af de två riksdaler, som från bruks cassan årligen utgå til upmuntran för barnen, äga Inspectores att utdela hälften åt hvardera könet vid de tvänne förhören, hvarunder likväl afseende hafves på dem, som genom flit och sedlighet dertil i synnerhet gjordt sig förtjente.

§ 2.

Skulle någon för bristande tilgång ej vara med nödig bok försedd, må han af desse penningar, och i stället för prämium, förhjelpas.

§ 3.

På anfordran äro Inspectores skyldige, att för desse penningars utdelning redovisa.

§ 4.

Efter öfverenskommelse barnen imellan, skola de sjelfve anskaffa ved til scholrummets eldning och i alt öfrigt hålla det rent och städadt.

CAP. 5.

Om tilsyn öfver scholan.

§ 1.

Kyrkoherden och Bruks-inspectoren förblifva ständige Inspectores öfver scholan, hvarföre dem åligger att med sorgfällig nit befordra dess gång til en med ändamålet öfverensstämmande möjlig fullkomlighet.

§ 2.

Deras skyldighet är äfven att förekomma och bilägga de oredor, som mellan Scholmästaren, barnen och deras föräldrar kunna upstå, samt vid händelser, där deras åtgärd saknar en nödig värkan, af Patr. Ecc. söka biträde. Varande samma frihet öppen för de andre, som något lidande förmena. Förekomma sådane omständigheter, som genom inbördes samrådande ej kunna afhjelpas, har hvar och en rätt att söka det beskydd, som allmän lag och författningar tilbjuda.

§ 3.

Utom den närmare tilsyn och oftare besök i Scholan, som Pastor sig åtager, skall han å Bruks-Inspectorens öfvervaro vid hvarje läse-termins slut hålla examen med samtelige barnen, efter den förteckning Scholmästaren på deras gjorde framsteg uprättat; ägande äfven dervid närvara barnens föräldrar och hvar och en annan af församlingen, som det åstundar.

§ 4.

Vid detta tilfälle må också Scholmästaren angifva, hvad han emot föräldrarne eller barnen har att anmärka och öfverklaga.

§ 5.

Den af Scholmästaren uprättade cathaloguen underskrifves af Inspectores, och til en korrt öfversikt såväl af den förres osparda möda som barnens flit vid scholan förvaras.

CAP. 6.

Om Schol-ordningens handhafvande.

§ 1.

Denna Schol-ordning med det mera, som, efter tidens stigande uplysning och andre locale omständigheter framdeles kan rättas och förbättras, bör, sedan den af Patr. Ecclesiæ är under skrefven och församlingen kundgjord, lända alla vederbörande til underrättelse och efterlefnad.

§ 2.

En vidimerad afskrift lämnas i Scholmästarens händer att vid scholan förblifva, men originalet förvaras ibland kyrkans handlingar, i hvilka det inregistreras och från afgående til anträdande Pastor inventeras.

Söderfors Bruk den 25 October 1798.

Anna Johanna Grill.
född Grill.
(Sigill.)

Böcker tilhörande scholan äro följande:
2:ne Biblar innefattande Gamla och Nya Testamentet.
4 inbundne exemplar af Nya Testamentet.
2:ne Langhanssens Passionsbetraktelser för barn.
2:ne Bibliska berättelser öfver Gl. Testamentet.
Koppes Lärobok i Christendomen.
År 1811 inköptes ännu 2:ne Nya Testamenten af

P. Björkman P:son
H. l. pastor.

* * *

Af förestående tvänne skolordningar har den äldre påträffats i Österby bruksarkiv (Uppland) och den senare tillhör Söderfors kyrkoarkiv. De båda bruken hörde 1762 under samma ägare, och skolordningen af detta år har antagligen sändts till Österby för att tillämpas äfven vid dess gamla folkskola men har sedan blifvit kvarliggande i bruksarkivet. Något exemplar däraf har icke återfunnits i Söderfors.

Clas Grill (f. 1705 d. 1767), som var ägare till de båda bruken, är den bekante direktören för ostindiska kompaniet, känd icke endast för sin rikedom och inflytelserika ställning utan ock för sitt intresse för vetenskap och konst, sitt mecenatskap och för det ädla och fosterländska sinne, han lade i dagen. Anna Johanna Grill d. y. (f. 1753 d. 1809), som jämväl ägde båda bruken, var änka efter Clas son Adolf Ulrik Grill, äfven han en för vetenskapliga och litterära sysselsättningar intresserad man.

Söderfors skola uppgifves af P. Paulson vara grundad 1760, och i ett utlåtande af Upsala Domkapitel, afgifvet 1765, uppräknas skolan utan angifvande af dess ålder bland »privatorum skoleinrättningar». Österby skola torde leda sina anor från ungefär 1640, då den egentliga valloninvandringen till de uppländska bruken började. Den hade till år 1693 kalvinsk lärare, men vardt det året förseddt med en luthersk skolmästare, studiosus Johan Ekebohm. Båda »magnatskolorna» ha långa tider förestått af skolpräster[1].

Af stort intresse är i synnerhet den äldre af de båda skolordningarne, som ju är tillkommen 80 år före den första egentliga folkskolestadgan för riket. Den är skrifven under en tid, som särskildt i ett hänseende har många likheter med vår egen. Man klagade då som nu öfver en öfverhandtagande råhet och tuktlöshet särskildt bland ungdomen. Oron öfver tilltagande laster och brott ledde tanken på att förvildningen skulle afhjälpas genom en bättre barnuppfostran. I upprepade uttalanden från såväl regeringen och kyrkliga och borgerliga myndigheter som enskilde uppmanas till förbättrad undervisning och tukt. Man hoppades, att »under den Högstes välsignelse» gudlösheten skulle på detta sätt stäfjas, och därigenom

[1] Om Österby skola och Grill se Per Pehrsson, *Ur Österby bruks och vallonernas krönika.*

dess följder, »fattigdom, brist, orättfärdighet och alla laster» undanrödjas. Och framför allt skulle man allvarligt och nitiskt lägga hand vid »kristendomsuppfostran». Det är ur detta tidens vaknande kraf, som denna skolordning framgått, och vi återfinna där i främsta rummet synen för att uppfostrans kärna är fostran till gudsfruktan, till afsky för »synden och lasternas styggelser» och kärlek till »dygdernas skönhet och behaglighet». Det fjärde budets kraf på »vördnad, lydnad och kärlek» för alla öfverordnade är ock allvarligt — och välbehöfligt — framhållet såsom ett ingående moment i skolans fostrande uppgift. Detta starka framhäfvande af folkskolans uppfostrande och icke blott undervisande uppgift är en förtjänst, som vi icke i samma klarhet återfinna i någon senare allmän folkskolestadga. Hade ett sådant klart betonande af skolans fostrande uppgift från början lagts såsom grundval för folkskolans utveckling i vårt land, skulle helt visst många strider, som ännu pågå inom skolans område, kunnat undvikas och en klarare målmedvetenhet tidigare vinnas.

Vid en jämförelse mellan de båda skolordningarna kan man nog skönja, att »upplysningstidens» ande mera influerat på ordalagen i den senare. Kan man icke finna ett utslag af denna tidsriktning i uttryckens inbördes ordning: »kristeliga och förnuftiga dygder» (1762, II, 10) och »sundt förnuft och evangelii lärdomar» (1798, II, 7)?

Ett mycket nära samband mellan kyrka och skola framträder i denna skolordning. Egendomligt nog är, att föreskriften om att söndagens evangelium skall genomgås på lördagsförmiddagen är upptagen först i den sista upplagan af normalplanen, liksom vi finna, att den obligatoriska skolgången redan här är genomförd med examen inför pastor, och att ingen mottages i nattvardsskolan — prästläxan —, utan att han förut undergått afgångsexamen.

I fråga om sättet för undervisningens bedrifvande, skol-

tid och kurser äro ju synpunkterna i mycket vidt skilda från vår tids. Skoltiden har på de 36 år, som skilja skolordningarna åt, gått ned från närmare 10 timmar till 7 timmar om dagen. I fråga om monitörsystemet, som längre fram genom Lancasterskolan och i vårt land genom »Vexelundervisningssällskapet» en tid vardt så uppburet för att sedan blifva så förkättradt, har man redan här intagit samma ståndpunkt, som för närvarande i allmänhet gör sig gällande bland pedagoger och tagit sig ett uttryck i den senaste normalplanen. Uppfattningen af undervisningsgången i katekes och biblisk historia har alldeles växlat om. Då var katekesen ensam om herraväldet. Men den mycket omordade »katekesutanläsningen» har dock föga stöd i dessa skolordningar, där det göres gällande, att »man måste först förstå och sedan minnas».

Af de rika pedagogiska antydningar, som de båda skolordningarna gifva, må till sist, huru intressant det än vore att närmare ingå på de kapitel, som handla om straff och aga, endast ett par uttryck påpekas ur skolordningen af 1798. »Ty som skollefnaden bör tillika vara en praktisk undervisning, bör man förlora en för att förvara många». (III: 3). Det är samma tanke, ehuru än djupare humaniserad, som ligger till grund för våra dagars »skolkarehem» o. d. inrättningar.

Bland de ofta förekommande uttrycken, som betona personlighetens mäktiga betydelse för lärarekallets utfyllande, må märkas orden: »Metoden söker skolmästaren mer i sin egen skicklighet och verksamma nit än i gifna föreskrifter».

Största intresset i dessa gamla skolordningar ligger dock däri, att de, på samma gång de visa oss, huru långsamt de pedagogiska grundtankarna arbeta sig fram, också bära vittnesbörd därom, att vår folkundervisning sänker sina rötter långt tillbaka i tiden.

P. Pehrsson.

Från 1500-talets strider mot sakramentarierna.

Nedanstående aktstycke är ett — såvidt vi veta — hittills okändt bidrag till teckningen af de strider, som under midten af sextonde århundradet uppstodo på grund af kalvinismens växande inflytande i vårt land. Det förvaras i Strängnes domkapitels arkiv i ett manuskript, som innehåller ännu två uppsatser, af hvilka den förra har till öfverskrift »De natiuitate domini nostri Ihesu Christi sacræ scripturæ testimonia, quod Christus sit verus Deus ante omnia secula ab æterni patris substantia genitus, et quod sit verus et naturalis homo absque tamen peccato ex beata virgine Maria ante 1566 natus». Den senare är ett slags biskoplig ämbetsskrifvelse, daterad Strängnäs 1565.

Redan öfverskriften till här afsedda aktstycke (se nedan) låter oss förstå, att vi hafva framför oss en skrift från striden mot sakramentarierna. Detta styrkes än mera af framställningen, som klart och åskådligt tagit fasta just på det, som är själfva nerven i sakramentariernas åskådning. Innehållet för oss dock i detta stycke längre än hvad öfverskriften ger vid handen, som hänför det följande närmast till Oecolampadius och Zwingli, och låter oss lära känna en bevisning, som snarare var riktad mot Kalvin. Skillnaden mellan denna stridsskrift och en oration vid någon synod behöfver knappast påpekas. Den är alltför påtaglig.

Beträffande tiden för denna skrifts tillkomst lämnas oss ingen uppgift. Själfva innehållet bestämmer dock tiden med sannolikhet till förra hälften af 1560-talet.

Författaren är icke nämnd. Kanske vore det dock icke alltför djärft, om vi våga gissa på Strängnäsbiskopen Nicolaus Olai Helsingius eller Gefflensis, såsom han själf kallar sig. Det synes ock, som vore det mer än ett antagande, att denna

uppsats flutit ur hans pänna. Under fortgången af sin bevisning tar författaren ett exempel: »Meum corpus non potest simul et semel Geffle et Holmiæ esse». Det var säkerligen icke en tillfällighet, som kommit honom att välja just detta exempel. Gäfle måste ha ägt någon särskild betydelse för honom. Åtminstone gifves det en inre sannolikhet härför. Och vårt ofvan gjorda antagande vinner i styrka, då vi erinra om att Nicolaus Olai helt nyligen haft sin verksamhet i Gäfle som ordinarius öfver Norrland. Härtill kommer en rätt påtaglig öfverensstämmelse i stil mellan detta manuskript och ett annat, som likaledes förvaras i Strängnäs domkapitels arkiv och hvilket så mycket mer måste anses vara författadt af biskop Nicolaus, som hans namn är utsatt därå och innehållet anger en hans ämbetshandling som ordinarius. Därmed våga vi dock icke påstå, att sista ordet är sagdt i denna fråga. Det är ju tänkbart, att fortsatt forskning kan gifva en både bestämdare och riktigare uppfattning.

Asserimus in sacra coena præsens esse verum et essentiale corpus Christi, et non tantum horum signa, figuras vel symbola videlicet panis et vini, vt absurde ac impie Oecolampadius et Zwinglius volunt.

Declaratio thematis.

Quid ergo sacramentum altaris esse dicemus? Respondeo: esse verum corpus et sanguinem domini nostri Ihesu Christi, in et sub pane et vino per verbum Christi, quod nobis Christianis manducandum et bibendum præcepit et proposuit. Et sicut de baptismo dicimus non simplici aqua existente, ita quoque hic dicimus hoc sacramentum panem et vinum esse, sed non simpliciter panem et vinum esse, quæ proponuntur discumbentibus, sed panem et vinum Dei verbo inclusa et huic alligata. Verbum, inquam, illud est, quo hoc sacramentum fit, atque discernitur, ne tantum simpliciter vinum et aqua (bör

vara: panis) et Christi corpus et sanguis sit ac dicatur. Nos Augustini verbis subscribimus ita dicentis: accedat verbum ad elementum, et fit sacramentum. Hoc Augustini verbum tam proprie et expresse dictum est, vt vix aliud dixerit præclarius.

Virtute verbi elementum fit sacramentum, citra cuius accessionem non nisi elementum manet. Iam hoc non est alicuius principis aut cæsaris sed omnipotentis Dei verba et institutio, cui merito omnes creaturæ debebant ad pedes accidere atque assentire hoc ita se habere, velut dixit, ac omni reuerentia, metu et humilitate accipere. Hoc verbo conscientiæ tuæ imbecillitatem confirmare potes ac dicere: »etiamsi infinitæ diabolorum myriades vna cum omnibus sacramentariis vno ore impudentissime affirmarent: »quomodo panis et vinum Christi corpus et sanguis esse possunt», tamen compertum habeo omnes ad vnum spiritus sacramentarios et eruditos non tanta excultos esse prudentia atque intelligentia, quanta deum omnipotentem vel in minimo digitulo valere certo scio». Iam hic expresse Christi verbum ponitur: accipite, edite. Hoc est corpus meum. Bibite ex hoc omnes. Hic est calix noui testamenti in meo sanguine. In hæc verba pedibus imus hisce constanter adhærebimus perlibenter eos visuri, qui suo magisterio Christum audebunt docere, aut ea aliorsum torquere, atque ipse locutus est. Hoc equidem non inficiabimur verum esse, si ablato aut sine verbo hoc sacramentum inspexeris, præter merum panem ac vinum nihil tibi mansurum reliqui, sed verbis vna cum vino et pane manentibus, vt par est et esse debent, tum constat illa veraciter esse Christi corpus et sanguinem. Sicut enim os Christi dicit ac loquitur, ita quoque est, vt qui neque mentiri nouit neque fallere.

Christus ascendit ad coelos, sedet at dexteram Dei patris. Ergo non est in sacra coena substantia præsens, quia vnum corpus non potest simul et semel in diuersis esse locis. Responde: articulo ascensionis et sessionis Christi ad dexteram patris omnipotentis quoque abutuntur homines phanatici contra præsentiam Christi in sacramento dominicæ coenæ. Corpus Christi, inquiunt, ad coelos ascendit et sedet ad dexteram Dei patris. Ergo non

est in pane. Nam vnum corpus non potest esse vno tempore in diuersis locis. Meum corpus non potest simul et semel Geffle et Holmiæ esse, ita nec Christi corpus simul in coelis et in pane. Quis hic non deploret phanaticorum insaniam, cæcitatem et diabolicum errorem, qui de Christo nihil sublimius sentiunt quam de alio quopiam homine, et qui audent ipsam veritatem men-
1 Cor. 10 dacii arguere, quæ dixit: »Hoc est corpus meum»; et Paulum electionis erroris, qui scripsit: »panis, quem frangimus, nonne est communicatio corporis Christi»? Quasi articulus ascensionis ejiceret corpus dominicum e coena, qui potius pani huic corpus et poculo huic sanguinem tribuit, et cænæ reuerentiam ac dignitatem confirmat. Nam articuli isti resurrectionis, ascensionis et regni Christi doctrinam et verba Christi declarant
Phi. 2 atque confirmant, quibus Christus palam declarauit diuinitatem
Rom. 1 et omnipotentiam suam, quod ad dexteram Dei sedeat æqualem maiestatem, potentiam, dominium regnumque possidens, Deo nihil minor patre. Dextera Dei est ipsa Dei potentia, regnum et maiestas vt Psa. 118 dicitur. Dextera domini fecit virtutem, dextera domini exaltata est, dextera domini fecit virtutem. Quæ dextera non tam supra in coelis quam infra apud inferos est, velut ex Psalmo 139 cognobile est. Si igitur in coelis ad dexteram patris sedet regnatque Christus, verax et omnipotens est, et hac sua ascensione comprobauit. Verum igitur est, quod dixit et instituit in terris agens, minimeque aufert præsentiam corporis et sanguinis ascensio.

Hoc diligenter piis considerandum est, quod Christus aliter præsens erat in mundo ante mortem et passionem, aliter nunc nobiscum manet post resurrectionem, glorificationem ac ascensionem ad coelos. Itaque Christus verus generis humani seruator ac vnicus Dei et hominum mediator claris verbis ostendit se duplici ratione et modo esse in mundo. Primo fuit in mundo ante passionem pauper, humilis, patiens, mortalis, cum humanam fragilitatem in se transtulisset et serui formam ac totius
Esa. 53 mundi calamitatem et miseriam assumpsisset non tantum homo
Psa. 22 factus, sed nouissimus virorum, vir dolorum et expertus infirmitatum, abiectio plebis, opprobrium hominum. Tali præsentia fuit ante resurrectionem apud homines, de qua loquitur Ioha. 12:

pater seruato me ex hora hac, vbi sum ego, illic et minister meus erit. De qua præsentia sanctus Paul. Philip. 2 dicit: qui, cum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est, vt esset æqualis Deo, sed semetipsum inaniuit, forma serui sumpta, figura receptus vt homo, facto obediens vsque ad mortem.

Secundo Christus in mundo est a resurrectione, alio tamen modo, forma et ratione. Regnat nunc vbique præsens, exaltatus, glorificatus iuxta Psal. 8; constitues eum super opera manuum tuarum, omnia subiecisti sub pedibus. Et Paulus Ephe. 1 suscitauit, inquit, eum ex mortuis, et sedere fecit ad dexteram suam. De hac altera præsentia ipse loquitur Matth. 28. Exiui a patre et veni in hunc mundum et iterum relinquo mundum et vado ad patrem, Iohannis 16. Exire a patre, est diuinitatem et patris gloriam dissimulare, non arbitrari rapinam esse Deo similem, scilicet semetipsum exinanire, vt Paulus loquitur. In mundum venire non est tantum hominem fieri, sed mundi peccata, calamitatem et miseriam in se recipere, serui formam induere, in similitudine constitui et figura vt homo reperiri. Item relinquere mundum est hanc mundi ærumnam et fragilitatem humanam exuere. Ire ad patrem est redire in gloriam patris, se gloriosum, coelestem, diuinum, omnipotentem, patri in omnibus coæqualem declarare, patris gloriam, potentiam, maiestatemque recipere et cum Deo æqualem esse, sicut apost. Paul. ad Philipp. 2 declarat.

Ergo corpus et sanguis Christi vere adsunt in eucharistia. Quia Christus abiit ad patrem, id est, est verus Deus, hoc ergo verbum de abitu ad patrem magis corroborat, quam aufert præsentiam corporis et sanguinis Christi in sacra coena.

Volo etiam hoc tamquam inuictum addere: Christum vbique non solum virtute sua sed essentia præsentem esse, quia filius Dei seu *λόγως* (läs *λόγος*) factus caro, numquam et nusquam est sine carne. Vbique est verus et naturalis homo, nec vsquam dimidiatus sed vbique totus filius Dei et filius hominis, vnus est Christus vnaque persona. Vbi filius Dei est, ibidem et Mariæ filius est Ihesus Christus, Deus et homo, eodem temporis momento Romæ, Hierosolymis et in frisia (?) totus, non

solum potentia, sed Deus et homo, vnus Christus. Qui personam Christi ab aliorum hominum personis æstimant et includunt eum suis angustiis, non norunt Christum recte, nec de diuinæ et humanæ eius naturæ vnione in eadem persona iuxta analogiam nostræ fidei sentiunt. Fidei mysteria et sacramenta Christi ex eius verbo æstimanda sunt, non ab humanis opinionibus et dialogismis.

Otto Norberg.

Berättelsen om Upsala möte i Linköpingshandskriften T. 136.

En till Linköpings stiftsbibliotek hörande handskrift sign. T. 136 innehåller bl. a. en omväxlande på latin och svenska affattad relation om Upsala möte[1]. Den är författad af en mötesdeltagare tillhörande hertigdömets prästerskap (*wij in Ducatu,* heter det på ett ställe i redogörelsen för förhandlingarna den 7 Mars) och har ur teologisk synpunkt ett visst värde, särskildt genom det för denna berättelse egendomliga referatet af behandlingen af artiklarne i Augsburgiska Bekännelsen. Den är förut tryckt hos Nettelbladt, Schwed. Bibliothec IV, s. 98—109. Utdrag ur den förekomma dessutom i Emil Hildebrands Sv. Riksdagsakter III, 1[2], där den betecknas med lit. E. Då den emellertid, såsom jag redan i en recension af nämnda band af Sv. Riksdagsakter (Hist. Tidskr. XV, Öfversikter och granskningar s. 4) påpekat, är förtjänt af närmare undersökning och hos Nettelbladt den svenska texten återgifves i en stundom ganska fri tysk öfversättning, hvarjämte i hans latinska text ett och annant fel förekommer, som förstör me-

---

[1] En annan Linköpingshandskrift, T. 146, innehåller en annan berättelse om Upsala möte, af E. Hildebrand betecknad med lit. B.

[2] De däri förekommande *Handlingarna från Upsala möte* hade utgifvaren 1893 särskildt publicerat såsom jubileumsskrift.

ningen, så har jag ansett skäl förefinnas att här in extenso meddela ifrågavarande berättelse. Nettelbladts text betecknas i det följande med N.

Actiones Synodales peractæ in concilio vpsaliensi Anno 1593 XXV Februarij Preside Magistro Nicolaö Bothnensi, in hoc conuentu aderat illustrissimus Princeps ac Dominus Carolus, Dux Sudermanniæ, Næriciæ et Vermelandiæ, et Senatores regni octo, videlicet Dominus Nicolaus Gyllenstiern, D. Ericus Gostauj, D. Hogenschildius Bielche, D. Gostauus Baner, D. Ericus Sparre, D. Nicolaus Bielche, D. Steno Baner et D. Benedictus Ribbing. Episcopi quatuor, videlicet Petrus Benedicti Lijncopensis, Magister Petrus Jonæ Stregnensis, Arosiensis et Aboensis. Multitudo autem Cleri 308. Them unnantagandes som icke woro kalladhe.

Oratio declamatoria a Magistro Erico Jacobi in collegio Vpsaliensi clero presenti habita 27 die Februarij. I. De dignitate artium a commendatione, necessitate et vtilitate. II. De collectione, conseruatione et propagatione Ecclesiæ a tempore Adami vsque ad tempora nostra. III. Pro clausula declamationis acriter et vehementer refutauit ab anno 27[1] vsque in hoc concilium cum collatione temporum Regis Gostaui, Erici et Johannis, seorsim vero damnabat Petrum Pauli, olim pastorem Stocholmensem, impudentissimum illum nebulonem, fidei proditorem ac liturgiæ defensorem.

Theses comprehensæ in eius scripto, quibus Liturgiam defendit: Duæ sunt necessariæ ad salutem, videlicet Cæremoniæ et verbum. Iuventus enim primo est instituenda Cæremonijs,

[1] *refutavit* — — — — — — — — — — — — — — — — *ab A. 27* N. Något eller några ord äro säkerligen i handskriften uteglömda. Jfr relationen A (Sv. Riksdagsakter III, 1, s. 33 f.): II pars fuit commemoratio restaurationis ecclesiæ apud nos ab initio regni Gostavi usque ad præsentia tempora, ubi... taxabat inconstantiam antistitum ecclesiæ ante 15 annos huc usque ecclesiis præsidentium, adhibita collatione imparium effectorum.

postea verbo. Liturgistæ flabella diaboli. Liturgia monstrum et fundamentum totius papatus. In liturgia continentur omnes papistici errores.

Konungen giorde offta sijn eedh, att han icke annat fordrede medh Liturgia änn gudz åhra och menniskiones salighet, her till tigde Bisperne och månge andre med them. Therföre åhr icke Konungen allena orsaken till Liturgiæ framgång.

Dixit Concilia et Synodos hactenus nihil profuisse Ecclesiæ, nam propter subscriptionem Liturgiæ ordinatæ sunt. Beslutet på theras samankomelse var inthet annat: an tu subscripsisti? etiam. Tu ne? omnia. at tu? pauca. Dolendum.

Then första Martij.

Vore Rijcksens herrar sende aff H. N. F. och gåffuo tilkenna för huad orsak thette Concilium förordnet war, och huad som vthi förbenämde Concilio skulle förhandlas, som var först om Enighet i Läron, effter som Presterna thet sielffue begärt haffue. II. Om Liturgia, kunne någon the stycker, som ther vthi finnes, försuara, skulle thet honom fritt bliffue medhgiffuit. III. Om Cæremonier, att alla bliffue vid itt. IIII. Effter the hade begerat Erchebiscop, som Concilium skulle förestå, tå wart suarat, att een skulle ther till eligeras, som vthi hans stadh skulle sittia, till thess Synodalis actio war öffuerändat.

Then andra Martij.

Gaffs suffragia de preside eligendo och föll meste rösterna på M. Nicolao Bothniensi, huilket och wart konfirmerat a Principe et regni Senatoribus.

Then 3 Martij theses propositæ. I. Then helge skrifft haffuer sijn vrsprung aff then helga anda. II. De perfectione Scripturæ, alt huad wij haffue förnöden till att göre och wette, thet åhr författat i then helge skrifft, så att wij vthi intett annatt haffua sökia och leta effter. III. De perspicuitate Scripturæ. Then helge skrifft åhr klar i sigh sielff. IIII. Interpretatio Scripturæ. Q. huar skall man sökia Skrifftennes vthlegning? R. Scriptura cum scriptura interpretanda. Hic non iudicandum de fundamento fidei, sed de obscuratione scripturæ. V.

Scriptura est columna. Q. Quis[1] debet esse iudex et arbiter controuersiarum? R. Scriptura sc[2]. Domen skall wara hoss then helga skrifft och icke hoss någon annan. VI. Patrum scripta subicienda Censuræ sacræ scripturæ. Patres enim habemus pro testibus, non iudicibus. VII. Symbola hæc tria, videlicet apostolicum, Nicænum et Athanasianum, retinemus, sunt enim testimonia veræ doctrinæ et consensus apostolicæ fidei. VIII. Preter tria etiam Symbola Confessionem augustanam agnoscimus. Nona thesis est declaratio supe[rioris].

Ther effter war Confessio Augustana oplæsin.

Articulus Primus. Thenne artickell vill icke belempe sigh medh wårt förnufft. Therfföre skole wij her om inthet mere tenckie, än som författat ähr vthi then helge skrifft. Nunquam erat tempus, quo non erat. Manichæus giorde tuå Gudhar, bonum et malum. Gudz hand betyder gudz krafft. Arianismus ähr och nyligen aff heluetet igenkallat och haffuer fått sitt herberge i Vngeren och i Poland med all annor wilfarelse.

Articulus Secundus, de peccato originali. Omne peccatum est damnabile, ergo et peccatum originale. Att wi icke göre något gått, vthan wij göre alt emoth Gudh, thet kallas Peccatum originale, ty menniskian[3] födes sine metu, sine fide cum concupiscentia. Hic articulus damnat omnes homines, qui non renascuntur per baptismum et spiritum sanctum. Iustitia pharisaica ähr kommet herutaff, att the icke haffue förstått thenne artickell.

Articulus III. Hic manebimus intra limites scripturæ quam simplicissime. Thenne artickell tiäner emoth Papisterna, som seija, att Christus ähr dödh för arffsynden och icke för werkligh synder. Arg. contra Liturgistas. Sacrificium semel oblatum vno tempore, vno loco, ab vna persona. Igitur non potest offerri Romæ, non præcibus, non fide, non a Liturgistis. Est itaque fictitium sacrificium, quod offertur in missa, nullum sacrificium est nisi propitiatorium factum semel in ara crucis.

---

[1] *Qui* N.

[2] *Resp. Scriptura Sacra.* N.

[3] *menniskion* hds.

Articulus quartus. Hic articulus oppugnatus est ab initio mundi. Iustificari ähr att stå för gudz stol och afflösas merito Christi. Papistæ seija, att Gudh indympar menniskion krafft och genom sådana bliffuer hon rätferdigh, thet kalles infusæ qualitates. Papistæ docent, quod qui credit fide se iustificari in meritum Christi, anathema sit. Pugnat cum articulo *credo remissionem peccatorum*. När wij gå ind till gudh, så skole wij leggia wåre gerningar vth för dören. Män när wij gå till menniskior, så skole wij bära them fram igen.

Then 4 Martij. Sessio Secunda.

Articulus quintus, de fide et vnde fit? R. Non habet originem a natura nostra, sed aliunde, videlicet per ministerium verbi et sacramenta.

Error Caluinistarum, ath Gudh haffuer somliga försedt til fördömelse, somlige til thet euige liffueth.

Articulus sextus. För huar skull wij skolle giöra goda gerningar, och huilka the ähre?[1] Goda gerningar skola uthskiutas extra articulum iustificationis. I. Bona opera sunt omnino facienda. II. Opera a deo mandata sunt facienda, non ab hominibus. III. Propter voluntatem dej, non quod mereantur iustificationem.

Bonum opus est a deo mandatum, justificationes bonorum operum humanæ non merentur nomen bonorum operum.

Articulus septimus. Ecclesia est congregatio sanctorum. Distantia locorum non tollit vnitatem ecclesiæ. Vnitas ecclesiæ non consistit in cæremonijs, sed in doctrina et vero vsu sacramenti. Dissonantia cæremoniarum non tollit consonantiam fidej. Catholicus i. e. gemen, then som beholler then apostoliske och prophetiske läron reen, han är catholisk. Papistæ haffua kallat communionem sanctorum consensum patrum, huilket är falskt, ty communio sanctorum var för än consensus patrum.

Articulus octauus. I. In ecclesia sunt hypocritæ. II. Om man må tagha Sacramentet ab impijs ministris. III. Om Sacramentet är krafftigt genom sådana.

Articulus nonus. Baptismus est sacramentum initiationis. Lijke så som med then dödhe man honom skyndar til jordena,

[1] *ähra* hds.

så är och medh små barn, ath the til döpelsen med thet snaraste haffuas skola, så länge the äre vthan dop, så längie äre the sub ira dei. Error Caluinistarum: Barnen tages ickie til nåde i dopet vthan the confirmeres.

Then femte Martij. Sessio tertia.

Articulus X. De cæna domini: Hostes duos habemus huic articulo aduersantes, videlicet papistas et caluenistas. Veteres et noui caluiniani ab anno XX ad hæc tempora. Carolestadius oppugnatur Luthero, *Hoc*[1] *est corpus meum* dixit esse physicum. Confessio Caluiniana est improbata formula[2] concordiæ Vitembergæ conscripta anno etc.

Particulæ[3] *sub, cum, in* pertinent[4] ad defendendum duas hasce res inesse[5] in Sacramento, videlicet cælestem et terrenam.

Cælebrare sine communicante est prophanatio Cænæ Dominj.

Articulus XI. De confessione. Absolutio priuata est necessaria et pertinet ad disciplinam ecclesiasticam, dock så, ath ingen tvinges ther til eller sättias någen tidh såsom gement om påska, vthan altidh.

Enumeratio omnium peccatorum est laqueus[6] conscientiæ och föder förtuifflan med sigh. Absolutio habet expressum verbum *quorum remiseritis* etc. Ergo confessio publica et priuata[7] retinenda.

Articulus XII. De pænitentia. Nostrum ministerium institutum est propter poenitentiam. *Agite pænitentiam et credite euangelio.*

Articulus XIII. De vsu sacramenti. Confirmatio fidei. Errant, qui fingunt hominem iustum esse propter vsum sacramentorum ex opere operato, et quidem sine bono motu vtentium.

---

[1] *Carolestadius oppugnatur. Lutherus Hoc* N.

[2] *improbata. Formula* N.

[3] *A. 15 — — Particulæ* N.

[4] *partinent* hds.

[5] *in esse* hds. *esse* N.

[6] *laqueum* hds. *laqueus* N.

[7] *privata & publica* N. Hds likaledes, men genom öfver orden skrifna siffror är ordningen ändrad.

Articulus XIIII. De ordinatione ecclesiastica. Exta: scriptum in iure canonico: Then som ordinerer flere prester än som behoff giörs, han skal sielff föda them. Nemo, ets. doctus, adscendat sugestum, nisi rite et legittime vocatus.

Articulus XV. De ritibus ecclesiasticis. Agit de cæremonijs ab hominibus institutis, non a deo.

Articulus XVI. De officio ciuili. Omnis potestas a deo, igitur obedienda sc[1] quantum ad officium, man skal ickie sättia them fram för then store herren, som i himmelen ähr.

Articulus XVII. De consumatione seculi. Locus hic est perspicuus.

Articulus XVIII. De libero arbitrio. Status disputationis in hoc articulo: Huad menniskian förmå, om hon kan hielpa sigh sjelff in conuersione? Nichil sc. melius est creare hominem quam conuertere hominem.

Articulus XIX. De causa peccati. Deus est causa omnium bonorum, satan autem est causa omnium malorum. Homines sunt sua natura aut Stoici aut Epicurei.

Then siette Martij actio[2] quarta.

Articulus vicesimus est declaratio articuli de bonis operibus.

Articulus XXI. De cultu et veneratione sanctorum. Sancti sunt imitandi, non adorandi. Sancti sunt duplices, sc. viui et mortui.

Articuli, qui iam sequuntur, vocantur articuli mutati, quia sunt mutati a papistis.

Articulus primus. De utraque specie. Pontifex statuit mutilandum esse sacramentum.

Articulus II. De coniugio sacerdotum. Paulus dicit prohibitionem coniugij esse doctrinam diabolicam.

Articulus III. De Missa. Missa est administratio cænæ domini. Lutherus duos errores reprehendit in Missa. I. Quæstum missæ. II. Quod missa ex opere operato deleat peccatum, såsom när the see eller[3] höra messas, mena the ther

[1] *sed* N.

[2] *Sessio* N.

[3] *see eller* icke öfversatt hos N.

medh få syndernas förlåtelse, få the ickie höra messon, så hålla the prediken för inthet, thenna error är för myckieth ibland oss.

Articulus IIII. De confessione, antea declaratus.

Articulus V. De descrimine ciborum. *Nemo vos iudicet in cibo et potu.*

Articulus VI. Om Klosterleffnat. Klosteren vore vpbygde, ath vngdomen skulle ther lära bockliga konster, men thet är nu förventh vthi Muncke leffuerne.

Articulus VII. De potestate ecclesiastica. Episcopi non habent ius in doctrina.

Beslutetth.

Sedhan alla thesse articklar vore öffuer sedde och wpläsne, wore alle eendrechteligha samptychte, ath the ther widh ville leffua och döö[1], varth och beslutath, ath the som här emoth lära, skola aldrigh komma till nogeth ministerium eller officium huarckien ecclesiasticum, scholasticum eller ciuile. Ingen skal bliffua betrodt till någeth kall för än han beplichter sigh wille bliffua vidh confessionem augustanam, huilken wij hålle för eth withne eller kiennemerkie, ther med wij skilias ifrå andra säcter.

De Cæremoniјs.

De Liturgia var frågat, om någen wille henne försuara, wart them til sporth, som henne alt här till haffua gillat och widh tageth. Tå nekade the alle ther till, ath the henne effter thenna dagh aldrigh wille anama. Och först stodh Episcopus Lijncopensis wpp, bekiende sigh både för gudh och församblingen, ath thet han hade widertageth Liturgiam, thet var skiedt partim ignorantia, partim coactione, partim exemplis[2], qui tum preerant ecclesiæ, petiitque veniam ac dixit se non velle ipsos pro fratribus agnoscere, qui liturgiam in posterum recipiunt[3].

---

[1] *ath .... leffua och döö* saknas i öfversättningen hos N.

[2] *exemplis eorum* N.

[3] *rejiciunt* N.

Ther näst arociensis, beklagadhe ath han skulle wara bedraghen a declaratoribus[1] Liturgiæ, viuente Rege haffua the giorth retractionem och wille ther vid bliffua, han med sijna och hans medh honom.

Efter honom Aboensis, sade ath han medh sijna är widh thet sijnneth ath henne effter thenna dagh aldrigh ville försuara. Orsachen ath the henne hadhe anamath, var ath the ickie annath wiste än hon war aff rätta läron.

Ioachimus pastor vpsalensis gaff blinth taall i förstone, dock loffuade vth ath han wille wara eth med oss in doctrina et cæremonijs.

Magister Olaus pastor Geualiensis är och widh samma meningh. Petrus Thomæ in Schefftuna sade, ath demonstratores vore blinde, och vij vore och theslickies blinde. Hendricus in Alseckie bekiennde, ath han var nödgath ther til. Dominus Christopherus N. varth hårdeliga beklagath, huru han dreff sijn handell i Helsingeland medh presterna, som ickie wille beiaka Liturgiam, och beddes fore. Dominus Michael i Bischulla bekiende, ath han (gudh nådhe) hadhe henne holleth skröpligha nogh. Magnus in Wall wpsade och vidersackade Liturgiam, ath han henne aldrigh ville försuara. Her Jon i Rasbo samaledes. Här Jon i Onsala, her Lars i Grodinge, her Håkan i Österhaninge begiärade syndernas förlåtelse. Olaus in Larff[2] bekiende och beklagadhe nomine sui patris et Scharensium, ath the hade widhtaget Liturgiam, then babyloniske skiökian, och utloffuadhe ath the henne effter thenna dagh wille förskiuta lijka såsom thet aldra förgifftigaste etter.

Vexionenses bekiende, ath the hade illa giort, i thet ath the hade förargat sijn församblingh med Liturgia, och hade vedersaket henne Rege viuente. Magister Ericus Scheperus kunne ickie nogsampt beklagha huru illa han giorde när han samtychte til Liturgiam, ty sädan var honom så tuncht ath lijke såsom himmel och iord hade legath vppå honom in til thes han genom sin gode wens rådh, Mag. Erici Iacobi, för:ne Liturgiam vedersakade, för huilket han sedan vthi fyre åår var kastath i fengelse.

[1] *declarationibus* N.
[2] *Larfft* N.

Så wart tå Liturgia affsagd och alth thet hon haffuer indraget medh sigh.

Sedan wart begärat, ath alla obligationes och subscriptiones skole igien kalles och wpbrännas, på thet ath inthet werre i framtiden skal affkoma, huilket Rikzens Rådh vthloffuade ath wilia förfordra och föruarade, ath ingen så lätferdelighe vthan betenckiande här effter något wnderschriffuer.

Om thet skällebreffueth, som var vtgiffuith emoth pastores in Ducatu, och några aff presterna i konungadömeth skola haffua ther til samtycht, tå bekiende her Oluff pænitentiarius Lijncopensis sampt her Håkon i Åå, ath på Stegeborgh wore the nödgade til ath försegla blinth papijr och ingen wiste huad ther uthi skulle schriffuas. Arosiensis orsakade sigh ath han aldrigh ville samtyckie til thet skällebrefveth. Schæperus berättade, huru Erchiepiscopus Andreas togh sacken ann på Stegeborgh, och huru Petrus Pauli gladdes ath thet skällebreffueth.

Then 7 Martij. Sessio quinta.

Tå wore wpläsne quatuor sufragia aff the förnemligaste Academier i Tyskeland sampt medh Senexeri och Hemingij in Dania breff, innehollande orsakerna, huarföre wij in Ducatu medh skiäl haffue emoth ståth Liturgiam.

Suffragium Helmstadiense. Liturgia ähr een steek som illa luctar. Then som ickie är gudhi troo, han är ickie heller sin verdzligh öffuerheet troo.

Suffragium Lipsiense. Liturgia hon är ful medh förhädelse, styggelse och påffuedomsens fördömeligha opbyggielse. Liturgiæ Cæremonier äre inthet annath änn samuetzens besuärelse. Hon må kallas een cothurnus, thet är lickt en skoo som man kan dragha på både fötterna. Hon må licknas vidh the dödas griffter. We ider, i som giöra thet onda gåtth. Therföre är räth ath man flyr Liturgiam så som dieffuulens fördömde viderstyggelse.

Suffragium Vitembergense. Liturgia är sådan, ath hon ickie kan aff någen Catholisk christen hållas. I. Orsak aff hela scopo, ty hon är odogeligh, ruttin, matkätin och aldeles onytigh. II. Orsak aff sielffue bokzens werck, ty hon skrymptar

med påffuen, så ath hon aldeles ther sitt herberge finna kan. Summa, hele messehandelen komer öffuereens med påffuens messe offer. Och vthi then bönen (pro magistratu ecclesiastico ther giör liturgista Anthichristo, thet är påffuen i Rom, eth fotfall och een hyllingh.

Suffragium Francfordense. Liturgiæ mestare haffuer varit mera benägen til then påffueska läro än till then Catholiska.

Till een godh reformeringh skall man affskaffa huadh som är emoth gudz faste ord och all förargelse. Men thet skier icke in Liturgia. Wår troo och vår bön giöra ickie Christi lekamen och blodh, men thet haffuer Christus sielff giort. Liturgia föruillar samuethet och intager påffuedömeth.

Confessio Stregnensium. Liturgia är en pellare til then påffueske wilfarelsen. Een[1] Poseuinus, påffuens egen legath bekiende oppenbarligha ath then som gillar Liturgiam, han tager widh thet påffueska Messe offreth etc. Sedan vart begärat, ath alla thesse suffragia skulle koma på prenth.

Nu varth Petrus Pauli framkallath, ath han skulle suara till sin Book han haffuer vtsprith. Samma book är öffuerantuardat Konungen sampt och sendt till Pålandh till Konungh Ma:ttz dotter och begärth ath hon måtte koma på prent. Item ath the åsnapanner, som säija emoth Liturgiam, skola niupas i örath[2]. Till thet andra til mätte han emoth then helga scriffth, ath Konungen må ordinera huadh han will och honom teckies. Till thet tridie kallade han them falska lärare och proditores fidej, som ickie gilla Liturgiam.

Titulus libelli. En vnderuisningh om Liturgia, ath hon christeligh, catholisk och sanferdigh är, och the, som ther emoth säija, ähre Blasphæmi, cæci, fatui, wethe ickie huadh the tala, ostyrige, förrädare, om the ickie bättra sigh, så skola the i alla euigheet vthi helffuetet straffas. In prima parte Liturgiæ säger han, ath then prest, som ickie holler messeklädernar aff nödigh, han är blind, vilsinnigh etc., och han giffuer här exempell på om en piga. In secunda parte Liturgiæ defendit præcationem

[1] *Een* saknas N.

[2] *Item .... örath* återgifves hos Nettelbladt mycket fritt: Wobey der Autor auch erinnert, dass man diejenige ansehen möchte, so sich der Liturgie widersetzten, und selbige auf die Finger klopften.

pro papa. Item om then bönen (benedic) säger han, ath then som ickie bruker thenna bönen, han är equus et mulus, han säger thet är peccatum in spiritum sanctum. Theslikies confirmerer han transsubstantiationem aff exempell, i Risbo skulle een thet föruandlade sacramentet vthi kiöth lathe giöra eth silffkar och ther vthi giömas. Excusatio in fine, quare defendit liturgiam. I. Ath Cæremonier skole wpweckia menniskionar till gudeligh betenckiande. När han är ungh, skall han lära aff Cæremonier, men när han är gammall, aff ordet. Här gaff han exempell på om en bonde. II. Ath kiöteth må förtrykias och dödas. Han haffuer och schriffuith contra formulam non vsitatam ab euangelistis: *Offra Christum i oss.*

På thet sista wart Petrus och hans Book refuterat, och han läth sin dom falla och skiöth wppå Konungen, ath han så hade beffalth honom ath schriffua. Men een aff Rikzens rådh betygade och withnade emoth, ath Konungen skulle säyia, ath han inthet skiötte om hans book. Item huar gångh Konungen sågh Petrum, tå hisnade han vidh honom. Men dagen ther effter kom mångh annor klagemåll emoth honom, som var otalicth ath säyia, som bådhe Skeperus och Stocholmenses withnade, som war, huru han haffuer errerath de prædestinatione, item de bonis operibus, ath Nils Hansson [1] för sina godha gerningar warth saligh. Item han förbödh läsas Cathechesin Chytræi in schola Stocholmensi. Han bödh wthplånas *sola fide.* In sua declaratione kallade han Lutherum sectarium. Anno 88 [2] Then som ickie will annama sacramenteth om sondagerna, han må taghe prest i helffuetet. Item han hölth sigh förgodh til ath schripta och besöckia the fattigha och förbödh, ath sacellani ickie skulle them förmögnom schriffta eller vthi theras siukdom besöckia. Anno 89 in sua contione Dominica 25 post Trinitatis ex Mattheo Capite 9. förargade han alla quinfolk, så ath Skæperus och alla som thet hörde blygdes ath säyia ther aff, thy han haffuer talath de menstruo more physico etc., item om signerij [3], item huru illa han haffuer talath de

[1] Nettelbladt har *N.* i st. f. *Nils Hansson.*

[2] *sectarium, A. 1588. Dass er gesagt* N.

[3] *item von* . . . . . . N.

Regina et Sigismundo Rege Polloniæ, och så bleff han aff-sagdt ifrå prest och giäld och ifrå vårt samquemdh.

Octauo Martij.

Effter liturgiske Cæremonier wore afflagde, wart frågath huad Cæremonier wij wille vidh bliffua. Tå vart suarat, ath wij ville beholla the Cæremonier, som vthi then gamble handboken och trychte Kiörkioordningen innehålles. Till huilket wart suarat neste daghen ther effter, som här effter fölier.

Then 9 Martij. Cæremoniæ in Manuali skole hollas med een christeligh friheet. Men om nagor superstitio eller abusus kan infalla, skall thet bortläggias. Om Kiörkioorningen suarades, ath vij ther till ickie äre så tilbundna, lijka såsom the Cæremonier och ickie kunde med tidzens legenheet föruanlas.

Then 10 Martij. De disciplina ecclesiastica non opus est condere nouam, sed seruare veterem. Thetta finnes inter postulata.

Die 13. Expectabantur postulata.

Die 15. Finita contione pro erchiepiscopo eligendo suffragia dabantur, Magistro Abrahamo 243, Mag. Nicolao Bothnensi 38, Magistro Petro Jonæ 15, magistro Petro Chenitio 1 ceciderunt.

Post prandium pro ordinariis elegendis voces datæ sunt Magistro Hendrico Gadaleno, Magistro[1] Olao Martini rectori scholæ Nycopensis 12, Magistro Nicolao Bothnensi 6, Magistro Math. Marci 5, Johanni Salemontano 2, Petro Melarthopeo 6, atque hæc electio facta est pro episcopo Vexionensi.

Secunda electio pro episcopo scharensi, in qua Magistro Hendrico Gadaleno 36, Magistro Nicolao Bothnensi 15, Ma. Math. Marci septem, magistro Petro Chænitio 2, Ma. Erico Skæpero 1, Petro Melarthopeo 4.

[1] *Gadoleno . . . M* N.

Then 16 Martij wart giffuit suar, ath W. N. F. sampth Rickzens rådh wille vnderschriffua och samtyckia huad som vthi for:ne concilio war beslutet, dock med sådana welkor ath eleuatio sampt exorcismus med lius, salt och annath mera skall affläggias.

Then 17 Martij var giort tertium och vpsendt igien, ath exorcismum wille the beholla, doch så ath the hårda ord skola fram säijas med miukare ord. Men om några höge personer ther på sigh förarga, måga the honom inthet bruka. De eleuatione, candela, sale och annath mera vare samma proff, doch med tiden för misbruketh skall sådant affläggias.

Then 18 Martij vore någre pastores i Konungadömeth sampt Episcopus Arosiensis och Åboensis, som ickie wille gilla for:ne tertium och latha sig nöyia med thet ordet sacramenterare, med mindre än the secter Caluenister skola ther wttryckieligen insättias.

Then 19 Martij. För middagh wart thet åter igien exhiberat Principi och H. F. N. beffalte, ath the skola insätia fyra andra slags sacramenterare, som wore werre än the Caluenister, huilka Hans F. N. sielff opnemde, och sedan så mångha slagz secter som the kunne vptenkia. På thet sista effter middagen concluderade och confirmerade H. F. N. ganska wijsligan alla för:ne actiones och vtloffuade, ath han aldrigh skulle lathe sig ther ifrå wijka, och sädan befalte oss allasammans vthi gudz alzmectigas hand.

Laus deo.

I sin uppsats Undersökningar till Uppsala mötes historia (Hist. Tidskr. XIII s. 101 [1]) påpekar K. Hildebrand möjligheten af att Nettelbladt haft ett annat exemplar af handskriften. De af mig i noter angifna skiljaktigheterna äro delvis sådana, att de göra detta sannolikt. På tvänne i noterna anmärkta fel i Nettelbladts text vill jag föröfrigt här ytterligare fästa uppmärksamheten. Bägge förekomma i redogörelsen för hvad som

[1] Rad 1 nedifr. står, antagligen genom tryckfel, *reficiunt* i st. f. *rejiciunt*.

yttrats beträffande art. 10 i Aug. conf. Enligt Nettelbl[illegible] skulle det ha varit Luther, enligt Linköpingshandskriften K[illegible]stadt, som fattat orden *Hoc est corpus meum* i fysisk men[illegible] Det senare är tydligen det riktiga, då Karlstadt tolkade de[illegible] ord så, att Kristus vid deras uttalande skulle ha pekat på s[illegible] själf och således aldrig med dem ha afsett nattvardsbröde[illegible] Likaledes är säkerligen Linköpingshandskriftens text att före[illegible]draga i den följande punkten. Det är uppenbarligen den s. k. Wittenberger-Concordian af år 1536, som åsyftas.

De kronologiska fel, som finnas i denna berättelse om Upsala möte, har redan K. Hildebrand påpekat. De ha uppstått på det sättet, att man glömt dels eftermiddagssessionerna, dels att den 4 Mars var en söndag. I st. f. att de fyra första sessionerna höllos den 3 och 5 Mars, förläggas de här till den 3, 4, 5 och 6. Sessionen den 7 var icke den femte, utan den sjätte. Det är uppenbart, att dessa fel ej funnits i de vid mötet förda anteckningar, som utgöra berättelsens innehåll för öfrigt, utan tillkommit sedermera. K. Hildebrand framkastar det antagandet, att berättelsen är nedskrifven långt efter mötet, så att författaren hunnit glömma ifrågavarande kronologiska förhållanden. En annan möjlighet är ju, att dessa tidsbestämmelser blifvit tillagda af en annan än författaren. I hvarje fall förringa de nämnda felen icke trovärdigheten af de anteckningar, den okände författaren — man har gissat både på Petrus Jonæ och Olaus Martini, den senare en af mötets notarier — gjort beträffande viktigare öfverläggningar[1]. Äfven i de tre såsom de förnämsta ansedda berättelserna om Upsala

[1] Egendomligt är, att Augsburgiska Bekännelsens senare del kallas icke *Abusus mutati*, utan *Articuli mutati*, hvilket motiveras därmed, att det var artiklar, som ändrats af papisterna. Förmodligen har detta uppkommit genom någon förklaring af ordföranden, att dessa missbruk vore, såsom det heter i inledningen till nämnda del af Aug. Conf., *novi et contra voluntatem canonum vitio temporum recepti*, således af papisterna vidtagna ändringar i äldre stadgar.

öte förekommer ett och annat liknande fel. I A står om en 5 Mars: »quæ erat dies D.» Författaren tyckes således a ansett nämnda dag för en söndag. På ett ställe kallas trengnäsbiskopen Petrus Jonæ *Petrus P. cpiscopus Sch.* Relaonen B hänför till den 3 Mars det föredrag af Petrus Jonæ, om hölls först den 5. C förväxlar 10:de och 20:de artikeln i Aug. Conf. o. s. v.

Den endast i E förekommande uppgiften om en 8:de och :de tes (efter de 7 teserna den 3 Mars) är ganska antaglig. Det är nämligen föga troligt, att præses omedelbart efter saterna om den hel. skrift och de tre symbola öfvergått till uppäsningen af Augsburgiska Bekännelsen, utan det naturliga är, att öfvergången härtill förmedlats genom en eller ett par satser om denna bekännelseskrifts värde. För att bevisa dessa satser har han därpå öfvergått till att behandla denna skrift artikel för artikel[1].

Otto Ahnfelt.

Om tidpunkten för tillkomsten af biskop J. Rudbeckius' kyrkiostadgar.

Då den handskrift (förvarad i Upsala universitets bibliotek, sign. K. 63), som legat till grund för den af professor H. Lundström utgifna första editionen af ifrågavarande, i flera afseenden ganska märkliga kyrkostadgar,[2] lämnar ofullständiga och i viss mån vilseledande uppgifter om tiden för stadgarnes tillkomst, torde här i korthet få meddelas några upplysningar i detta afseende. I Linköpings bibliotek förvaras en af lektorn, sedermera biskopen i Västerås, Dan. Herveghr författad lefnadsteckning öfver biskop Rudbeckius,[3] hvari äfven

[1] Jfr *Anjou*, Sv. Kyrkoreformationens hist. III, s. 238.

[2] Biskop J. Rudbeckius Kyrkiostadgar för Västerås stift. Utgifna af Herman Lundström. Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska föreningen II: 1.

[3] Tryckt i Linköpings bibliotheks handlingar, del 2, Linköping 1795.

kyrkostadgarne finnas omnämnda; sålunda uppgifves, att »Rud-beckius strax efter anträdet till biskopsämbetet tog sig före att med allmänt samtycke författa vissa reglor, igenom hvilka bättre ordning och skick kunde vinnas». Vidare anföres: »På första Prestemötet, som hölls den 6 Sept. 1619, gjordes redan härtil en början. Men på thet andra, år 1620 in Sept., blefvo 16 Canones med allmänt bifall vedertagne, som icke litet bi-drogo till förbättring och hvarjehanda oordningars anskaffande (så t. ex. lämnades föreskrifter om predikoförhör, skriftermål, kyrkoväktare m. m.) — — — 1621 lades sju andra regler härtil, hvaribland then var märkeligast, att Prestamöte skulle hållas två gånger om året — — —.» 1622 tillkommo ytter-ligare tio nya regler. Slutligen säger den åberopade författa-ren: »men som thetta alt äntå icke var tillräckeligt och Bisko-pen i anledning af then Liffländska visitation som honom blef anbefalt 1627, hvarvid honom ålades, at författa en Kyrko-Ordinantia, tog sig före, att utur 1571 års Kyrkolag, andre sedermera utkomne Kyrkostadgar samt hvad eljes nu i Västerås stift särskildt til god ordning öfverenskommit var, göra et formeligt sammandrag: så ehuru thetta egenteligen var upsatt till Liffländska församlingarnas tjenst, blef thet likväl seder-mera til efterlefnad i stiftet, ehuru allenast i mss., vedertaget och nyttjat, tils Biskop Laurelius gjorde et nytt och förökat sammandrag.» Härjämte uppgifves att de sålunda af Rud-beckius utarbetade kyrkostadgarne blefvo på 1632 års präst-möte uppläste och »approberade». Med denna sista uppgift öfverensstämmer hvad Norlin i Theol. Tidskr. 1870 meddelat.

Af det ofvan anförda framgår, att de stadgar eller »reg-lor», som utgjorde början till Rudbeckius' kyrkostadgar, till-kommit så småningom under en följd af flera år, och godkänts af prästmötena; häraf förklaras de tidsbestämningar som på åtskilliga ställen återfinnas i den ofvannämnda handskrift, som blifvit offentliggjord; så t. ex. cap. I p. 21 »Anno 1621 Aros.», cap. IV p. 4 »Additio Nova Aros. Anno 1620», cap. V p. 12 »Approbatum in Synodo Aros. Anno 1620» etc.

J. R.

Intriger vid kanslersvalet i Upsala 1747.

Under den s. k. frihetstiden gingo, som bekant, partilidelsernas vågor höga och det ej blott vid riksdagarne. Äfven vid universitetet gjorde sig partimotsatserna starkt gällande. I en synnerligen läsvärd och kulturhistoriskt intressant uppsats har vår utmärkte forskare Claes Annerstedt nyligen skildrat, hurusom partierna vid akademien fingo tillfälle mäta sina krafter vid det år 1747 företagna valet af universitetskansler.[1] Här nämnes bl. a., att redan samtiden utpekade teologie professorn och prebendepastorn i Gamla Upsala PETRUS ULLÉN såsom Mössornas inom konsistoriet egentlige ledare, och — säger anf. förf. — »får man sätta tro till E. M. Fants uppgift, hade Ullén i förening med den af Hattarne så djupt hatade och hätskt förföljde Johan Arckenholtz förstått att genom mäktigare personers påtryckning vinna de förut något tveksammare Solander, Ihre och Frondin».

Säkerligen är Fants uppgift, åtminstone i hufvudsak riktig. Vid valet, som förrättades i konsistorium den 14 Februari 1747, voro Mössorna i majoritet. Ursprungligen var dock detta ej förhållandet, och hade valet af ny kansler företagits omedelbart efter den afgångne kanslerens, grefve Carl Gyllenborgs död den 9 december 1746, hade valets utgång blifvit en helt annan. Men under de tvänne månader, som förflöto innan val anställdes, hade den energiske Ullén tydligen icke varit overksam. Han skyndade att redan i december och före julhelgen uppsätta och till sin vän och själsfrände, biskop Serenius i Strängnäs, öfversända, hvad han själf behagar kalla **Välmenta Tankar**, men som icke odeladt fördelaktigt vittna

[1] I publikationen »*Från Upländsk Bygd*». Sthlm 1899, sid. 16 ff.

om författarens vare sig välvilja eller välmening. Efter under mer än halftannat sekel hafva täckts af dammet i Streng-näs Domkapitels arkiv hafva dessa »Tankar» vid det nu för-tagna omordnandet af arkivalierna kommit i dagen. Tack lektor O. Norbergs och t. f. konsistorienotarien, v. härads-höfding P. O. Lundblads välvilliga tillmötesgående har afskrift af ifrågavarande aktstycke ställts till utgifvarens denna tidskrift förfogande. Det lämnar en intressant, men samma gång djupt nedslående inblick i det intrigspel, som fördes bakom kulisserna. Och man kan ej annat än finna häpnadsväckande, att en af kyrkans och akademiens högt be-trodde män, sådan som Ullén, kunde förnedra sig till att före-slå sådana åtgärders vidtagande, som dem han i sin ned återgifna skrifvelse rekommenderar, exempelvis gent emot sin kollega, den berömde språkforskaren Johan Ihre. Ullén var kanske dock ej sämre än många af sina samtida i detta den politiska partiyrans tidehvarf. Tidsandan måste hafva varit i hög grad depraverande. I Fants och Låstboms Herdaminne öfver Upsala ärkestifts prästerskap försäkras icke blott, att Ullén »på sin tid stod i mycken aktning för sin grundliga lärdom» utan äfven att *»han ägde studenternas oinskränkta förtroende»*. Fullfjädrade intrigörer pläga eljest icke hafva så alldeles lätt att vinna ungdomen. Enligt nyssnämnda författare förenade Ullén »med det eldigaste snille ett sundt och redigt omdöme», och hans utseende beskrifves sålunda: »Var liten till växten, puckelryggig, med qvicka ögon». I ett par af Annerstedt refererade paskiller, där dock partihatet styrt pen-nan, skildras Ullén såsom »en helt liten, som ser ut som en markatta i ansiktet, med stor puckel på ryggen», vidare så som »illparig» och den där aldrig drog »vägen rakt fram» »det underligaste var, att han var så vig, att han kunde vända ut och in på sig, såg än ut som en häst (d. ä. Hatt), än som en oxe (d. ä. Mössa)» o. s. v. Men vi låta »uppfinnaren» till de

ifrågavarande »Tankarne» själf få ordet. Läsaren må sedan afgöra, om vårt omdöme om dem eller deras författare varit för strängt.

Välmenta Tankar.

Upsatte af Prof. Ullén och sände till Biskop Serenius.

Hwad öde denna Kongl. Academien uti sednare åren och under dess sidsta Upsyningsman öfwergådt, samt uti hwad tillstånd densamma blifwit försatt, lärer en hwar lätteligen kunna finna, som owäldugt behagar eftersinna, huruledes under denna tiden inrättningen af bemälte Academie ej tykts hafva ledt till dess behöriga och egenteliga ändamål, at til fäderneslandets tjänst upamma skickeliga samt med dygd och lärdom försedde ämnen, utan fast mera syftadt derhän, at sådane tankar och principer uti publicis skulle, äfwen här, vid de spädare åren, blifwa Riksens ungdom bibragta, som wore med den nyare tidens smak och välbehag öfwerensstämmande, och hwarigenom den förmohn småningom kunde ernås, at alla omsider blefwo bragte under en hatt, och at man hade at wänta samhällige och endrägtige både riksdags- och ämbetsmän, som på intet sätt skulle mota eller hindra utförandet af de anslag och författningar, som man wille å banen bringa. I anseende äfwen hwartill de rättsinte hela tiden ej utan ängslan och grämelse sedt, huruledes wid alla förefallande ledigheter handledare för ungdomen blifwit hitplantade intet efter ägande merite och skickelighet, utan fast mera och snart sagdt endast för det de funnits bepröfwade och nitfulla förfäcktare af wissa tankar och principer uti publicis. Och som detta onda med mycket mera vunnit framgång och stadga endast igenom dens förwållande, som denna tiden haft Kongl. Academien under sin wård och insikt, så äre ock de härwarande få rättsinnige så mycket mera derom sorgfällige, att hon wid nu warande ledighet ej må, såsom genom någon arfsrätt, förfalla uti dylika omständighet, utan råka i de händer, som låta sig angelägit wara at befordra dess sanskyldiga wäl och fromma, såsom genom hwilka hon endast står att rädda, och all widare oreda at hämmas och förekommas.

Man har fördenskull funnit sig föranlåten at härmedelst yppa och meddela följande välmenta tankar i den säkra förtröstan, at de gunstigt blifwa biträdde och kraftigt understödde, då man ock hoppas uti denna angelägenheten winna en önskelig och så wäl Academien som Publicum fördelaktig utgång.

Sjelfwa personen, under hwars inseende man wid närwarande tillfälle skulle önska at komma, wore Hans Excellence Riks Rådet Herr Grefve Thure Bjelke, såsom hwilken af alla är känd för en hurtig, ädelmodig och rättwis herre, och dessutan hos en del illwilljare så ansedd, att, om han skulle komma in wotis, de ej understode sig at gå honom förbi, ehuru det skedde med förskräckelse, bäfvande och samwetsagg. Det wore för den skull aldra lättast at för honom bringa detta wärket till godt slut samt at återwinna några affällige och efter tiden sig skickande sinnen, men de swårigheter, som här först möta, äro, 1:o at högbem:te herre ännu ej är till sina förra ämbeten återsatt; 2:o At änskönt detta innan kort skeddе skulle, man dock wore uti owisshet, om han skulle wara hugad at sig åtaga inseendet öfwer denna Kongl. Academien. Man anholler för den skull på det högsta, at, om detta förslaget gillas, med första om desse 2:ne omständigheter fullkomligen blifwa underrättad: neml. at i fall någon utwäg kunde föreslås, at få 1 eller 2 månaders upskof med voteringen, man då icke med säkerhet kunde wänta, at samma herre wore åter inne uti Rådet, samt om han icke wille emottaga Cancellariatet härstädes. I hwilken händelse man äfwen utbeder sig at få njuta och nyttja wederbörandes oförtrutna och sorgfälliga hjelp och biträde till detta wärkets lyckeliga utförande, och de medels och wägars anskaffande, som härtill kunna tjäna och här nedanföre skola anförde blifwa. Ty honom önska alla ärligt sinta med ett hjerta och en wilja, så i anseende till hans ägande höga och förträffeliga egenskaper, som ock at härigenom, åtminstone litet, å daga lägga, hwad andel de tagit uti det honom öfwergångna ödet och förbistringen. Men i den händelsen, at med högbemälte herres återställande skulle antingen alt för länge komma at dröjas eller ock han intet stå att förmås till Cancellariatets emottagande, är de rättsinni-

es allwarliga tanka och mening samt högsta åstundan at få imna och anförtro Academien uti Riks Rådets och öfwerste Iarskalchens Herr Baron Åkerhjelms beskydd, såsom om ıwilken man äfwen har den fullkomliga öfwertygelsen, at han ıtom sina öfriga oskattbara egenskaper hafwer mycken insikt ıti alt, hwad till Literatur hörer, samt at han hatar flärd och ·äncker och endast älskar dygd och rättwisa jämte| det allnännas och sanskylldigas fromma och förmohn. Men sjelfwa ıufwudswårigheten, som möter så wäl honom som äfwen H:s Excell:ce Gref Thure är närwarande beskaffenhet af Consistorio Academico och dess ledamöter, som komma at wotera. De äro till antalet 19 stycken, af hwilka följande 12 neml.: Benzelstierna, Strömer, Hydrén, Ihren, Klingenstierna, Boberg, Frondin, Linnæus, Berch, Halenius, Doctor Celsius, och Rector Pr. Solander med all uptänkelig ifwer arbeta antingen för Hans Excell:ce Gf. Tessin eller H:s Excell:ce Gref Joh. Gyllenborg; men lära dock, innan voteringen blir, kärligen förena sig och falla på Gr. Joh. Gyllenborg, så at således allenast återstår följande 7 neml:n: Wallerius, Ekerman, Grönwall, Rosén, Mathesius, Ullén, Asp, som äro rättsinnige och ståndaktige i alt godt upsåt, men skulle af de andra blifwa öfwerröstade och ingenting uträtta, i fall voteringen nu skulle anställas. Man håller för den skull upskof med voteringen wara det enda medlet at kunna afhjelpa denna swårigheten och uprätta de: swagares sak, hälst, som derigenom torde winnas den förmon, at wårt allmännas omständigheter fogade sig så lyckeligt och behageligt, at Gf:r Tessins och J. Gyllenborgs nu ägande stora anseende torde mer och mer förminskas, då äfwen de dem tillgifnas ifwer och hitsiga sinnen märkel. skulle kålna och förfalla, utan ock at man här finge utrymme at ställa sina saker i ordning och söka, om på något sätt möjeligit wore at göra någon skillnad uti det starkare bandet. Upskof tycker man derigenom kunna ärnås, at Landtmarskalken Herr Baron Ungern förmås at skrifwa Rosén et bref till och deruti anlita honom at så wäl sjelf söka at uppehålla voteringen, som ock å hans vägnar anmoda Profess. Solander, som nu blir Rector och således har jus proponendi, om samma angelägenhet, och det på det aldra eftertryckeligaste och alfwarsammaste sätt,

som ske kan, samt med den befallning, at han ej må företag. bem:te votering, förrän han derom blifwit framdeles anlidt; me: som man ej med fullkomlig säkerhet finner detta medlet wara tillräckligt, tycker man nödigt wara, at Bibliothecarien Norrelius nu för helgen och Räntmästar Julin straxt efter helgen lägga in hwar sin supplique till Hans Maj:t af innehåll, at som de njuta samma heder, rang, och lön med professorer; tjena wid ett wärk, äro assessores consistorii hwar och en uti sina ämbetsmål, göra wid sina sysslors tillträdande samma ed som professores, hafwa lika så stor connexion med Cancelleren som de, beklāda ock ju så answariga ämbeten, som de, dem kunde i nåder tilläggas den rättighet at uti Consistorio äfwen äga säte och stämma så uti alla där förekommande woteringar som i synnerhet med nu instundande och framdeles blifwande omröstningar till Academie Canceller, med hwad mera, som samma suppliquer sjelfwa närmare kunna utwisa. Härigenom skulle de illsintas anslag och häftiga arbetande at nu straxt komma till votering i en hast blifwa till intet och man å andra sidan winna åtminstone 2:ne månaders dilation, och i den händelsen Hans Kongl. Maj:et skulle täckas i nåder bifalla denna deras ansökan, finge man förstärkning af 2:ne ärliga och wälsinnade män, så at man då wore 9 personer stark och allenast behöfde 2:ne till. Man recommenderar fördenskull detta så mycket högre till skyndsam befordran. Then medföljande suppliquen lärer af Stats. Secreteraren, till winnande af tiden. utan at produceras i Rådet, straxt communiceras ungefär på följande sätt: Supplicanten remitteras till Consistorium Academicum i Upsala, som har at i underdånighet utlåta sig öfwer, huru wida han kan hafwa rättighet till at votera wid förestående Cancellers wal, widare och som denna votering är så ganska angelägen, bör den ock med ömhet och försiktighet handhafwas och ej ställas på sliprig och osäker fot. Det will för den skull ej förslå, at af motståndarena allenast winna 2:ne personer utan måste åtminstone 4 eller 5 anskaffas, hwilket på följande sätt kan låta sig göra: neml:n at Landtmarskalken Herr Baron Ungern, kort innan man här tänker företaga voteringen, hwarom framdeles skall lämnas underrättelse, skrifwer Rector Solander till, tackar för det han efter dess förre begä-

'an upskutit voteringen och befaller honom nu, på hvem han skall votera, och det alwarligen och så kärt honom, Solander är, at blifwa bibehållen uti wanlig gunst och benägenhet, samt at blifwa ansedd för en redelig och Publicum wälmenande man etc. Och i fall Herr Baron och Landtmarskalken skulle hafwa betänkande wid att skicka ett sådant bref Solander immediate tillhanda, kan det sändas antingen under Roséns couvert eller med någon säker utskickad, med ordres at, sedan Solander det genomläst, taga det åter och sända det tillbaka till Herr Landtmarskalken. 2:o) Professor Frondin kan bäst disponeras igenom ett bref och behörig föreställning ifrån Rådmannen Ström i Stockholm, som är hans gamla wän och bekandt. Likaledes wore ock af mycket eftertryck, om Ministern Herr Baron Paul Ehrencrona förmådde sin syster och swåger Herr Landshöfdingen von Grooth at så wäl sjelfwa, enär så omtränger, gjöra Frondin tjenliga föreställningar, som ock igenom hans måg, Häradshöfdingen Brannerschöld, behörigen disponera honom. Detta håller man för aldeles tillräckligt för Frondin, hälst som hos honom är en besynnerlig wördnad och willig lydnad för Herrskaper samt mycken kärlek för sina anhöriga. 3:o) tror man äfwen, at Pr[ofessor] Berch skulle finna sig och blifwa, åtminstone till en del, ändrad, om hans broder Secreteraren Berch skulle, enär tiden blir, skrifwa honom alfwarsamt till och föreställa honom döden och lifwet samt förmana, at han må betänka sina omständigheter och ej sjelf arbeta på sitt fall och förderf. Som ock H:s Excell:ce R. Rådet Cedercreutz är bemälte Berchs kötsliga morbroder, skulle äfwen ett alfwarsamt bref ifrån honom med befallning, hwem dess wotum skulle lämnas, mycket wärka. 4:o) Profess. Ihre skulle det wäl tyckas wara aldeles fåfängt at försöka något med, hälst som han intet allenast hel och hållen består af idel falskhet, ondska och arghet, och således ej kan beqwämas till det, som godt och rättwist är, och han dessutan går hafwande med det förslaget, at igenom Gr. Tessin och Joh. Gyllenborg bringa sig till Informator för lilla arfprintzen, och han således aldeles innästlat sig med Professorerne Linnæus och Strömer samt fransöska språkmästaren Rebou, såsom mycket gällande män; intet allenast hos förenämnde 2:ne herrar, utan äfwen hos Hårleman, Eke-

blad, Höpken och Palmstierna, dock, som han är af den beskaffenheten, at han, när intet bekymmer eller swårighet trycker honom, är odräglig och insulterar alt folk, men deremot när någon klämning åkommer, är en stor kruka ock poltron och dessutan endast styres och regeras af egit intresse, torde han wid detta tillfället så kunna bebindas, at han nolens volens skulle få lof at foga sig, hwarpå man ock så mycket mer bör arbeta, som, derest han winnes, man äfwen med säkerhet kan få Professor Klingenstierna samt Hydrén, om hwilket sednare annars alt hopp är förloradt; förutan det, at ock de mästa hinder och illgrep, som Ihrens arghet annars upspinner, då blifwa ur wägen röjda. Medlen at förmå honom äro dessa: neml. at Gref Gyllenstierna som Patronus Professionis förmås at göra någon alfwarsam undersökning, huruwida det Skyttianska huset härstädes är i behörigt stånd och om Ihren derwid så fullgjordt sin skylldighet, at han bör få upbära hyran deraf, då det likwäl torde betarfwa reparation; äfwen ock om de till profession hörande hemman äro i det stånd, som wederbör, samt huruwida de efter sjelfwa testamentariska inrättningen brukas, och icke med så höga utlagor betungas, at de ej kunna bära sig, med hwad mera och wigtigare mål, som samma herre sjelf bäst kan finna tjänlige och kraftige at i sinom tid skräma honom och twingan med till lydnad. Härwid will man dock lämna den underrättelsen, at mongen här står i den tankan, som wore at befrugta, det Mag:r Dahlman, hwilken är hos Herr Gref Gyllenstierna, är uti närmare wänskap med Prof. Ihre, än närwarande omständigheter synes kunna tåla. Widare och det aldra kraftigaste medlet är, om Herr Præsidenten Gref Carl Bjelke med någon beskedelig och tillförlitelig man affärdar, när rätta tiden blir, bref till honom, och deruti alfwarsamt föreskrifver honom, på hwem han skall votera till Canceller och tillika befaller, at han straxt efter genomläsandet skall återlemna brefvet till öfwerföraren, hwilken då, sedan han återfått brefwet, bör hälsa honom ifrån Herr Præsidenten och berätta, det wälbemälte herre befalt honom mundteligen säga, at, om ej Herr Professor Ihre wille efterkomma hans åstundan, afsäger han honom icke allenast all wänskap, utan försäkrar äfwen, at han, Ihre, innan innewarande riksdags slut skall

mista de 125 T:r Spannmål, som han årligen njuter af Stats Contoiret. Detta werkar så mycket mer hos honom, som ofwannemde 125 tunnor uti salig Prof. Hermanssons tid blifwit indragne och sedermera personelt återwundna, och han wet, at det nu mest ankommer på Grf:ne Carl Bjelke och Gyllenstierna, at han orubbad sitter i åtnjutande deraf, då han likwäl utom dessa tunnor har longt större lön än de andra professorerna och således dem wäl kunde umbära. Skulle detta behörigen kunna blifwa wärkstäldt, så är man aldeles försäkrad, at saken till nöjes och aldeles efter önskan skulle aflöpa, ty då finge Gref Joh. ej flere än Benzelstierna, Strömer, Linnæus, och Halenius, som voterade på sig. De öfrige kunde man bringa till rätta, om hwad här ofwan förmäldt är, blir i wärket stält. Sluteligen will man erinra, at alla dessa brefwen, som åstundas, i synnerhet de som mäst wichtige äro, ej böra hitkomma förr, än då rätta tiden blir till voteringen, och man dem begärer.

NB. Härjämte bör man ock ej underlåta at tillkännagifwa, det man här högst befrugtar, at Gref:ne Tessin och Gyllenborg, i fall de finna omsider någon swårighet wara för sig at undfå Cancellariatet, de då förmå Hans Kongl. Höghet at låta förspörja, det han med nådigt välbehag skulle anse, om Academien lämnade sig under hans nådiga inseende, hwarigenom då endera af förenämde Herrar i sjelfwa werket dock blefwe Canceller.

Skulle sådant wara eller blifwa å bane bragt, anhåller man på det högsta om gunstigt biträde at afböja ett sådant påfund.

Förestående afskrifts likhet med den i Strengnäs Domkapitels arkiv förvarade handling intygar

P. O. Lundblad,
t. f. **kons.-not.**

* * *

Lyckades den snygga intrigen? Därpå kan svaras både ja och nej. Före valet vunnos för Ulléns parti såväl rektor, juris professor Daniel Solander, som Ihre, poeseos professorn

Lars Hydrén och historikern Elias Frondin. Äfven den 76-årige orientalisten Anders Boberg slöt sig till denna grupp, som vid valet förfogade öfver majoritetens 12 röster, hvilka tillföllo riksrådet Samuel Åkerhielm. Däremot hade hvarken den berömde fysikern Samuel Klingenstjerna, som Ullén menade »med säkerhet» kunna påräknas, därest Ihre vunnes, ej heller nationalekonomen Anders Berch kunnat förmås att frångå Hattpartiet, som vid ifrågavarande val gaf sina sju röster åt den nyvalde tronföljaren, Adolf Fredrik. Valsegern i konsistoriet den 14 Februari 1747 blef dock ej till mycken glädje vare sig för Ullén och hans meningsfränder inom konsistoriet eller Mösspartiet för öfrigt. De maktegande, d. v. s. Hattpartiet, voro för ingen del sinnade att böja sig för konsistoriets beslut. Adolf Fredrik och icke Åkerhjelm blef redan den 26 Februari utnämnd till universitetets kansler, och rådet förklarade det vara en uppenbar sidvördnad, att konsistorium vågat fullfölja valet, sedan H. K. Höghets person en gång kommit på tal. »Men äfven den tillrättavisning som häri låg syntes — säger Annerstedt — riksdagens mäktige herrar vara alltför svag. Sekreta Utskottet beslöt, i likhet med hvad redan Palmstjerna och Höpken yrkat i rådet, att konsistoriet skulle för sitt förgripliga handlingssätt ställas under åtal. Man skulle väl kunna tycka, att det ej borde varit så lätt att utfinna några allvarsamma anklagelsepunkter. Men när hafva väl dylika saknats, där god vilja förefunnits. Justitiekanslern Löwenhjelm anmärkte i sitt memorial af den 8 Juni, att konsistoriet ej sammankallats efter uttryckligt tillkännagifvande, att valet skulle företagas, att majoriteten, som sannolikt förberedt sig, icke velat medgifva minoriteten den betänketid, som begärts och varit behöflig, 'hvilket var så mycket obilligare, som i alla saker af någon vikt mognade tankar och väl betänkta råd alltid äro mera pålitliga, än de omogna idéer som genom öfverilning kunna aftvingas'. I själfva valet hade majoriteten med dristig-

et åsidosatt den undersåtliga vördnad man egt rätt att vänta; en hade föreburit, att den ej kunde föreslå arffursten till ett ndersåtligt ämbete, och dock hade K. Maj:t förlänat honom vänne öfverstebefäl; den hade ej velat afvakta underrättelse, m ej arffursten vore sinnad att antaga sig ämbetet, tydligen lärför att den icke ville hafva honom till kansler; man måste läraf draga den slutsatsen, att den antingen hyst en mindre vördsam tanke om furstens person eller icke förstått sina skyldigheter mot honom. Det vore bedröfligt, att illa uppfödde och litet begrepp ägande försågo sig i den vördnad, de voro sin öfverhet skyldige, bedröfligare när man med berådt mod undandroge sig sin skyldighet, men allra bedröfligast, när man märkte brist i kunskap eller välmening hos dem, som skulle vägleda landets ungdom. — Alla dessa anklagelser kunna knappast förefalla en opartisk domare annat än sökta och obetydliga . . . Konsistoriet afgaf sin ödmjuka förklaring redan följande dag, hvarpå Justitiekanslern den 12 juni anmälte för K. Maj:t, att konsistoriet erkänt och afbedit sitt fel.» På arffurstens förbön lät K. Maj:t det bero vid en allvarsam varning till konsistoriet.

Officiellt var saken härmed bragt till slut. Men på konsistoriets upptuktelse ex officio följde efter tidens sed anonyma angrepp i pamflettform, för hvilka Annerstedt redogör. Under dessa vedervärdigheter hade emellertid majoritetens ledare, professor Ullén redan den 22 Maj 1747 kallats hädan.

Ldm.

Ur en svensk kyrkobok från slutet af 1500-talet.

När man riktigt vill lära känna Sveriges kyrkliga förhållanden under 1500-talet, den stora omdaningens tid, räcker det icke att studera herredagsbeslut och mötesakter, kyrkoordningar, stridsskrifter, de ledande männens bref och andra motsva-

rande källor. Dessa källor visa oss den kyrkliga utvecklingens stora drag och gifva en totalbild af kyrkoorganisationen men lämna ingen tillräcklig kännedom om de sedliga och religiösa eller materiella grundvalar, på hvilka kyrkans arbete bland vårt lands menighet hvilade. Det nödiga materialet för kännedomen häraf blir rikligt nog under 1600-talet, från hvilken tid domkapitelsprotokoll, visitationsakter och kyrkoböcker i stor utsträckning finnas bevarade. Från det föregående seklet däremot är motsvarande material ganska magert och därtill ofta svåråtkomligt, förspridt som det är i skilda samlingar. Därför är det en mycket värdefull åtgärd, att en af de viktigaste hithörande källorna nämligen ärkebiskop Abrahams visitationsakter nu genom konsistorieamanuensen O. Holmströms försorg fullständigt reproduceras i denna årsskrifts bilagor. Såsom ett anspråkslöst bidrag till samma skedes historia tillåter jag mig att meddela följande utdrag ur Lönberga församlings gamla kyrkobok.

Lönberga socken, i Aspelands härad af Kalmar län och i Aspelands kontrakt af Linköpings stift, ligger ung. 18 km. (fågelväg) sydväst från Vimmerby kring en liten å, som är Emåns biflod på vänster hand. Läget på sidan om de gamla färdvägarne, uppför Emån till Eksjö och öfver Vimmerby längs Stångådalen eller genom Tjust till Östgötabygden, likaväl som socknens natur — den fylles till stor del af karg bergmark, som löper ut från småländska höglandet — hafva samverkat att gifva socknen en mera undanskjuten ställning. När så danska härskaror under de många gränsfejderna emellanåt drogo längs Emådalen, undgick ej Lönberga deras härjningar, och socknens fattiga befolkning hade svårt nog att repa sig. Följden blef, att själfva pastoratet som sådant åtnjöt mindre anseende: än bortgafs det som ett slags pension åt gamla orkeslösa präster, än gjordes det till annex eller ridkyrka under någon grannsocken. Detta vållade naturligtvis, att socknen

blef illa skött i kyrkligt hänseende. Vi hafva därför ingen rättighet att betrakta de upplysningar, som i det följande lämnas om Lönberga kyrkas ekonomi m. m. under skedet 1577—1600, såsom typiska för den tidens svenska landskyrkor — äfven om det måste anses som otvifvelaktigt, att reformationstiden i likhet med alla brytningstider närmast medförde en viss tillbakagång i dessas blomstring.

* * *

Lönberga församlings gamla kyrkobok förvaras nu i **Linköpings stiftsbibliotek,** där den är signerad *Kh 29.* Den är en foliovolym med svarta träpermar af bokens egen ålder men med skinnrygg, som enligt professor J. H. Lidéns egenhändiga anteckning å af honom tillfogadt försättblad besörjts af honom år 1791, enär »bladen voro lösa och ryggen bortmultnad».[1] Med undantag af försättbladen består boken alltigenom af samma slags papper och räknar enligt senare gjord paginering 340 sidor (däri inberäknade de å permarnes insida fastklistrade, å hvilka anteckningar finnas). Boken, som år 1597 inköptes till Lönberga kyrka af dåvarande kyrkoherden Nicolaus Magni, innehåller först och främst å sid. 14—212 kyrkans inventarium och räkenskaper från och med år 1577 till och med år 1692. Därjämte finnas en del afskrifter af bref, som rört kyrkans egendom o. dyl. samt strödda andra uppteckningar. I det följande meddelas det väsentliga af Nicolaus Magnis egna anteckningar. Som dessa börja med år 1577, sålunda tjugo år före bokens inköp, hafva tydligen konceptanteckningar funnits, hvilka sedan renskrifvits af N. M.[2] Men

[1] Vid denna inbindning hafva enstaka ord, som skrifvits längst in på arken, blifvit oläsliga eller svårtolkade. Dylika ord suppleras nedan, ställda inom klammer.

[2] Vid denna renskrifning har en och annan otydlighet eller oriktighet uppstått. Sedan N. M. under 1579 antecknat hustru Benktas i Åkarp fromma gåfva af ett altartäcke till sin aflidna dotter Gyrids minne, erinrade han sig, att Gyrid aflidit först år 1580. Han tillfogade då orden »som afsompnade anno 80» (se å s. 63), hvilka nu stå utan hvarje sammanhang.

denne har icke nöjt sig med sina ekonomiska notiser utan h tillika velat bevara för minnet de viktigaste händelser, i hvilka underrättelser trängde till honom, och han har sålunda strött in dylika kronologiska uppgifter här och där.[1] Före d årliga räkenskaperna har N. M. dels infogat några gamla s sagor om Lönberga socken (å permens insida), dels ett stycke gammaltestamentlig historia (s. 4), och ett latinskt sammandrag af den tyske teologen Georg Majors arbete *De origine et auctoritate verbi Dei* (s. 5—12); dessutom förekomma här och där inströdda verser på svenska och latin, sentenser o. dyl. En smula historiskt och poetiskt intresserad, var N. M. dock framförallt den nitiske målsmannen för den kyrka, hvilken anförtrotts åt honom, och hans lifsgärning för denna återspeglas tydligt i hans egna kortfattade kyrkoräkenskaper. Synar man dessas magra notiser närmare, så hafva de jämväl åtskilligt att meddela om de åskådningar, som rörde sig hos den tidens innbyggare i Lönberga församling.

* * *

Item[2] Anno 1577. kyrckevärnare Abram vthi Saxamåla och p gijslason i åkarp[3] var i kyrckenes kijsta penniger 9 öre kyrckenes vederlagh till wijn, vax, öfflete och bygningh Rogh och korn vti en summa 3 1/2 tna.

Item anno 78 kyrckenes vederlag til vax och wijnköp sampt med bygning rog och korn 3 1/2 tna.

Item hafuer h birge betalat 2 tnor säd till kyrckian.

Item haffuer och Nils Soneson i Rakanäs[4] betalat Till kyrckian penniger nyt och gott mynt. 3 mk ort.

[1] Dessa uppgifter trycktes i *Linköpings Biblioteks Handlingar*, I (Lkpg 1793) s. 111—130. Som denna publikation numera är för allmänheten svårtillkomlig, och uppgifterna för öfrigt förtjäna att ses i sitt sammanhang med öfriga notiser, meddelas de viktigaste i det följande.

[2] Något nu förloradt blad har tydligen föregått denna anteckning.

[3] Saxamåla och Åkarp, gård och by i L. socken.

[4] Nils Soneson på Rakenäs i L. socken var tydligen vid denna tid församlingens främste man. Som af senare anteckningar här framgår, var han knektehöfvitsman och deltog under Pontus de la Gardies befäl i Johan III:s krig mot Ryssland. Säkert stamma de notiser om detta krig, som N. M. lämnar, från honom.

Item hade kyrcken ena koo, och för tu års kolega, it pd smör.

Vtgiff på thenne tu år.

nno 77 för wijn är vtgiffuit penniger nyt mynt 4 mk ort.

Item är köpt wax sex marcker för en tna sädh.

Item vtgifft 4 skepp säd. för en stång som sattes i klockan.

Item är förtärt en skeppa säd. och sex marcker smör.

och 4 marcker smör gåfue vij then som gijk effter vijn.

Item för öfflete vtgift en skeppa säd.

Item och för en klockestrengh en skeppa korn.

Item för it läder i klockakläppen penninger — 4 öre.

Anno] 78 vtgiffuit lille Jon, som var kyrckebyggiare för Nörre yrcke väggen, och västra gafflen vpbygdes.

Rogh — 1 tna och penninger — 4 mk ort.

Item the tuå män som arbetade med honom 8 skepp säd.

Item är förtärt till samma bygningh, till öll och bröd, ijsk och gryn, vti en summa, till 2 1/2 tna spannemåll.

Item till vijnköp är vtgifuit penninger 2 mk ort.

Item är köpt vax för en tna säd.

Anno Domini 1578 Then förste dagh Mai kom Jagh Nicolaus Magni (som åhr barnfödh i Hulth kijnden i Horns prästageldh) Till Lönebergh efter Magistri Martini Episcopi Lincopensis befalningh, till att vara kyrckio heerde, och Annammade Inuentarium Tijll Löneberge kyrckio och prestegård på Tridie dag piensdag vthi the ärlige och wällärde mändz näruarelse, som vore, h. Birge med sin hustro, h. gunnill, som för alderdoms orsaack hade först öffuergiffuit Karstörp,[1] och sedan hade varit några år vti Lönebergh boendes, sampt medh h Nils Olai som och it år för migh vti Löneberg kyrcke pastor hade varit, och flytte till Rapstada[2] vti Östergötalandh.

Kyrckiones skrudh var

en stor klocka vti staplen, och tuå klockor att samrijngia medh,

Item på altaret tree liusastakar

Item en silffkalck, Item och en litin kalk är sönder som man plägar at hafva till at sökia the siuka väger 4 lod.

---

[1] Karlstorp i Vexjö stift, grannförsamling till Lönberga.

[2] Rappestad, socken i Vifolka och Valkebo presteri, Linköpings stift.

Mässa kläder

En gamull förnöt korkåpa, och en gamul vpslitin messe-hakel, Item tuå Mässa särcker. *thet togo fienderne the Danske*[1]

Item en funth kättill. Och en gamull gryta 1/2 pd.

Item och en gamull kättil, så god som tiia mker. ny kopp

Item och en gamull teenflaska som itt stop vti går.

kyrckenes böker

En gamull Biblia och ingen bräder på.

Item en handbock och en sångbock kyrie. *fienderna togo*[1]

Item tre gambla perman böker, små och stora.

Item Inuentarium i prestegården. var en ko, och en quiga. en gamull bolster förnöt, och en gamull huffda bolster Trii gamull hyende och kluter vti. och it gamult vpslitit åkläde Abram i Saxamåla och Joen i beckefall[2] til vitnes när som iag N. M. anamade inuentarium in presentia Domini Nicolai Olai Et Dominj birgeri antecessores mei in Lönebergh.

Item när som Jagh Nils Magni kom till Lönebergh anno [78] Tå var all kyrckian förfallen, och nederrotnat, alt så mykijt som trä är, som är kyrckegolff, och kyrcketaack sampt nörre kyrcke väggen, och västre gafflen.

så at thett moste alt aff nyo vpbygges, sampt med kyrckegårdz mur och klockestaplen. Item gårdanar vthi soknen halfparten öde. Och gamble prästmän som för alderdoms [skull] hade öffuergit the större prästagäld, och flöt till Lönebergh [och] ther sittia och förtära sina ägodeeler.

Item haffuer och Lönebergh varit en Rijdkyrckia till K[arstorp]. Och till Huena[3] mestaparten. så at thett säies så, att gamble h Larss i Huena när som han vti sinom tijd hade Löneberg till Rijdkyrckia, så lätt han vpmura sacerstia och sedan lät han vpmura kyrckeväggianar, så myckijt som ähr aff steen.

Och sedan haffua och kyrckevärianar vti några år tilhopa samblat vti kyrckeherberedh spannemåll och annan vård, till att låta vpmura aff steen, then nörre kyrckieväggen.

[1] Tillskr. senare af samma hand. Notisen åsyftar tydligen det danska härjningståget år 1612.

[2] Bäckefall, by i L. socken.

[3] Hvena socken i Tuna läns och Sevede prosteri, Linköpings stift.

ch vestre gafflen. Men tiuffuer stule bort och sedan satte the ld vppå kyrcke herberget.

Ther före vardt förhindrat, att kyrkian icke wardt fulborlat aff steen, så hafua the gamble sagt.

Men Häsleby[1] hade god hielp aff thett offer som man offrade till Sancte Larss, ther med kyrcken väll vpbygt vardt. Ty Häsleby kyrcke var först vpbygt aff trä, Och i högk[oret] stoler till biscops säte, men sedan som then bran vp af v[ådeld] så vardt kyrcken sedan vpbygt aff steen.

Så effter thett at både kyrckian, och prestegården med huss och gärdesgårder voro förfalna, åker och äng igen vext med skogh, så at både parterna vore behoff stor hielp till at vprättas och socknen var liten och oförmögen. Och at man antingen skulle låta thett ödeläggias eller och alffuarsambliga, och med mackt at vpbyggia. så hafr iagh Nils Magni hållit samtall med mina socknamen, vti ärlig och manachtigh mandz näruarelse Nils Sonesons. Och alle samptligen samtyckt at vilia vara behielplige till att först begynna på kyrcken och sedan efter mackten att byggia på prestgården.

Så hafr iagh N. M. först begäret aff Magistro Martino Episcopo Lincopensi på K. Maatz gode behagh tilhielp till kyrckenes bygningh, som iag och bekom rog — 1 tna. korn — 3 tnor.

Kyrckenes vederlagh anno 79.
Till vax och wijnköp, öfflete och bygningh
rogh — 1 1/2 tna — korn — 2 tnor
Summa ähr 7 1/2 tna säd vti thette åhr.

Item haffuer hustru Bänckta germundz i åkarp, giffuit till kyrckian ett Täkin, efter sin dotter gyridh och är thett skedt med Erickz Råd sampt medh p. Gislasons samtycke. och är samma Täkin lagt på altaret. som afsompnade anno 80.

Thette föreskrefne Täkin togo fienderne the Danske bort utu kyrcken, när som the hade sit läger i Vimmerby Anno 1612 i Julii månet.[2]

---

[1] Hessleby, annex till Rumskulla i Tuna läns och Sevede prosteri, Linköpings stift, grannsocken till L.

[2] Senare tillskrifvet af samma hand.

Vtgifft i thette år

[anno] 79. vti thette åhr haffua tuå soknamän kört hem till kyrrkian en biälka och tuå sparrar. och en part hafua för sig hur kört hem en bielka, och är thett gambla förlorade kyrcketake nederrijfwit. Och lille Joen ifrå vimmerby sokn han skulle var förman före att vphugga och tilhopa sättia thett nya Taackweercket, sampt medh Abram i saxamåla och karll i åkarp och sedan som thett var tilhopa huggit, så voro alle man vti Soknen tilhopa vti tuå dager till att vpreesa samma bielkar och sparrar tilhopa.

till förtäringh till thenne bygningh är brygt till öll; malt tuå tnor. Item till brödh är bakat miöll — 1 tna.

Item är vtgifft för fijsk — 1 tna säd.

och till gryn ähr förtärt korn — 2 skepp.

Item är vtgifft kyrckebyggeren. för 24 daxuercke rogh och korn — tre tnor och peninger — 4 öre.

Item och the som daglige arbetade med på bygnigen the bekommo tuå tnor spannemål.

Item är köpt vijn i tetta år för tre m. ort.

Item är och köpt vax sex marcker.[1]

Opbyrd i tette åhr 1580

Kyrckenes vederlagh till wijn och waxköp, och bygningh Rogh och korn 4 tnor.

Item hafr och iag N. M. bekommit vtaff k. m. i år till kyrckenes vpbyggelse i en summa — 5 tnor sädh.

Summan är 9 tnor i thette år.

på then tijd, som gamble prestmän vore boendes vti Löneberg förmante ingen vppå kyrckenes bästa. therföre veet icke iag N. M. Om kyrcken. hade mera ähn tuå tnor spannemål af Tienden årligen till vijnköp. men sedan som jagh Nils Magni kom till Lönebergh, hafuer iagh migh beflijtet i alle motto, att kyrcken må vpbygt varda, sampt med then Manachtige man Nils Soneson i Rakanäs och Nanne benchtson vti faggamåla,[2] hafua och ärligen med ord och gerninger ther til holpit. så at kyrcken hafuer årligen — 4 tnor.

[1] Här följa notiser om de båda ärkebiskoparne Laurentius Petris död 1573 och 1579.

[2] Faggemåla, by i L. socken.

Item är vpburit penninger af Nils brodson — 4 m. ort.
Item it halft pund smör för 1 kolega.

Vtgiffuitt i thette åhr anno 80.

Item åhr betalt them som spänte kyrcketacket medh näff-
ler vti en summa till otta skepp säd.
Item åhr och kyrckegolffuet, sampt medh stooler alt aff
Nyo vpbygt i tetta åhr. Item är och kyrckeväggen spänt
sampt med vestre gafflen.
Item är och lagt en foott vnder klockestaplen i tette åhr
så är och klockastaplen med longbräder förnyat.
Till förtäringh till all thenne bygningh, åhr förtärt till öll
och brödh, vti en summo till tre tnor.
Item till gryn åhr förtärt 1 skeppa.
Item är vtgifuit tuå skepp säd för it pund köt. förtärt.
Item en skeppa säd för 6 marcker smör. Item 1/2 pd smör
kolega förtärt.
Item är vtgifuitt för fijsk 3 skepp säd.
Item är vtgifuitt arbetes lön, Carll i akarp för 12 dagzverke
som han daglige arbetade, hafr bekommit en tna säd.
Item och Joen i bäckefal för 12 dagzvercke — 1 tna säd.
Item Abram i saxamåla för 12 dagsvercke 1 tna säd.
Item Töries i bonarp[1] för 10 dagsuercke 4 skepp säd.
Item är köpt en spada för en skeppa korn.
Item är köpt wijn för 4 m. ort.
Item är köpt vax — 6 marcker.

Uti thette år var h pontus krijgsöffuerste för thett Suenske krijgsfolkit, och intogh kägsholm i Ryssland then 4 nouembri.
Och then 28 Decembris bekommo the pådz i Lijffland
h pontus fijk Sophia till äckta k. johannj frille dotter. 14 feb. vastena.

Anno 1581 kyrckeuärende Joen i Bäckefall, och Karll vthi åkarp. kyrckenes wederlagh till vax, offlete, och wijnköp och bygningh. rogh — 2 tnor. korn — 2 tnor.
Item hafua och en part aff soknen hulpit säd till kyrken vti en summo till 2 tnor.
Item vpburit en mk ort. för kolega.

---

[1] Bonarp, by i L. socken.

Vtgiffuitt

Item är köpt vijnn i tette år för penninger — 2 mk or

Item vax — 4 marcker för — 4 skepp säd.

Item är vtgiffuitt för tu årss öfflete — korn — 2 skepp

Item en skeppa korn för en klockasträngh.

Vti thette år, then 4 Martij bekommo the Swensk Wessenbergh i Lijffland och skuto heete kulor ther på.

Tolsburgh bekommo the then 7. Martij.

Loe. then 22. julij. Fijckell then 23 julij. Leall then 24 julij. Och Hapsala then 9 augusti.

Then 6. septenbris vunno the swenske thet lijflenske Narffve medh krigsmackt och mz stormande handh.

Och then 18 septenbris togo the in thet Ryska Narffue: ivangord.

Och jamgård i Rysland then 28 septenbris.

Och Coporien i Rysland togo the in then 10 Octobris.

Item Hwittensten i Lijffland togo the then 10 Nouembris.

Och hafuer tette år varit oss swenske it lyksamligit år.

Item then 14 Mai tå stod frödickens Elisabetz bröllop i Stocholm, med Hertugh Christoffer van Mickelborg.

Anno dominj 1582. kyrckenes vederlagh till wax, öffleté, wijnköp och bygningh, Rogh — 1 tna, korn — 3 tnor.

Item haffuer Mester p Caroli biscop i Lincöpingh, effterlatit på kongl Maattz gode behagh till kyrckenes bygningh korn — 2 tnor. efter pastoris Nicolai Magni begeringh.

Vtgiffuit i tette åhret

vti thette åhr ähr kyrckián huälffd vnder bielkanar, med bräder, och snickaren till förtäringh til öll och bröd 3 tnor

Item och en tna säd till fijskaköp.

Och är betalt för the 4 lengder, vnder hualfuet med bräder penninger 4 daler och 4 öre.

Item är köpt vijn för en marck ort penniger.

Item bekom knut klockare 1 skeppa säd för thett, at han hölt snickaren säng, och kokade till honom.

Item är köpt till påscha, vax och vijn för — 3 mk ort.

[Härpå följer en kort öfversikt öfver de viktigaste politiska och krigiska händelserna i Norden allt sedan 1559. Efter denna fortsätter N. M.:]

Men anno 83 tå kommo the Swenske för Nöteborgh och vunno ther intett, för thett kålda våtweder ty the kommo och försent om hösten.

Doctor Bencht, K. M. Doctor i läkekonsten affsompnade vti vpsala then 28 julij.[1]

Item sattes frijd emillan kong Staffan vti påland och Ryssen och Ryssen gaff påland, halfft lijffland, Darffptow, pärnaw etc ty kongen i påland låg för pläschow och tuingadess staden hart och om Ryssen icke hade giffuit lijffland, så hade the suenske och then parten intagit, ty the lågo för pärnaw, och tå kom pålacken med Ryssens bref och fulmackt och togh pärna in.

Anno 1583

kyrckennes wederlagh till vax och wijnköp och bygningh,
Rogh — 2 tnor — korn — 2 tnor

Item hafuer och then höglärde man M. p. Caroli biscop i lincöping efterlåtit på kong:e Maattz gode behagh korn — 2 tnor.

Item haffuer then hederlige och manhactige man Nils Sonasson skänckt till kyrckian, et huijt Röklin, aff Sijden Taapt nedan till kringsat med blåt atlask, och ofuan till med Damisk besat. Och haffuer han begäret it litit stycke staaräng benemd humblerum, och är lijgendes vti Rakanäs gärde och åhr it taall, at samma ängestcke var pansat i förtijden ifrå Rakanäs och till kyrckian

Så efter thett at Nils Sonasson hafuer giffuit til kyrckian tette Röklin så hafua alle soknamän giffuit ia och samtycke till, at förnemde ängestycke må vara till Rakanäs efter thenne dag, till euerdeligh ägo. Och förnemde Röklin (som var tagit i Rysse Narffue) vara kyrckenes Euerdeliga, till en åmminelse, at en knechte höffuidzman hafuer varit boendes i Rakanäs. *Ano 1612 then 8 julij röfuade fienderna the danske Lönebge kyrcke. oeh togo bort för:de Röklin.*[2]

Vtgiffuit

åhr köpt vijn till S. Michaeli tijd för 1 mk
Item och till jull är köpt wijn för 1 mk.
Item vax är köpt 5 mker.

Item hafuer Nils Sonesson giffuit till kyrcken, glaset vid predicostolen. Och thet glass för altaret köptes af soknen.

---

[1] Af hand från 1700-talet är bredvid antecknadt: »Benedictus Olai, hwars Läkarebok är tryckt i Stockholm 1578 in 4:to.»

[2] Tillskrifvet i kanten, samma hand.

Item äre och the tu glass på vestre gaflen äre, och : glass vti sacristien, giorde vti beckefal, och betaltes med tre tnor säd.

Item hafr Joen i beckefal, sampt med presten bekostat af sitt till honom som glasen giorde, en tna säd till förtäringh.

Anno 83. Vprättades collegium vti Stocholm.

Kongh Johannis Drotning D. Catharina affsompnade i Stocholm then 1: septenbris.

D. Andreas Laurentij Episcopus vexionensis vti Stocholm vtualt till archi-piscop then 8. septenbris.

Och hade kong Johan 3. behagh till at hielpa till at kyrckior motte bliffua vid mackt, och halp ther till. så hafue vij och bekommit hielp till wår kyrcke. Item bekommo vij och kong Maattz breff, igenom M. petri Caroli hielp Episcopi Lincopensis och Nils Sonesons i Rakanäs, tilhielp, at katabo, Siöarp och lijffuarp. lijdhult, järnemåla, faggamåla, hellefors och Dall, skole liggia till Lönebergh kyrcke.[1] Och the gjorde sin Tiende till Lönebg it år. Så efter thett at lijxrum, böle och bockstada,[2] voro och i samma k. m. breff lagde till Löneberg, och voro vti karltorpa Sokn, och till växiö stijkt, bestelte Episcopus vexioensis K. M. breff till Episcopum Lincopensim, at han skulle förbättra Sokn aff sit stijkt, och icke taga aff Vexiö stijkt. Tå var h Larss i Huena öffuer ens med migh at gifua migh twå tnor spannemåll årligen, som iag oc bekom. *idem Halfuardus in Ru[m]ss[kulla]*.[3]

Anno 84. kyrckenes vederlagh, till wax och vinköp och bygningh, Rog — 2 tnor. malt — 2 tnor.

Item hafuer äbbe i boda[4] giffuit till kyrcken korn 4 sk. p. anno 83. et 84.

Item hafuer Joen gislason i galö[4] giffuit till kyrcken en liten ko, och är såld för penniger 6 1/2 mk ort. och er betalt på kyrckenes bygningh.

Item haffuer jagh Nils Magni giffuit till kyrcken en tna Rogh för en ko som do i prestegården aff siukdom.

Vtgiffuitt

Till påscha ähr köpt vijnn för 12 öre.

Item är köpt wax till jull 6 1/2 marcker. för 6 skepp säd.

[1] Hällefors gård och bruk, gården Lifvarp samt byarna Dal, Faggemåla, Järnemåla, Katebo, Lidhult och Sjöarp tillhöra fortfarande Lönberga s:n.

[2] Gårdarne Bockstad och Bölö samt byn Lixerum, nu i Karlstorps s:n.

[3] Senare tillskrifvet, samma hand.

[4] Torde åsyfta byn Boda, nu i Målilla s:n. Gallö gård i Lönberga s:n.

Item Till jull är köpt wijn, it stop för 1 mk penninger.

Item hafuer och gertrud i haddarp[1] betalt it stop vin, för in saak.

Item hafua sågaren bekommit 15 marck penninger för 13 tolffter såga bräder, som han sågat haffuer.

Till förtäringh till sågaren, tijll öll och bröd, vti en summo ähr förtärt 2 tnor säd, och tre skepp till fiska köp.

Anno 84. then 16 februarij vardt Drotningh Catharina, hederlige begraffuen vti vpsala, och ifrå then 16 septenbris 83 oc til begraffningen skulle man en tima om morgon 7 slå ringia vid alla kyrcker en timma, oc tuå prester aff huart håred till begraffningen.

Item Johannes magnus storförstan i Ryssland han doo nostri temporis tyrannus.

Theodorus hans son, kom efter honom.

Anno Dominj 1585. kyrcke vernare. Måns i Swensmåla[2] och Joen Olson vti bäckefall.

Kyrckenes wederlagh, till vax och wijnköp, och bygning Rogh 2 tnor, korn 2 tnor.

Item haffuer then ädle h Nils gyllenestierna Till fogelwijk,[3] Swerigis Dros, på Kong:e Maatt. gode behagh, efterlåtitt till kyrckian vti thette år, spannemåll — tuå tnor.

Vtgiffuitt

Till påscha är köpt viin för 12. öre.

Item gaff p. bising it stop vin till kyrcken

Item till jull ähr köpt vin it stop oc til S. Michaeli tijd

Item tre marcker vax ähr köpt för 3 skepp rog och en marck penninger vtgifuitt för 2 marcker vax.

Item är södre kyrcke tacket spänt med sågabräder och therföre ähr vtgiffuitt tiugu skepp säd.

Item för östre kyrcke gafflen späntes, vtgiffuit 10 skepp säd.

Item är betalt för predicostolen, rog och korn — 2 tnor.

Item för bokastolen, giordes — 3 skepp säd.

---

[1] Haddarp, by i Lönberga s:n.

[2] Svensmåla, by i Lönberga s:n.

[3] Fogelvik i Tryserum socken af Norra Tjust härad var riksrådet Nils Gyllenstjernas stamgods.

Item för bekostningh på klockestången, med iern och a-betes lön utgiffuitt — 5 skepp säd.

Till förtäringh till förskreffne arbete, till öll 8 skepp säd och till bröd 4 skepp säd. till gryn 1 skep.

Item för fläsk, och fijsk, och köt, vtgifuitt 1 1/2 tna säd

Item hafuer och Joen skäffue arbetat för 2 skepp säd som han skyllig var til kyrcken.

85. D. Pontus Suetiæ militiæ Dux, in aquis prope Naruiam suffocatus obiit 5 Nouembris. Reualiæ autem splendide sepultus.

Anno dominj 1586. kyrckenes vederlagh till vax och vijn-köp och bygningh. Rogh — 2 tnor. korn — 2 tnor.

haffuer och Kongh. Maatt. gunsteligen efterlåtit till kyrckenes bygningh i tette år. spannemål — 5 tnor.

Item haffua en part aff Soknabönderna, huar hulpit till kyrcken en marck penninger vti en summo — 10 mk ort.

Item en part aff Soknen hafua och hulpit någon säd.

Vtgiffuit

Till påscha är köpt vijn för 2 mk ort penninger.

Item till kyrcken ähr sågat bräder i tette år. 15 tolfter och vtgiffuit för huar tolfft 2 mk penninger. Och är betalt med fām tnor säd.

Item är bekostat till sågarens förtäringh, till öll och bröd fijskeköp, och smör, vti en sumo 3 1/2 tnor oc 2 sk.

Anno 1587. kyrckenes vederlagh till vax och vinköp och bygningh. Rogh — 2 tnor. Malt — 2 tnor.

Vtgiffuitt

ähr köpt wax 11 marcker.

Item it stop wijn till jull. för 1 mk.

Item en kanna vijn till påscha för 2 mk.

88. Item och till S. Michaeli tijd. och till jull och en kanna vin.

Vti thette år, ähr Nörra kyrcke taaket spänt medh såga-bräder, och för arbetes lön, 3 tnor säd vtgiffuit hemming i kyrcketorp.

Och till öll och bröd och fijskaköp är förtärt, vti en summo — 2 tnor och 4 skepp.

uti thette år, är och samma kyrcketaack tiärat, ty huar ocknaman gaff vt en tna suding tiera. och till förtäringh och rbetes lön, är 2 ½ tna vtgifuit och 1 sk.

Item är och köpt spijk till kyrcken, för 2 dal. oc 2 öre örutan then hielp som the i Sokne gåfuo till kyrcken.

Anno 88. kyrckenes vederlagh till bygningh waax oc rijnköp. Rogh — 2 tnor korn — 2 tnor.

Item hafuer Nils i Hulu[1] giffuit till kyrcken penninger ½ nk ort och en skeppa korn.

Item en part aff Soknen hafua och giffuit säd, och en part penninger till kyrcken.

Item hafuer hustru Ragnil i beckefall giffuit — 2 mk til kyrcken.

Item haffuer birge i fiädersfall[1] giffuitt en kanna vijn till kyrcken efter sin s faderfader Nils i fiedersfal (gud hans siel hugsuale)

Vtgiffuitt

Item är köpt vijn till påscha för 12 öre
Item vin till S Michaeli tijd för 1 mk penninger
Item vax. är köpt 3 marrker och 2 mk vax af hadd[arp]q[uer]n
89. Item en kanna vijn är köpt till jull. för 2 mk ort.
Item 2 mkr vax. köpt för 1 mk ort.
Item är vtgiffuit för fwnten en daler.
Item är och bygt om kringh kyrckegården i tette år.
och till förtäring 14 skepp säd i en summo. förtärt.

Till läckte bygningen i kyrcken vid vestre gafflen till arbetes lön och förtäringh bekostat. 8 skepp säd.

Anno D. 89. kyrkenes vederlag till wax och vijnköp och bygningh. Rogh — 2 tnor — korn — 2 tnor.

p i hällefors och Oluff i lidhult, hafua giffuit 2 skepp säd Lasse skäffue ½ skeppa Joen i ingistorp[2] 2 ½ sk. korn (gifuit för sin siäl.)

---

[1] Hulu, vanligt namn inom Jönköpings län men synes ej förekomma i denna trakt. I Hessleby s:n ligger byn Hult nära Lönbergas gräns.

[2] Fjärsfall och Ingelstorp, byar i Lönberga s:n.

Vtgiffuitt

åhr köpt vijn till påscha en kanna för 3 mk.
Item it stop vijn till midsommer köpt för 10 öre.
Item åhr köpt 1 1/2 stop vin till S Michaeli för 2 1/2 mk.
Item 2 marcker vax är köpt för 1 mk ort.
Item är 3 skepp rog sålt. Och therföre köpt 500. spijk.
Item är och köpt 100 spijk för 6. öra.
Vti thette åhr åhr västre kyrcke gafflen späntt, och til förtäringh, och arbetes lön, bekostat, 14 skepp säd i en summ

Anno Domini 1590. Kyrcke wäriare Joen Monsson i galö och birge vti bockafall. Kyrckenes vederlag rog. 1 tna korn 3 tnor. Till wax. vijnköp och bygningh.

Item hafua thesse effterskreffne holpit till kyrckian i å· nils i hulu, birge i lidhult, måns andersson, simon i Nyemåla[1] vti en sumo — 4 skepp korn. h ingeborg i Dall. håken i giorsbo[1] och 1 skeppa. lasse i haddarp quern, fläsk — 5 marcker. Erich i åkarp humble

Töries i bonarp hafuer gifuit till kyrckian vax 3 mkr efter sin s. fader karll i bonarp. Gud hans siel hugsuali.

Item hafr lass Erichson i samakulla[1] leffuererat till kyrcken 2 mk ort. penniger, som n i Tiuerstorp[2] giffuitt haffuer.

Item lasse i haddarp quern, hafuer vtgifuitt 1 mk vax, til lega för en ängh.

90. Till jull hafuer Nils Sonesson i Rakanäs gifuit till k. it stop vijn och 100 öfflete.

Item hafuer Joen Monson i galö giffuitt 5 mkr vax til kyrck som han vtloffuade effter sitt barn, som affsompnade.

Item haffuer Tomas Christierni giffuitt vax — 2 marcker.

90. Vtgiffuitt

haffuer K. M. igen kallat 2 tnor i thette år, och är fört till Vesteruijk, och therföre intett bekommit.

Item en tna malt är sålt, för 1 kanna vijn, til S. Michaelis tijd, och 5 marcker wax.

---

[1] Djursbo och Nyemåla, byar i Lönberga s:n. Sammekulla, by i Hessleby s:n.
[2] En by Tjurstorp finnes i Rumskulla s:n.

Item är klockastången bygt aff Nijs i beckefall, och är quittat 4 skepp säd för arbetes lön, som Sone i siöarp lenge hafuer varit skylligh till kyrcken.

Item är och spänt på klockastaplen och til alt thette arbete är förtärt 6 skepp säd i en summo.

Item är köpt 3 1/2 hundret spijk för 21 öre
Till påscha är köpt en kanna vijn för 20 öre
Item it stop vijn är köpt till S. Johannis tijd för 10 öre.
Item är köpt 600 spijk för peniger 3 1/2 mk ort.
för it läder i klocka kläppen och 1 klocke sträng 2 sk. korn.
Item är köpt vax 2 mkr för 1 mk penninger
Item 2 1/2 marckr vax för 10 öre peniger
Item är köpt vijn i vesteruiik 1 stop för 1 1/2 mk ort
Item en klockasträngh är köpt för 1 sk. korn

Item ähr messe kalcken vpskurat och förnyat i Ekesiö och therföre giffuitt peninger — 14 öre.

Anno 91. kyrckenes vederlagh till wax, vinköp och bygning Rogh — 2 tnor. korn — 2 tnor.

Item hafuer Nils Sonesson giffuit korn — 3 sk. — til kyrcken.

92. Item hafuer birge i bockafall sampt med sin k. hustru h. kijrstin giffuit till kyrcken ett Röcklin. til 12 alna läreffd.

Erick i åkarp hafr gifftt penninger 1 mk.

Emund i suensmåla, och Erich arffuidson — 1 1/2 mk til kyrcken.

birge i fiedersfall och Anna giffuit, 1 mk penninger.
Oluff i lidhult korn — 1 sk.
Item p olson i öffuistorp[1] hafuer giffuit vax — 2 marcker.

Vtgiffuit

är köpt vijn till kyndersmesso 1 stop för 1 mk peng.
Item en kanna vijn till påscha för 2 mk pr.
Till midsomer, vijn it stop för 1 mk peng.
Till S. Michaeli tid it stop vijn för 12 öre pr.
Till jull är köpt 1 1/2 stop vijn för 15 öre penninger.
ähr köpt vaax 4 markr för 2 mk ort.

---

[1] Öfvedstorp, by i Lönberga s:n.

Item i bönarp köpt vax 3 marcker för 12 öre.

Item 1 mk vax af haddarp quern för engelego, och 2 mkr vax köpte vij ther för 10 öre.

Item 5 marcker vax af mig N. M. för 4 sk. korn.

Item hafuer joen i beckefall bekommit 3 sk. Rog för 60 spik.

Item ähr bekostat med målningh på predicostollen sampt med korset, penninger 4 mk ort., och 1 mk för förtäringen.

Item en klockesträngh för 1 sk. korn.

Anno 92. Kyrckenes vederlagh till vax och vijnköp och bygningh Rog — 2 tnor — korn — 2 tnor.

Palm Söndagh som var then 19. Martij. Tå bekom jagh Nils Magni ifrå Ekenäs, en Mässe hackell, och it altare klädæ som then ädle och velbyrdige Frw F. Märitta Drake,[1] hafuer giffuit till Löneberga kyrcke, som hennes egin handskrifft til migh, vtuiser. Gud verdiges henne hielpa och styrcke, som så förärade våra kyrcke. Gud gifue henne Euig glädi och gamman, med allom som hon kär hafuer, amen.

Vtgiffuit

Item ähr köpt en koo för 2 tnor rog och korn.[2]

— — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

Anno 93.

kyrcke wäriare p olson i öffuistörp och birge vthi Bockafall. kyrckenes vederlagh till vax oc vinköp och bygningh Rog 2 tnor. korn — 2 tnor.

Item hafuer Joen Moenson i galö. sampt med sin k. hustro h. Mariet giffuit till kyrkian ena koo. för thett at gud hafuer giffuit them sin helso igen. Tacksäielse efter.

---

[1] Härmed åsyftas tydligen fru Märta Arvidsdotter Drake, g. m. fältöfversten Knut Håkansson Hand å Hagelsrum i Målilla socken, Kalmar län. Det Ekenäs, som nämnes, torde vara E. i Kristdala socken, grannsocken till Målilla.

[2] Som utgifterna från denna tid äro tämligen regelbundet återkommande, meddelas i det följande blott enstaka dylika, som på något vis kunna vara af intresse för belysning af kulturförhållandena.

Item hafuer Nanne benchtsson i faggamåla giffuit till kyrcken it stop vin till påscha.

Vtgiffuitt

— — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

Anno D. 93. vti Martij månedt holdtz it concilium, vthi Wpsala, aff then högborne förste hertug Carll, Sweriges Rijkes arfförste, och hertug till Södermanlandh, Näricke, och Wärmanland sampt med alt Sweriges Råd, h. Nils Gyllenstierna till Fogeluijk Sweriges Dross, her Erick göstafsson, h Steen Baneer, h. göstaff Baneer, sampt med alla etc. Sampt med alla professores. Magister Nicolaus Botniensis vtuald at vara præses sinodi, Item Episcopi, Lincopensis M. petrus benedicti, Strengnensis M. petrus jonæ, Arosiensis M. Olaus, sampt med Episcopo Åboensis. Och sedan aff alla landzorter pastores. Och vart samtykt, att affleggia alla papisters, Caluines, och alla andra falska lärare, och blifva vid then rätte lärdom och kyrckeseeder, som voro vthi salig konung göstaffz sijste Regementz tijd, och i konung Johannis första Regementz tijdh.

Item M. Abrahamus Andreæ Angermannus, Exull lijpsiæ. vardt vtuald at bliffua Archiepiscopus, *och kom igen om Somaren.*[1]

Anno 94.

[Kyrkans vederlag 2 tnor råg
2 » korn]

Item hafuer h. Ingeborg i Rakanäs, giffuit till kyrcken en kanna vin efter sin salige man Nils Sonesson, til iul.

Item hafuer och birge i fiedersfall giffuit en kanna vin efter sin s. farmoder h. Ingiäll, gud thes siel hugsuale.

Item hafuer Simon i faggamåla giffuit 2 mk. k. göst. mint.[2]

Item hafuer hindrik i bockefal vtgifuit till kyrck. bygning 15 marker humble och oster, för sit s barn.

Item 2 mrkr vax för en kolego. af galö.

Oluff i lidhult och birge Nils i hulu. håken i ingistorp och h. inga i katabo hafua holpit 5 sk säd till kyrken.

Vtgiffuit

— — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

[1] Det kursiverade senare tillskrifvet af samma hand.

[2] = konung Gustafs mynt.

Anno 1595.

[Kyrkans vederlag 2 tnor råg, 2 tnor korn]

Erich i åkarp, och gumme ibid. hustru Ingeborg i Rakanäs och Suen Nilson i haddarp, Suen Olson ibid. hemmig person ibid. Emund i Suensmåla, joen i galö, Erich arffuedsgumme i ingistorp marchus i Nyemåla, Nils och Haral ibid. oluff i giorsbo, hindrich i bockafal, oluff i lidhult och Jöns i Dal. Alla thesse förscreffne hafue hulpit en skeppa säd huar til k vti en summo — 3 tnor korn.

vti thette år hafuer then hederlige och vällerde man h. Nils biörn vti Rakanäs låtit renouera eller förnya Biblien och bekostat på bookabijndaren till 10 mk ort.

Item hafuer och h. ingeborgh i Rakanäs giffuit en tnar ogl.

Så är nu, en tna rog, och bekostningen på biblien, giffuit till kyrcken, till it Testament, efter salig Nils Soneson

rogen vardt vtgifuin för tiärakätilen. — — —

Vtgiffuit

— — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

Anno D. 95. vti Octobris månedt, hölt Hertugh Karll, Herredagh vti Söderköpingh, med alla Rijksens ständer, och vard samtyckt at vtgifua en hielpe skaat till att betala Rijksens geld medh efter then longlige feegd, som varit hade.

Item huar prest 2 öra för huar gård vti hans Sokn, och tuå öra för huar tunna säd som han hade i vederlagh.

Item fougter, och skrifiuare, skulle vtgifua somme 4 eller 6 eller 8 daler.

Item huar skattebonde, tuå daler, och inhuses man, tuå marck. Item huar legedrengh ena marck.

Skreddere och ämbetzmän, en daler, somme tuå daler eller meer vtgifua vti städerna, och vtgåfuo en stor summo penninger. Och lades thenne skaat utanno D. 96.

Och begynte M. Abrahamus archiepiscopus tå at färdas ifrå Söderköpingh *först hem til Vpsala* och till skara, *sedan*[1] och insatte ther biscop och visiterade skara stijckt, och insattes M. petrus till vexio biscop. och visiterade abrahamus och vexio stijckt och sedan Calmarna och Småland och Lincöpings stijckt vti Ösgotia, anno 96 innan sancti petri tijd, och skole komma tilhopa trij eller 4 häreder på en vijss dag, med alla pastores, och the förnemste vti soknen, och först hölt archiepiscopus en härlig predican, och sedan vpräknades alla the personer vti alla sokner, som någon synd bedriffuit hade och the vordo straffade, med Rijss, som synden var groff tijll så mong slag vardt han eller henne tildömpt.

Item the som hade och vtloffuat echtenskap och icke ville thett hålla, them lät han viia tilhopa.

[1] Senare tillskrifvet öfver raden, samma hand.

Anno 1596.
[Kyrkans vederlag 2 tnor råg
2 » korn.]
hafuer birge vti bockafall giffuit till kyrcken vax 3 mk.
Item Joen i beckefall hafuer giffuit 100 spijk till kyrcken
haffuer och Jöns köpman giffuit till kyrcken it kalkkläde.
Item och en kanna vijn till pienssdaghena.
Item hafuer Emund i Suenssmåla giffuit penninger 4 öre oc för tu års ängeleega, vid haddarp quern, vpburit 6 öre. therföre är köpt it huffuud span, till messokläden.

Vtgiffuit

— — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —

Anno 1596. *Dominica Exaudi* hölt Magister Abrahamus Andreæ Angermannus Archiepiscopus vpsalensis, sin visitation och samquemd i Wimerby med kijndh, Seffuede, och Asbalandz Häreder.

Anno D. 96. sedan M. Abrahamus hade hållit sin visitation, öfuer Vestergöland, Småland och Östergölandh, Så vpbrast en graff vtaff sig sielff vtan Tordön, vid Wickelsand,[1] vtan för Wäxiö, och graffuen var 21 alen lång och breed, och 6 quarter diup och sielffue torffuen är förd, så diup som grafuen är, heel, in på it åkerstycke fort något långt ifrå.

i Augusti månedh Item Ickornen öfuer sin Natur hafuer begiftuet sig, vti städer och landzbyer.

Item i julij månet, sedan som graffuen vpkom, strax ther efter kom så mykit regn, at vatnet flött vtöffuer alla våta ängior så att the vore som andra siöar påseende, och varade sådana väta länge, Therföre bleff höö och sääd förderffuat aff väta och ingen vintersääd bleff, utan the som hade såt sommar rogh. Och efter thett at höö och säd vart illa burgit, förorsakades sig en stoor fädödh, får, geter, hoorss, doo om våren Anno D. 97. Iten dyr tijd, så at en tna sädeskorn köptes för 12 mk. ort. ty thett var mykyn väta, så at man fijk icke så vintersädh vppå leeren, vtan the som hade tör sandiord. Och then 20 octobris kom en stor snö, och varade vti 14 dagar och gijk sedan sin koss, och var vått och mörkt intill jull.

Effter jull begyntes någon vinter och varade länge och gijk aff, och tå syntes något till vintersäden. men then 14 aprilis[2] kom en skadeligh vinter vti fiorton dagar, ther aff förderffuades vintersäden. Item och fänaden do aff siukdom, och hunger ty man fijk icke köpa hödh. dyr tijd.

Vtij Arboga hölt hertig Karll herredagh, om vinteren, och the förnämste herrer ville intett komma tijtt. Och vart samtykt at sända skepflotten till Danske, at hafua kongen j Riket igen ifrån pålandh.

[1] Väckelsångs socken i Konga härad och Växjö stift.
[2] d. v. s. 1597.

Och i junij månat kom hertugh karll till Calmarna och intogh staden : slottett, oc fångade h. karll göstafson.

Item månge tiggiare vanckade vti tette år, först om vinteren ifrå fin... Och om Somaren ifrå Östergölandh, män, quinnor, barn, stundom fölgdes : eller fyra, i hopen.

— — — — — — — — — — — — — — —

Anno D. 97 om S. Andreæ natt tå hördes klockerna vti Calmarna r: Rijngias, och ingen menniskia syntes ther att vara om natten. Item och i Död... eller kläckeberga.[1] Och när som klockerna gingo, tå syntes i himmelen tuå ... som hade huar sin quast eller Rijss, och sloges sin emellan. Item vpkom en s... dana siukdom, at han begyntes såsom medh them som pläga att falla vti brott, oc sprängde så menniskian vti alla sina lemmar, vti fingrar och tää, så att näglar föllo aff på en part för än han doo.

Anno D. 98. emellan torsdagen och fredagen, som var emellan then 16 ... 17 dag februarij, tå är hörtz på skälby ängh vid Calmarna, om natten, som ... härer hade tihopa kommit en vestan efter, och then andre ifrån Nordan, med ... anskrij och buller.

Item then 25 februarij en stor solens förmörckelse.

Item aske Onsdagh när som solen vpgijk, skalf hon och darrade, och v... rödactigh. — — —

Vti Augusti månedt kom kongh Sigismundus ifrå pålandh och till Swer... örst till Calmarna, och sedan till Stegeborgh, och ther stod it slag, emellan then polenska folket, och hertug Carll then 8 septenbris.

Och sedan färdades kong Sigismundus till Linköpingh och med sit polens... folk och smålandz folk.

Och efter honom kom hertug Carll med Sveriges makt och ved Stångåå st... it stort slag, och the ypperste herrer vordo fångne. H. Erik Sparre, h. Steen Baneer, h. Göstaff Baneer, then 25 septenbris.

Och kong Sigismundus talade personlige med sin farbroder hertugh Carl och bebundo fredh. Och vart sagt, at thett pollenska folket skulle förskickas öfuer igen till Danska och konungen sedan begifua sig till Stocholm.

Men när som konungen kom igen till Stägeborgh med sin syster fröcken Anna, och fijk sij, at slottet var riffuit, begaf han sig till Calmarna och besatte ther sit folk, Tyskar i staden, och pollensk på slottet, teres öffuerste n. Härbäckus, och drog till Danska och påland igen, med fröcken Anna.

Och 60 man pollensk, som voro på it skep, och lågo på landet Långö vti misterhult sokn, vordo ther slagne i nouembris måned. en lijffland herre benemd fagerspäch var krigzöffuerste, vid Lincöpingh för thett vtlenske folkit, och vardt sedan slagen i Lijfland anno 1602.

[Bl. utgifter fr. år 1598 nämnes:]

Item thene pappirsbook köptes och för en tna korn.

Item är köpt en alen gullenduk och en alen rött macke

[1] Dörby och Kläckeberga, pastorat i Norra Möre härad och Kalmar stift.

:h ther aff är giord een stooll, eller, messa lijsta till messa .äden. vtgiffuit korn — 2 sk. korn.

— — , — — — — — — — — — — —

Anno 98 senast i Octobris månat var kong Sigismundus i Calmarna och :te tyskar i staden, och pållacker på Slottett, Härbäckus n. öffuerste för thett vt-ıske folkit, och h. Johan Sparre till Bärquarn och seglade k. Sig. till Danske, h till pålandh igen.

Men hertig Karll lät sända till Calmarna Carll karson, och Samuell Nilson, mpt med krijgsfolk, som belade Calmarna en månat för jwll, och när man vtkörde ırden aff löneberga sokn, som var then 15 dag januarij tå syntes snön, och vägger ›m man såg på, såsom blodachtigt.

Anno 99. Item kom hertug Carll tiil Calmarna och hölt meen, medh rijgsfolkit på skålby ängh then 1. Martij, och om natten efter lät han storma till aden och intog honom, och lät slå ihiäll så månge tyskar, och krijgsfolk som var å gatonar, men the som voro inne vti husen män, quinnor och aff stadsens folk ıem vart lijfuet skonat. Doch vart ifrån them rappat både kyrken med och rappat ch borttagit. Dock vart skonat, tiil tu huss, petter i myntergården, och håken umma gård. Martij then 2. och 3. dag var them i Calmarna en olycksam-ner dagh.

Och vti bestalningen för än som staden han vart öffueruunnen tå var vti taden en fattig quinna och var haffuande, och hade tuå döttrar then ene var litin ›ch then andre något större. Så efter thett at hennes man var för än staden belades kommen vtu staden och hon fattig quinna, hade intett at gifua barnen til at äta, örgiorde hon först sine tu barn, och sedan sitt egit lijff! O, Jerusalem.

Och slottet var hart bestallat, så at the bekommo ingen tilföringh och the af slottet giorde en stor skada med sin skoott på folket i staden. Och måns olson til graby vardt skutin sist i aprilis månedt, och förd till Svnd och begrafuen then 23 Mai.

Och then 12 Mai moste the vpgifua Slottett för hunger skull, och then 16 Mai som var helge Torssdags afton, tå vardt h. Johan Sparre till Bärquarn hals-huggen, sampt med Christoffer Anderson til Stäfflo, som voro satte på slottet af kong Sigismundo.

Men Härbäcchus en Förste af Vngeren, som var fältöffuerste för thet pol-lenske folket, honom vart lijffuet skonat.

Men monge läte sit lijff.

Och emellan then 20 och 21 dagh Mai kom it skadeligit frost och snee. Item om natten emellan then 23 och 24 dagh julij vart frost.

Item var söndax bockstaff g och Töör sommer, så att Wijmmerby Engior, och andra stakzängior vordo burgna. Och året efter när man skreeff åretal 1600. år, tå vardt pascha then 23 dag Martij, och vardt skåtår, och fodret odrygdt, så at man moste köpa hö och halm till länaden, och miste man i aprilis månadt mykyt fænat af wanmechtighet, och på Rijmstäffuärna föll nytändingen på then yttersta staffuen som kallas belbunden.

Och tilförene anno 73 var och it sådant år.

[år 1600 hvilket af N. M. omtalas som ett godt år (i t
säd köptes för 3 eller 4 mk. ort. penningar), nämnes bland
gifter:]

en kanna vijn är köpt ifrå Vastena s birgitte tijd och
jull anno 1601. för peninger 3 mk ort.

— — — — — — — — — — — —

[Från år 1600 berättas korteligen en Linköpings blodba
samt om egendomligheter i vädret under hösten. Därpå följande:

Vti thette år i Höstmåneden kom then högborne Förste Hertigh Kar.
Swerigis Rikes regerendes arfförste ifrån Swerige och til Lijfland med största par
aff Swerigis mackt och intogh Lijfland. Räffle. Narffuen, Hvittensteen och the and
slot och fäste, som till Swerigis Crono tillydde. Och sedan tog H. F. N. pärnav
in, som tilförenne för 30 år var vnder Swerigis Crono i konung Erichz först
regementz tijd. Och juledagh intogh H. F. N. hertig Carl med Swerigis Krig-
mackt Darpfft, och sedan Venden, Pfiällin, Volmar med mång annor fäste, och
Kockenhuss stad, och besatte then med Swerigis folk; men the poler, som slott
hade, kommo med sin krigzmackt i junij månet, och svelte vt vårt folk, och sedan
the mänge stormninger hade slaget ifrån sigh, gåfuo the vp staden med the förord
at the skulle med lijfuet komma ther ifrå, men sedan the vtkommo vorde the jäm-
merliga ihielslagne. — — —

Anno 1601

Kyrckenes vederlagh till vijnköp, bygningh och öffle
Rogh — 2 tnor — korn — 1 tna. en tna korn ifrå tagen.

— — — — — — — — — — — —

Vti thette år anno 1602. var en dyr tijd i Landet. en tna Säd köptes för
sex lod silf. I Nordlanden och i Finland do monge aff hunger, och var it barckbröd,
och gijk then siuke n. blodsot och sedan kom pestilentze ifrå Danmarck och til
calmarna och Öland, växiö, och vesteruijck. Och vti Nouembris och Decembris
månet grasserade pestis i Löneberg Socken, så hart, at til 100 personer med barn
och gamult folk blefuo affsompnade. Och 50 menniskior ifrån boda, lijdhult, järne-
måla, jelnemåla(?), siöarp, och katabo, med hellefors, vordo begrafne och i Löne-
berg körckegård, och var så starck tiäle i jorden, at man med nöd kunde vphugga
stora jordtorfuer, och vpuäga them med vågor.

[åren 1601—03 utgick vederlaget med 4 tnor spannmål. Under åren 1602—03 fortsattes emellertid arbetet å kyrkan. Klockstapeln blef »spänt med femtonhundret spåån». Altartaflan målades och likaså målades under kyrkhvalfvet och å väggarne: för altartaflan, 4 daler; för hvalfvet 4 daler, hvilka senare gåfvos af 2 sockemän; för norra väggens, funtens och »Läckterets» målning, 2 1/2 daler och 4 öre] — — vti en summo hafuer Målaren bekommit sin betalningh för sit arbete till tiio daler och 2 1/2

k peninger, som är giffuit til kyrcken aff leffuandes och döda, thenne pestilens tijd i thette år. Men kyrckenes vederlag — tnor. så hafuer halfparten målaren förtärt, och then andre alfpart hafua the förtärt som tiärade staplen och kyrcken.

Anno Dnj 1604. hafuer h. F. N.[1] låtit taga ifrå kyrckenes ederlagh, och lofuat at man Mässe vijn bekomma skulle.

Och efter thett, at man intet hafuer behållit aff kyrckenes ederlagh, så hafua doch likuäl Socknen sielfue holpit till kyrken, at then något at förbättra.

Til thet första, så hafuer hustro Ingeborg i Rakanäs gifit en tna korn til kyrcken, som räknäs i Testament efter sal. Nils soneson. Ty först vtlofuades en oxe i Testament.

Så hafuer then wällärde man h. Nils biörn i Rakanäs åtit inbinda, renouera eller förnya vår Biblia, och ther på bekostat halft oxevärde. Och sedan gaff h Ingeborg en tna rogh som kom i betalningh med för Tiärakätilen och nu i thette år hafua vij bekommit then förskrefne tna korn som kom ibland med betalning för Mässe hackelen.

så är then oxe värdet betalt. gud hans siäl verdiges nåde.

Erich i åkatorp hafuer gifuit til kyrcken peninger fäm mk och 3 skepp. korn för en litin quiga eller koo, som han lofuade anno 1602 at vilia gifua, som kom i betalning för Mässe hakelen.

Joen i bäckefal med sin hustro hafua gifuit trij lod silf.

Emundh Nilson i Suensmåla hafuer gifuit en daler.

Hemingh person i Haddatörp hafuer gifuit en daler til kyrcken.

Lasse Swenson ibid. et förgylt spänne. Verderet för 3 mk.

Eloff vti faggamåla hafuer gifuit kyrcken — en dal.

Joen Marchuson — 1 mk. Måns suensson — 1 mk.

Oluff i lidhult — 2 mk — Ake olson ibid. it huit spänne.

Thesse hafua holpit säd til kyrckenes behoff
hustro lussia Emundz i suensmåla — 1 skeppa.
h. Ragnil hemingz i haddatorp — 1 1/2 skeppa.
Oluff i ingistorp — 1 skeppa.
Nils Marchuson — 1 skeppa.

---

[1] Hertig Karl, sedan Karl IX.

Erich i Åkatorp hafuer gifvit smör — 5 mk.
h. Ingeborg i Rakanäs — smör — 5 mk.
birge i fiädersfall — 5 mk smör.
måns broderson i haddarp quarn 1 ost 4 1/2 mk.
summa i silf och penninger til 7 dal.
spannemål — 2 tnor 1 sk.
Smör — 15 marcker.

[1604 lät man »kalcka och huitmönia kyrckian innan ..., med 20 tnor kalk, och Muremestaren bekom i sin lön 10 ... ort. i penninger och wård, och 1 ost 4 1/2 mk vikt». De följande åren skedde diverse smärre åtgärder för att hålla kyrkan v... makt, såsom tjärande af taket, murens brädfodring o. s. v.

Bland utgifter 1605: »Item hafuer man köpt en Blåbru... Mässehackel af Nanne benckson (som han köpt hade) för sext... daler, i silf och penninger, och rogh en daler tnan, och korn 3 mk. tnan efter som thet nu går och gäller. Huilken värd... äro gifuin till kyrcken både nu 1604 och tilförene i pestilen... tijdh anno 1602.

Item hafuer Nanne bencktson bekommit i betalningh Rogh — 3 tnor för — 3 dal. och korn — 4 tnor för — 3 dal. Summa för spannemål — 6 dal.

Så är nu en venligh förlijkningh, och betalningh giord för samma Mässehackell till sexton dalers värd.»

År 1605 var ock kyrkans vederlag borta men återkom — med 3 tnor säd såsom senast förut — fr. år 1606 och inflöt så under de följande åren.]

[1605]. vthi tette åhr hafua alla Löneberga Socknamän samtyckt at betala migh nicolao Magni, then målade stuffuen (som iagh vpbygt hafuer) för tiio daler. och skall härefter Räknas för Socknastuffua i prestegården.

Gudh gifue att stufuan och prestehusen thenne
må Rothne nidh, och icke bränna.
Thett önsker iagh aff Gudi, och mina Socknamän alle samman
och bidie thette aff Gudi, och säie Amen. Amen.

— — — — — — — — — — — — — — —

Anno 1607 Kyrckenes Råd, och förmän (nämdh)[1] Emundh Nilson i Suensmåla, Erich i åketorp, Joen i bäckefal.

[1] Dessa förekomma nu för första gången i denna bok.

Erich arffuidson i öffuistorp, birge i bockefall, måns i saxamåla, Heming i haddarp

kyrcke wärender

Töress i bonarp och Nils i Nyemåla

ähr vthi kyrckeherberget spannemål, med kyrckenes vederlagh i thette åhr, i en summa — 10 tnor.

— — — — — — — — — — — — —

Anno 1612 then 2 octobris hölt Superintendens M. Johannes Vngius prestemöte i Lönebergh med 20 eller flere prester, sedan han it år i Rumskulla varit hade.

— — — — — — — — — — — — —

[1612] Then 26 junij kommo de Danske ifrå Högsby och körde vårt folk ifrå brotten vid Skrepla ängh.

Och then 5 julii kommo the Danske till Hullendzryd.

Och then 6 kommo the til Vimerby och voro ther i 8 dager och sände en hop krigsfolk till Vestervik och brände staden, och låge på slottet vti 3 vekor.

Ock 300 af the Danske sändes ifrån Vimmerby och til Ekesio, och the drogo tilbaka igen, och lågo en nat i Löneberg, och dagen efter voro the slagne och fångade vid Häckelåkra, then 17 julij.

— — — — — — — — — — — — —

Item vti Ryd vti Järede Sockn bleffvo en hop af the Danske tagne till fångna vid 80 man på samma tijd. Och Gud straffede the Danske med Siuckdom, och förskräckelse, så at the flydde med hast ifrån Vimmerby, och til Calmarna igen, ändoch the hade giordt stor skada med Roff och brännande. The brände Målilla kyrcke, och all kyrckenes skrud kom i fiendernes händer.

— — — — — — — — — — — — —

Anno Dnj 1612 then 8 Julij, tå voro fienderna the Danske vti Löneberge kyrcke och prestegård, och röfuade både kyrcke och prestegård, och ändoch man hade gömt i skogen, funno the thet.

Så vardt borttröffuadt ifrå kyrcken. Mässehakell — 2 stycken. Mässesärcker — 3 stycken. et Röklin af huit siden tapt. handkläde — 3 stycken. et messingsbäcken. Item en gamul kurkåpa, it tenstop.

At thette bortkom ifrån kyrcken, therföre hade iag N. M. it bedröfuat hierta.

Nu är behållit, en Mässehakell, som then ädle fru, fru Anna til Hälgarum hade gifuit till Löneberg kyrcke, efter min bön och skrifuelse.

Item hafuom vij och tilstädes vinflaskan, 2. och it tenstop. Item hafuom vij och behollit tilstädes, vår Mässekalk, Gudi ske lof, och then lille kalken med, til at söckia the siuke med.

— — — — — — — — — — — — —

[1612] Hafua fienderna, the Danske, som kommo ifrån Ekesiö, gäst en natt i Lönebergh, och vpslagit Dören för kyrckeherberget och borttagit, så mykyn säd ther var, kyrckiones vederlag, men dagen efter blefuo the fångne och slagne på Häckelåker gårde, både hest och kar til 300. then 17 julij.

— — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

Vti thett åhr anno 1613 hafua presterna vtgifuit 1 mk penninger för h[illegible] gårdh i sin Sokn. Och i Decembris måned begynte man vtgifua siltskatten till E[illegible] burgz igenlösningh.

Och anno 1614 i Aprilis måned, lade vij aff Seffuede och Asbolan[illegible] våra penninger till Elfzburgs igenlösen sexton Rijksdaler på huar prest; men [illegible] som stort mantal hade skulle hielpa them, som litet mantal hade. Item oc[illegible] Rikzdaler på huart par folk i gården var. Item en stor gård lades och vt. [illegible] 10 daler.

— — — — — — — — — — — — —

[Med jultiden 1614 upphöra anteckningarne af Nikola[illegible] Magni. Han synes hafva dött under år 1615. Hans efterträ-dare blef Suno Nikolai, son till den ofta förut nämnde Nils So-neson å Rakanäs.]

Anno 1616 Philippi et Iacobi Dagh, åhr iagh Suno Ni-colai förordnatt till Kyrckio Herde vthi Löneberga a Reverend[illegible] et Clarissimo Patre M. Johanne Ungio Superintendente Cal-mariensi. Then Werdiga Heliga Trefaldigheett, wärdigas för sin ovthsäyeliga Nådhe och Barmhertigheett skull, migh v[illegible] mitt månsamliga och högha ombetrodda Embethe, nådheliger bijståndh göre, Amen.

Kyrkiones skrudh:

1. Klocker — 4 str Tuå vthi i Stapellen, och två inne i Kyrkian.

2. På Altarett Liusestakar aff Messingh — 3 str. och en aff Jern, som åhr hengiandes.

3. Kalkar — 2 str. En stor förgylt, then andre som mindre åhr, bruket i Sochnabodh.

4. Messehakell — 1 stn. gammull och förslithen.

5. Messeserkiar — 2 str. en aff gellerduk, then andre af svenskt lärifft.

6. Biblia på svensko; En gammull Psalmebook; två handböker, en ny och en gamull; två små sangböker; och en gamull pergamentzbook.

7. Två tennflaskor, i then ena går itt stop, vthi then andre 1. Kanna. Item en gammull tenkanna, och itt tenstop.

8. Itt Beeken som åhr i funthen.

9. En tiärekätell och en grytha.

10. 2 järnstänger och 2 spadar.

Inventarium i Prestegården war: En gammull koo, En quiga, En gammull bolster, En gamull hofdadyna, trij gammull höyende, Ett gammult åkläde godt för 1 mk. penninger.

— — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

Anno 1617 then 24 octobris, höll iagh Suno Nicolai sochnestemma vthi Jöns Nannesons och hela Löneberga församblingz närwaro, och blefue satte till kyrcke wärjer

Per Nilsson i Rakanäs, och
Måns Svensson i Saxamåla

Kyrckiones Männ eller Nembdh:

Jon Marcusson i Åkarp
Oluff i Ingesstorp
Jon Månsson i Gallöö
Byrje i Fiederssfall
Per i Beekiafall, och
Sven i Giordzboo.

Fiärdingz Männ som Kyrckionnes och Prästegårdzens bygningar ackta skola

Lasse Hansson i Öfuesstorp
Lasse i Åkarp
Byrje i Giordzboo och
Oluff i Bockafall

Item, vpskrefves de, på samma dagh som wore Kyrkionne skyldige som på then andra sidan föreskrefuet ståår, N. penninger vthi en summa

Penninger — 9 daler och 1 mk.
Silf — 13 lodh.
Spannemåll — Rogh — 3 tr och 2 1/2 sk.
Korn — 5 1/2 sk.
Summa både Rogh och Korn 4 tr. 2 sk.

War och igen behållen Kyrckionnes spannemååll vthi Kyrckeherberget Rogh — 2 tr.

— — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

* * *

Af de många afskrifter af bref och handlingar, rörande dels allmänna kyrkliga angelägenheter, dels specielt Lönberg, som finnas i boken, förtjäna följande meddelas:

[sid. 263] Hafuer jagh Nils Magni Lönebergensis pas- skrifuit aff Dnj Israelis Lagbock, som var kongh Johans ca- pellan och aff honom vtsändh till at hålla prostetingh.

1 Ho som sitter hemma vti tre söndaga, och icke går ti kyrckio, böte — 3 mk.

2 Ho som buldrar i kyrckio, vnder gudz tidegärd, eller pre- dican, med taall eller roop, böte — 6 mk.

3 går någor stiälandes till gudz bordh, eller i förbodh stand therföre vtan kyrckio för olydno skull och böte — 3 mk.

4 för Hoor böte — 6 mk. för bannsmål — 6 mk.

5

6 för helgedags brot, och Fasta brot — 3 mk.

7 Ho[so]m vmgår vitterliga med någon som i band är honom till styrckelse, böte — 6 mk.

8 Ho som står vtan kyrcke, för vppenbara skrift, och går in för ähn tidh ähr i kyrckio vtan lof, böte — 3 mk.

9 Ho som slås om helge dager. böte — 6 mk och soknen - 3 mk.

10 Ho som slår klärck, böte kyrckene sex mk och biscopenom — 6 mk. och för bannsmål — 9 mk.

11 Ho som stiäll i kyrckio eller kyrckegårde, hafue förbru- titt freden.

12 Stiäl man mindre än half mk ifrå kyrckio böte — 3 mk.

13 Stiäl man i kyrckio, för banssmål böte — 6 mk. för tiuf- nat 40 mk til treskifftes, kyrcken 20 mk. kongen 10 mk. biscopen 10 mk.

14 En huffuud menedare böte — 9 mk och stånde vtan kyrckie i 6 år med plickt och bott, hans väns vitnesmän böte huar — 3 mk.

15 Ho som slås i kyrckio, drager annan aff kyrckio, elle kyrckegårde, emot kyrckenes frijheter böte kongen 20 mk och biscopen for ransmål — 10 mk.

Ho som fäller nid it daxuärcke, böte — 3 mk och än tå

it daxuärcke. och kyrckevärende vtkrefie thet, och lägge thet till kyrckenes bygning.

* * *

[sid. 337]. Mester per Benedicti Biscop i Lincöpingh Dom
m Trolofning.

gör vitterligit, at migh är förekommit it spörsmål, om the gåffuor, som en giffuer i lagligh troloffningh. Och sedan åtra tan laga orsack. Huilkin samma troloffnings gåffua bör hafua. Swar. Alt man giffuer i Rättan troloffnings tijdh, sin trolofiade person, bör then haffua, som lagligh sin tro och lofuen naller, Och then andre samma gåffuo miste. Och ther vtöffuer böte 3 mk till Domkyrcken, Och 3 mk till sin egin Soknakyrckia. Och innan trij år icke få förloff till annat giffter-mål. Ei heller någon tijdh, taga then till Eckta, Om han i medler tijdh, någon heemligh troloffuat haffuer. Män är thett några andra gåffuor giffna, antingen före eller effter troloffningen, bör honom hafua igen som gifuit haffuer. til visso vnder mitt signet Datum Sörcköpingh then 4 Octobris anno 1595.

C. Hallendorff.

Ett donationsbref af hertig Karl för ärkestiftets reorganisation efter Upsala möte.

I **Linköpings stiftsbibliotek** förvaras under sign. *Bf 2* en foliovolym, innehållande *Illustrium et Clarorum Virorum Epistolæ.* Volymen, som är samlad af Erik Benzelius d. y. och genom skänk kommit till biblioteket, är af ganska stort intresse genom sin mängd af originalbref från personer, som varit framstående å det politiska eller kulturella området. Där gömmas t. ex. ett större fragment af en egenhändig skrifvelse från Filip Melanchton, flera handbref från Axel Oxenstjerna, skrifvelser af och om Ericus Odhelius o. s. v.[1] Bland dessa handlingar finnes ock det hertig Karls donationsbref af underhåll åt ärkebiskopen, Uplandsstädernas kyrkoherdar, tjänstemän vid domkyrkan och tryckeriet i Upsala m. fl., hvilket i det följande meddelas.

[1] Ett antal af dessa bref trycktes af Gjörwell i *Det Swenska Biblioteket,* IV (Sthlm 1760) s. 38 f.

Brefvet är original, prydligt utskrifvet på papper. De[...] har emellertid genom veckning något skadats, men de så up[...]komna lakunerna låta sig alla ifylla — besvärligast är de[n] skadade årtalssiffran. Hertigens underskrift är egenhändi[g] och hans sigill är tryckt under namnet i rödt vax med papp[er] öfver. Däremot förekomma inga rådsherrars underskrifte[r] eller sigill; vändningen »Wij efter:ne Sweriges Rijkis Rådh» etc. utan uppräknande af namn antyder ock, att de ej var[it] närvarande vid handlingens utfärdande. — Huru brefvet kommit till Erik Benzelius, anger en anteckning *a tergo:* »Thet[ta] bref är mig gifvit af Monsr. And. Norrelio, Uplando, åhr 170[...]»

Wij Karl medh Gudz nåde Swerigis Rijkis Arf Först[e] och Förstondere Hertig till Sudermannelandh Näriche och Wermelandh etc. Och Wij efter:ne Swerigis Rijkis Rådh etc. Gör[e] witterligit att ändoch wij allerede tilförende hafwe giordt en wiss ordning på vnderholdh för the gode Män Professores vthi Vpsala Academia, Teslikest och för the vnge Personer ther Studere skole,[1] Doch efter then würdige Herren Archiebiscopen nu hafwer besöcht Oss, ödmiukeligen och fliteligen tilkiennegifwendes, att bådhe han och någre fleere personer, som och widh Vpsala Domkyrkie brukede blifwe, såsom och elliest fleere af Prästerskapet vthi Archiebiscops Stijftet, som något Vnderholdh niuthe plä[r]. Sammaledes och the fattige och Siuklammede vthi Hospitalerne dersa[mmas]tades skeer esomoftest stoor hinder på theres Vnderholdh, Meden the fö[r Konun: Mtt: I Swerige och Polen etc: Wår elschelige Käre Herbroders, [och Nådi]gste Konungz Hastige bortreesende, icke finge Hans Konun. Mtt[z bekr]äftelsse ther opå Ssåsom the tilförende ther om wore förtröstede, D[och] på thet wår Gudztienist, och Predico Embete, efter Hans Konun: Mttz: Lyfte ther så wäl som annerstädes må holles widh macht, Hafwe wij på hans Konun: Mttz wägne, och nådige behag, Latidt göre denne efter:ne Ordning, som her för hwar och een serdeles fölier, Nembligen, att för:de Archiebiscop, skall her efter åhrligen bekomme, niuthe och beholle til Vnderholdh och sitt

[1] Donationsbref af d. 15 mars 1595, tr. hos Annerstedt, *Upsala Universitets historia*, I, bil. 14.

nödtorftige Vppehelle, al behollen Kyrkietiende af desse efter:ne Sochner, som äre Tierpe sochn I Tierpē häredt, Gamble Vpsala Sochn I Waxala Häredt, Skutunge Sochn I Bälingz Häredt, Hagby Sochn vthi Hagunden, och Jerfsiö Sochn vthi Hälsingelandh. Item Bälingz Sochn i för:te Häret, frijt för Taxen medh al Kyrkieherde Ränthe och rättigheet. Kyrkieherden i Vpsala schal niuthe och beholle sitt nödtorftige Vnderholdh, Åhrligen all behollen Tijende af Tolfta Sochn Vthi Tierpe Häredt, Weslandh och Elfkareby vthi Norre Roen, och Ärentuna Sochn i Norunda Häredh. Scholmesteren dersammestädes schal bekomme åhrligen all behollen Tijende af Åkerby och Jomkijl Sochner vthi Balingz Häredh och Rasbokijls Sochn vthi Rasbo Häredh. Syslemannen [wedh] Domkyrken, schall till årligit Vnderholdh bekomme behollen Tijende af Närentuna och Gottrer Sochner, vthi Longhundratz Häredt. Predicanten vthi Vpsala Hospitael, skall årligen till Vnderhold niutha behollen Kyrkietijende af Ålanda och Järnlöse Sochner vthi Hagunden. Corrector på Trycket skal bekomme åhrligen behollen Kyrkietiene af Ekeby och Morkare Sochner vthi Olandz Häredt, Boktryckeren skal bekomme til åhrligit Vnderhold behollen Tijende af Tuna och Staby Sochner, I för:te Olandz Häredt. The fattige och siuklammede vthi Vpsala Hospitalet, skole åhrligen niuthe och beholle Kyrkietijenden I Wendels Sochn, vthi Wendels Häredt och Rasbo Sochn vthi Rasbo Häredt. ♦Än skal Domkyrkienes Sysleman åhrligen af Tijenden widh hwar Kyrkia öfwer alt Vpland och Norlanden, til Kyrkiones bygning och förbätring opbäre Twå Tynner Spannemåel, och ther wete göre reede och Rechnskap före. Videre så skall och Kyrkieherden vthi Eneköping bekomme till årligit Vnderholdh behollen Kyrkietijende af Sparsätre Sochn vthi Åsunda Häredt, Skolmesteren därsammestädes skall niute och beholle till Vnderhold all behollen Tijende af Bredz och Swinegarns Sochner vthi Åsunda Häredt och Husby Siutolft i Trögden. Te fattige vthi Eneköpingz Hospitael skole niutha till åhrligit Vnderholdh af Kyrkietijenden vthi Tillinge Sochn vthi Åsunda häredt, Een Läst Spannemael och Trij pundh. Item af åhrlige Ränten dersammestädes half Ellefte Pundh. Predicanten vthi för:de Hospitael skal bekomme till åhrligit

Vnderholdh Een Pundh Spannemael af åhrlige Ränten i för:de Åsunda Häredt. Kyrkieherden vthi Sichtuna, skal niuthe til årligit Vnderholdh behollen Tijende af S. Päders Sochn I Håbo Häredt, Hospitalet thärsammestädes, skal årligen bekomme behållen Kyrkietiende af S. Olofz Sochn, vthi Erlingshundratz Häredt. Kyrkieherden vthi Öregrundh skal årligen bekomme behollen Kyrkietijende af Bröställ Sochn I Frödzåkers Häredt och Wali Sochn vthi Norre Roen. Barne Läreren all behollen Tijende af Färings Sochn vthi Närdingshundratz häredt. Ytterligere så skall och Kyrkieherden vthi Gäfle, och Scholemesteren därsammestades bekomme till årligit Vnderhold 'al behollen Tijende af Hedesunda och Fernebo Sochner, Kyrkieherden Twedeelerne och Scholmesteren Tridingen vthi Gestrikelandh. Hospitalet vthi Gäfle skal årligen bekomme Kyrkietijenden af the Bondebyer som ligge widh Gäfle Stadh. Kyrkieherden vthi Hudwikzwaldh skall årligen niuthe till Vnderholdh, Twå Läster af Kyrkietienden vthi Forssa Sochn vthi Hälsingeland, Barne-Läreren al beholllen Tiende af Jesbo Sochn. Så skall och Kyrkieherden vthi Harnösandh åhrligen bekomme till Vnderholdh, halfannen Läst af Kyrkietijenden i Säbro Sochn vthi Ångermannelandh. *Barneläreren thersammestädes all beholen Tijende af Edzle sochn.*[1] Biude Förthenskuldh och på Högste Konung: Mttz: wägne befale Hans Konun: Mttz: Befalningzmän och Fougdter, at the vthen endskyllen late för:de Prästerskap och Hospitaler årligen bekomme för:de vnderholdh, såsom thet her för Hwar och een står förteknedt. Icke görendes her emoth meen eller förfong, Sså frampt the det af deris eiget, icke betale skole.

De hwar och een hafwer sig efter rätte. Gitwit Wadsten Den 17 Decembris Åhr 159[5].

Vnder wårt [Secr]et

Carolus.

(Sigill)

Aret måste vara 1595, enär hertig Karl — såsom af hans registratur framgår — under skedet 1592—99 endast då vistades i Vadstena under december månad.

C. Hallendorff.

[1] Det kursiverade tillskrifvet i kanten.

Underrättelser.

— *Kyrklig statistik från Tyskland.* Vid den allmänna ıtherska konferensen i Lund sistlidet år uttalades från flere ıåll önskvärdheten af att medlemmarna af de respektive lutherka landskyrkorna t. ex. genom meddelanden i tidskrifter erıölle kännedom om den kyrkliga ställningen och förhållandena ıland sina trosförvandter i främmande länder. Såsom skäl här'ör anfördes, att de särskilda lutherska kyrkosamfunden ju borde vara lemmar i samma organism och känna sig solidariskt förbundna inbördes; nöd och faror inom ena landets kyrkliga förhållanden kunde och borde framkalla deltagande och förbön, lyckligt genomförda reformer på ena hållet kunde tjäna till uppfordran och föresyn på andra håll o. s. v.

Utan att inskränka oss specielt till de tysk-*lutherska* landskyrkorna vilja vi här meddela några statistiska upplysningar rörande vissa af Tysklands kyrkliga förhållanden, hvilka möjligen kunna vara af intresse för svenska läsare. Upplysningarna äro hämtade ur en erkändt tillförlitlig källa, den af pfr. J. Schneider i Elberfeld utgifna »Kirchliches Jahrbuch», 1902 års årgång, och hänföra sig, där ej annorlunda angifves, till år 1899, det sista år, för hvilket hittills statistiska uppgifter föreligga.

Genom de 1874 i Preussen införda lagarna, som gjorde dop, konfirmation och äktenskapets kyrkliga stadfästelse till frivilliga ting, skapades en situation, hvars vådor säkert för mången evangelisk kristen på förhand tedde sig såsom mycket stora. Var det icke att befara, att den sålunda lämnade friheten i mycket vidsträckt mån skulle begagnas af sådana, som

önskade bryta äfven de yttre band, som förenade dem m kyrkan? Skulle man icke snart stå inför stora massor odöpta och okonfirmerade? Till en början syntes det, som dessa farhågor skulle besannas; framför allt i hufvudsta underläto en hel mängd att låta viga sig samt att låta d och konfirmera sina barn. Snart inträdde dock en reakt och följderna af de nya lagarna visade sig långt ifrån så vi gående som man från början befarat. Af lefvande födda b framburos till *dopet* under åren 1876—1880: 95,1 %, under år 1881—1885: 96,1 %, under 1886—1890: 95,6 %, under 1891–1895: 96,4 % och under 1896—1900: 96,2 %. De uteblif falla till största delen på Berlin med omnejd, Sachsen o Schleswig-Holstein. Försummelse i fråga om dop förekomm oftare inom s. k. blandade äktenskap än i rent evangeliska.

Procenttalet af dem som uteblifva från *konfirmation* ställer sig betydligt lägre än af de odöpta. Flere skäl tor härtill bidraga, icke minst hänsynen till barnens egna önsk- ningar. Öfver hufvud taget befinner sig antalet af dem, som låta konfirmera sig, inom de tyska evangeliska kyrkorna a- gjort i stigande.

Kyrkans bekräftelse af ingånget äktenskap har under år 1899 i Preussen begärts i 93 fall af 100. Denna siffra är f öfrigt tämligen konstant. Sachsen, Baden, Würtemberg och Bayern kunna uppvisa ett något högre procenttal.

Märklig är iakttagelsen, att så många *blandade äktenskap* ingås med *evangelisk* kyrklig vigsel; så särskildt i Sachsen (2424 af 2831), Baiern (2351 af 4339) och Baden (1156 af 2119). Vanligen är det i dessa fall den evangeliska hustrun, som fäl- ler utslaget. I sammanhang härmed står frågan, i hvilken be- kännelse barnen i de blandade äktenskapen mestadels upp- fostras. Därpå bero ju till ej ringa del de båda kyrkosam- fundens framtidsutsikter. Från katolskt håll brukar ju gerna göras gällande, att den katolska kyrkan snart sagdt öfverallt och icke minst i Tyskland är stadd i oafbruten frammarsch, hvarföre det egentligen skulle hafva föga att betyda, om på någon enskild punkt (såsom t. ex. i de tysk-österrikiska pro- vinserna) en rörelse i motsatt riktning skulle visa sig. Huru förhåller det sig nu härmed? Hvad vittna de statistiska siff-

na för Tysklands räkning? Allraförst att katolska män äro la snarare att ingå äktenskap med protestantiska kvinnor tvärt om. Vidare i fråga om barnens uppfostran, att un-r det för ett par årtionden sedan det romerska inflytandet ade sig mäktigare än det evangeliska, numera ett alldeles otsatt förhållande äger rum. I Preussen funnos i slutet af 95 ett antal af 597,921 barn, födda inom blandade äkten-ap. Af dessa voro 332,947 evangeliska, 264,648 katolska erstoden tillhörde annan bekännelse). Och i Preussen är ock det romerska inflytandet relativt starkast. På grund raf torde man kunna instämma i omdömet: »De blandade tenskapen ha längesedan upphört att vara en utfallsport för om; de ha fastmer förvandlats till ett blödande sår för den merska kyrkan». Att undantag gifvas från denna regel, rskildt i rikets vestra provinser, är därmed icke förnekadt.

Som bekant har man trott sig kunna inom betydande elar af vårt land påvisa en konstant minskning uti antalet *attvardsgäster*. Ämbetsberättelser, afgifna af våra biskopar id prästmötena, peka i denna riktning. Då emellertid upp-ifterna ej samtidigt afgifvits på alla håll, kan ingen fullt pålit-g statistik i detta hänseende uppställas. Äfven i Tyskland kan n minskning i antalet kommunikanter iakttagas, dock icke öfver-llt och icke, efter hvad det vill synas, i någon mera betydande grad. I Preussen uppgår minskningen från 1898 till 1899 till omkr. 44,000 på inalles omkr. 8 1/2 mill. Egendomligt nog är det egentligen kvinnorna vid nattvardsbordet, som blifvit färre. Äfven i Sachsen förmärkes ett aftagande. Würtemberg står ungefär på samma ståndpunkt år från år. Baden och Bayern däremot ha att uppvisa en långsam, men stadig tillväxt.

Hvad *öfvergången från en till annan bekännelse* beträf-far, företer särskildt Sachsen en märkelig anblick. Under det sekterna där visa sig hafva större framgång för sin propaganda än i andra tyska landsdelar, är strömningen från den katolska till den evangeliska kyrkan i starkt tilltagande, såsom följande siffror visa: 1895 öfvergingo i Sachsen 173 katoliker, 1896: 186, 1897: 183, 1898: 310, 1899: 508, 1900: 570. Blott ett fyrtio- eller högst ett femtiotal evangeliska ha under hvart och ett af dessa år öfvergått till den romerska kyrkan. Under

1890-talet hafva ensamt i Schlesien mer än 10,000 katolik öfvergått, i hela Preussen öfver 36,000. 1899 utträdde i Preussen 2,144 personer ur den evangeliska kyrkan, medan ... inträdde i henne. Af dessa senare voro icke mindre än ... judar.

Under det den svenska kyrkan f. n. har att lida af ... minstone en begynnande, och delvis redan rätt kännbar, *prästbrist,* kan man i Tyskland knappast tala om en sådan. In... somliga landskyrkor (t. ex. den Hannoveranska) händer ... t. o. m. att kandidater, som aflagt sin andra teol. examen ytterligare få vänta 2 à 3 år på ordination, emedan ingen ledig plats för dem finnes. Att emellertid detta förhållande egentligen beror på ett från föregående tid befintligt, ganska betydande öfverskott af arbetskrafter och icke på någon f... farande rik tillströmning af sådana, visar sig tydligt däraf, att antalet prästkandidater och öfver hufvud teol. studerande sedan flera år tillbaka befinner sig i afgjordt nedgående. I slutet af 80-talet synes kulmen hafva uppnåtts. Antalet teol. studerande vid de tyska universiteten uppgick under sommarsemestern 1890 till 4,527, 1891: 4,233, 1892: 3,856, 1893: 3,565, 1894: 3,227, 1895: 3,122, 1896: 2,956, 1897: 2,798, 1898: 2,682, 1899: 2,594, 1900: 2,472, 1901: 2,380. Till jämförelse härmed må erinras, att antalet teol, studerande vid Upsala universitet, som V. T. 1881 utgjorde 247, sedermera nedgick till 130 (V. T. 188..), men åter steg till 273 (H. T. 1892); under 90-talet höll det sig vid omkr. 250; H. T. 1896 började åter aftagandet, som sedan fortgått, så att siffran f. n. (H. T. 1902) utgör 158.

Egentligen taga vi ett steg utom den kyrkliga statistikens fält, om vi beröra frågorna om antalet *oäkta födda* samt om antalet *själfmord;* men båda hafva dock indirekt stor betydelse äfven ur kyrklig synpunkt och må därför ej här lämnas ur räkningen, så mycket mindre som just på dessa punkter möjlighet finnes att jämföra de tyska förhållandena med de svenska.

I Preussen voro 1898 8,67 % oäkta födda, 1899 med 8,43 % utvisade någon minskning. En sådan har öfver hufvud förmärkts under de 3 sista årtiondena. De vestra provinserna skilja sig fördelaktigt från de östra, men att detta egentligen

nmanhänger med olika folkseder, framgår af den omständigten, att skillnaden blefve betydligt mindre, om man i de stra provinserna medräknade de barn som födas kort efter tenskapets ingående. I Sachsen uppgår procenttalet till 12, Bayern till 11, i Würtemberg 9 à 10, i Baden 8, i Hessen Berlin når upp till 14 %, Hamburg till 11 %. I Sverige ır procenten af oäkta födda sedan slutet af 1700-talet varit i istan oafbrutet stigande. Från 3,11 (1771—80) har det hunnit ɔp til 10,22 % (1881—90).

Antalet självmord ställer sig, relativt taget, ungefär lika Sverige och i Sydtyskland, hvaremot procentsiffran i Sachsen, randenburg och Schleswig-Holstein är betydligt högre, i Vestfalen och Posen däremot åtskilligt lägre än hos oss. Öfver ufvud taget kan en minskning i antalet självmord förmärkas, vilket knappast ännu kan sägas om vårt land.

J. T. B—g.

— Till ledamöter i *Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsıkademien* hafva i slutet af år 1900 invalts arkivarien i riksırkivet T. Westrin, amanuensen Ekhoff i Stockholm och ɔrofessorn O. A. Danielson i Upsala. I år hafva professorerna A. G. Noreen i Upsala och L. Stavenow i Göteborg blifvit ledamöter af nämnda akademi.

— Vid sammanträde den 19 december 1901 invalde *Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia* till inländsk ledamot biblioteksamanuensen R. Geete samt till utländsk korrespondent livländske ridderskapssekreteraren H. Bruiningk. Till ordförande för 1902 återvaldes f. d. riksantikvarien C. T. Odhner.

— Om *de historiska forskningarna i Vatikanen* skrifver d:r K. H. Karlsson i »Svenska Dagbladet» n:o 286 för den 25 okt. 1902 bl. a. följande:

»Med anledning af att äfven mitt namn och mina forskningar i Vatikanens arkiv framdragits i eder ur Göteborgs Aftonblad hämtade notis om bibliotekarien Lundstedts audiens hos påfven, anser jag mig böra lämna följande meddelande. Innan jag sommaren 1900 lämnade Rom, träffades aftal med

chefen för danska Carlsbergsfonden, att de kvarvarande dansk stipendiaterna skulle för framtiden anteckna (dock icke a skrifva) alla af dem funna handlingar, som rörde Sverige. Min forskningar hade nämligen då framskridit till omkring år 150 och genom mina förbindelser med andra forskare inom Vati kanens arkiv hade jag erhållit full visshet om att för de när mast följande åren endast jämförelsevis få handlingar rörande Sverige vore att finna. Det hade därför varit en ren miss- hushållning med statens medel att fortfarande hålla en svensk forskare i Vatikanens arkiv. Gifvet är dock, att dessa forsk- ningar en gång måste återupptagas af svensk man, när näm- ligen de danske stipendiaternas arbeten skridit något längre fram. Ännu är dock tiden icke inne därtill....

Vatikanens arkiv är nu ej heller slutet för forskaren. Med största tillmötesgående hållas dess rika skatter tillgängliga för hvarje historiker, som försedd med vederbörlig rekommenda- tion där infinner sig...»

— Den 29 december 1901 afled under en rekreations- resa i Italien den katolske teologen och arkeologen Frans Xaver Kraus, professor i kyrkohistoria vid universitetet i Freiburg i B. Född år 1840 i Trier blef han, efter uni- versitetsstudier i Freiburg, Bonn och Paris, prästvigd 186 och egnade sig därefter under några år åt rent prästerlig verk- samhet. År 1872 utnämndes han till extra ordinarie professor i historia och kristlig arkeologi vid det nyanlagda universitetet i Strassburg. Sex år senare befordrades han till ordinarie pro- fessor i kyrkohistoria i Freiburg, där han intill sin död ver- kade. K. var en af våra dagars allra främste katolske for- skare på det kristligt arkeologiska och konsthistoriska området och har efterlämnat ett stort antal arbeten. Några må näm- nas: *Die Kunst bei den alten Christen* (1868), *Die Blutampullen der Römischen Katakomben* (1868), *Die christliche Kunst in ihren frühesten Anfängen* (1872), *Das Spottcrucifix vom Pa- latin* (1872), *Lehrbuch der Kirchengeschichte* (3 uppl. 1887), *Über Begriff, Umfang und Geschichte der christlichen Ar- chäologie* (1879), *Charakterbilder aus der christlichen Kirchen- geschichte* (1877—79), *Roma sotteranea* (2 uppl. 1879) m. m.

ımt framför allt hans stort anlagda verk *Geschichte der christ-* *chen Kunst,* hvars första del utkom 1895 och nu tyvärr för-lifver ofullbordadt. Hans sista skrift handlade om den be-ante italienske statsmannen Cavour. Med sällsynt behärskande f materialet tecknar han här i fasta linier den italienska en-etsrörelsens uppkomst och utveckling samt Cavours verksam-et. Kraus var för ingen del en persona grata inom de le-ande katolska kretsarne, emedan han i sin åskådning var en fgjord motståndare till ultramontanismen och i likhet med tskillige andra tyska katoliker såsom professor Schell i Würz-›urg ville göra gällande en renad »idealkatolicism», eller som ıan själf kallade den en »religiös katolicism». På grund häraf åkade han i allt starkare konflikt med de inom våra dagars :atolska kyrka härskande tendenserna.

Ij sina berömda »kyrkopolitiska bref», som voro införda Allgemeine Zeitung kämpade han — länge anonymt — för len »religiösa katolicismen» och i sin skrift öfver Cavour er-cänner han det berättigade i den italienska statens uppkomst ›ch finner ej det ringaste att invända mot kyrkostatens under-gång. Hans kyrkohistoriska uppfattning erinrar om Döl-ingers, om han än icke såsom denne var danad att blifva en verklig ledare för en kyrklig rörelse eller hade mod att blifva martyr för sin öfvertygelse. Sin förmögenhet har Kraus testa-menterat till upprättandet af en lärostol i kristlig arkeologi vid universitetet i Freiburg.

— Vid 71 års ålder afled den 11 januari detta år förut-var. professorn i religionshistoria och religionsfilosofi vid universitetet i Leiden Cornelius Petrus Tiele, som bekant en af samtidens mest betydande representanter för den jämförande religionsforskningen.

— *Die Kirchenväter-Commission der königlichen preussischen Akademie der Wissenschaften* har nu börjat utgifvandet af en ny upplaga af Eusebius' arbeten. I sjunde volymen af det storartadt anlagda och hittills samvetsgrant utförda samlingsverket har prof. J. Heikel i Helsingfors utgifvit *Vita Constantini, De laudibus Constantini* och den under-

stuckna skriften: *Oratio Constantini in sanctum coetu*
Utgifvaren har försett sin edition med en värderik inledni
och en sorgfälligt utarbetad *Index græcitatis.* Härne
kommer ordningen till Eusebius' *Historia Ecclesiasti*
hvars grekiska text utgifves af E. Schwartz, medan utg
vandet af *Rufinus'* latinska öfversättning ombesörjes
Mommsen.

— *Calvins kommentarier till den Heliga Skrift* komm
att i tysk öfversättning utgifvas af prof. K. Müller i Erlan
gen i samverkan med ett betydande antal andra teologer. A
betet beräknas skola omfatta omkring hundra häften o
fem ark i hvarje. Hvarje nytt häfte, som utkommer hvar fjo
tonde dag, betingar ett pris af 1 mark. I främsta rumme
skola Calvins arbeten öfver Nya Testamentet offentliggöras.

— O. von Gebhardt har i år utgifvit en ny upplag
af sitt förträffliga arbete *Ausgewählte Märtyrakten und ander Urkunden aus der Verfolgungszeit der kristlichen Kirch* (Berlin, Duncker, Pris 4 mark.) I arbetet hafva tjugotvå urkunder upptagits, bland hvilka särskildt må nämnas Apollonius' martyrium och två i hög grad intressanta s. k. »libelli från den decianska förföljelsen. Den nya upplagan utmärkes af en omsorgsfull textrecension, och texterna synas flerstädes hafva undergått en väsentlig förbättring.

— Vid slutet af första delen af sin *Geschichte der altchristlichen Litteratur* (s. 985 f.) har prof. Ad. Harnack meddelat ett register öfver till denna litteratur hörande förstörda, förlorade eller icke identifierade manuskript. I ett gymnasialprogram från Iglau har nu W. Weinberger infört en undersökning: *Studien zur Handschriftenkunde,* där han söker identifiera några af dessa manuskript, som han hänför till sådana namn som Athenagoras, Ireneus, Clemens af Alexandria, Origenes, Tertullianus m. fl.

— Konung Edward VII:s kröning har i England gifvit anledning till en rätt kuriös historisk strid om ärkebiskopar-

nes i Canterbury och York inbördes förhållande och företrädesrättigheter. Rätten att kröna Englands monarker är af ålder tillförsäkrad ärkebiskopen af Canterbury, som för titeln af *hela* Englands primas, medan metropoliten i York gör anspråk på titeln Englands primas. Vid det engelska konungaparets kröning fick dock ärkebiskopen af York, enligt medgifvande af sin ämbetsbroder i Canterbury, sätta kronan på drottningens hufvud. Om dessa och andra därmed i sammanhang stående förhållanden erhålles upplysning i ett med anledning af kröningen i London publiceradt arbete af J. H. Pemberton: *The Coronation Service according to the Use of the Church of England* (Scheffington & Sons. Pris 2 Sh.).

— De båda lyckliga upptäckarne af betydelsefulla fornkristliga skrifter i Egypten, professorerna i Oxford B. P. Grenfell och A. S. Hunt hafva af den filosofiska fakulteten i Königsberg kreerats till hedersdoktorer.

— En fransman vid namn Léon Allemand, korresponderande ledamot af l'Institut de Françe, har egnat hela sitt lif åt en i sanning skön uppgift — utforskandet af kärleksverksamhetens historia. Sedan han redan förut utgifvit flere monografier öfver detta ämne, såsom år 1898 *La Révolution de 1789 et les pauvres* (Paris, Picard's förlag), ämnar han nu framlägga frukterna af sina mångåriga forskningar i ett monumentalt arbete *Histoire de la Charité*, hvars första del innehållande en redogörelse för välgörenheten hos Israels folk, egypterna, de gamla orientaliska folken, grekerna, romarne före Constantin och germanerna, lärer vara nyligen utkommen. Andra delen säges komma att behandla kärleksverksamheten under de nio första århundradena efter Kristus. I trenne följande tomer skall skildringen föras fram till våra dagar.

— Den 29 maj 1901 och följande dagar firade det bekanta *Die Görresgesellschaft* kvartsekeljubileet af sin tillvaro. Med anledning af jubileet, som egde rum i Coblenz, erhöll ärkebiskopen af Köln ett bref från påfven, och sällskapet fick

från den katolska världen mottaga gåfvor till ett belopp af öfver 20,000 mark.

— Till pris-uppgift har kommissionen för *Carl-Schwarz-Stiftung* uppsatt ämnet »*Johan Salomon Semler, hans inflytande på teologien och särskildt hans strid med G. E. Lessing*». I täflingen deltagande afhandlingar skola vara affattade på tyska språket och insändas före den 1 aug. 1904.

— Den 17 januari 1902 afled i Berlin professor Paul Scheffer-Boichorst, en af samtidens grundligaste kännare af medeltidens historia. Född den 25 maj 1843 promoverades han efter studier i Innsbruck, Göttingen och Berlin till fil. dr den 1 maj 1867. År 1875 utnämnd till ordinarie professor i Giessen, erhöll han året därpå transport till Strassburg och år 1890 till Berlins universitet. I kyrkohistoriskt afseende komma hufvudsakligast följande bland hans skrifter i betraktande: *Die Neuordnung der Papstwahl durch Nicolaus II, Texte und Forschungen zur Geschichte des Papsttums im 11. Jahrhundert* (1879); *Der Streit über die Pragmatische Sanktion Ludwigs des Heiligen (Mittheilungen des Instituts für österreich. Geschichtsforschung, vol. VIII); Neuere Forschungen über die Constantinische Schenkung* (vol. X och XI); *Dictamina über Ereignisse der Papstgeschichte.* (Neues Archiv tom. XVIII).

— En *Société internationale d'études franciscaines* har nyligen bildats i Assisi. Bland stiftarne märkes den berömde Franciscus-biografen, professor P. Sabatier, väl att skilja från den redan aflidne Pariser-teologen Aug. Sabatier. Sällskapets allmänna ändamål är att främja forskningar och studier angående franciskanerorden och dess stiftare. Närmast är man betänkt på upprättandet af ett centralbibliotek i Assisi, upptagande all åtkomlig litteratur, som på något sätt berör detta ämne och därigenom och på andra sätt såsom upprättande af fullständiga manuskript-kataloger bereda forskare på ifrågavarande område lättare tillgång till de litterära hjälpmedlen såväl som till källorna.

— Förre riksarkivarien Robert Maurits Bowallius afled den 19 jan. 1902 nära 85 år gammal. Han var född den 24 maj 1817 i Västmanland, blef 1842 fil. d:r med en afhandling »De forma regiminis Sueciæ MDCXXXIV confirmata» samt docent efter en annan afhandling »De institutione nobilium in patria seculo XVII ex actis publicis» och anställdes samma år i riksarkivet. 1845 flyttade han öfver till Stockholm och tjänstgjorde alltjämt i riksarkivet, där han hörde till den krets af unga forskare, som under närmaste ledning af d. v. riksantikvarien Hildebrand, under högsta ledning af Hans Järta deltog i riksarkivets omordnande efter rationella grunder. Som frukter af hans egna studier utkommo den af Svenska akademien prisbelönta afhandlingen »Berättelse om riksdagen i Stockholm 1713—14» (1844) samt hans inträdestal i Vitterhetsakademien »Om svenska statsskickets förändring efter Karl XII:s död» (1853). B. blef riksarkivarie 1874 och tjänstgjorde 1848—66 såsom sekreterare i K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia och utgaf ett antal band af dess handlingar. Erhöll den 1 sept. 1882 vid uppnådd pensionsålder afsked från riksarkivarieämbetet efter nära 40 års verksamhet i riksarkivet och tillbragte sedan nära 20 år i privatlifvet... (Ur Hist. Tidskr.)

— Professor Martin Weibull i Lund afled oväntadt den 17 april 1902. Född 1835 i Landskrona blef han docent 1862, adjunkt 1866, e. o. professor 1877 och år 1888 ordinarie professor i historia vid universitetet i Lund. Hans minne egnas en sympatisk skildring i Historisk Tidskrift, där det bl. a. säges: »Weibull var utan fråga en snillrik historiker, en spirituell och idérik man. Hans historiska stil var synnerligen utmejslad, ej sällan glänsande. Han hade ett ovanligt starkt minne och han strödde omkring sig på ett gifmildt sätt dess rika samlingar, hvilka han alltid hade till hands. Han blef därigenom en synnerligt underhållande »causeur», liksom han var en intressant brefskrifvare. I självfva verket, kan man säga, var idéernas rikedom så stor och sinnet så lifligt, att de förra kommo i vägen för hvarandra, icke så att de förvirrade — klarhet saknade de icke — utan så att de hindrade produktiviteten som

författare. Han tycktes behärska hela Sveriges historia under det angifna tidsskedet (tiden för den egentliga storhetsutvecklingen under Gustaf II Adolf, Kristina och Karl X Gustaf han ägde de mest betydande handskriftsamlingar ur svenska och utländska arkiv, men resultaten i tryck blefvo — om man undantar Gustaf Adolf, som ju var ett helgjutet verk — endast fragment. Emellertid lära de större arbeten, i hvilka så många års studier skulle utmynna, blifvit bragta nära sin fullbordan och ännu endast tre dagar före sin död uttalade han i bref sin glädje öfver utsikten att snart få lägga sista handen vid dem, liksom sin glädje öfver — återvunnen hälsa...

Det är inom det korta loppet af blott ett par år som Elof Tegnér, Hans Forssell och Martin Weibull ha bortryckts. Det är svårersättliga förluster för vår historieskrifning; af alla tre trodde man sig kunna hoppas nya, värdefulla bidrag till densamma.»

— Sjuttonde bandet af *Sveriges Ridderskaps och Adels riksdagsprotokoll* har utkommit under redaktion af arkivarien S. Bergh. Det innehåller protokoll till riksdagarne 1710 samt 1713—14. Därmed är den äldre serien afslutad, till hvilken ridderskapet och adeln vid 1854 års riksdag för första gången beviljade anslag.

— *Åbo universitets lärdomshistoria* har varit föremål för en serie monografier, utgifna af *Svenska literatursällskapet i Finland.* Afdelningen *Teologien* har till författare biskop H. Råbergh, som år 1901 med senare delen omfattande åren 1713—1827, fullbordat sin uppgift.

— Bland *Historisk Tidskrifts* innehåll under innevarande årgång märkes en artikel öfver »*De svenska klostren före klostret i Vadstena*», författad af framlidne hofmarskalken Carl Silfverstolpe. Uppsatsen utgör inledningen till den af förf. planlagda stora monografien öfver Vadstena kloster. Bland »Strödda meddelanden o. aktstycken» må nämnas »Några bref från Olof Wallquist till J. A. Lindblom» s. 248 f.

— I julihäftet (s. 566 f.) för innevarande år af *Neue Kirchliche Zeitschrift* har professor Victor Schultze i Greifswald meddelat sitt fynd af en omsorgsfullt förd dagbok, som leder sitt ursprung från någon bland de protestatiske deltagarne i religionssamtalet i Regensburg år 1546. Det största intresset knyter sig vid en i dagboken delvis meddelad, hittills alldeles obekant samtida redogörelse för Luthers sista ord i detta lifvet och hans död. Denna relation är så mycket värdefullare om den, såsom prof. Schultze gör gällande och lofvar framdeles närmare styrka, verkligen härrör från ingen mindre än den vid Luthers dödsbädd närvarande Justus Jonas. Enligt de tämligen summariska berättelser om Luthers död, till hvilka vi förut hade tillgång, skulle som bekant, Luthers sista ord hafva varit: *Ich fare dahin!* Denna nya, efter allt att döma fullständigt tillförlitliga källa upplyser, att de ord, med hvilka den store reformatorn i trosvisshet skildes hädan, voro: »*Ich fare dahin in fride vnd freude*».

— Professor E. Sehling i Erlangen har börjat utgifva en ny edition af *Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI Jahrhunderts.* Af första afdelningen, som är afsedd att omfatta Sachsen och Thüringen jämte närgränsande områden, har hittills utkommit första häftet, innehållande: *Die Ordnungen Luthers. Die Ernestinischen und Albertinischen Gebiete.* (Pris M. 36). Äfven de nordiska kyrkoordningarna ärnar man framdeles upptaga i detta samlingsverk.

— I juninumret 1902 af *The Expository Times* meddelar fru Agnes Smith Lewis, känd såsom lycklig upptäckarinna af fornkristliga skrifter, att bladet n:o 101 i den syriska palimpsesten af de fyra evangelierna blifvit stulet från Sinaiklostret. Bladet innehåller texten till Mark. 2,21—3,21. Stölden anses hafva blifvit begången under sommaren 1901.

— Det berömda *Bibliotheca Barberini* i Rom har, framför allt tack vare Vatikanens nitiske bibliotekarie Pater Ehrle's bemödanden, förvärfvats af Vatikan-biblioteket, inom hvilket det kommer att utgöra en speciel samling. Detta förvärf måste

anses såsom synnerligen betydelsefullt, då biblioteket *Bar-rini* innehåller en stor mängd dyrbara handskrifter (manuskr-tens antal uppgifves till 10,000 n:r), till stor del härstammand från det forna biblioteket *Strozzi* i Florens. En annan d-härrör från familjen *Barberini,* till hvilken som bekant påfve *Urban VIII* (1623—1643) hörde. Barberinska biblioteke- diplom och urkunder från nämnde påfves pontifikat äro o- af synnerligen stor betydelse. — År 1891 förvärfvade påfve- biblioteket *Borghesi,* innehållande viktiga urkunder (omkr. 4,0- manuskr.) från Clemens VIII:s (1592—1605) och Paul V:s (160- —1621) pontifikat. Leo XIII, hvars nit om kyrkohistorisk forskning är allmänt kändt och erkändt, har genom dessa båd- förvärf riktat Vatikanens arkiv och bibliotek med ett rikt och förstklassiskt material till den romerska kyrkans historia, sär-skildt under halfseklet 1592—1643.

Enligt uppgift har det öfverenskomna priset för bibliote-ket *Barberini* blott utgjort en half million lire, hvilket måste betraktas såsom mycket lågt.

— Tredje årgången af *Revue d'histoire ecclésiastique* för innevarande år bjuder på värdefulla originalartiklar, exempelvis af F. X. Funk, »comptes rendus» och bibliografier.

— På f. d. riksarkivarien C. G. Malmströms sjuttioårs-dag den 2 nov. 1902 öfverlämnades till honom en publikation med titel *Bidrag till Sverges Medeltidshistoria tillegnade C. G. Malmström den 2 November 1902 af Historiska Seminariet vid Upsala Universitet.* För den intressanta publikationen, som, just då detta ark skall läggas i pressen, kommit oss till handa, hoppas vi framdeles kunna närmare redogöra, och få för ögonblicket nöja oss med att meddela ett utdrag ur den till den vördade forskaren ställda tillegnan, som inleder arbe-tet och har till författare seminariets föreståndare. »Historiska Seminariet vid Upsala universitet har — säger sålunda pro-fessor Hjärne — i sin ringa mån på något sätt velat gifva ett offentligt uttryck åt de vördnadens och tacksamhetens känslor, som Eder person och Edert lifsarbete sedan långliga tider till-baka ha väckt och befäst hos alla den historiska vetenskapens

kare, yngre såväl som äldre, i hela vårt land. Äfven för em, som icke själfve haft lyckan att omedelbart åtnjuta Eder ndervisning och handledning, har Edert inflytande på de hioriska studiernas förkofran varit af djupt ingripande betyelse. Ni har icke blott genom Edra verk, som hvarje begynande svensk historiker räknar bland sina viktigaste hjälpmeel, sofrat och vidgat kunskapen om förut oklart uppfattade keden af fäderneslandets häfder, utan äfven och framför allt ifvit oss alla det manande föredömet af sträng oväld, nogrann källpröfning och outtröttlig forskning, som aldrig försmår tt underkasta det redan utförda arbetet förnyad granskning. Sådana traditioner måste i synnerhet vid det universitet, där Ni jälf verkat, skattas såsom ett dyrbart och ansvarsfullt arf, ivars vård Edra lärjungar i närmare och fjärmare led äga att öfverantvarda åt yngre släkten.

De kortfattade uppsatser, som härmed till Eder öfverlämnas, ha hufvudsakligen tillkommit i sammanhang med Historiska Seminariets öfningar under år 1897, ehuru de efteråt blifvit i vissa afseenden ytterligare utarbetade och kompletterade. De bilda intet i egentlig mening afslutadt helt och afse än mindre att framlägga beståndande resultat af självständig vetenskaplig forskning, utan äro blott att betrakta såsom vittnesbörd om de studier, som sysselsätta Seminariets medlemmar, särskildt inom ett område, hvaråt Ni själf för mer än ett halft århundrade sedan egnat Eder uppmärksamhet och forskning. Sveriges medeltid är icke rik på tillförlitliga källor, men lämpar sig måhända just därför till försöksfält för dem, som vilja pröfva sina krafter genom bemödandet att utleta så många faktiska upplysningar som möjligt ur de få bevarade urkunderna och att tillgodogöra sig deras intyg med tillhjälp af nyare vetenskaplig litteratur och kritiska metoder...»

— Af *Upsala universitets matrikel*, utgifven af bibliotekarien Aksel Andersson, hafva tvenne nya häften utkommit, som omfatta åren 1632—1665.

— *Der Protestantismus am Ende des 19 Jahrhundert* utgör titeln på ett illustreradt sammelverk, som börjat utgifvas

i Berlin och i korta monografier skildrar dels protestantismens märkesmän, dels viktigare rörelser inom dess historia. »Gustaf Adolf, protestantismens räddare» skildras af professor Harald Hjärne, som utgifvit sitt värderika bidrag äfven såsom särskild publikation i svensk dräkt och i något utvidgad form. (Se föreg. årg. af Kyrkoh. Årsskr.).

— Den 17 sept. 1902 afled vid nära åttio års ålder den berömde tyske rättshistorikern, professor Konrad von Maurer. Framstående kännare af den nordiska, speciellt den norsk-isländska rätts- och kulturhistorien som han var, har han utgifvit arbeten på detta område, hvilka gälla såsom klassiska genom skarpsinnig kritik och den noggrannaste forskning. Af speciellt kyrkohistoriskt intresse är hans åren 1855 och 1856 utgifna verk: *Die Bekehrung des norwegischen Stammes zum Christentum,* liksom hans år 1893 publicerade skrift *Nogle bemærkninger til Norges kirkehistorie.*

— Ett kuriöst arbete är H. Lisco's nyligen utkomna vidlyftiga *Roma peregrina.* Entwicklung des Christentums in d. ersten Jahrhunderten. (Pris 9 mark). På öfver ett halft tusen sidor söker förf. leda i bevis, att ända till år 186 menades med det i den fornkristliga litteraturen omnämnda Rom icke världsstaden i Italien, utan en ort i Mindre Asien (!) eller närmare bestämdt en i närheten af Efesus belägen plats. Där skulle apostelen Petrus redan i början af 40-talet hafva stiftat en församling, där blefvo han och Paulus begrafna, sedan de likvisst förut lidit martyrdöden i det italienska Rom. Där var vidare — enligt Lisco — medelpunkten för den gnostiska rörelsen och där bodde Justinus Martyr och Irenæus. Först år 186 beslöto Eleutheros och hans diakon Viktor att lämna *detta* Rom för att flytta öfver till Rom i Italien. — Vi behöfva väl ej säga, att förf. trots sin onekliga lärdom fullständigt misslyckats. 14 sidor af det digra arbetet användes till att lägga fundamentet för den svindlande konstruktionen, och af dessa 14 sidor ägnas blott tvänne åt det grundläggande beviset, att man verkligen plägat gifva Ephesus benämningen: Rom, — och det som står på dessa tvänne återstående sidor

gör intet som helst bevis. — Det är att beklaga, att så ycken lärdom och missriktadt skarpsinne offrats på en så lkomligt ofruktbar uppgift — och man kan endast förvåna r öfver att förläggare kunnat vinnas för ett slikt arbete.

— Af den katolske kyrkohistorikern Ludwig Pastor's bete *Geschichte der Päpste im Zeitalter der Renaissance bis r Wahl Pius' II* utkom förlidet år 3:dje och 4:de omarbetade :h tillökade upplagorna. Pastor hälsades vid sitt framträande hardt när som en ny Ranke. Ingenting kunde vara iera öfverdrifvet. Förf. har visserligen vetat att med en utomrdentlig flit och noggrannhet ur skilda arkiv och bibliotek opsamla ett stort och beaktansvärdt material, men han sakar, såsom särskildt W. Götz ovedersägligt uppvisat, historisk ppfattning. Den ultramontana tendensen sticker öfverallt fram.)m det nu ånyo utkomna bandet yttrar Otto Clemen i *Theol. 'ahresber.* bl. a.: »Hur ohistorisk, ofruktbar, pedantisk och filiströs är icke redan den åtskilnad mellan den falska hedniska)ch den sanna kristliga renaissancen, som genomgår hela boken! Men å andra sidan måste äfven här ånyo gifvas erkännade åt den noggrannhet, med hvilken Pastor för sitt arbete tillgodogjort sig de nyaste fynden och forskningsresultaten och användt äfven den senast utkomna litteraturen (förordet är dateradt den 29 juni 1901).»

— Inför domkapitlet i Skara ventilerades den 29 okt. 1902 en af komministern i Warola, teol. kandidaten Waldemar Bergstrand författad och utgifven afhandling med titel *Separatistiska oroligheter i Skara stift under Petrus Schyllbergs episkopat.* För sitt arbete har förf. bedrifvit ganska omfattande arkivstudier i Skara domkapitels arkiv, riksarkivet samt församlingarnas inom stiftet pastorsarkiv. Den lilla afhandlingen, hvars detaljuppgifter vi icke haft tillfälle granska, gifver ett i det hela rätt tillförlitligt intryck samt utgör uppenbarligen ett erkännansvärdt bidrag till vår kännedom om de ännu till största delen outforskade sekteriska rörelserna i vårt land under 1700-talet.

— Sedan riksarkivarien den 28 februari innevarande erhållit offentligt uppdrag att låta upprätta planer till för- ningar öfver lokala myndigheters arkiv, har han låtit ve ställa en allmän undersökning af de olika arkiv, som sk beröras af organisationsåtgärder, motsvarande dem som tagits eller afses för våra landsarkiv. Såsom ett resu häraf har riksarkivarien den 13 november 1902 till K. M:t gifvit en skrifvelse, som utgör ett uppslag till ordnande hufvudstadens kyrkliga och borgerliga arkivväsen.

I ingressen redogör riksarkivarien för uppkomsten af st dens olika arkiv och påpekar, hur *Stockholms arkivväsen* frå en ringa och lätt öfverskådlig begynnelse rikt förgrenat sig och vunnit en ganska invecklad utbildning. De viktigaste arkiven äro: magistratens och rådhusrättens, till hvilka slutit sig kämnerrätternas arkiv från början af 1600-talet till år 18 de fyra förvaltande kollegiernas arkiv; öfverståthållareämbetets arkiv; församlingsarkiven o. s. v.

Härefter följer en redogörelse för äldre och nyare tidens arkivorganisation och arkivvård, och därefter meddelar riks- arkivarien förslag till framtida organisation, hvari först framhål- les, att magistratens och rådhusrättens arkiv böra utgöra kär- nan i ett eventuellt gemensamt arkiv för hufvudstaden. Man bör kunna upptaga drätselnämndens tanke från 1889 om ett gemensamt arkiv, omfattande icke blott rådhusarkivets utan äfven de kommunala institutionernas samt öfverståthållareäm- betets och församlingarnas äldre arkivalier, men denna arkiv- depot bör gifvas en ställning så vidt möjligt motsvarande ett landsarkiv. Detta innebär, att ett sådant nytt stadsarkiv för Stockholm skulle träda i samma förhållande till riksarkivet och riksarkivarien, som landsarkiven äro afsedda att göra, samt att i spetsen för detsamma skulle ställas en fullt kompetent arkiv- bildad person, på hvilkens tillsättning under förutsättning att han aflönas af staden, k. m:t borde äga inflytande.

En viktig fråga blefve emellertid, intill hvilken tidsgräns rådhusrätten och öfverståthållareämbetet skulle aflämna sina arkivalier till ett gemensamt arkiv — att de skulle behålla dem för de sista decennierna, är klart. Riksarkivarien betrak- tar årtalet 1849 som en för närvarande lämplig gräns, men

:larar sig härvidlag beredd att understödja hvarje rimligt
lag.

Församlingarnas äldre arkivalier borde till det nya arki-
öfverflyttas, på samma sätt som skett eller kommer att
med kyrkoarkiven till landsarkiven. Stockholms stads
ısistorium, som själf har en god del af sitt arkiv deponerad
iksarkivet, har visserligen i ett den 8 sept. 1899 dateradt
ltande afstyrkt ett dylikt sammanförande, men det är icke
nkbart, att konsistoriet något missuppfattat sakens innebörd.
cert torde vara, att forskningen mycket lättare skulle kunna
lrifvas i de nämnda arkiven, om de sammanfördes.

Vissa andra myndigheter, korporationer, anstalter eller
skilda personer borde äga rätt att i mån af utrymme till
:ivet öfverlämna arkivalier.

Ur arkivsynpunkt är önskvärdt, att en blifvande arkiv-
:al får ett fritt läge, utrymme beräknadt för åtminstone fem-
års tillväxt samt plats för utvidgning eller tillbyggnad. En
pmätning af de arkivaliers omfång, som närmast skulle
mma i fråga att till ett dylikt gemensamt arkiv öfverföras,
ensom en approximativ beräkning af tillväxten, äro nödiga
rutsättningar för hvarje definitivt afgörande af denna fråga,
ars sammanhang med frågan om nytt rådhus är tydligt.

På grund af hvad sålunda anförts, hemställer riksarkiva-
en om vidtagande af de åtgärder, som kunna finnas lämpliga
r att få hufvudstadens arkivväsen ordnadt på sådant sätt,
t dess organisation så vidt möjligt blir afpassad efter lands-
kivorganisationen och kan infogas i densamma.

— I den på »Ljus'» förlag utgifna skriftserien »*För skola
:h hem, svensk bokskatt*» har docenten Nils Edén utgifvit
:t litet värderikt häfte »Gustaf Vasa. Valda bref». Urvalet,
om omfattar åren 1538—60, och är gjordt ur synpunkten att
elysa konungens karaktär såsom personlighet och regent,
ynes vara synnerligen lyckligt träffadt. Brefven äro både stats-
krifvelser och hvad vi skulle kalla privatbref, ty för Gustaf
Vasa fanns dem emellan ingen yttre skillnad. De åskådlig-
göra ock, såsom utgifvaren framhåller, »konung Gustafs patri-
rkaliska regeringssätt, som i sak innebar en nästan allsvåldig

myndighet, men som också förstod att med sällsport sä-
lighet leda folkstämningen, att på ett slående, lättfattligt s
bemöta klagomål, dämpa missnöje och med lämpor sk
lydnad. Ofta genomströmmas de af en humor, som
den personliga färgen sällsynt lefvande. Humorn är
man kan ibland säga bister, men den mildrar dock någ
den stränghet, som för eftervärlden gärna velat omgifva
hårdhändte statsordnarens bild. Och vända vi oss till de br
som röra hans närmaste, hans gemål eller barn, smälter bis
heten bort, och framför oss står en varmhjärtad och älskv
natur, en kärleksfull make och far, på gamla dagar en p
ark, litet knarrig ibland mot de unga, men full af ömhet
dem som om riket. Hans suckan under de tunga pröfning
som de sista åren medförde, har något djupt rörande.

Äfven stilen i Gustaf Vasas bref kännetecknas fram
allt af folklig naturlighet och kärf humor. Språket är outved
ladt; konungen skrifver i själfva verket ofta i en otvung
samtalston. Men just därigenom får han också en drast
kraft i uttrycket, som i sällsynt grad slår hufvudet på spike
Kung Gösta är i stil som i statskonst realist». Det i hög
grad läsvärda häftet finnes tillgängligt i bokhandeln för e
pris af 70 öre.

— Den 12—17 juni 1902 höll *Augustana-Synoden*
Amerikas Förenta Stater sitt fyrtiondetredje årsmöte i de
svenska evangelisk-lutherska Bethaniaförsamlingens i Ishp-
ming, Mich., kyrka. Ehuru det till oss öfversända tryck
referatet öfver förhandlingarna vid detta möte bjuder på myck
af intresse, nödgas vi dels på grund af utrymmesskäl men de
och hufvudsakligast, emedan det icke ingår i årsskriftens pla
afstå från en detaljerad redogörelse för synodens förhandlin-
gar. Af särskildt intresse för denna tidskrifts läsare torde
vara, att Synoden bl. a. fattade beslutet, att vid firandet a
»Grundläggarnes (nämligen af Augustana-Synoden) dag» (d. v.
s. den 27 april hvarje år) insamlingar skola göras till förmån
för en fond till upprättandet af en *professur i kyrkohistoria*
vid Augustana-Synodens teologiska seminarium. Föröfrigt må
nämnas, att man af den tryckta rapporten erhåller ett stark

h värmande intryck af den mångg[r]enade, omfattande och i
g grad välsignelserika verksamhet synoden utöfvar för våra
öders på andra sidan af det stora hafvet *andliga* vård. Sy-
dens betydelse i kulturellt afseende torde knappt kunna
verskattas. Att där borta icke svenskt språk och svensk
iltur för länge sedan helt och hållet utplånats af det öfver-
äktiga anglikanska inflytandet, hvem har man därför att tacka
n icke Augustana-Synoden? Rörande uttryck af trofast
ångifvenhet för det gamla moderlandet och kärlek till vår
enska kyrka äro icke sällsynta. Synodens president (f. n.
r E. Norelius) och öfrige ledande män synas ej heller för-
imma något, som kan vara egnadt att stärka samhörighets-
änslan mellan Sveas barn därute och fäderneslandet. Sam-
digt söka synodens ledare väcka och fostra en god samfunds-
nda inom själfva synoden. Den kyrkliga indifferentismen här
emma i Sverige framställes understundom — och det med
ätta — som ett varnande exempel. »Vi hafva — säger så-
unda presidenten bl. a. i sin årsberättelse — klandrat våra
andsmän i Sverige för brist på fosterlandskärlek och patrioti-
ka känslor för den kyrka, som fostrat dem och tillskyndat
lem så många ojämförligt stora förmåner, men må vi akta
oss för, vi som i någon mån fått våra ögon öppnade i detta
ifseende, att vi icke sjunka ned i samma liknöjdhet och små-
sinne.» Enligt den bifogade »kyrkliga statistiken» utgör an-
talet af i synodens tjänst anställde prästmän f. n. 471, syno-
dens kyrkobyggnader 798, dess välgörenhetsinrättningar såsom
barnhem, diakonissinstitut, sjukhus m. m. 13, dess »colleges»
6, dess hela medlemsantal 208,720.

I tidn. »Upsala» n:o 267 för innevarande år har en lands-
man, som nyligen besökt Nordamerika, yttrat några ord angå-
ende Augustana-Synoden, hvilka synas oss här kunna åter-
gifvas. De lyda: »Synodalmötet... är hela Svensk-Amerikas
(såväl Förenta Staternas som Canadas svenskars) stora riksdag
och kyrkomöte, där man ordnar för den gemensamma hög-
skolan i Rock Island, för gemensamma pressorgan, gemensam
mission och för dessa institutioner nödvändiga gemensamma
affärer, där man vidare stiftar lagar för svenska kyrkan i Ame-

rika m. m. Ingen annan nation i Amerika har något m
svarande, någonting så väl organiseradt, så enhetligt och
ekonomiskt mäktigt, som svensk-amerikanerna äga i den
nationella och kyrkliga organisation, som i hvardagslag
och slätt kallas »Augustana», och hvilken i sin enhet, hvar
representation är synodalmötet och hvars verkställande mak
till sin spets har presidenten, förenar 7 provinser med hv
sin representation och president. — En förmögenhet af m
än ett tjugutal millioner dollars, delad mellan församlingar
läroverk, sjukhus o. s. v. ligger inom denna organisation
domvärjo.

Danskar och norrmän ha försökt skapa något liknande,
men deras verk äro splittrade (norrmännen i 4 synoder) o
te sig ringa och obetydliga i jämförelse med »Augustana». —
Endast irländarne, sammanhållna af den katolska kyrkan o
hatet mot England kunna måhända täfla. Tyskarne äro där-
emot dels för indifferenta, dels för splittrade (protestanter m
katoliker) för att någonsin kunna åstadkomma detsamma.»

— Professor L. Dietrichson i Kristiania har nyss ut-
gifvit *Omrids af den kirkelige Kunstarkæologi med særligt Hensyn på den norske Kirke.* Det lilla, med talrika, goda illustrationer försedda arbetet, som inledes med ett förord af biskopen, d:r A. Chr. Bang, synes vara klart och öfverskådligt uppställdt. För innehållets gedigenhet borgar författarens icke minst i Sverige högt aktade namn. Ehuru närmast skrifven med norska förhållanden för ögonen, erbjuder boken utan tvifvel äfven *svenska läsare* mycket af värde och intresse samt kommer säkerligen att väl fylla sin uppgift att utgöra en handledning för dem, som önska orientera sig i det lika intressanta som viktiga ämnet. I förordet uppmanar biskop Bang sin kyrkas präster att både mottaga gåfvan och göra det allvarliga bruk af henne, som författaren afsett. »Det vil — heter det vidare — ikke blot øge Pieteten ligeoverfor Arven fra Fædrene, det vil ogsaa fremme vor Forstaaelse, befordre vor Opbyggelse og skabe os nye Glæder i Herrens Hus.»

— I första häftet af (finsk) *Teologisk Tidskrift* för inne-
arande år har professor Jaakko Gummerus i Helsingfors
gnat de af Kyrkohistoriska Föreningen dittills utgifna skrif-
erna en synnerligen välvillig anmälan. Bland denna tidskrifts
friga innehåll fästa vi särskild uppmärksamhet vid utgifva-
ens professor G. G. Rosenquist's intressanta artiklar öfver
iktor Rydbergs moralfilosofi m. m., biskop H. Råberghs
ärderika undersökning af »Toleransidéns utveckling inom den
inska teologien», d:r Carl von Bonsdorffs kulturhistoriskt
ntressanta uppsats »Om bröllop under sjuttonde seklet», lik-
som vid professor K. A. Appelbergs läsvärda »Tidsbild från
pietismens dagar».

— *Norsk Teologisk Tidskrift,* hvars tredje årgång är under utgifning, innehåller bl. a.: C. Brun, Den schweiziske Anabaptisme; Lyder Brun, Den oldkirklige trosregel i dens forhold til daabbekjendelsen og den hellige skrift; J. N. Skaar, Den ev.-kristelige salmebogs historie i Akershus bispedømme; samme förf., Salmehistoriske smaastykker; A. Brandrud, Missionstankernes Gjennembrud i de evangeliske Kirker; L. Dietrichson, Af Altarformernes Udviklingshistorie samt O. Olafsen, Haver og Havebrug i Nordens Klostre i Middelalderen.

— Bland originalartiklarne i (dansk) *Teologisk Tidskrifts* »Ny Række» 3:dje »Bind» märkes en kyrkohistorisk uppsats af teologie licentiaten C. E. Fløgstrup om den framstående engelske kyrkomannen Mandell Creighton.

— Den 12 maj innevarande år afled i Halle vid nära 76 års ålder den berömde Lutherforskaren, öfverkonsistorialrådet, professor Julius Theodor Köstlin. Född i Stuttgart den 17 maj 1826 blef han, efter studier i Tübingen och Berlin, år 1850 anstäld som »repetent» i Tübingen och befordrades 1855 till ordinarie professor i teologi vid universitetet i Göttingen. Efter år 1860 verkade han i samma egenskap i Breslau och allt sedan 1870 i Halle. Sju år senare blef han medlem af Magdeburgs konsistorium. Bland hans skrifter må här nämnas: *Die schottische Kirche, ihr inneres Leben und ihr Verhältnis zum*

Staate (1858); *Luthers Lehre von der Kirche* (2 uppl. 18
Luthers Theologie (2 uppl. 1883, 2 band); *Martin Luther, se*
Leben und seine Schriften (4:de uppl. 1889, 2 bd); *Luth*
Leben (7:de uppl. 1889); *Luther und Janssen* (3:dje uppl. 18
Martin Luther, der deutsche Reformator (22:dra uppl. 18
Die Baccalaurei und Magistri der Wittenberger philosoph-
schen Fakultät 1503—17 (1887).

— *Ord och Bilds* femte häfte för innevarande år (s. 22
f.) inledes med en sorgfälligt utarbetad och intressant studi
öfver historieskrifvaren Anders Fryxell af L. M. Bååth. So
kardinalfel i Fryxells forskning framhåller förf. hans okritisk
behandling af vissa källor och vana att göra påståenden, uta
att dessa stödas af säkra bevis, men han betonar på samma
gång att »de fel, som vidlåda Fryxells vetenskapliga verk-
samhet, äro en följd af hans säregna författarelynne, af bristen
på objektivitet i uppfattningen och framställningen af de h-
storiska företeelserna. Och denna brist i en vetenskaplig be-
gåfning har — såsom förf. med rätta säger — intet att göra
med Fryxells utpräglade sanningskärlek och ädla karaktär,
hvarigenom han utöfvade ett stort moraliskt inflytande på sin
tid, ty denna brist förorsakade just, att Fryxell icke kunde se
och därför ej heller erkänna, att han saknade bindande bevis
för äfven de djärfvaste påståenden. Såsom folkberättare fram-
står Fryxell såsom snillrikare än någon annan. Hans om-
vårdnad af det svenska språkets renhet och klarhet är be-
undransvärd. Äfven om Fryxells försök att reformera den
svenska häfdaforskningen i princip misslyckats, återstår dock
att erkänna, att han utan tvifvel motverkat flera ensidigheter
hos den på sitt vis officiella häfdaforskning, som med Geijer
antog sin nuvarande form.» Slutligen beklagar förf. »på det
djupaste», att unga idkare af den historiska vetenskapen för-
summa att studera de flerstädes onekligen intressanta syn-
punkter, Fryxell i sin historia har uppställt. »Där finns för
lärda och olärda visserligen mycket gammalt att glömma, men
äfven mycket nytt att lära». Ypperliga illustrationer, fram-
ställande bl. a. Fryxell själf vid tidigare och mer framskriden
ålder samt en utsikt öfver den härligt belägna prästgården i

Sunne i Värmland, där Fryxell allt ifrån år 1836 hade sitt hem, förhöja behaget vid läsningen af denna, förvisso mycket beaktansvärda studie.

— Ett *Namnregister till Hülpherska Genealogierna i Vesterås allm. läroverks bibliotek* finnes infördt i *Redogörelse för allm. läroverken och pedagogierna i Västmanland läsåret 1901—1902.* Namnregistret är sorgfälligt utarbetadt af d:r W. Molér, som härigenom gjort sig väl förtjänt af deras tacksamhet, som egna sig åt släktforskning. De i de Hülpherska genealogierna upptagna släkternas antal är öfverraskande stort -- nämligen icke mindre än 3,178.

— Den 4 juli 1901 höll »*der Verein für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte*» sin femte »generalförsamling» i Kiel. Vid detta tillfälle höll professorn vid därvarande universitet d:r H. von Schubert ett föredrag om »*Ansgar und die Anfänge der schleswig-holsteinischen Kirchengeschichte*», hvilket sedermera blifvit tryckt i »*Beiträgen und Mitteilungen des Vereins für schleswig-holsteinische Kirchengeschichte*» och äfven utgifvits i särtryck. Föredragets största värde synes oss ligga i den redogörelse för och värdering af källorna, som förf. låter föregå sin skissartade teckning af Nordens ädle missionär.

— *Redogörelsen för allmänna läroverken i Halmstad och Varberg under läsåret 1901—1902* inledes med en läsvärd uppsats öfver »Åkianismens historia» af teologie kandidaten Emil Herlenius. Ehuru förf. öppet säger ifrån sig hvarje anspråk på att här komma med något nytt eller med resultat af egna källforskningar, enär hans meddelanden äro hämtade från den af prosten i Väckelsång d:r N. Lindgren författade och i 1867 års tryckta prästmöteshandlingar från Vexiö införda afhandlingen med bifogade aktstycken rörande »Åkianismen», så synes oss hvad teol. kand. E. Herlenius här på icke fullt tolf sidor meddelar angående den ifrågavarande religiösa företeelsen så mycket hellre förtjänt af offentliggörande, som Lindgrens värdefulla bidrag numera är rätt svåråtkomligt.

— Teol. prof. D. A. Hauck i Leipzig har af den filosofiska fakulteten i Berlin kallats att där intaga den efter Scheffer-Boichhorst lediga lärostolen i medeltidens historia, men har afböjt kallelsen.

— Teol. lic. Wiegand i Erlangen har kallats till e. o. professor i kyrkohistoria vid universitetet i Marburg efter den till prästerlig tjänstgöring i församlingen öfvergångne e. o. prof. Cremer.

— Kardinal Mieczislaw Halka Ledochowski, förutvarande ärkebiskop af Posen-Gnesen, hvilken som bekant spelade en betydande roll i den preussiska »kulturkampen», afled i Rom den 22 juli 1902 i en ålder af 80 år. Vid sin död var han prefekt för propaganda-kongregationen.

— Den 21 september 1902 afled i Leipzig geheimekyrkorådet teol. professor Christoph Ernst Luthardt, den kanske mest betydande och inflytelserike kyrkomannen inom den lutherska kyrkan i Tyskland under senare hälften af 1800-talet. Född den 22 mars 1823 egnade han sig under åren 1841—45 åt teologiens studium vid universiteten i Erlangen och Berlin och anställdes 1847 som docent i Erlangen efter att förut under några år hafva verkat såsom gymnasielärare i München. År 1854 befordrad till e. o. professor i Marburg, blef han redan två år senare ordinarie professor i teologi i Leipzig. Bland hans många värdefulla skrifter må här blott erinras om hans »*Apologetische Vorträge über die Grundwahrheiten des Christentums* (11:te uppl. 1889); *Apologetische Vorträge über die Heilswahrheiten des Christentums* (6:te uppl. 1890); *Die Ethik Luthers in ihren Grundzügen* (2 uppl. 1875); *Die Synoden und die Kirchenlehre* (1871); *Albrecht Dürer* (1875); *Die modernen Weltanschauungen und ihre praktischen Konsequenzen* (2 uppl. 1880); *Melanchtons Arbeiten in Gebiete der Moral* (1884); *Die antike Ethik in ihrer geschichtlichen Entwickelung* (1887); *Geschichte der christlichen Ethik* (1:sta hälften utkom 1888); *Die Kirche nach ihrem Ursprung, ihrer Geschichte, ihrer Gegenwart* (tillsammans med Kahnis och

Brückner, 3:dje uppl. 1888). Allt ifrån 1868 intill början af det nya århundradet var Luthardt utgifvare af den ansedda *Allgemeine Lutherische Kirchenzeitung*. Under åren 1880—89 utgaf han dessutom 10 årgångar af »*Zeitschrift für christliche Wissenschaft und kirchliches Leben*».

Luthardt var en kraftfull, ädel, varmhjärtad och klartänkt man, lika mycket verksam som präst, professor och kyrkopolitiker. Hans personlighet var i såväl inre som yttre mening imponerande. Enligt ett uttalande vid hans frånfälle var han trogen i det minsta och dock städse stor i hjärta och tankar, en furstenatur och likväl ödmjuk inför sin Gud. På den teologiska bildningen icke blott i Tyskland utan äfven i andra protestantiska länder utöfvade han så väl omedelbart — äfven svenskar hafva varit hans lärjungar — som i ännu vidsträcktare mån medelbart genom sina skrifter stort inflytande i bekännelsetrogen anda. Med orubblig trohet mot den kyrka, hvars son han var, förband han verklig vidhjärtenhet och en genialitet i bedömandet af det kyrkliga läget, som gjorde, att man öfverallt där Luthers namn är aktadt och äradt med djup aktning lyssnade till hans vägledande, varnande eller uppmuntrande ord. Den af honom grundade kyrkotidningen åtnjöt ock under hans mer än trettioåriga ledning ett stadgadt och välförtjänt anseende. — Till Luthardts efterträdare som teol. professor i Leipzig har professor **Ihmels** i Erlangen blifvit utnämnd.

— *Studier öfver arkivväsendet i utlandet* är titeln på ett af docenten **Sam. Clason** nyss utgifvet arbete, som ingår såsom n:o 2 i den nya följden af *Meddelanden från svenska riksarkivet.* Förf. framlägger här på ett synnerligen klart och redigt sätt resultat af studier under en resa, som han år 1900 med understöd af statsmedel företog. Arbetet fyller ett verkligt kändt behof och utgör en — så vidt vi kunna döma — mycket värderik öfversikt af dels arkivväsendet i Frankrike, Belgien, Holland och Preussen, dels det numera i tyska länder pågående frivilliga arbetet för vården af fristående arkiv. I ett särskildt slutkapitel har förf. därjämte sammanfattat de erfarenheter, han från olika håll samlat angående våra dagars arkivbyggnader och arkivinredning. Närmare undersökningar af hvad de be-

sökta arkiven kunnat innehålla af intresse för Sveriges historia har förf. ej haft tillfälle anställa, men har meddelat goda och rikliga upplysningar angående den mer eller mindre svårtillgängliga litteraturen öfver arkivens innehåll. Icke minst härigenom har doc. Clason gjort sig förtjänt af tacksamhet från svenska forskares sida.

— A. Harnack har utgifvit ett stort nytt arbete öfver kristendomens mission och utbredning under de första tre århundradena. Arbetet, som nyss kommit oss tillhanda och i bokhandeln betingar ett pris af 9 mark, utgör det första vetenskapliga försöket att monografiskt behandla den hittills betänkligt försummade, och för öfrigt på grund af källornas beskaffenhet ytterst svårtillgängliga kristliga missionshistorien under det förkonstantinska tidehvarfvet. En blick på innehållsförteckningen är tillfylles för att inse att här behandlas utomordentligt viktiga och intressanta problem på den kyrkohistoriska vetenskapens område.

En autograf af Erik-legendens författare.

(Jfr föreg. årg. s. 258 f.)

Det bref, till hvilket det i senaste årgången af Kyrkoh. Årsskr. (sid. 263) meddelade testaments-konceptet nära ansluter sig, meddelas här nedan parallelt med konceptet. Det senares afvikelser från urkunden i fråga äro kursiverade.

Originalet:

In nomine patris et filii et spiritus sancti Amen. Quia tempus et hora mortis cunctis mortalibus sint incerta et inopinatus eventus salubria proposita sepe relinqui fecerit inperfecta, hac consideracione ductus Jacobus dictus de Asker, licet corpore debilis, mente tamen compos per graciam Ihesu Christi facio, condo et ordino testamentum meum in hunc modum:

In primis apud religiosos viros fratres predicatores Sictunie mei corporis eligo sepulturam, quibus lego quatraginta marchas denariorum. Item deputo quinque marchas denar. pro lapide sepulchri. Item illuc volo transferri filios meos, Harardum(!) et Birgerum, apud ecclesiam Nes tumulos(!), pro quibus eidem conuentui lego viginti mar-

Konceptet:

Apud fratres predicatorum Sictunie eligo sepulturam, quibus lego quatraginta marcas denar. Item deputo V marcas pro lapide sepulcri. Item ill[u]c volo transferri corpora filiorum meorum ... et ... pro quibus eidem conuentui lego XX marcas denar., ita quod equs, quem eis tradidi in partem solucionis, quantum valuerit, compu-

chas denar., ita quod equs, quem eis tradidi, in partem solucionis, quantum valuerit, computetur. Item ecclesie Vpsalensi ad fabricam tres marchas, fratribus minoribus Vpsalie tres marchas. Item domui dei ibidem vnam marcham denar., sanctimonialibus in Sko quatuor marchas. Domine Botilde, sorori mee, ibidem duas marchas denar. Item fratribus minoribus Stocholmis tres marchas denar., fratribus minoribus Enicopie tres marchas denar., hospitali ibidem vnam marcham, ecclesie mee parrokiali in Byrium duas marchas denar. et vnam sacerdoti. Item ecclesie in antiqua Vpsalia vnam marcham et aliam sacerdoti, ecclesie Nes vnam marcham et alteram sacerdoti, ecclesie Færingatunum vnam marcham et alteram sacerdoti. Item ecclesie Tyllingi vnam marcham et alteram sacerdoti. Ad solucionem autem premissorum deputo et assigno de pecunia, quam habui nuper de domino dapifero pro predio, quod vendidi sibi in Tunum, quantum sufficit pro predictis debitis persoluendis. Insuper ecclesie Nes, quia filii mei ad tempus ibi sepulti fuerant, lego tres marchas denar.

Executores huius testamenti mei constituo, peto et facio honorabiles viros, dominum Nicolaum Marchi, canonicum Vpsalensem,

tetur. Item ecclesie Vpsalensi ad fabricam III marcas, fratribus minoribus ibidem III marcas. Item domui dei ibidem I marcam, sanctimonialibus in Sko IIII marcas. Item dilecte sorori mee ibidem domine Botilde .... minoribus Stocholmis III marcas, minoribus Enicopie III marcas, hospitali ibidem I marcam, ecclesie mee parrokiali in Birium II marcas et I sacerdoti. Item ecclesie in antiqua Vpsalia I marcam et aliam sacerdoti. Item ecclesie Nes I marcam et alteram sacerdoti, ecclesie Feringatunum vnam marcam et alteram sacerdoti, ecclesie Tyllingi I marcam et alteram sacerdoti. Ad solucionem predictorum

Ego frater Israel recepi 67 marcas denar.

Executores

.

atrem Israelem, priorem Sictuiensem, et dominum Inguarum, ectorem ecclesie in Byrium.

Testes eciam huius testamenti d hoc specialiter rogati et vocati unt hii: dominus Ingwarus, Thyrillus de Vpsalia, Martinus et Niolaus de Tidhaby, Suno, Fasti t Lucas de Nyaby, Martinus ampanarius et Gudmundus in Gismastum.

In cuius rei testimonium sigilum meum vna cum sigillo domini Ingwari presentibus sunt appensa.

Datum in Gismastum anno domini M⁰CCC⁰ nono, in die beati Benedicti festum precedente.

(2 sigill under urkunden, som i original finnes i riksarkivet. Tryckt i Sv. diplom. n. 1614.)

Testes dominus Inguarus, Thyrgillus de Vpsalia, Martinus et Nicolaus de Tidhaby, Suno, Fasti et Lucas de Nyaby, Marcus Campanarius et Gudmundus in Gismastum.

Deputo pro solucione crucis fratris mei Haraldi XXXII marcas denar.

Ista dedit Laurentio vnum equm. Item Laurentio equm, Johanni equm, Magno in Gy — — um vnum solidum terre in Almum. Item Johanni Bagga I marcam, Huluasto Knappi I marcam.[1]

Härigenom förfaller den i förra årets årsskrift uttalade förmodan, att konceptet skulle syfta på Katarinas af Steninge testamente af 5/11 1311. Däremot är det *Jakobs i Asker* (i Enköpings-Näs) testamente, till hvilket testaments-konceptet ansluter sig. Att broder Israels anteckning dock i verkligheten härstammar från den bekante priorn i Sigtuna med detta namn, blifver tydligt däraf, att priorn Israel i Sigtuna just i ofvanstående bref nämnes som testamentsexekutor. I konceptet äro namnen på exekutorerna ej utsatta.

Det ofvan aftryckta brefvets kontext jämte namnen på testes öfverensstämmer visserligen i sin helhet med konceptet; men konceptet har dock en väsentlig afvikelse och tvänne tillägg, hvilka ofvan kursiverats. I urkunden står nämligen, att Jakob i Asker till betalande af sina i testamentet gjorda dispositioner anslår de penningar,

[1] I ofvanstående aftryck af konceptet hafva de felaktigheter, som insmugit sig i det i föregående årg. s. 262, 264 gjorda återgifvandet, rättats.

han nyligen bekommit af herr drotset för den gård i Tuna, som han sålt till drotset, nämligen så mycket som gick åt till de uppräknade skuldernas betalande. I konceptet står däremot, att broder Israel mottagit 67 marker penningar till betalande af de gjorda dispositionerna, på hvilket Israel genom självfva lappen gifver ett slags egenhändigt kvitto. I det ena tillägget står vidare, att gifvaren bekostar sin broder Haralds korsfärd med 32 marker penningar, och i det andra gifver testator ytterligare bort 3 hästar, 2 marker penningar och ett örtugland jord i Alma (i Tillinge socken) till namngifna personer.

Afvikelsen och de gjorda tilläggen stå dock i ett egendomligt förhållande till den ofvan återgifna, utfärdade urkunden. Antingen har gifvaren, efter det konceptet var uppsatt, ändrat sig, hvilket gör att det ofvan kursiverade ej på något sätt influtit i anförda expedierade urkund, eller också har gifvaren eller någon hans efterkommande sedan testamentet d. 20/8 1309 var formligen uppsatt och utskrifvet samt beségladt (datum), gjort ändringen och tilläggen, hvilka kommit att inflyta i en senare testaments-urkund, som nu gått förlorad. Det förra alternativet synes på grund af nedan anförda skäl mindre antagligt. Det senare synes däremot sannolikast, emedan broder Israels egenhändiga anteckning på lappen ju gifver vid handen, att han verkligen i och för betalande af en del i testamentskonceptet uppräknade dispositioner bekommit 67 marker penningar.

En annan egendomlighet är, att, då hela conceptet i öfrigt talar i första person, det senare tillägget hastigt kastar om och börjar *ista dedit,* d. v. s. talande i tredje person, hvartill kommer den märkliga omständigheten, att gifvaren ändrat genus; ty *ista,* som det tydligen står i konceptet, kan omöjligen vara något slags objekt i pluralis, utan måste vara nominativ och sålunda beteckna *en kvinna.* Den kvinna, som åsyftas, är sannolikt Jakobs i Asker änka Ingrid, som är död 1312 och då uppgifves ha för sin själ gifvit 2 öresland i Tombaland till helga landshjälpen (in subsidium terre sancte).[1] Det är mycket möjligt, att hon straxt efter sin mans död utfärdat ett nytt och något rikligare testamente, däri de ofvan i konceptet upptagna tilläggen influtit. Är detta riktigt, så förklaras ordet ista på ett nöjaktigt sätt, och konceptet skulle då utgöra direkt »Vorlage»

[1] *SD,* n. 1836.

ett senare, sannolikt af Jakobs änka utfärdadt testamente, däri n verkställer sin aflidne mans uttalade yttersta vilja.

Emellertid är förhållandet emellan den ofvan aftryckta utfärde urkunden och koncept-uppteckningen af sådan karaktär, att t gifver ett godt begrepp om, huru man den tiden gjorde upp ncept till en urkund, sannolikt i Sigtuna kloster. Uppteckningen därför af rätt högt värde för kännedom om en sida af vår medells urkundsväsen.

Carl M. Kjellberg.

Ett nyfunnet, i Sverige tryckt aflatsbref från omkring år 1484.

I Kongl. Bibl. i Stockholm finnes förvarad en af SIXTUS V utfärdad Bulla indulgentiarum »pro christifidelibus n regno et prouincia Sueciæ et Noruegiæ», daterad Rom en 14 oktober 1483 och ställd på legaten BARTHOLOMÆUS DE ;AMERINO. Denna aflatsbulla, som är tryckt på ett stort folioılad och omfattar 78 rader, är omnämnd sid. 5 i *Sveriges Bibliografi 1481—1600.* En närmare beskrifning af densamma orde ej vara öfverflödig.

SIxtus ep*iscop*us seruus seruo*rum* dei Ad futura*m* rei nemoriam. Sacrosanctis domini nostri Jhesu *chri*s*ti* / preceptis nobis in p*er*sonam beati Petri apostoli datis totis coıatibus obte*m*perare satagentes gregem dominicu*m* nobis certa successione ab eode*m* apostolo meritis licet inequalib*us* / *etc. rad 9* . . . Uniuersis / *christ*ifidelibus in Regno et Prouincia Swecie *et* Noruegie. ac insulis adiace*n*tibus *et* co*n*uicinis existentibus. qui p*er* se vel aliu*m* infra vnu*m* annu*m* cu*m* dimidio. a festo Pasce Resurrect*i*onis / dominice proxime future inchoandu*m*. *etc. rad 13:* Quatuor Tres Duos aut Unu*m* ducatu*m* auri. vel tantu*m* qua*n*tu*m* cu*m* dilecto filio Bartholomeo de

Camerino familiari *et* nu*n*cio n*ost*ro. *etc. rad 77:* tione*m* omn… te*n*tis dei ac beato*rum* Petri et Pauli Apostolo*rum* eius i nouerit incursuru*m*. Datum Rome apud Sanctu*m*petru*m*. An… Incarnationis dominice Millesimoquadrin / gentesimooctuagesim… tercio Pridie Idus Octobris. Pontificatus nostri Anno Ter… decimo.

Denna bulla saknar angifvande af tryckort och boktry-kare; typerna, som äro af två storlekar, stamma dock frå den tyske boktryckaren BARTHOLOMÆUS GHOTANS officin. De är emellertid ytterst svårt att afgöra, om urkunden är tryckt i Lübeck, dit Ghotan förlade sin verksamhet mot slutet af år 1483, eller om här föreligger ett svenskt tryck. De omständig-heter, under hvilka bullan blifvit funnen i K. B. och som kanske skulle kunna hafva bidragit till att belysa denna fråga, är nämligen ej kända.

Bullan hänsyftar emellertid på den aflatshandel, som be-drefs af påflige legaten Bartholomæus de Camerino i de nor-diska länderna åren 1484 och 1485 i och för insamlandet af medel till ett krigs företagande emot turkarne, den vanligast föreburna orsaken till aflatssäljandet under 1400-talets senare hälft. Vadstenadiariet innehåller vid året 1484 upplysningar af vikt om denne legat.

Anno domini mcdlxxxiiij legatus quidam domini pape Sixti … venit ad Stokholmiam circa festum sancti Laurencij nomine Bartho-lomæus de Chamerino, cum plenaria remissione omnium peccatorum omnibus Suecie et noruegie inhabitatoribus. Qui per totam sueciam tam a prelatis quam a principibus regni honorifice est receptus et mansit hic in regno — et accepit literam confraternitatis nostre et est frater noster.

Häraf framgår, att Bartholomæus de Camerino ej förr än i augusti 1484 anländt till Stockholm. Vid denna tid blef påfvestolen på grund af Sixtus IV död vakant, men det oak-tadt har en bulla, daterad den 22 augusti detta år, utfärdats angående aflatshandeln i Sverige.

I CELSES *Bullarium svio-gothicum*, s. 207, mom. 18, ci-teras denna: Bartholomæi de Camerino, Nuncii apost. Indulgentiæ Svecis dispensandæ pro colligenda stipe ad expeditionem cruciatam. Dat. 22 aug. 1484 (sede papali vacante).

Af nu beskrifna aflatsbulla framgår, att äfven aflatsforulär eller aflatsbref måste hafva utgifvits och i Sverige vid enna tid försålts af Bartholomæus de Camerino och hans komissarier. Af dessa har hittills intet varit kändt. Helt nyligen ar emellertid undertecknad lyckats att i Upsala Universitetsbliotek finna ett exemplar af ett dylikt aflatsbref, utgifvet ub sigillo Bartholomæi de Camerino, och hvars sammanhang ned bullan är obestridligt.

Aflatsbrefvet, af bokbindaren skuret midt itu, har suttit fastlistradt i pärmarne till handskriften C 250 på så sätt, att den ögra halfvan tjänat till att bekläda den främre pärmens innerda och den venstra bakre pärmens, båda med den tryckta idan inåt. De båda halfvorna passa fullständigt in med hvarndra och, om man undantager några mindre skador, förorsaade af mask, är trycket rätt väl bibehållet. C 250 är en nedeltida latinsk handskrift, antagligen från slutet af 1100-talet ller början af 1200-talet, hvilken bland annat innehåller EUEBII PAMPHILI kommentar till Salomos Predikare, legenden om le 11,000 jungfrurna, CASSIODORI *liber de anima,* PATRICII episcopi *de Hibernia liber.* Af en anteckning på bakre pärmen ramgår, att boken tillhört franciskaner- eller gråbrödraklostret Stockholm, för hvars bibliotek den bekante gardianen därstädes KANUTUS JOHANNIS inköpt den af JOHANNES KATH, custos i Lunds franciskanerkloster. Anteckningen är af följande lydelse: Hunc librum emit frater Kanutus Johannis quondam gardianus stokholmensis lundis a fratre Johanne Kath custode lundensi item ad vsum librarie stokholmensis deputatum per eundem. På föranstaltande af Kanutus Johannis har sedermera boken blifvit bunden i Stockholm i likhet med några andra i U. B. äfvensom i K. B. befintliga handskrifter, hvilka bära data och anteckningar af dennes hand om bindningen. De äro nästan alla bundna i brunt läder och prydda med identiska stämplar. Deras proveniens är olika. Så är t. ex. C 167 köpt i Reval år 1488 af samme Kanutus Johannis, under det att C 250, som jag redan nämnt, förvärfvats från Lund. Deras likhet med afseende på stämplarne utgöra ett säkert bevis för att de bundits i Stockholm. Ett annat bevis härför hafva vi uti C 654, i hvars pärmar jag funnit

tvänne korrekturlästa blad af vårt första svenska tryck *V Katherinæ,* som ju är »impressum Holmis». Utrymmet m- gifver mig icke att här närmare ingå på dessa intressanta - gor, utan inskränker jag mig till att konstatera, att det b- hvari det aflatsbref, som utgör föremålet för detta meddela- har suttit, är bundet i Stockholm. Det är därför rätt sann- likt, att äfven brefvet är tryckt där.

Själfva aflatsbrefvet är ett s. k. ettbladstryck eller en- digt tryck på papper. Dess höjd är 124 mm. och bredd - mm. Det omfattar 30 rader med gotiska typer af två st- lekar. Vattenmärket är oxhufvudet med kors. Tomrum, s- icke äro ifyllda, hafva lämnats för köparens namn samt - och datum. Af årtalet är mcdlxxx fullt utsatt med ett li- tomrum för följande siffra. Brefvet måste dock vara tryckt senast 1484, alldenstund det är utgifvet under Sixtus IV, hvil- ken påfve dog detta år. Tryckort och boktryckare äro icke angifna. Den omständigheten, att tomrummen icke äro ifyllda, ger oss anledning att antaga, att brefvet kommit oss tillhanda blott som makulatur, hvilket äfven mycket talar för, att det tryckts i Stockholm.

Undersöka vi vidare typerna, finna vi, att de äro Ghotans. Den större stilen är identisk med motsvarande i bullan, hvil- ken således tyckes vara tryckt i Stockholm, äfven den. Detta synes också sannolikt, om man betänker, att det är denna typ som återfinnes i det af Bartholomæus Ghotan år 1481 i Mag- deburg tryckta *Psalterium Dauidis,* således före hans Stock- holmsvistelse och före hans afflyttning till Lübeck. Hans tryc- keri och hans typer kunna ju hafva passerat Stockholm, innan de hamnade i Lübeck. Den andra typen åter i brefvet är mindre än bullans typ 2, hvilken återigen öfverensstämmer med typerna i *Vita Katherinæ.* Aflatsbrefvets typ 2 är däremot af samma snitt och storlek som typerna i den i Sverige år 1498 tryckta ALANUS DE RUPE, *De utilitate psalterii Mariæ.* Jag kan ej här närmare diskutera de invecklade typolo- giska frågor, hvartill ensamt detta nu funna aflatsbref och just denna mindre stilsort gifva anledning, utan nöjer jag mig att uttala som en förmodan, att det af Ghotan i Stockholm år 1483 — tills vidare få vi anse denna Klemmings åsikt riktig —

ındade eller påbörjade tryckeriet efter hans afresa till Lü-
ck här fortsatts och att dess förråd af typer då och då kom-
tterats från denna stad, ehuru man ej varit i stånd att ut-
a några arbeten af större betydenhet. Vissa fynd, som jag
annat ställe skall beskrifva, berättiga mig till detta an-
gande.

Vi hafva således med säkerhet här framför oss formuläret
ett af de aflatsbref, som af Bartholomæus de Camerino
ldes under hans vistelse i Sverige, antagligen 1484. Brefvets
mhörighet med den ofvan beskrifna bullan i K.B. af år 1483,
r aflaten påbjudes för en tid af ett och ett halft år framåt,
ımgår dessutom af flere gemensamma ställen. Man jämföre t. ex.
n passage, som innehåller uppgiften om brefvets pris, rad 13 i
ıllan och rad 9 i brefvet: quatuor, tres, duos, aut unum du-
ıtum auri, vel tantum quantum etc. Orsaken till utfärdandet
aflaten är äfven densamma: propter crebros incursus nephan-
ssímorum Turcorum Tartarorum aliorumque infidelium. En-
ıst tvänne former af aflat omnämnas i bullan och brefvet,
ämligen per se vel alium, den senare formen väl identisk
ıed den s. k. facultas associationis. Den facultas pro anima-
us purgatorii, som senare äfven blef vanlig, omnämnes icke
är. Själfva absolutionsformuläret är ungefär analogt med dem
andra aflatsbref.

Till sist meddelar jag här själfva texten med förkortnin-
garna upplösta.

Bartholomeus de Camerino familiaris Sanctissime d*omi*ni
ıostri pape Sixti quarti. *et* p*er* eius sanctitate*m* Co*m*mssarius [!] /
t executor specialiter deputatus sup*er* execuc*i*one *et* expedi-
ione Induligen*t*iaru*m* [!] Sancte / cruciate. p*er* prefatu*m* Sanc-
issimu*m* d*omi*num nostru*m* pa[pam c]oncessaru*m*. p*ro* fidei ca-
holice defensione Uobis o*mn*ibus *et* singulis ad quos p*rese*ntes
ıost*re* l*it*ere p*er*uenerint / Salute*m* in d*omi*no sempiterna*m*.
Noueritis q*uod* p*re*fatus d*omi*n*us* n*oste*r papa. co*n*siderata mag-
nitudine calamitatis *et* p*er*iculi. in q*uo* religio *christ*iana versat*ur*
p*ro*pter crebros / Incursus nepha*n*dissimo*rum* Turcoru*m* Tarta-
ro*rum* alioru*m*q*ue* infideliu*m*. qui quotidie nitunt*ur* orthodoxe
fidei. Cultores inuadere. *et* in eo*rum* spurcissime secte / errores
inducere. *et* a veritate p*re*fate fidei deui[ar]e Cupiens inde*m*p-

nitati fidei corporis *animeque* subdito*rum* saluti p*ro*uidere. fideles ipsi ad defensione*m* dicte / fidei. *et* infideliu*m* p*re*ci*rum* Impugna*cio*ne*m* *et* resi[ste]ncia*m*. p*ro*mptius assurgant spi*rit*uale*m* thesauru*m* milita*n*tis eccl*esie*. qui nu*m*q*uam* exh riri potest necessaria suffra / gia decreuit exquirere p*er* pl simas Indul[genciaru*m*] gra*cia*s. Inuita*n*do *et* exhorta*n*do suas pate*n*tes l*it*eras co*n*cessit o*mn*ibus. qui cu*m* effectu soluerint p*er* se vel / aliu*m* quatuor. tres. duos. aut vnum catu*m* auri. vel ta*n*tu*m* qua*n*tu*m* cu*m* p*re*fato Bartholomeo cu*m* h*abe*ntibus p*otes*tate*m* ab eo co*n*uenerint, tam ipse quilibet de / ip*sorum* co*n*tribue*n*ciu*m* familia. possint sibi elig ydoneu*m* confessore*m* presb*yte*r*u*m seculare*m* vel regular curatu*m* vel no*n* curatu*m*. Qui confessione eo*rum* diligen audita. co*n*cedere possit *et* valeat absolu*cio*ne*m* plenaria remissione*m* o*mni*u*m* suo*rum* p*ecc*ato*rum*. qua*n*tu*m*cu*m*q*ue* gr uiu*m* *et* enormiu*m* Eciam si talia forent p*ro*pter que sedes ap*osto*lica esset merito consule*n*da. Exceptis criminib*us* *et* catis conspira*cio*nis in Romanu*m* pontifice*m* *et* sede*m* apo lica*m*. *et* iniectionis manuu*m* violentaru*m* in / Ep*iscop*os *et* su periores p*re*latos. Et possit absoluere ab o*mn*ib*us* censuris penis eccl*es*iasticis quibuscu*n*q*ue*. *et* quomodocu*m*q*ue* co*n*tracti a iure vel ab ho*min*e inflictis / seu p*ro*mulgatis cu*m* dispen sa*cio*ne *et* absolutione o*mni*u*m* voto*rum*. Exceptis votis dun taxat Religionis et castitatis. Et cu*m* dispensa*cio*ne *et* abso lu*cio*ne omniu*m* / irregu[laritatiu*m*] Exceptis irregularitatib p*ro*uenientib*us* ex homicidio volu*n*tario *et* Bigamia. semel vita *et* ecia*m* in mortis articulo. sepius ac pluries / occurre dicta plenaria absolucio Impendi valeat. *et* totiens quotiens infirmitate g*ra*uati de morte timere*n*t. Et in alijs dicte s non reseruatis casib*us* / totiens quotiens id petierint de abs lu*cio*nis b*ene*fitio p*ro*uidere. Et in vero mortis artic*u*lo plen ria*m* o*mni*u*m* suo*rum* p*ecc*ato*rum* remissione*m* *et* absolu*cio*ne impe*n*dere / Et quia deuot in *christ*o sue s lutis memor. / vole*n*s dictas indulge*n*ciaru*m* gra*cia*s co*n*se *con*tulit Elemosina*m*. iuxta ap*osto*lice sedis indultu*m*. Idcir tenore p*rese*nciu*m* co*m*mittimus *et* ma*n*damus o*mn*ib*us* sace dotib*us* / electis p*er* prefatu*m* contribuente*m*. q*uod* absolua eligente*m* et co*n*fitente*m*. ut p*er*mittit*ur* co*m*muta*n*do vota

qua emisit in ista*m* sancta*m* expeditione*m*. iuxta tenore*m* l*ite*-rarum / ap*osto*lica*rum* co*m*missaru*m* dicte Sancte expedic*i*oni. facta prius co*m*posic*i*one cu*m* dicto co*m*missario vel cu*m* eiusdem substitutis. sup*er* casib*us* sedi ap*osto*lice specialiter re / seruatis. In quo*rum* fidem p*rese*ntes fieri fecimus l*ite*ras. *et* sigillo quo ad hoc vtimur co*m*muniri. Datu*m* Anno d*omi*ni m.cccc.lxxx . die / Mensis

Forma absolutionis.

Misereat*ur* tui *et*c. D*omi*nus n*oste*r ih*esu*s *christu*s merito sue Sanctissi*m*e passionis te absoluat. Et ego auc*torita*te eiusde*m* *et* eius b*ea*to*rum* Petri *et* pauli ap*osto*lo*rum*. ac Sanctissimi / d*omi*ni n*ost*ri p*a*pe in hac p*ar*te michi co*m*missa. absoluo te ab o*mn*ib*us* sentencijs exco*m*municationis maioris vel minoris suspensionis *et* interdicti. ac alijs censuris / eccl*es*iasticis si incidisti. *et* ab o*mn*ib*us* q*uoque* p*e*c*ca*tis tuis. criminib*us* *et* excessibus *et* delictis qua*n*tu*m*cu*m*q*ue* grauibus *et* enormib*us*. ecia*m* sedi ap*osto*lice res*er*uatis iuxta ap*osto*lice / sedis indultu*m* Imp*ar*tiendo tibi plenaria*m* remissione*m* *et* indulge*n*cia*m* o*m*-*n*i*u*m p*e*c*ca*to*rum* tuo*rum*. Et restituo te gremio *et* vnioni S*an*cte m*at*ris eccl*esi*e. ac eiusde*m* sac*ra*me*n*tis / *et* p*ar*ticipationi fideliu*m*. *et* illi puritati *et* statui Innoce*n*tie in quo eras qua*n*do baptisatus fuisti. Remittendo tibi o*m*nem pena*m* qua*m* p*ro* eisd*em* pati deberes. ta*m* in / p*rese*nti vita q*uam* in purgatorio. In no*min*e p*at*ris *et* filij *et* sp*irit*ussancti Amen. Uade in pace. *et* amplius noli peccare.

Isak Collijn.

Granskningar och anmälningar.

Ärkebiskop Erik Benzelius d. ä. och hans senaste biograf.

Henrik Afzelius, *Erik Benzelius D. Ä.* En kyrko-historisk lefnadsbild Från Sveriges Storhetstidehvarf. I—II. Stockholm 1897 och 1902. (Pris i bokhandeln 5 kr.)

Det sjuttonde århundradets afslutade teologiska system ägde med all sin formalism en beundransvärd förmåga att fostra handlingsdugliga människor. Handlingens kraft ligger i öfvertygelsens visshet. Ortodoxiens män voro färdiga med sitt vetande och hade löst alla problem. Därför gick deras vilja utåt på stora värf. Deras själslif var likformigt normeradt, och tankarnas uniformitet inriktade karaktärerna mot en gemensam grundtyp. Det fanns bland dessa kyrkans män ingen enda mystiker, hvars trängtan och viljelif vände sig inåt, ingen, som för egen spekulation och sökande efter nya vägar glömde kyrkans allfarsväg och för lifstiden häddes med namnet kättare. Verksamhetens ande låg människorna i blodet. Ortodoxiens präster äro alla handlingens män intill den likformighet, att de vid ett första studium synas halft omöjliga att åtskilja som karaktärer. Karl XI:s organisatoriska jätteenergi är det profana uttrycket för denna viljans och systematiseringens epok. Under hans ögon utbildades ämbetsmannaidealet till fullkomning, och hans prästerliga ledaretyper äga allesammans en kansliträning och expeditionscoutume, som erinrar om ett andligt-litterärt garde med samma frasernas uniform och samma taktfasta rytm öfver rapporternas ämbets-

messighet. Onekligen röjer flertalet af dessa typer en viss sträfhet och brist på nyanser. De äro byggda af en hård materia. Man letar i förstone förgäfves efter den i rena detaljer utformade konturen af en färdig människa. Men en handlingens man måste kännas af sina verk. Deras hela lif ligger samladt i historiskt mät- och vägbara gärningar, och för den, som följer dessa från tid till tid, forma sig efter hand deras individuella drag, om icke i fristående helhet, så dock tydligt konturtecknade som relieferna öfver en solbelyst kyrkportal.

I en läsvärd och innehållsdiger afhandling om två delar har hofpredikanten Henrik Afzelius tecknat Erik Benzelius d. ä:s lifsgärning och utfört detta värf med en fullständighet och veneration för den gamle biskopen, som säkerligen skall bidraga att än djupare prägla dennes namn i den svenska kyrkans minne. Men personlig veneration och minnesteckning har en slags värdering, historien ofta en annan. Det är en synnerligen delikat fråga att finna den historiskt rätta normen för bedömandet af en människas karaktär och betydelse för sin egen eller en följande tid. De verkligt historiska dokumentens objektiva och behärskade vittnesbörd göra sällan en minnestecknare tillfreds. Veneration och ansvarskänsla för teckningens hjälte växa under arbetet, och den allt för matta afskuggning, hans gestalt kastar inom de reala källvittnesbörden, upphjälpes genom egna utsmyckningar eller parentationernas och den tillfälliga lofprisningens tirader. Minnesrunornas stora litteratur har detta gemensamt att låta sin hjälte med hvarje nytt lifsläge glida in i en ny fullkomlighet, till dess hans karaktär slutar i ett konturlöst konglomerat af alla mänskliga dygder. Men detta ger ingen realbild, och de vackra loforden äro allt för ofta en mager ersättning för verkligt saklig värdering. Det synes anmälaren som Benzelii biograf understundom förblandat minnesrunan och den historiska framställningen och därför icke lyckats gifva tillräckligt fast begränsning åt den gamle biskopens gestalt. Med oblandad auktoritetsvördnad godtar förf. dennes handlingar och tänkesätt som förträffliga och öfvergår allt för ofta från granskande domare till lofprisande part. Den vackra typen af en fulländad människa fyller Benzelii minnestecknare med stolthet, och för att nå sitt mål

använder han t. o. m. officiella fraser och artighetsbetygelser hvilka tillhöra de monotona formulären för denna tids ämbetsskrifvelser, såsom kontanta bevis antingen för Benzelii eget upphöjda och försonliga sinne eller för det höga värde, hans samtid satte på honom. Den granskning af Benzelii lifsgärning, som författaren företagit, utmynnar däri, att han är den rätte mannen på den rätta platsen, vare sig han med häpnadsväckande lärareflit (I, 53) sörjde för ungdomens utbildning eller han deltog i kommittéuppdragen för den kyrkliga organisationen, vid hvilka han »i de flesta fall var den, som dikterade beslutet och affattade utlåtandet» (I, 68) eller han »på ett sätt, som är höjdt öfver allt beröm» (II, 219) förestod stiftsärendena i Strengnäs — där han dock långa tider icke fick vistas för ärenden utom stiftet. Denna pietetsfulla uppskattning af hvar för sig isolerade förträffligheter, som med sträng begränsning äga en viss sanningshemul, leder allt för lätt till ett öfverraskande slutkonto. En forskare äger i detta fall en god kontroll öfver sig själf genom att, då det som nu gäller en lefnadsbild, sammanfatta sina iakttagelser till en enhetlig karaktäristik. Ty i personens art och begränsning ligger normen och måttet för hans gärningars art och begränsning.

Men månne det material, förf. åberopar, gifver forskaren anledning till en panegyrisk värdering af Benzelii karaktär och kyrkohistoriska betydelse? Jag tror icke, att det är någon hädelse mot vår kyrkas stora minnen, om jag förnekar detta. Benzelius var intet ideal, knappast en storhet, men han var det förhända mest kärft karaktäristiska uttrycket för en bestämd tidsvilja. Samfundskänslan, den politiska och kyrkliga, symboliserade sig i honom. Han var alltigenom användbar i Karl XI:s samhälle på grund af den elasticitet, med hvilken han tillägnade sig dettas kanslisynpunkter, och bland kyrkans män stod han som en pelare i sin tid, mot hvilken alla nyhetsmakare stötte och tumlade tillbaka. Hans personlighet trädde aldrig i vägen för hans framtid. Han tänkte och ville på ett ungefär detsamma som alla kapellanerna nere i stiftet. Men han tänkte det mera koncentreradt och talade så klart, att hans ord lefvandegjorde den officiella kyrkomeningen. Maj-

tetens instinkter och lifsbehof voro hans, och kärleken till det ilordnade samhällets status quo utgjorde för honom det samngens tecken, i hvilket alla de yfverborne skulle förenas till n mans vilja. Hvarje tid finner i några vissa typer sitt lynes män framför andra. Benzelius var den kanske minst idéke af det sjuttonde århundradets svenska ärkebiskopar. Hans ınkematerial låter sig vida lättare utstakas och begränsas än amtidas, som Swebilii, Spegels, Swedbergs eller sonen Erik Benzelius d. y:s. Men hans begåfning utgjorde den för tidsituationen mest ändamålsenliga konstellation af egenskaper. Ian lät intet af sina pund gå förloradt. Han hade intet priatintresse, ingen hvilande egenskap, som icke gaf honom sin aluta, ingen tanke, som icke omkläddes i politisk och social ytta. Hos få af den stora ortodoxiens män spejar man så esultatslöst efter de individuella dragen af en människas lust ch nöd bakom officiella ordformer och en strängt logisk ankeföljd. Genom själftukt eller natur var han utan hänförelse och utan eftergifvenhet, hvarken kall eller varm, men samlad och energisk. Hans lif är som en rak och jämn väg ıtan märkespunkter. Hans vandring har inga taktförändringar, nga tveksamma och få tröttnande steg och intet förhastande. Han var färdig ifrån ungdomen och talade med samma tonfall hela lifvet. Han var sannolikt en from man, men hans själ drog knappast en suck, som sökte sig till andra rymder än Karl XI:s samhälle. Han behöfde intet annat än det som var, ty samhället från den närvarande dagen skänkte honom allt. Det hade den uppgift och de gränser, som voro adekvata med hans andes behof, och dess lifselement bar honom uppåt af sig själf.

Den öppet frimodiga lutherska frihetstanken irrade hemlös genom hans föreställningsvärld. Människorna voro till för ordningens skull. Hans kärlek till det afslutadt fixa tålde inga noviteter och onormerade frihetsyttringar. Hans själ bar bilden af ett färdigt system, som hade nog i sig själf. Problemen voro längesedan lösta, och hans meditationer utmynnade i dogmatisk repetition. Ty han var en systematiker utan spekulativt intresse. Det fäderneärfda, empiriskt gifna materialet ägde en storhet, utöfver hvars gränser han intet ville veta. Inför detta brann hans hjärtas heliga eld, och han fördjupade

sig i dess härlighet med laglydnadens beundran och väkta- pliktkänsla att bevara sin position.

Benzelii psykiska utrustning var starkare än alla h vänners och fienders öfvertalningsförmåga. Dess rötter h fäste invid det dåtida kyrkliga och nationella medvetand hjärta, och härifrån hämtade denna manliga typ med sin sta vilja, sitt väl normerade tankelif och sin praktiska blick ständig verksamhetsdrift. Handlingens glädje och ordna behof af resultat i arbetet fyllde honom. Han uträttade ic mer än andra och gjorde inga öfverloppsgärningar, men h hade instinkt för hvar och huru ett verk borde gripas an att motsvara något samhällets behof. Han dömde klart andras duglighet som medhjälpare och visste att bruka d kraft, men han förband sig icke att lida repressalier och ef granskning gemensamt med dem, utan då tiden så bjöd, han skicklig att skapa en ny situation, där han med nya me hjälpare gled in i ett lyckligare vindläge. Hans praktiska bl och hans situationssinne öppnade osökt vägar för honom. H hade viljans konst att lyckas. Redan det kärfva och samma- trängda i hans handstil är en erinran om den andliga koncen- trationen och viljemomentets öfvervikt. Han skref kort och rakt på sak, och hans memorial äro mönster af den kyrkliga kanslistilens klarhet. I lärosalen och församlingen lyssnade man med vördnad till hans ord. De voro starka och tvingande som förklädda befallningar. Stora auditorier hämtade sin and- liga näring af hans mun och prisade hans vältalighet. Han inskärpte med eftertryck hvarje och och men från det häfd- vunnas heliga blad och undervisade med virtuosmessighet hos den, som har alla sanningar skönt klassificerade och kän- ner vikten af det rätta ordasättet. Hans tankesfer gick föga utom Upsala och Strengnäs, men hans bjudande lärareauktori- tet var starkare än någon annans däremellan.

Denne man, som ägde betänksamhetens geni och reak- tionens öfvertygande vältalighet, var satt som en af ledarne för det kyrkliga nydaningsarbetet. Man kunde vänta, att hans samtida för den skull sågo i honom något af en kyrkans Johan Gyllenstierna, som självständigt sökte utdana lifsdugliga former för ett rikare kyrkligt-religiöst innehåll. Men han var framför

allt det skickliga verktyget att fullfölja en redan gifven instruktion. Hans initiativ voro den återhållande betänksamhetens och lagtillämpningens. Han var en nydaningens man, som själf föga eller intet nytt ville. Men denna hans ställning invid centrum af det stora kyrkliga organisationsarbetet har höljt hans namn med ära. I mångt och mycket, där eftervärldens dom är hänvisad till beslutsprotokoll och resultat utan vittnesbörd om personliga insatser, är det vanskligt att skipa rätt mellan honom och hans samtida. Det synes mig dock, att den värdering, hans senaste biograf gifvit, i många fall borde modifieras och vändas i en annan riktning.

Som en nästan oafbruten karaktäristik af Benzelii person och ställning till sin samtid med dess hvarandra korsande intressen ter sig hans åtgörande för det stora bibelarbetet åren 1691—1703. Tyvärr har förf. vid dess behandling förbisett den enligt min mening värdefullaste akten: bibelkommissionens af år 1691 stora betänkande, hvilket förefinnes i tvänne olika handskrifter, den ena med Swedbergs handstil under sign. Kh. 36, Linköpings stiftsbibliotek, och den andra af Kolmodin, sign. L. 11, Upsala domkapitelsarkiv. Att förf. trots studier på angifna orter icke påträffat dessa voluminösa handskrifter skulle icke föranledt någon anmärkning, såvida de icke funnits framdragna i ljuset och uttryckligen påpekade i de sista årens kyrkohistoriska litteratur — jag hänvisar till professor Herman Lundströms *Bidrag till de kyrkliga böckernas historia under Karl XI:s regering* i Kyrkohistorisk Årsskrift 1900. Det angifna kommittéförslaget är ägnadt att väcka stort intresse. Yrkandena på en sansad, textenlig revision hade här ett betecknande öfvervälde gent emot Benzelii ständiga »non possumus», och i dess slutresultat är nedlagdt ett ganska beaktansvärdt vittnesbörd om vidden af den revision, som ännu 1691 ansågs möjlig. Det hade varit af så mycket större värde att vinna en utredning af Benzelii — visserligen motvilligt gjorda — revisionsförslag i de af honom öfverarbetade bibelböckerna, som detta hade gifvit en fast utgångspunkt för bedömandet af hela hans följande verksamhet som ledare af bibelarbetet. De omdömen, författaren fäller öfver detta, äro samtliga präglade af en apologetisk välvilja, som hänger tillsammans med afhandlingens referatmessiga

karaktär. Med stor tillförlitlighet föres redogörelsen för kommittéinlagor och kongliga bref rörande bibelverket sida efter sida framåt utan att förf. söker sammanfatta den historiska behållningen eller värdesätta Benzelii åtgärder som ledare i bibelarbetet. Ett undantag utgör omdömena öfver medlemmarna i 1691 års kommission, hvilka utmynna i att Benzelii »nyktra konservatism» understundom präglas af en »möjligen något långt gående försiktighet». Likaledes tager förf. (II, sid. 1..—198) Benzelius i försvar mot beskyllningen att vara motståndare till alla revisionsförslag. Detta ådagalägges genom utdrag ur en skriftväxling mellan ärkebiskop Swebilius och Benzelius, däri den förre ställer sig afvisande till ett par Benzelii förbättringsförslag. Men i dessa bref är det icke reformintresset, som träder i förgrunden, utan fruktan för tadel af dem, som intet ville ändra. Benzelius drefs framåt af konglig befallning, den han enligt egna ord ej »kunnat undgå». Åtskilliga nyheter borde instruktionsenligt vidtagas eller hade under arbetets gång tvingats fram i förslagsform af mera orädda medarbetare. Nu söker den ene gamle mannen öfverflytta ansvaret på den andre. Benzelius talar i villkorligt frågande form, och Swebilius svarar med hänvisning till det kongl. constitutorium.

Enligt det resultat, hvartill egna studier i detta ämne fört anmälaren, hvilar ansvaret för versionsfrågans misslyckande i första hand på Benzelii reformfientliga omedgörlighet, och jag vill gent emot förf:s framställning med några ord söka belysa detta.[1] Den kongl. instruktionen af den 8 juli 1691 påbjöd, att den svenska bibeltexten skulle under nödig hänsyn till Observationes Strengnenses »genomses och jämföras med Lutheri senaste version samt originaltexten och *bibelversionen därefter inrättas*». Jag citerar ordalagen för att understryka, att be-

---

[1] Att man ur Benzelii voluminösa skriftväxling under tio år rörande versionsarbetet kan framdraga enstaka yttranden, som icke röja en bestämdt afvisande hållning mot alla nyheter, känner anmälaren mycket väl och har icke heller förbisett de starka församlingshänsyn, som utgjorde de mothållande krafternas hufvudargument, men detta har dock icke kunnat rubba intrycket af Benzelii sätt att handla under hela denna tid. Alla förmildrande och ursäktande omständigheter har förf. ägnat ett vaket öga, och jag kan därför utan orätt förbigå *denna* sida.

fvet af en genomgripande textrevision här mognat till be-
lningens form. Genom att ingå som medlem af kommissio-
n och mottaga ledareskapet för denna nya uppgift hade
nzelius vid sin person knutit förbindelsen att tillgodose kom-
ssionens syften och befrämja deras legala behandling. Detta
svar hvilar moraliskt så mycket starkare på honom, som
n i sin offentliga verksamhet gjort sig känd för sin stränga
struktionsformalism. Att han denna gång sökte tolka in-
uktionen så att endast »handgripliga nödvändigheter» kunde
ımlocka hans medgifvande om ändringsförslag må törhända
ce tillvitas honom som bristande trohet mot gifvet uppdrag.
ętänkligare är, att hvarje följande akt, hvarigenom förslaget
n en förbättrad och rättad version tvingas tillbaka, är för-
ındet med Benzelii namn och hvilar på något hans yrkande.
na medarbetare Swedberg och Rönnow beskyllde han för
ojalt handlingssätt, då de sökte stöd för sina reformförslag
›s den lärde orientalisten Edzardus i Hamburg, och detta
edan Benzelius själf gjorde allt för att i tal och skrift för-
nga betydelsen af de på officiellt uppdrag utarbetade ändrings-
ırslagen. Vid riksdagen 1693 lyckades han genomdrifva, att
essa skulle remitteras till samtliga konsistorier i riket. Som för-
ar för denna tidsödande och reformplanerna förkrympande
:gärd sköt man framför sig omsorgen om kyrklig landsfrid
:h endräkt, ehuruväl exempelvis Spegels förslag, att bisko-
arna under pågående riksdag måtte gemensamt afgöra de
ritiska spörsmålen, erbjöd en tillfredsställande garanti både
›r större skyndsamhet och saklig kompetens. Prästeståndets
eslut om remiss till domkapitlen misshagade konungen till
en grad, att han underlät att verkställa detta, och då det stora
iskopskonventet sammanträdde i oktober 1695, kunde detta
:ke åberopa sig på rätten till en allmän konsistoriell censur.
pegels plan på en gemensam biskoparnas granskning hade
u gått i verkställighet. I detta konvent gjorde Benzelius allt
ör att undandraga 1691 års observationer betydelsen af verk-
ga ändringsförslag. Han lät anteckna till protokolls, att han
arit fjärran ifrån att vilja låna sin hand till utarbetandet af
n ny version. Inför sina biskopliga kolleger tog gransknings-
:ommissionens ordförande ett bestämdt afsteg från sina med-

arbetare, och deras förbättringsförslag i anslutning till gr-
texten betecknade han såsom hastigt uppsatta prof, för h-
han intet som hälst ansvar iklädde sig, och ville ingen
hafva i dem, för såvidt de skulle öfva ett direkt infly-
på den nya bibeleditionen.[1] Uppenbarligen har biskop B-
zelius nu avancerat ganska långt i förtolkning af instruk-
nens andemening och i förmågan att vältra skulden för
nyheter på sina medarbetare.

Biskopskonventets majoritet åhörde emellertid med -
Benzelii förklaring. Men att för den energiske och v-
konungen radikalt blotta den inre motvilligheten eller -
hågan för en förbättrad version hade varit att äfven-
hans nåd och törhända öfverflytta bibelarbetet i mindre -
samma händer än Benzelii. Man slöt sig i stället tillsamm-
om en plan, som vackert räddade skenet af lydnad för -
års instruktion, men de facto neutraliserade dess kraft och b-
tydelse. De »troplichtige» biskoparna tillställde konungen -
bref, i hvilket de bedyrade sig vilja med flit och skyndsam-
befrämja det angelägna verkets fullbordan i enlighet med d-
ursprungliga afsikten. Men emedan detta kräfde lång tid -
den förbättrade versionen af hvarje bok behöfde granskas -
domkapitlen, yrkade biskoparna, att en ny upplaga af d-
gamla bibeltexten med korrigerade tryckfel och några mindr-
väsentliga ordutbyten samt tillägg i anmärkningsform m-
med snaraste ombesörjas. Konungen sanktionerade deras f-
slag, och direktionen öfverlämnades åt Benzelius, så att in-
utan hans förordning eller samtycke kunde företagas.

Genom denna kloka kupp, som naturligtvis icke får b-
traktas som ett afsiktligt svek af biskoparna, besatt man -
vacker paradsida att vända mot de högröstade reformifr-
hvilka med Swedberg i spetsen ägde konungens öra: version-
arbetet kunde nu bedrifvas med så mycket mer ingående
grundlighet. Men i själfva verket försvinner med denna lyck-
liga skenmanöver hufvudfrågan om en grundtextenlig öfver-
sättning, och när den stundom skyltar i den följande skrift

[1] Förf. har icke observerat detta protokoll, som finnes förvaradt i L- i
Upsala domkapitelsarkiv.

växlingen, är det endast som en dekorationsfras, med hvilken man leder sig öfver till egentliga sakfrågor. Med glädjefull trygghet kastade biskoparne sitt intresse på den interimistiska upplagan, hvars tillfälliga karaktär bl. a. utmärktes därigenom, att den skulle tryckas i kvartformat. Genom Benzelii af konungen den 5 maj 1699 bekräftade yrkande, att formatet skulle förändras till regal folio såsom för kyrkornas behof nyttigare och mera passande, gafs den sista nådestöten åt de ursprungliga mera storartade reformplanerna och t. o. m. den yttre erinringen om dessa utplånades i och med den anspråksfulla formatförändringen.

Men ännu en saklig förkrympning påtvingades bibelfrågan. Benzelius med sin ytterliga skuggrädsla vågade intet genomföra på egen hand, ehuru den nye instruktionen af den 9 december 1695 inrymde åt honom en hög grad af bestämmanderätt, och han kunde icke med tillbörlig kraft sammanhålla arbetet, hvars anordning äfven var opraktiskt uppgjord. I maj 1698 var Benzelius uppkallad att afgifva redogörelse i kanslikollegiet (protokollet häröfver synes förf. icke ha beaktat), och efter denna föga uppmuntrande konferens ingaf Benzelius ett nytt memorial, som förf. in extenso aftrycker, men utan att gifva någon som helst saklig värdering. Detta af konungen den 18 maj 1698 bekräftade memorial betecknar den fullständiga segern för Benzelii återhållande reformskräck. Det skall nu vålla för lång tidsutdräkt att noggrant följa biskoparnas år 1695 afgifna och sanktionerade förslag till interimseditionen, och man nöjer sig med en obestämd och summarisk sammanfattning af hvad som bör göras. Det lämnas t. o. m. öppet, om i självfva texten eller i bifogade anmärkningar borde införas de ord och meningar, som genom vårdslöshet inskjutits eller bortfallit ur äldre upplagor.

Nu hade sålunda reformplanerna tvingats tillbaka med önsklig fullständighet, och Benzelius, hvars verksamhet betecknar en ström i motsatt riktning mot den, som drifvit det nya fram till aktualitet, kunde handhafva bibeleditionen efter sitt eget sinne. Men med denna seger glider Benzelius i själfva verket in i en oafbruten serie af förödmjukelser. Han kunde icke längre styra, där det icke fanns någon fart. Papper och

penningar saknades för trycket. Hans medhjälpare klag- ständigt öfver uteblifven lön, vanskötte korrekturen och h- träta sins emellan. Den gamle uttröttade biskopen skref s- elegiska memorial med ovillig och skälfvande hand och kun- ytterst sällan personligen öfvervaka trycket i Stockholm. Kor- rekturfel insmögo sig i texten, och hetsiga libeller mot de- nya editionen utgingo från hans egen medhjälpare Peringer Lilieblad. Man kunde frestas att i dessa olyckor söka ett slags nemesis öfver den man, som framför andra arbetat med den nya bibeleditionen och framför andra ställde sig afvisande emot alla genomgripande förändringar.[1]

De hårda meningsutbyten och intressekollisioner, om hvilka denna tids akter vittna, tvinga understundom forskaren att icke säga det bästa om en eller annan bland kyrkans be- märkta män. Man råkar dock stundom i ovisshet om de rätteligen skyldige. Inom den grupp af personer, med hvilka Benzelius kom i oupphörlig kyrklig beröring, synes hans bio- graf särskildt i ärkebiskop Swebilius hafva spårat den reaktio- nens misstänkte företrädare, som genom bristande tillmötes- gående prisgaf Benzelius åt oförtjänta svårigheter. Jag vill i samband med Benzelii ställning till katekesfrågan beröra det enligt min mening af förf. missförstådda förhållandet mellan dessa båda män.

Olaus Swebilius var i utvecklad grad en etisk personlighet, en sedlig makt, af hvars rena värde samtiden hade stark kän- ning. Hans inre jämnvikt, som icke rubbades af hans sömnlösa nätter och ständigt jäktande dagsuppgifter, träder i bjärt kon- trast mot samtidens polemiska lynne. Hans lif är en lång och stillsam pliktuppfyllelse, och medan hans domkapitulares med den utmanande Schütz och intrigmakaren Petrus Rudbeckius i spetsen diskuterade som om en mans heder låge i att icke gifva efter, veko de vördnadsfullt undan för den fåmälte åldringen. Blott i fråga om Benzelius och hans åtgöranden berätta ak- terna, att Swebilius råkat i affekt. De båda männen hade ar-

---

[1] Samma uppfattning af Benzelii ställning till bibelarbetet har anmälaren uttalat i sitt arbete öfver »Haquin Spegel, hans lif och gärning intill år 169-» (Ups. Univ. Årsskr. 1900), och ber jag att för en närmare motivering få hänvisa till detta.

betat tillsammans i 1685 års katekeskommitté, där dock Benzelius för andra ärendens skull var ytterst oregelbundet tillstädes. Då katekesen utgafs, riktade Benzelius utan att låta sig bindas af det ansvar han ägde som medarbetare en ingående anklagelseskrift mot verket och framstod som en af oppositionens bärare. Detta väckte bland prästerskapet en pinsam uppmärksamhet, och under riksdagen 1686 sysselsatte sig prästeståndet vid flera sessioner med Benzelii rent personliga ställning till katekesfrågan. Med djup indignation betonade den fridsamme och rättrådige Swebilius inför sittande stånd, att Benzelius som närvarande medlem af kommittén bort inom denna föra sina anmärkningar till tals. Han hade visserligen framkastat det allmänna omdömet, att katekesen var både för kort och för lång, men utan att delgifva kommittén något yrkande. Ärkebiskopen påstod direkte, att Benzelius gillat dess slutredaktion. Inför hans rättsmedvetande stod därför den efterföljande kritiken som ett ovärdigt svek mot medkommittenterna, och i prästeståndet yrkade han den 21 oktober på en offentlig förklaring af Benzelius. Denna afgafs icke. Mer än ett år senare kvarstod ärkebiskopens uppfattning oförändrad, och inför den nya katekeskommittén framhöll han i januari 1688, att då arbetet var färdigt, »communicerades medh Dr Benzelio». Den senare erkände nu detta och gaf så tillvida en ny och tydligare förklaring af sitt beteende, som han åberopade ett skriftligt betänkande, hvilket skulle ha afgått till Stockholm. Men ärkebiskopen förnekade på det bestämdaste, att något dylikt kommit honom och väl äfven kommittén tillhanda.[1]

Om Benzelii ära sålunda nödtorfteligen kan räddas genom den nya historien om det förlorade memorialet, är det likväl tydligt, att han skärpt sina omdömen och tillvuxit i ovilja mot spörsmålsboken efter dennas utgifvande. Biträdd af tvänne fakultetskolleger, Schütz och Micrander, sökte han i den andra katekeskommittén af 1688 framtvinga ett nytt förslag, som

[1] Jfr protokoll öfver den prästerliga kommissionens af år 1688 förhandlingar rörande handbokens, psalmbokens och spörsmålsbokens öfverseende. Svenska Ecclesiastike Handlingar 1686—1694, n:o 53, Riksarkivet.

lämnade den förra s. k. biskopskatekesen alldeles å sido. I ... härom förda principdebatten åberopade ärkebiskopen, att ... instruktionsenligt var bunden vid att öfverarbeta den kass... spörsmålsboken efter inkomna anmärkningar, hvartill Benz... snäsigt invände, att »de som giordt observationer måge sie... rätta catechismum eller spörsmålsboken derefter». Trots re... ringens ansträngningar att åstadkomma förlikning måste k... mittén upplösas på grund af bristande enighet. Bättre ly... des handboksrevisionen, som förehades af samma komm... ehuru äfven där en meningarnas brytning mellan Swebi... och Benzelius vittnade om att den gamla antagonismen ... utslocknat.

Benzelii senaste biograf, som utan vidare förutsätter, ... Benzelii tillvägagångssätt var fullt renhårigt, är mycket o... mot Swebilius. Dennes svar på professor Schütz ohemul... äreröriga angrepp mot katekesen under 1686 års riksdag ... pekas som en förlöpning, och förf. menar, att Swebilius »... hade litet eller intet att anföra till försvar för corpus deli... medan han icke lät något tillfälle »gå sig ur händerna ... personliga utfall mot än den ene, än den andre af dem, ... genom sina anmärkningar ådragit sig hans misshag». (II, ... —117). Detta betraktelsesätt är det samma som att förl... den förolämpande parten hans oförsynthet och gå till rät... med den förfördelade, därför att han icke finner de parlame... tariskt korrektaste orden för att värna sin rätt och sin hed... Swebilius och biskoparna med honom erkände från början ... sakliga bristerna och begärde blott en mera human och tak... full behandling af ärendet. På Schütz hårda ord om en of... svarlig försummelse heter det exempelvis i protokollet för den 19 okt.: »Här emoot swarade Episcopi, att res non est tan... att hon så bör exaggereras, uthan söka remediera defecte... som uthan disput skiee kan». Hufvudintresset i detta samman-hang utgör emellertid den moraliska rätten för eller emot Ben-zelius. Dennes oskuld tydliggör förf. genom hans vittnesmå... i egen sak — troligen ingår det II: 117 citerade uttalandet ... något privatbref? — och detta måste ju gå i apologetisk riktning, om han ej skulle direkt anklaga sig själf. Ur ren karaktärs-synpunkt tvekar jag icke att gifva företrädet åt Swebilius —

stöder detta på fleråriga studier af denna tids kyrkliga :er — och om det allmänna karaktärsvärdet får medverka ett utslag i denna hederstvist, föranleder detta i ännu högre ıd till försiktighet i omdömena öfver Swebilius. Det spela utropstecken, förf. tillåtit sig att inskjuta, då han II: 116 ərar den gamle ärkebiskopens ord: »I kännen ock, domini tres, mitt humeur, att jag hatar trätor» kan endast härflyta ren obekantskap med hans fridsamma och vänsälla sinnelag.

Det skulle vara frestande att från andra områden af Benii verksamhet framdraga bestyrkande exempel på den allınna grundriktning af hans karaktär och lif, som jag i mot:s mot en förgyllande tradition sökt göra gällande, men omıget för denna uppsats tillåter det ej, och jag vill därför inränka min granskning till några detaljer i förf:s biografi.

Det är naturligtvis ett önskemål, att hvarje ny historisk framıllning skall hafva tillägnat sig de resultat, hvilka föregående rskare i tryck framlagt, och särskildt bör denna fordran ej ıses allt för obillig i fråga om den ganska begränsade litteraren rörande svenska kyrkans historia. Då detta icke skett, är :itikens åtgörande nästan allt för lättköpt. I inledningen till ehandlingen af *Benzelii verksamhet för den nya bibeleditionen* :talar förf. sin förhoppning om framtida klarhet öfver den ıtressanta frågan om hvem som öfversatt Nya Testamentet å svenska af år 1526. Detta spörsmål är emellertid löst ıngt före nedskrifvandet af förf:s eget arbete. Genom oktor Aksel Anderssons edition af *En nyttwg wnderısning* 1893 med dess förträffliga inledning och än mer enom professor Otto Ahnfelts utgifvande af *Olaus Petris ındervisning om menniskans ärliga skapelse, fall och uppättelse* etc. med dess utredande inledning 1898 (båda i Svenka Litteratursällskapets skriftserier 11: 3 och 11: 7; jfr recenion af H. Ldm i Kyrklig Tidskrift 1899) är det nämligen ett ıevisadt faktum, att 1526 års bibelöfversättning utgått ur Olaus Petris hand. En annan och säkrare hållning hade förf:s framıtällning likaledes ernått, om den samma fått vägledas af de esultat, i hvilka professor E. Staves båda stora undersökningar: *Om källorna till 1526 års öfversättning af Nya Testamentet* (1893) och *Om källorna till 1541 års öfversättning af*

Nya Testamentet (1896) utmynna. Inledningen till kap öfver katekesen stöder sig likaledes på delvis längesedan gifna uppgifter. *Olaus Petris En nyttwg wnderwijsning* klaras med ledning af Reuterdahl som ett verk af Laurentius Petri — jag hänvisar förf. till d:r Anderssons nyss omnämnda inledning till En nyttwg wnderwijsning — och den oförskräckthet, med hvilken förf. affärdar frågan om den äldsta kateches-öfversättningen går fjärran ifrån den försiktighet, med hvilken senare forskare som biskop Bang i hans Dokumenter og Studier vedrørende Den lutherske katekismus' historie i Norges kirker (1893), Herman Lundström i Undersökningar och Aktstycken (1898) m. fl. uttala sig öfver detta omtvistade och svårlösta problem.

Biskop Cornelii flerstädes af senare författare rättade felgrepp hafva äfven ledt förf. på villospår. Förf. uppgifver I, att 1682 års kyrkolagsförslag öfverlämnades till ett utskott af endast lekmän. Det kongl. brefvet af den 6 november förordnar emellertid uttryckligen, att granskningen skulle utföras af alla biskopar och superintendenter tillika med representanter från rådet och de världsliga stånden. Likaledes har fört. I, 96 icke lyckats hålla de olika kyrkolagskommitteerna tillräckligt åtskilda. Uppgiften II, 110, att kyrkolagskommissionens andliga och världsliga medlemmar utarbetat spörsmålsboken är naturligtvis förhastad — det var endast de prästerliga laggranskarne, som fingo detta uppdrag.

Framställningen af den Swedbergska psalmbokens förhistoria II, 154 hade afsevärdiga bidrag att hämta ur den förr citerade uppsatsen öfver de kyrkliga böckerna under Karl XI i Kyrkohistorisk Årsskrift 1900. Del II, 158 anger förf. att slutredaktionen af psalmboken med tillägg godkändes af prästerskapet, liksom att den öfverlämnades till konungen. Detta är så mycket mindre riktigt, som ark efter ark trycktes, så snart kommittén öfverarbetat manuskriptet, och det förslag som af biskop Spegel framställdes, att prästeståndet in toto skulle uttala sig öfver de nya psalmerna, tillbakavisades under debatten af biskop Wiraenius m. fl. Att en ståndets gemensamma granskning icke företagits utgjorde grundvalen för den kommande kritiken. Förf. åberopar i sin framställning Anjou

506, men där finnes intet sagdt om ett prästerskapets god-
nnande. Med afseende på den följande kritiska tiden, då
rka krafter arbetade för att göra den swedbergska psalm-
ken impopulär, har förf. skyndat öfver detta parti med hjälp
tvänne citat från biskop Swedberg och hans biograf. Det
de varit af ett visst intresse för Benzeli minnestecknare att
a känna ett aktstycke, i hvilket Benzelius själf gripit till pennan
att skipa rättvisa mellan de stridande parterna. Denna
ndling finnes förvarad i Linköpings stiftsbibliotek, sign. Teo-
gi 67; jfr Palmsköldska samlingen n:o V, tom I, Upsala.

I samband med behandlingen af de kyrkliga böckerna må
ven omnämnas, att afhandlingen vunnit i värde, om förf. något
sselsatt sig med Benzelii homiletiska verksamhet, med hans
anskning af Gezeliernas bibelverk och med hans ställning
l 1693 års skolordning, i fråga om hvilken Benzelius utgjorde
et centrum, kring hvilket oppositionen mot dess nyheter sam-
des. Hans riksdagsverksamhet hade äfven förtjänat någon
ärmare värdesättning.

Den enda gång, förf. stannar inför Benzelius med ett — vis-
erligen mycket mildt — ogillande, är detta ogillande icke befo-
adt. Benzelius berömmer sig af prästernas i Strengnäs stift
nhälliga val till biskop. Förf. invänder häremot (II, 4), att
an fick 80 röster af 140 afgifna, och redogör i detalj för röst-
ördelningen. Men dessa siffror innebära ingen som helst mot-
ats. Såsom ännu kvarvarande röstsedlar i åtskilliga dom-
capitelsarkiv visa, plägade prästerna på samma valsedel afgifva
sin röst efter behag på en, två eller tre kandidater, hvarför
Benzelius t. o. m. med 80 röster af 240 afgifna kan ha er-
hållit enhällig kallelse. Men om granskaren i detta fall sökt
upphöja Benzelii ära, nödgas jag i ett annat sätta den något
lägre, än förf. velat. Det gäller återförvärfvandet af Codex
argenteus. Förf. uppger I, 30 med stöd af ett Benzelii bref,
att vi hafva honom att tacka för dess införlifvande med sven-
ska bokskatter. Emellertid hänför M. G. de la Gardie, som
den 18 jan. 1669 donerade handskriften till Upsala universitet,
underrättelserna om densamma och de första underhandlingarna
om dess inköp till Pufendorff, som 1662, två år före Benzelius,
reste i Holland. Det är däraf tydligt, att Benzelius spelat en

mindre betydande rol, äfven om hans intresse för handsk... varit en medverkande faktor till dess hemförande.

Jag öfvergår nu till en kortfattad granskning af ... förhållande till sitt källmaterial. Det ligger så mycket när... att uppehålla sig därvid, som förf. i osedvanlig grad låtit ... tala sitt eget språk och i proportion därtill inskränkt sina ... dömen öfver de anförda källcitaten. Vördnaden för orig... urkunden med dess ofta drastiskt öfvertygande åskådligh... ett vackert vittnesbörd om den samkänsla, som förenar ... skaren med den tid han studerar, och citatets beviskraft är ... oundgängligt hjälpmedel i den vetenskapliga framställnings... apparat. Men källuppgifterna äro dock i den historiska fra... ställningen tjänande medel för det brottstycke ur en förg... gen tid, som forskaren önskar åskådliggöra. Materialsam... är endast en förberedelse för historia. Behandlingen af E... Benzelius, särskildt dess andra del, står på materialsamlingen... gräns. Där finnas ganska få sidor, i hvilka läsaren har att gö... företrädesvis med förf. och hans åskådning. Ofta utgöra ha... egna uttalanden endast mer eller mindre utdragna länkar ... att sammanbinda serier af citat. Äfven den, som med de... ligaste intresse är fästad vid den karolinska tidens minne... måste ovillkorligen tröttas af att på detta sätt kastas från ... stilart till en annan. Och hvad värre är: dessa aftryck ömsom... från ett protokoll eller memorial, ömsom från ett bref på la... eller svenska eller stundom af någon annan forskares ... skänka läsaren blott utansidan af händelserna. Förf. har ... kännt behof af att leda sig tillbaka till de knutpunkter, fr... hvilka händelsernas trådar löpa utåt. Historien är dock näg... vida mer än protokoll och privatbref. Den dömer och öfve... skådar, åtskiljer och sammanför efter högre och friare norm... än det ensidiga tidsintresset.

Beträffande troheten i återgifvandet af källornas text h... jag i det hela icke sökt öfva kontroll däröfver. I ett fall ... materialet till en granskning mig gifvet af professor Herma... Lundström, som äfven gjort mig uppmärksam på några and... sakliga felgrepp. Denna granskning gäller Benzelii I, 98—11... aftryckta memorial rörande kyrkoordningen, där följande fe... läsningar finnas: påkräfver för *så kräfver;* gemensamma f...

nena; välfärd för *välstånd;* belofvadt för *belefvadt;* tarfva *tillväxa;* uppdaga för *afväga;* de äro förbehållne för *dem förbehållen;* okristlige för *kristlige;* heliga för *herl.;* bord · *bordet;* nödvändiga för *nödiga;* tjänligt för *skäligit;* nogant för *nogsamt;* Palthesius för *Matthesius;* sann för *sen;* ıns Maj:t för *K. M:t;* genom för *med;* händren för *hänrna;* sker för *eller;* handteringar för *handlingar;* omslag · *anslag;* understöd för *underhåll;* borde för *torde;* bär för *r;* November för *Novembris,* m.fl. Förunderligt är förf:s sätt att 44 åberopa universitetsstatuternas Kap. 8 § 2. Förf. aftrycer: »unus ant plures nominentur». Det heter rätteligen: »Prossor unus aut plures, unanimiter aut pluribus saffragiis noinati, edunt specimina...». Benzelii utlåtande rörande Johannes ofs befordringsfråga har förf. afsett att meddela in extenso , 78—80). Genom något olyckligt förbiseende i momentinelningen har förf. emellertid öfverhoppat första momentet och yttat den därigenom lediga I:an till själfva öfverskriften.

Flera af de handlingar, förf. aftrycker såsom kyrkohistoska nyheter, äro redan förut så väl kända, att det varit lämpgare att behandla dem såsom sådana. Andra finnas redan ›re förf:s arbete i tryck utgifna. Så är exempelvis förhållanet med 1691 års psalmboksinstruktion, som föreligger i tvänne ldre aftryck. Första delens bilaga, som behandlar Lindschölds conferens med biskoparna om edsformuläret är förut aftryckt Eric Michaël Fants Handlingar til Vplysning af Svenska Historien, Upsala 1789, sid. 73—87, men visserligen måste det ägas, att de båda aftrycken förete märkbara differenser. Likaså ville jag sätta i fråga värdet af att såsom bilaga införa Benzelii företal till Karl XII:s bibel. Det finnes väl intet tryckalster från den karolinska tiden, som både på land och i stad är så lättillgängligt som detta.

En viss ojämnhet röjer sig äfven i fråga om källhänvisningarna. Den första not, som förekommer i förf:s arbete, omnämner källan för en äldre oriktig uppgift, medan intet stöd anföres för förf:s egen korrigering af denna. Och hvar finnes exempelvis det I, 71 omtalade kommittébetänkandet eller Benzelii I, 112—114 aftryckta memorial rörande edsformuläret? Hvarför hålles den vetgirige läsaren i okunnighet om fynd-

orten för den II, 156 begagnade korrespondensen mellan Benzelius och Kolmodin? Ofta äro de åberopade handlingarna förut kända och en hänvisning lätt att vinna utom förf:s arbete. Men det är dock där man ville söka fullständig kännedom om materialet. Jag vill taga ännu ett exempel. Vid behandlingen af 1693 års handbok omtalar förf. II, 150 »det i behåll varande konceptet från år 1688» utan att angifva, hvar detta förvaras. Förhållandet är emellertid, att tvänne koncept hafva bevarats till våra dagar. Det ena af dessa, Kolmodins afskrift från 1688, finnes i Upsala domkapitelsarkiv L: 13. Men uppenbarligen har förf. icke haft detta i sina händer, ty han hade i så fall där påträffat Kolmodins protokoll den 17—19 januari 1693 rörande den andra handbokskommittén och knutit sin framställning till detta i stället för att draga slutsatser ur ett Kolmodins privatbref och leta sig fram genom jämförelser mellan konceptet och den tryckta editionen. Sannolikt har förf. haft för sina ögon icke konceptet af 1688 utan det i riksarkivet befintliga af kommittérade underskrifna normalexemplaret från år 1693. Detta bestyrkes däraf, att förf icke funnit någon af de visserligen obetydliga divergenser, som protokollet 1693 omförmäler och som författaren med ledning af Kolmodins bref eftersökt.

Som af det föregående framgår har anmälaren framställt Benzelius och hans kyrkohistoriska betydelse från delvis andra synpunkter än dem, som kommit till tals i förf:s stora biografi. Detta har skett under den känsla, som alltid beledsagar en ärlig sträfvan att träffa det historiskt rätta. Våra domar öfver gångna tider måste lämna rum för diskussion. Historiens hufvudproblem är historiens sanning. Men detta problem flyttar sig ständigt framåt och fördjupas ständigt. Forskaren hinner föga längre än till mer eller mindre bestyrkta hypoteser, som modifieras efter hvars och ens sätt att förstå det framfarnas vittnesbörd. Då han stafvar på våra förfäders grafmärken och söker döma deras ande efter dessa, känner han det vanskliga i att kalla de fordom lefvande tillbaka i redan öfvergifna lifsformer. Dessa utfyllas med ett innehåll af villkorlig sanningshalt, och törhända ser nästa forskare inom samma konturer ett annat stycke världsbild. Men om historien sålunda är en enda

hypotes, häfdar detta den vetenskapliga diskussionens exi-
ısrätt och tvingar forskaren steg för steg framåt till att
rigera gamla ensidigheter och arbeta för nya distinktare
r öfver det förgångna.

Den pietetsfulle historikerns sträfvan att finna ljusa punk-
af mänsklig vilja och gärning måste alltid väcka sympati.
denna sträfvan är buren af en idealitet, som ligger en
nniskas hjärta närmare än kall och kanske förgående yttre
:orisk sanning. Denna idealitet äger Benzelii biograf i hög
.d. Inspirerad af densamma har han med redbar kärlek till
ämne och mycken möda samlat rika bidrag till den gamle
kopens lifsbild och i flera afseenden, särskildt i fråga om
ıs biskopliga verksamhet, riktat vår kännedom om en af
odoxiens mest bemärkta och typiskt utbildade män. Det må
sist tillåtas mig att aftrycka några ord (II, 49), i hvilka förf.
ıes mig med karaktäristisk precision återgifva en sida af
n tidsmiliö, i hvilken Benzelius rörde sig: »*ett* företräde
nna vi icke frånkänna Benzelii tid, och det är den grund-
ı af allvar, som kännetecknade, icke ett eller annat religiöst
rti, utan genomgick samhällets alla lager och på tidsrikt-
ngen satte en prägel af sammanhållning och sans, som utan
l gensägelse var den mest bidragande orsaken till den då lef-
.nde generationens styrka, äfven om det måste erkännas, att
ycket i denna vördnad för det heliga hade sin grund i vid-
:eplig fruktan».

J. Hdr.

Ernst Edling: *Priscillianus och den äldre Priscillian-men.* I. Akademisk afhandling. Upsala 1902. XVIII + 52 sid.

Detta lärda och omfångsrika arbete behandlar en fråga,
om på senare tiden med synnerlig lifiighet diskuterats inom
len vetenskapliga världen. Den uppmärksamhet, som den
›riscillianska rörelsen tilldragit sig beror mindre på den be-
ydelse den haft för den kyrkohistoriska utvecklingen i stort
– den framträder alljämt såsom en tämligen isolerad före-

teelse af öfvervägande lokal betydelse. Men dels har s
gammalt ett intresse af en viss, man vore frestad att sä
sensationell art häftat vid densamma. Och dels har nu ge
ett af de senaste årens lyckligaste arkivaliska fynd r
primärkällor af allra högsta värde för dess historia dragits fr
lockande till nya försök att lösa de gåtor, som knyta sig
Priscilliani uppträdande och hans tragiska öde.

Redan för Priscilliani samtida kändes det sätt, hvarpå
kyrkliga och världsliga myndigheterna i ett förbund, som
alltför mycket af ett »pactum turpe» öfver sig, gingo till
mot honom och hans anhängare, den hänsynslöshet hvarm
processen mot dem sattes i gång och deras afrättningsdom
385) genomdrefs och utfördes, såsom något oerhördt, en kyrk
skandal af värsta slag. I den riktningen ha flera af hans sam-
tids mest framstående kyrkomän uttalat sig. Men äfven
täfla dock med de andra i att öfver Priscillianarne hopa de
gravaste beskyllningar ej blott för kätterier af alla de slag
utan ock för sedliga förvillelser af svåraste art. De frag-
ment af Priscilliani skrifter åter, som förut voro kända, syntes
gifva mycket obetydliga stöd åt dessa anklagelser. Men å
andra sidan voro de ej af den art, att några säkra slutsatser
om Priscilliani åskådning på dem kunde byggas. Så var det
naturligt, att man i allmänhet kände sig tvungen att böja sig
för de gamles enhälliga förkastelsedom, i synnerhet som de
bland dem fans mycket vittnesgilla och, såsom det syntes, opar-
tiska män. Endast den gamle Gottfrid Arnold, alla »kättares»
svurne patronus, lät här såsom alltid åklagaren och den åkla-
gade byta plats. Eljes kunde de författare, som hade anled-
ning att gå in på frågan, egentligen ej göra stort mer än
något litet variera de äldres uttryck.

I en alldeles ny situation kom forskningen på denna
punkt genom den upptäckt G. Schepss år 1885 gjorde, då
han i en gammal uncialkodex på Würzburgs bibliotek åter-
fann icke mindre än elfva hittills okända skrifter af Priscilliani
egen hand. Det bevis som lät sig föra för dessas äkthet var
så bindande, att denna efter några svaga antydningar af skep-
sis från ett par håll torde få anses såsom stäld utom allt tvifvel.
Och ehuru de funna skrifterna mestadels voro af ganska ringa

fång — af ett par funnos endast fragment kvar — syntes dock vara egnade att från flera olika sidor belysa Priscillianens åskådning och historia. De tre första utgöra försvarsifter från olika tidslägen och tjäna, jämte den inblick i Priliani lära — särskildt hans ståndpunkt till »apokryferna» — gifva, att på ett ytterst viktigt sätt komplettera kännedomen i det yttre historiska förloppet, för hvilket man hittills väsenten varit hänvisad till framställningen hos Sulpicius Severus. : återstående »traktaterna» äro uppbyggelseskrifter, hvilka ntes gifva en någorlunda fyllig bild af, huru kristendomsförnnelsen i de priscillianska kretsarne gestaltade sig, när den r oberörd af apologetiska syften.

Det första intrycket var ock, att nu allt var klart — och sserligen så, att den gamla häfdvunna uppfattningen af Priillianismen måste underkastas en fullständig revision. I Priillianus, rentvådd från allt som kunde gifva anledning till erättigade beskyllningar, syntes en skriftställare af kraftig genart och stort religiöst allvar och djup vara upptäckt. »Fanasche Feinde haben ihn gerichtet; jetzt nach genau andertalb Jahrtausenden feiert er in unserer nach Würzburg geretteen ehrwürdigen Handschrift die verdiente Auferstehung» — slutar Schepss det föredrag där han, ännu behärskad af en första upptäckareglädjen, gjorde reda för sin upptäckt. edan uttryckte han sig försiktigare. Men från ett annat åll blef Priscillianus gjord till föremål för en ännu mycket djärfvare apoteosering. Uti F. Parets arbete: Priscillianus, in Reformator des vierten Jahrhunderts, framträder han såom en gestalt, som milsvidt höjer sig öfver sin samtid, a som redan funnit det rätta svaret på de frågor, under hvilkas tryck vår moderna teologi arbetar. Boken förtjänar verkligen att läsas såsom ett bidrag till karaktäristiken — mindre af Priscilliani än af vår tids teologi. I den otroligaste grad tydas här rent moderna tankar och stämningar in i den gamle Priscilliani satser, hans oskyldigaste yttranden uppenbara verkliga afgrunder af religiös vishet — han blir, såsom man sagt, en Luther före Luther, en Ritschl före Ritschl. Men denna omtydning sker med den älskvärdaste naivitet.

För att återgå till Priscillianus, så har det alltmera visat si att saken alltjämt är långtifrån klar. Parets uppfattning, i ›- tillspetsade form, har näppeligen vunnit någon anhängare. de rent katolska historieskrifvarne fasthålla vid alla de ga anklagelserna, säger sig ju nästan själft. Men äfven en så man som Hilgenfeld, en af de förnämsta kännarne på de område, tar i ganska stort omfång den gamla uppfattning i försvar. Mildare än han äro i allmänhet öfriga förfat stämda mot Priscillianus. Men äfven bland dem finnes många gradationer — så många att det nästan synes om att mellan dem ytterligare skjuta in någon väsentligen ny u fattning. Den ståndpunkt, som förf. till föreliggande afha ling intager, torde ock kunna i största allmänhet karaktäris därhän, att han ansluter sig till dem, som, utan att dela Par entusiasm, gå relativt längst i att frikänna P. från motstå darnes beskyllningar. Han betraktar rörelsen väsentligen som en asketisk riktning, som på grund dels af den misstänk samhet som ännu vid denna tid i allmänhet rådde mot såda sträfvanden, dels af sin skarpa och djärfva kritik af det rå dande kyrkoväsendet i Spanien, ådrog sig ett bittert hat frå de ledande biskoparne, af hvilka flera synas ha varit i etisk hänseende högst underhaltiga personer.

Gör författaren således icke anspråk på att hafva öfv rörelsens totalkaraktär spridt något väsentligen nytt ljus, så har däremot hans afhandling utan tvifvel lämnat värdefu bidrag till belysande och utredande af många enskilda, dunk punkter i dess historia. Uti det omfång och med den objek tivitet som här skett, har i intet föregående arbete hela det för fintliga materialet upptagits till pröfning. Särskildt bör det ar bete förf. (kap. III) nedlagt på att söka noggrannare än för fixera tidsläget för Priscilliani olika skrifter, med tacksamhet framhållas. Känner man sig än ej på alla punkter öfverty gad af resonnemanget, så är här dock säkerligen ett godt stycke utfördt af ett arbete, som, om man vill komma till några säkra resultat, måste göras, men som hittills synes allt för mycket ha försummats. Och öfverhufvud är den sällsynta flit beundransvärd, hvarmed förf. äfven för detaljer af ganska

eller mycket periferisk art från många olika håll letat samman allt, som i någon mån kunnat bidraga till deras klarställande. Ensamt sådana noter som exempelvis den på sid. 132 f. om kanones' texthistoria, eller de, i hvilka alla tillgängliga upplysningar sammanställas om en del i Priscilliani historia ingripande bipersoner (t. ex. Macedonius sid. 172 f., Volventius sid. 174 f.), representera helt säkert en myckenhet mödosamt arbete, därtill ett sådant af den mest otacksamma art.

Tyvärr måste det nu å andra sidan sägas, att det resultat som förf:s afhandling afkastat för själfva hufvudproblemens eller hufvudproblemets lösning, för klarställandet af den priscillianska rörelsens karaktär, icke står i någon rätt proportion till det därpå nedlagda arbetet. Kan detta till en del sägas bero på källmaterialets beskaffenhet, som nog på flera punkter alltjämt gör en definitiv lösning omöjlig, kan man dock ej blunda för, att i förf:s arbetsmetod och framställningssätt finnas vissa grundbrister eller kanske rättare *en* stor grundbrist, som hindrat honom att af materialet göra, hvad hans egen afhandling visar att däraf kunnat göras, att, så att säga, få den med så stor möda insamlade skörden under tak. Det är kanske för strängt att säga, att hans arbete mera har karaktären af en materialsamling än af en afhandling, men fullt uttaget kan dock det steg som för från det ena till det andra knappt sägas vara. Materialet är visserligen ej blott samladt utan också bearbetadt, ordnadt under sina hufvudrubriker och just färdiglagdt för den sista afgörande bearbetningen, som skulle samla de spridda trådarne och af de många detaljundersökningarna göra ett organiskt helt. Men denna sista samarbetning är det, man nästan genomgående saknar.

Man saknar den redan i det första inledande kapitlet, där förf. refererar den hittills inom litteraturen förda diskussionen öfver ämnet. Med all önskvärd fullständighet — och litet därtill — redogör förf. i kronologisk ordning för hvad de olika författarne haft att säga om saken. Men det göres ej ens ett försök att anordna denna redogörelse så, att den tillika kunde blifva en förberedelse för förf:s egen framställning genom att läsaren finge se, hvilka de olika hufvudfrågorna äro, i

hvilka af dem tilläfventyrs enighet redan vunnits eller är på väg att vinnas, och hvilka som ännu återstå att besvara. Vi förbise ej, att genomförandet af en sådan anordning här, där de flesta arbetena utgöras af smärre uppsatser, som syssla med hvar sina detaljfrågor, skulle ha mött ganska stora svårigheter. Men redan genom en helt kort sammanfattning i slutet, där de mångskiftande inflytanden, som de olika författarne ansett sig kunna i Priscillianismen spåra, hade sammanställts, hade förf. kunnat ej blott för läsaren utan ock för sig själf gjort undan ett ej oviktigt arbete.

Än mycket starkare framträder den antydda bristen på sammanfattning och öfverskådlighet i det andra inledande kapitlet: om det kyrkliga tillståndet på Priscilliani tid. Redan den yttre anordningen är karaktäristisk härför. Stoffet sammanställes under fem olika rubriker: »munkväsendets inträngande och motståndet däremot», »den kyrkliga organisationen och sträfvanden att utbilda densamma», »manikeismen och lagarne mot densamma», »ifvern för klassiska studier särskildt i södra Frankrike», »astrologin och lagstiftningen däremot». Men hvar och en af dessa afdelningar uppträder som ett litet helt för sig, intet försök göres att förbinda det ena med det andra, ingen motivering gifves för att just dessa drag i tiden med förbigående af andra upptagits. Och detsamma gäller om framställningen *inom* de olika underafdelningarne. Det är en mycket flitig sammanställning af mer eller mindre intressanta notiser, men dessa radas så oförmedladt upp den ena vid den andra, och tonvikten faller så jämnt på det viktigare, mindre viktiga och oviktiga, att läsaren känner sig gå vilse och ej kan finna den ledtråd för det följande, som han väl dock hade rätt att här söka, den bakgrund, mot hvilken sedan Priscilliani bild skulle afteckna sig. Det är ock nästan, som om förf. själf förlorat denna ledande synpunkt ur sikte, ty å ena sidan göres i det följande förvånande litet bruk af det i detta kapitel samlade materialet — endast mycket sällan möta oss hänvisningar därtill — och å andra sidan saknas, trots den stora fullständigheten i enskildheter, i den bild af det kyrkliga tillståndet, som förf. gifvit, särskildt *en* väsentlig sida, som, när det gäller en för häretiska läror anklagad person, haft synnerliga

ıspråk på att uppmärksammas. Man söker nämligen föräfves efter en om än aldrig så kortfattad redogörelse för den ı att säga *dogmatiska* situationen i västerlandet vid denna d. Den kunskap härom, som står att vinna, är väl ännu ıycket bristfällig, men man behöfver blott kasta en blick på amnen på de personer, som på ett eller annat sätt spela en oll i Priscillianismens historia, för att se, både att här en hel el skulle ha kunnat ur ytterst lättillgängliga källor framdragas, ch att detta skulle kunnat bli af ganska afgörande betydelse ör klargörandet af Priscilliani ställning i dogmatiskt hänseende. Redan en hastig blick på den åskådning, som möter oss t. ex. Hilarii skrifter, hvilkas starka inflytande på Priscilliani eget kriftställeri förf. själf (sid. 221, not 3) antyder, eller en erinan om den i Priscilliani historia betydelsefullt ingripande påfven Damasus' kamp mot patripassianska och apollinaristiska åskådıingar skulle ha kunnat tjäna till att gifva en helt annan relief åt frågan, med hvilken rätt Priscillianus beskyldes för liknande läror. Undersökningen af detta problem, till hvilken förf. kommer i sin afhandlings näst sista kapitel, skulle då icke såsom nu behöft upplösas i ett tämligen utsiktslöst jämförande af enskilda ställen hos P. med lösryckta yttranden af modalistiska lärare, utan skulle af sig själf tillspetsats till den ej ointressanta frågan, om det hos P. kan vara tal om ett *medvetet* val mellan olika alternativ i den kristologiska frågan, eller om ej fastmer de antydningar i modalistisk riktning, som hos honom förekomma, äro att förklara såsom naiva uttryck för åskådningen inom af de dogmatiska stridigheterna ännu tämligen oberörda kretsar. Den patripassianska tankegången framträder ju i allmänhet som ett utryck just för den *naiva* åskådningen. Och senare kristologiska strider tyckas visa, att just i den spanska kyrkan ännu ganska länge arkaistiska läroelement dröjde kvar. På den andra sidan står Priscilliani kännedom om Hilarii ganska bestämdt utpräglade åskådning o. s. v.

Öfverhufvud synes det oss, som om de dogmhistoriska problem, som knyta sig till Priscillianismens historia, varit de som kanske mest lidit under författarens isolerande och sönderdelande lokalmetod. I stället för att gruppera allt kring de jämförelsevis få frågor, i hvilka Priscillianus har något verkligt egendom-

ligt att säga, ordnar förf. sin framställning efter traditionell dogmatiska skemata — att döma af de afdelningar, han hittills medhunnit (läran om Gud och om skapelsen, hvarjämte ett kapitel om Priscilliani lära om människan förebådas såsom det som närmast skall följa) ser det ut, som vore det hans afsikt att samvetsgrannt genomgå alla dogmatikens loci. Häraf blir det en följd, att, medan skemats allra flesta rubriker måste utfyllas med i sin självklarhet nästan intetsägande satser, mycket ofta rena bibelcitat, de verkliga kardinalpunkterna mer än en gång få finna sig i att stickas in bland detaljfrågor af mycket underordnad betydelse, såsom när t. ex. den viktiga frågan om Priscilliani panteism fogas in, under rubriken »allestädesnärvaro», i det rent formella skemat: läran om Guds egenskaper. Det är icke blott öfverskådligheten som härigenom går förlorad, utan hvad värre är: trots all yttre fullständighet *måste* på detta sätt behandlingen af många punkter, och just af de viktigaste, blifva ofullständig, emedan de lösryckts från andra punkter, af hvilkas utredande svaret på dem självfva i självfva verket är beroende. Så se vi t. ex. i kap. X, »Priscilliani lära om skapelsen», den fråga som här är den enda egentligen intressanta: den, om Priscilliani världsåskådning är dualistiskt färgad, gång på gång sticka fram än på den ena än på den andra punkten af skapelseläran, hvars häfdvunna gång äfven här tämligen troget följes. På hvar punkt gifvas så nya bidrag till dess besvarande; läsaren har en känsla af att de olika yttranden af Priscillianus, som dragas fram, ingalunda utan vidare vilja sluta sig enhetligt tillsammans — detta antydes ock ganska tydligt t. ex. sid. 244 — men någon verklig samarbetning af det spridda materialet gifves aldrig, och när det då till sist erinras om, att den fullständiga framställningen af läran »om människan» ännu återstår, känner man sig åtminstone ej säker på, att icke här tankar skola komma att dyka upp, som åter kunna sätta hela saken i en ny belysning.

Glider så på grund af stoffets bristande samarbetning svaret på flera af de viktigare dogmatiska frågorna läsaren ständigt på nytt liksom ur händarna, så synes oss något liknande kunna sägas om självfva den ena och allomfattande uppgift, hvilken naturligen *alla* afhandlingens olika delar skulle

tjäna: karaktäriseringen af rörelsén i dess helhet. Detta närmast därför, att skildringen af rörelsens yttre historiska förlopp och redogörelsen för dess läroåskådning ej tillräckligt inarbetats i hvarandra utan i det allra närmaste behandlats såsom två fristående uppgifter. När det gäller en häretisk rörelses historia, faller det sig ju visserligen såsom något naturligt och nästan självklart, att vid slutet af framställningen en sammanfattande öfverblick öfver dess åskådning lämnas. Men lika klart är det, att undersökningen och diskuterandet af hithörande frågor ej kan få helt och hållet sparas till slutet. Ty läran är ju en integrerande del af en sådan rörelses historia, har i väsentlig mån bidragit att skapa denna. Man kan icke rätt uppfatta det historiska förloppet, icke fälla en rättvis dom öfver de olika parternas handlingssätt, utan att möjligast allsidiga klarhet skaffats öfver, i hvad mån anklagelserna för kätteri haft någon grund i de anklagades verkliga lära. Och finnes det något som antyder, att denna under rörelsens förlopp undergått en modifikation, bör detta naturligtvis vid hvarje gränspunkt, där det tillgängliga stoffet lämnar *någon* möjlighet därtill, upptagas till undersökning. Nu är det ju, såsom redan nämnts, en af hufvudförtjänsterna i förf:s afhandling, att den underkastat frågan om Priscilliani olika skrifters olika kronologiska bakgrund en ingående undersökning. Men af de resultat förf. här vunnit gör han själf i det följande förvånande ringa bruk. Detta gäller t. o. m. den enda lärofråga, som han inom den historiska redogörelsens ram egnat någon mera ingående betraktelse: apokryferfrågan (kap. V). Under det att det här tydligen, såsom förf. själf sid. 97 antyder, skulle gälla att söka fixera Priscilliani ställning i denna sak *före* synoden i Saragossa (hvarom kap. VI talar), finner man, att förf. visserligen redogör för Priscilliani yttranden i de olika skrifterna hvar för sig och t. o. m. antyder vissa olikheter dem emellan, men sedan, då det gäller att sammanfattande beteckna hans ställning, ofta utan åtskillnad »för sammanhangets skull» (sid. 97) sammanslår yttranden från tiden före och efter synoden i Saragossa, såsom vore det apriori klart, att ingen väsentlig skillnad dem emellan kunde äga rum. Äfven om så vore, borde frågan tydligen ha, äfven inför läsarens ögon, upptagits

till undersökning. Men det undgår ej en uppmärksam läsares blick, att det finnes åtskilliga omständigheter, som åtminstone tyda på, att en sådan utveckling under anklagelsernas tryck ägt rum. När förf. t. ex. sid. 110 säger, att Priscillianus »uppställde två normer för pröfningen af apokryferna, dels bekännelse om Jesus Kristus, dels kanon, den katolska tron och symbolerna», så är detta missvisande, emedan det af honom själf konstaterade materialet synes ge vid handen, att den senare gruppen af normer först i skrifterna *efter* den nämnda synoden betonas. Medan Priscilliani i tr. III (före synoden) öppet vidgår, att han användt äfven apokryfer, som innehålla en del äfven enligt hans uppfattning häretiska läror, uttrycker han sig redan i tr. II vida försiktigare, och i den ännu senare tr. I tiger han alldeles om denna sida af saken o. s. v.

Men än betänkligare är det, att själfva det enda sammanfattande omdöme om rörelsens karaktär, som i afhandlingen förekommer (kap. IV sid. 80 ff.), fälles, utan att Priscilliani skrifter på något mera ingående sätt från innehållets synpunkt granskats — den redogörelse för dem, som i kap. III gifvits utgår från rent formella och kronologiska synpunkter. Härom vore ju nu intet att säga, om det antingen här gällde blott en karaktäristik af rörelsens mera yttre gestaltning, som enligt förf:s mening sedan skulle från andra synpunkter kompletteras, *eller* förf. blott för öfverskådlighetens skull anteciperat ett resultat, för hvilket sedan beviset skulle lämnas. Nu kan emellertid näppeligen vare sig det ena eller det andra här sägas vara fallet. Fastmer möter man åter och åter i det följande en argumentation, som synes visa, att förf. betraktar den här framställda uppfattningen af Priscillianismen såsom en fullständig och afslutande karaktärisering, från hvilken man kan utgå såsom från en bevisad förutsättning — alla anklagelser, som riktas mot Priscillianus, är förf. böjd att utan närmare pröfning afvisa, såsom alltigenom beroende blott på ovilja mot dess asketism och vrede öfver dess kritik af det härskande kyrkoskicket (jfr sidd. 126, 144, 166, 173 not 1), 180 not 6(, 181 not 1)). Här och där tvingas han dock själf att erkänna, att äfven andra mera berättigade grunder för anklagelserna synas ha funnits, såsom när han sid. 223 säger, att beskyllnin-

garne för modalistiska tendenser måste anses såsom grundade. Men redan ett sådant medgifvande är ju egnadt att i viss mån modifiera domen öfver Priscilliani anklagares och domares uppträdande, och borde därför tagits med i betraktande, innan denna definitivt fälldes. Och man har ej fått någon garanti för, att inte under den vidare undersökningen af läran nya fakta alltjämt skola komma till, som skulle kunna föranleda en ytterligare revision utaf domen.

Äfven på andra punkter än vid behandlingen af Priscilliani lära får man det intrycket, att förf. afslutat akterna i målet, innan ännu alla tillgängliga vittnen blifvit opartiskt hörda — att han genom att alltför hastigt låta sin egen uppfattning stadgas hindrats från att ge de omständigheter, som peka åt ett annat håll, deras fulla rätt, ja från att göra fullt bruk af de antydningar, som han själf i sådan riktning gifver. När han t. ex. sid. 125 säger, att Priscillianus i en skrift före synoden i Saragossa »åtminstone indirekt medgaf, att hans anhängare hade sammankomster, där de läste apokryfiska skrifter», och att dessa samma sammankomster hade karaktären af »hemliga möten», så *snuddar* han därmed vid en punkt, som i hög grad hade förtjänt att närmare öfvervägas. Som bekant spelade nämligen i beskyllningarne mot den senare Priscillianismen den anklagelsen en *hufvudroll,* att de vid sidan af sin officiella åskådning också drefvo hemliga, esoteriska läror. Denna omständighet ger ett ökadt intresse åt allt, som beträffande den tidigare Priscillianismen kan antyda om också blott möjligheten af något liknande. Men fast denna sida af saken och dess betydelse äfven för den tidigare Priscillianismen nyligen i ett af de af förf. själf citerade arbetena (af Lezius) åter skarpt betonats, gör förf. alls intet försök att fullfölja denna uppslagsända. Men framförallt är det Sulpicius Severus' vittnesmål i de punkter, där det träder i verklig eller skenbar motsägelse mot Priscilliani självvittnesbörd, som förf. synes oss alltför lättvindigt och summariskt ha skjutit åt sidan. Äfven här är det Priscilliani asketism, som skall förklara allt eller det mesta. Då nu emellertid Sulpicius Severus själf var en ifrig målsman för de asketiska sträfvandena, får resonnemanget här den oväntade vändningen, att Sulpicius Severus af förargelse öfver, att Priscil-

lianismen hållit på att bringa hela den asketiska rörelsen i v. rykte, och fruktan för, att denna skulle dragas in i förföljelse mot Priscillianismen, låtit förleda sig att taga anklagelser mot denna för goda och själf sprida dem vidare. Denna argumentation är så mycket egendomligare, som förf. själf resonnerar på alldeles motsatt sätt om den man, som var Sulpicii lärare och från hvilken hans kännedom äfven om Priscillianismens tidigare historia förnämligast härleder sig, Martin af Tours »farhågan för att man skulle använda dömandet af Priscillianus och hans vänner såsom ett lägligt tillfälle att komma åt asketerna öfverhufvud var nog en medverkande orsak till att han så lifligt tog sig an dem och så energiskt bekämpade deras motståndare» (sid. 70). Att han dock, liksom de andra, betraktade Priscillianisterna såsom svåra kättare, förklarar m. förf. helt enkelt därmed, att äfven han blifvit missledd af motståndarnes beskyllningar. Men detta är ett uppenbart cirkelbevis: endast om det af andra skäl stode obetingadt fast, att beskyllningarne i allo voro obefogade, skulle detta resonnemang — det gäller ju en man, som stod midt i striden, som var ytterligt kritiskt stämd mot Priscilliani motståndare, och som hade mångfaldiga möjligheter att kontrollera deras uppgifter — hålla streck. Men härmed faller ock hufvudargumentet mot trovärdigheten af hans lärjunges, Sulpicii, framställning. Den kan åtminstone ej summariskt afvisas — lika litet som summariskt antagas — hvarje punkt måste pröfvas för sig. Nu nedtystar förf. i stället — medan han utan vidare låter Sulpicii anklagelser mot Priscilliani motståndare gälla — hans detaljuppgifter om Priscillianus därmed, att de »äro beroende af hans uppfattning af rörelsen i dess helhet» (sid. 78) l. d. När Sulpicius t. ex. talar om den egyptiske gnostikern Markus såsom Priscilliani föregångare, undersöker förf. ej, om och i hvad mån man af denna notis kan hemta något bidrag till Priscillianismens karaktäristik, utan sluter fastmer ut ifrån sin här ännu ej ens motiverade uppfattning af Priscillianismen, till hvilken karaktär Marki uppträdande måste ha haft, som vore det dennes karaktäristik som här intresserade oss. »Att döma af den karaktär rörelsen hade i Spanien var Markus i främsta rummet en religiös asket

ch då är hans härkomst från Egypten ganska naturlig(!)» (sid. 3). Detta är tydligen att vända saken rätt upp och ned!

Utrymmet förbjuder oss att ingå på vidare detaljer — e skulle för öfrigt blott blifva nya exemplifikationer till en ch samma hufvudanmärkning. Blott ytterligare ett par ord m förf:s sätt att referera sina källor! På grund af svårigeten såväl i yttre, språkligt, som i inre hänseenden att följa 'riscilliani framställningar, är det ej blott berättigadt utan erkligen tacknämligt, att förf. i allmänhet på hvarje punkt ll en början öfversätter dem ord för ord. Blott skulle ıan önska, att det vore en något större skillnad mellan det fversättande referatet och den efterföljande diskuterande och ammanfattande framställningen — nu får denna ofta, särkildt i den dogmatiska delen, nästan karaktären af en blott pprepning. Men oafsedt detta synes oss förf:s öfversättning enomgående gå alldeles för långt i ordagrannhet — hans venska blir ofta nästan lika obegriplig som Priscilliani latin — och särskildt har han i en sådan utsträckning bibehållit de atinska uttrycken, att läsningen oupphörligen i högsta grad örsvåras. Se t. ex. sid 97: »Då natura hominum är obligata saeculo, förlorar den lätt tron, om icke ad praedicationem divini nominis komma scripturarum testimonia».' Eller sid. 180: »Han Filastrius) sade, att i Gallien ... funnos abstinentes, som i lika grad följde Gnosticorum et Manicheorum particulam perniciosissimam... att de escas paulatim spernentes sade, att de icke voro goda och af Gud gifna åt människorna för att ätas utan a diabolo factae, att de menade, att creatura icke var a deo creata utan a diabolo facta». Här och där närmar sig öfversättningen i sin yttre ordagrannhet felöfversättningens gräns — ja öfverskrider den väl någon gång. T. ex. sid. 174: »(Hispanae) jam proconsulem habere desierant», öfvers.: Spanjorerna hade nämligen redan upphört att hafva *den omnämnde* prokonsuln — meningen är: Spanien hade ej längre (styrdes ej längre af) en prokonsul. Sid. 178: licet rebus dubiis» = låt vara, att ställningen ännu var oviss, öfvers.: »såsom det är tillåtet under osäkra förhållanden».

Dock, det skulle vara småaktigt att längre fortsätta med sådana detaljanmärkningar och orättvist att låta kritiken

vara det sista ordet. Ofta får man under läsningen af d- afhandling det intrycket, att det blott skulle behöfts en i jä- förelse med det på den nedlagda väldiga arbetet ringa m- för att befria den från de brister, som nu vidlåda den. De- äro just af den art, att de genast falla den läsare i ögonen, s- här söker en orientering öfver den behandlade rörelsens hist- och karaktär, de hindra honom verkligen att finna hvad h- söker. En specialforskare åter, som däri framför allt sökte utgångspunkt för eget vidare arbete i frågan, skulle säkert rika anledningar att vara förf. tacksam för månget nytt bidr- till belysandet af Priscillianismens historia, hvars betydelse endast han skulle förmå att till fullo uppskatta. Blott är d- — såsom vid så många på svenska skrifna vetenskapliga a- beten — vemodigt att tänka på, hur ringa utsikt författare har att finna många sådana läsare. *E. Bg.*

G. Ballet. Swedenborg, histoire d'un visionnaire a- XVIII^e siècle, Paris, Masson 1899. XII + 228 s. (med Swe- denborgs porträtt).

Swedenborgsforskningen erbjuder en föga glädjande an- blick. Den oerhördt rika litteraturen om Swedenborg är til största delen fullkomligt värdelös ur vetenskaplig synpunkt eller har betydelse för kännedomen om swedenborgianismen men icke om Swedenborg. Och de få arbeten, hvilka äro grundade på ingående forskningar angående den märklige mannens lif och skrifter, hafva alla rönt starkt inflytande af författarnes aprioriska tillgifvenhet och tro på honom och hans verk. En objektiv, på kritisk analys af Swedenborgs skrifter och på grundliga arkivforskningar bygd monografi öfver Swe- denborg saknas ännu i dag.

Och saken ter sig visserligen icke bättre, om vi betänka att Swedenborg var svensk, kanske jämte Birgitta den reli- giösa personlighet från vårt land, hvars namn gått längst i världen. Ty utländska lärde tillkommer största hedern af hvad som hittills gjorts. Visserligen finnas svenska teckningar af Swedenborg, för sitt speciela ändamål väl skrifna, ex. af Atter-

›m i »Svenska siare och skalder», en uppsats från 1820 i lskriften »Samtidens märkvärdigaste personer», utgifven i psala, och B. von Beskows äreminne i Svenska akademiens ındlingar för år 1859. Men ingen af dessa lyfter Swedenorgsforskningen upp på ett högre plan än »äreminnets». örst d:r J. F. Tafel i Tübingen begynte ett metodiskt samnde och sofrande af materialet: »Samlung von Urkunden beeffend... Swedenborg», 4 delar, Tübingen 1839—45. Och :r R. L. Tafel har i det monumentalt anlagda verket »Douments concerning Swedenborg», 3 vol., London 1875—90 ıed stor kostnad samlat och till engelska öfversatt alla ditlls kända tryckta eller otryckta dokument, som kunna biraga till kännedomen om den svenske siaren, därvid icke kyende upprepade resor till Sverige och forskningar i svenka arkiv. De bästa bearbetningar af materialet vi hittills äga, illhöra likaledes engelska språket. B. Worcester: The Life nd Mission of Emanuel Swedenborg, Boston 1883, rekommenleras äfven från svenskt swedenborgianskt håll såsom den akrikaste och tillförlitligaste Swedenborgsbiografi, som finnes ıtt tillgå. Otvifvelaktigt främst i fråga om idérik framställning och glänsande, ofta poetisk stil, men starkt tendentiös rots sin försäkran om motsatsen är J. G. Wilkinsons »E Swedenborg, a biography», 2 uppl., London 1886. — Äfven fransmännen hafva lämnat afsevärda bidrag. M. Matter: E. Swedenborg sa vie etc., Paris 1863, förtjänar att ännu uppmärksammas. Och en präktig edition af Swedenborgs skrifter är under utgifning i Paris.

Och dock är den fullständiga och objektiva teckningen af Swedenborg en uppgift för *svensk* kyrkohistorisk forskning. Det specifikt svenska hos Swedenborg, den säregna miljö, hvari hans utveckling till stor del förflöt, den rikedom af belysande dokument, som finnas i våra arkiv, det nationelt, icke religiöst, färgade intresset för hans personlighet, allt detta är fullt åtkomligt endast i den underlige mannens eget hemland. Men här kräfves ett samvetsgrant och långvarigt arbete, understödt från dogm- och religionshistoriskt håll af undersökningar om de märkeliga problem, som möta i hans religion och teologi. Ej heller får förbises det rent patologiska i hans

företeelse och de undersökningar på detta område, som under de senare åren gjorts. Mångfaldiga hypoteser och förklaringsförsök ha sedan länge funnits; en genomförd teckning från rent medicinsk ståndpunkt har dock först nyligen kommit Swedenborg till del, i här till anmälan föreliggande arbete af Gilbert Ballet, medicine professor i Paris och läkare vid sjukhuset i Saint-Antoine. En kritisk granskning af framställningen och dess resultat ligger naturligen utanför vårt område; men ett påpekande af boken och dess hufvudsakliga innehåll bör dock icke saknas i en svensk kyrkohistorisk tidskrift.

De första 100 sidorna i Ballets arbete delas ungefär jämnt mellan en lefnadsteckning af Swedenborg och en öfversikt af hans mystiska och teosofiska idéer i samband med karaktäristiska utdrag ur hans skrifter. Framställningen är lättläst och intressant trots sin korthet; dock har författaren tydligen ingen kännedom om den egendomligt mystiska anda, som redan i barndomshemmet mötte Swedenborg och som otvifvelaktigt haft stor betydelse för hans kommande utveckling; likaledes saknar man hvarje försök att insätta Swedenborg i den stora religiösa brytnings- och förvittringsprocessen under 18 århundradets första hälft. — Ballet ansluter sig till den gängse indelningen af Swedenborgs lif i två, eller kanske rättare tre facer: den litterära till 1716, den naturvetenskapliga till 1745, samt den religiösa. Men dessa olika utvecklingsstadier bilda ingen verklig motsättning; man kan genom hela Swedenborgs lif spåra såsom en röd tråd den medvetna och systematiska sträfvan att närma sig ett bestämdt mål: att kunna klarlägga religionens realiteter.

Hvad som i denna utveckling särskildt tilldrager sig Ballets intresse är Swedenborgs periodvis återkommande förvånande produktivitet. Det ligger något onormalt i den febrila ifver, med hvilken han strödde omkring sig uppsatser, lärda afhandlingar och digra böcker, häruti enastående äfven i det mångskrifvande 18 århundradet. Han tryckte böcker i Dresden, Leipzig, Upsala, Haag, Stockholm, London, Amsterdam, Hamburg, Skara etc. Och i nästan alla den dåtida vetenskapens problemer fördjupade han sig, i de klassiska studierna såväl

om naturvetenskapens olika grenar, i den anatomiska medicinen såväl som den mest transcendenta spekulationen, öfverallt väckande samtidens beundran. Det är ett väldigt geni, men ett sjukligt, hvars kris en gång måste komma. Krisen kom, då han var 57 år gammal Från den stund, han i London hade sin första uppenbarelse, är hans lif en visionärs och mystikers.

Swedenborgs visionära period betecknar ingalunda en högre ålders svaghet; den är, som redan antydts, den konsekventa utvecklingen från ungdomens tendenser och anomalier och utmärkes af lika mycken energi som de föregående facerna af hans lefnad. Vid undersökningen af Swedenborgs psykiska tillstånd under denna sista period måste man gå till väga alldeles på samma sätt som vid undersökningen af de otaliga individer, hvilka på klinikerna underkastas observation. Swedenborgs skrifter erbjuda här det bästa materialet, framför allt »De Telluribus in Mundo nostro Solari, et de Telluribus in Coelo astrifero» och »De Coelo et ejus mirabilibus, et de Inferno»; äfven hans stora hufvudarbete »Arcana cœlestia» lämnar värdefulla bidrag. Låt oss enligt modern medicinsk metod söka analysera och bestämma de sjukliga manifestationer, som här möta.

Hallucinationerna intaga främsta platsen. Dessa ha hos Swedenborg tydligen föregåtts af en lång »rufningstid», då de mystiska dispositionerna organiserats och utvecklats. År 1845, alltså samma år som Swedenborg fick sin första syn, hade han utgifvit »De cultu et amore dei», hvari brodden till hans följande idériktning spåras. »Visionen var i själfva verket ej en orsak till, utan en följd af en idéutveckling» (Matter). Swedenborg hade själf förberedt sig för hallucinationerna, äfven genom en diet, som närmade sig hungerspäkning. — Hallucinationerna äro för öfrigt det reguliera hos den mystiska yrseln, föga varierande och nästan uteslutande syn-hallucinationer, knutna till antropomorfistiska föreställningar om Gud etc. Swedenborg intager här en fullkomligt extraordinär ställning. Hos honom äro de psyko-sensoriella rubbningarne af mångahanda slag: synhallucinationer utan bestämda gränser, ex. en flamma (Mercurius' andar), ett moln (Jupiters andar), beskrifningen af

Herren i »De cœlo et inferno», etc.; s. k. ordsyner (då sjuka se skrifna ord), ex. »ofta ha af änglarne lämnats m. skrifna papper, som jag kunde läsa»; hörselhallucinationer hvilka eljes vanligen saknas hos mystici, visserligen hos Swedenborg trängda i andra rummet men förekommande i dess olika former, såsom ljud, susningar, dunder, röster, tydligt tal, etc.; rörelse-hallucinationer, ex. då närvaron af Jupiters andar gjorde Swedenborgs ansikte gladt och skrattande; föreningen af dessa olika hallucinationer, hvilket konstituerar ett fullständigt hallucinatoriskt tillstånd, ex. när han såg änglar komma och hörde dem tala o. s. v. — Ballet vill gerna låta dem, som det önska, tro på verklig uppenbarelse i Swedenborgs syner; för medicinaren äro de sjukliga rubbningar, otaliga gånger återkommande vid de kliniska observationerna. Redan Swedenborgs store samtida Herder hade konstaterat detta: »Swedenborgs änglar tala som han själf; så är ock deras språk monotont — — —, de äro reflexerna af hans seder och tankar, kopiorna af hans favoritidéer. De särskilda kännetecknen hos andarne på olika planeter äro tagna från de metallernas egenskaper, som hänföras till olika planeter; kvicksilfret gifver sina egenskaper åt Mercurs andar, blyet sina egenskaper åt Saturnus' andar — — —. Med andra ord, det är icke en extraordinär upplysning, som vägleder siaren, utan en främmande illusion, *det är mineralogisten som inspirerar spiritualisten.* — — — I själfva verket, huru talar denne konstnär med sina äglar? så som en annan talar med sina egna tankar. Swedenborgs änglar och hans andar äro hans egna skapelser. — Ej blott fullständigheten i Swedenborgs hallucinationer är förvånande utan i lika hög grad rikedomen på visioner. Man kan säga, att han lefvat en tredjedel af sitt lif inför ett stort kalejdoskop; i historien finnes ingen, hos hvilken de psykosensoriella rubbningarne tagit ett liknande förlopp.

I en kort resumé sammanfattar Ballet, hvad han genom sin symptomatiska analys af Swedenborg funnit: innerst en oriktig öfvertygelse, hvilken sent omsider förkroppsligats i tron på en uppenbarelse från höjden, hvarigenom meddelats förmågan att förstå Skriftens verkliga mening och gifvits den heliga missionen att förkunna denna hittills dolda mening för värl-

len. Denna Swedenborgs öfvertygelse utvecklas och näres genom talrika hallucinatoriska rubbningar, hvilkas fysionomi erinrar om drömmens. Under vanans inflytande försätter sig Swedenborgs ande snart på ett nästan maskinmässigt sätt in en fantastisk värld. Dock är hos honom personlighetens uppgifvande icke fullständigt; han behåller i hvardagslifvet förmågan af säkert omdöme, logisk tankegång och öfverlägsen intelligens. Men visionerna assimilera med sig hans tanke på en punkt, där hans kritiska sans icke är nog stor att konstatera de förras illusoriska karaktär.

Sedan sålunda, under rubriken »Troubles psychiques», Swedenborgs hallucinatoriska symptom undersökts, uppvisar Ballet i sista kapitlet under titel »Troubles mentaux», olikheten mellan dessa symptom och den s. k. hysteriska yrseln, på hvars konto många nyare vilja skrifva yttringarne af religiös mysticism och theosofi. Swedenborg har intet med hysteri att göra; hans »yrsel» är medveten, fortlöpande och systematisk; man får icke glömma, att om han var en »förryckt», så var han en tänkande och resonnerande förryckt. Den kliniska terminologien betecknar ock den form af anomali, som var hans, såsom »*théomanie raisonnante*». I ock med det att denna egendomliga form af »sinnesrubbning» klarlägges, har ock det myckna gåtfulla i Swedenborgs företeelse fått sin förklaring. Såsom belysande paralleler till Swedenborg framdragas här en rad af religiösa mystici, från Jeanne d'Arc till den heliga Theresia, liksom en mångfald erfarenheter från klinikerna. — Théomanie raisonnante är för öfrigt ingen slumpvis framträdande religiös yttring. Swedenborgs tid var på ett särskildt sätt rik på theosofer och mystici; det är ingen tillfällighet, att denna tid omfattar reaktionen mot 17 århundradets religiösa dogmatism och intolerans. Reaktionen kunde gå motsatta vägar och dock innerst vara densamma. Ligger det här icke nära att fullfölja Ballets tankegång och söka ett bidrag till förklaringen af den underliga sammanväfning af mysticism och rationalism, som behärskar Swedenborgs teologi?

Vi måste sluta. Det anförda torde vara nog att gifva en antydan om Ballets metod och de resultat, han trott sig vinna. Själf betonar han såväl i företalet som i »Conclusion»,

att hans bok icke vill såra eller kritisera den religiösa öfvertygelse, som hämtar näring ur Swedenborgs skrifter. Hans bok har ingen polemisk tendens. För den medicinska forskningen måste såväl Sokrates som Luther i vissa afseenden anses anormala; men icke ligger häri något förringande af deras gärnings sanning eller storhet. Man måste vänja sig af med den gamla nedsättande betydelsen i vissa psykologisk-medicinska termer. — I hvad mån Ballets försök att ställa sin undersökning indifferent inför religiöst, särskildt swedenborgianskt intresserade skall kunna lyckas, är emellertid mer än ovisst.

Hj. Holmquist.

Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen:

Publikationer under år 1900:

I: 1. *Kyrkohistorisk Årsskrift,* första årgången. Ups. 1900. Pris i bokh. 5 kr.

Innehåller bl. a.: H. SCHÜCK, Svenska Pariserstudier under medeltiden. I. LUNDSTRÖM, Hvilka äro våra äldsta domkapitel? H. W. TOTTIE, En lifsbild rån de sista decennierna af vår storhetstid. Ur biskop Svedbergs själfbiografi. ?R. WESTLING, Bidrag till Livlands kyrkohistoria 1621—1656. H. LUNDSTRÖM, Bidrag till de kyrkliga böckernas historia under Karl XI:s regering. H. LEVIN, Om våra regala gäll. H. LUNDSTRÖM, Till frågan om den s. k. *successio apostolica* nom svenska kyrkan. Ett bref från Zinzendorf till »vänner» i Malmö.

II: 1. Biskop J. Rudbeckius' kyrkio-stadgar för Wästerås stift, utgifna af HERMAN LUNDSTRÖM. Ups. 1900. Pris i bokh. 1 kr.

III: 1. Olof Wallquists självbiografiska anteckningar, utgifna af J. HELANDER. Ups. 1900. Pris i bokh. 50 öre.

Publikationer under år 1901:

I: 2. *Kyrkohistorisk Årsskrift,* andra årgången. Ups. 1901. Pris i bokh. 5 kr.

Innehåller bl. a.: T. HÖJER, Bidrag till Birgittinerordens historia. C. ANNERSTEDT, Ett akademiskt gräl på 1600-talet. FR. WESTLING, Bidrag till Livlands kyrkohistoria 1656—1710. O. AHNFELT, En af forskningen hittills okänd källa till Swebilii katekes. H. LEVIN, Om våra regala gäll. (Afslutn.) B. ALSTERMARK, Svärmiska separatister inom Västerås stift under senare hälften af 1700-talet. H. LUNDSTRÖM, Anmärkningar och tillägg till C. A. Cornelius' Handbok i svenska kyrkans historia m. m. K. HULT, Från kyrkobokskrifningens barndom. H. LUNDSTRÖM, Bidrag till prästedens historia i Sverige. C. M. KJELLBERG, S:t Erikslegendens författare och en autograf af honom. H. LUNDSTRÖM, Grundades verkligen det första klostret på Nil-ön Tabennæ?

III: 2. Biskop A. O. Rhyzelii anteckningar om sitt lefverne- urval utgifna af J. HELANDER. Ups. 1901. Pris i bokh. kr. 3,50.

IV: 1. Ärkebiskop Abrahams räfst, utg. af O. HOLMSTRÖM (1:sta häftet). Ups. 1901. Icke tillgänglig i bokh.

Publikationer under år 1902:

I: 3. *Kyrkohistorisk Årsskrift,* tredje årgången. Ups. 1902. Pris i bokh. 5 kr.

II: 2. Synodalstatuter och andra kyrkorättsliga aktstycker från den svenska medeltidskyrkan, utg. af JAAKKO GUMMERUS. Ups. 1902. Pris i bokh. 2 kr.

IV: 1. Ärkebiskop Abrahams räfst, utg. af O. HOLMSTRÖM (2:dra häftet, sluth.). Ups. 1902. Icke tillgänglig i bokh.

Skrifter, utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen distribueras af *P. A. Norstedt & Söner* i Stockholm.

Till redaktionen insända skrifter:

The Augustana Theological Quarterly, Tidskrift för teologi och kyrkliga frågor, redigerad af Augustana Teologiska Fakultet i samverkan med Synodens President. 4:de årg. 1902. Rock Island. Ill. U. S. A.

HENRIK AFZELIUS. *Erik Benzelius d. ä.,* En kyrkohistorisk lefnadsbild från Sveriges storhetstidehvarf. II. Sthlm 1902. Pris 5 kr.

J. OSKAR ANDERSEN. Novatian. Konkurrence-afhandling for professoratet i kirkehistorie ved Københavns universitet. Aug. Bangs Boghandels förlag. Kphmn 1901.

Bibelforskaren, tidskrift för skrifttolkning och praktisk kristendom, utgifven af ERIK STAVE. 19:de årg. 1902. Pris 3 kr.

För att bereda nya prenumeranter och öfriga intresserade tillfälle att till billigt pris skaffa sig förut utgifna årgångar af denna tidskrift, som började utgifvas år 1884 af framl. Prof. O. F. Myrberg samt numera Prof. emer. W. Rudin och Ärkebiskop J. A. Ekman, har priset på årgångsserien 1884—1900, när den rekvireras direkt hos *Bibelforskarens expedition, Upsala,* nedsatts till 15 kr. Enstaka årgångar af angifna serie 1884—1900 erhållas (liksom hela serien inom Sverige *fraktfritt)* à 1 kr. pr årgång.

Bulletin, historique et litteraire. Utg. af Société de l'histoire du protestantisme français. 51:sta årg. Librairie Fischbacher. Paris 1902.

Af denna förtjänstfulla tidskrift utgifves årligen 12 häften. Prenumerationspris inom Frankrike 10 fr., för utlandet 15 fr. Prästmän utom Frankrike erhålla dock tidskriften till samma pris som infödde fransmän eller 10 fr. pr år.

L. G. TIDANDER. Olof Wallquist, ett hundraårsminne, tecknadt för Smålandsposten. Vexiö 1901.

A. V. ENGESTRÖM. Om den kristliga kärleksverksamheten. Prästmötesafhandling. Linköping 1902. Pris 2 kr.

Svenska Jerusalems-Föreningens Tidskrift, utg. af pastor J. NORRBY. 1:sta årg. 1902.

Pastoral Tidskrift, utg. af ERIK G. LJUNGQVIST. 1:sta årg. 1902. Pris kr. 2,50.

Norsk Theologisk Tidskrift, utg. af L. BRUN, S. MICHELET, S. ODLAND, professorer i theologi. Årg. I—III, 1900—1902. Pris pr årg. utanför Norge kr. 6,60.

Teologisk Tidskrift (finsk, tvåspråkig), utg. af G. G. ROSENQUIST m. fl. Årg. I—VII. Helsingfors 1896—1902. Prenumerationspris 6 finska mark pr år med tillägg af postarvode.

Teologisk Tidskrift (dansk), utg. af J. O. ANDERSEN. C. E. FLØYSTRUP, F. E. TORM. Kphmn 1901, 1902. Tidskriften utkommer med 6 häften årligen. Pris pr årg. 8 kr.

Nordisk Universitets-Tidskrift, på uppdrag af nordiska universitetskommittéen ... utg. af L. WÅHLIN. Årg. I—II. Wettergren & Kerber. Göteb. 1900—1902.

Priset för årg. är 4 kr. Nytillträdande prenumeranter kunna erhålla första årg. till ett nedsatt pris af kr. 2,50.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utgifven af KARL WÅHLIN. Wahlström & Widstrand, Sthlm. 11:te årg. 1902. Pris för hel årgång (12 häften) 12 kr.

For Kirke og Kultur, utg. af CHRISTOPHER BRUUN og TH. KLAVENESS. Steen'ske bogtr. og forlag. Kristiania. 9:de årg. 1902.

Kirkehistoriske Samlinger, femte Række, utg. af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie ved H. F. RØRDAM.

JOHN BÖRJESON. Hvad jag fann i de gamla socknestämmoprotokollen eller Lifvet i en kyrkoförsamling på landet för 150 år sedan. Karlstad 1899.

G. JUHLIN. Protestantiska episkopala kyrkans mission bland svenskarne i Norra Amerika. Karlstad 1902.

K. N. RABENIUS. Handledning vid undervisning uti Augustana-Synodens Församlingsskolor. Rock Island. Ill. U. S. A. 1899.

O. A. WALLÉN. Tidsbilder samlade ur Helsinglands historia. Utan tryckår och tryckort. Pris 1 kr.

E. NORELIUS. T. N. Hasselquist, lefnadsteckning. Rock Isl. Ill. U. S. A. Pris inb. kr. 1.50.

G. WARNECK. De protestantiska missionernas historia. Häft. 4—9. Evang. Fosterlandsstiftelsens förlag. Stockholm. Pris pr häfte 35 öre. (Inalles omkr. 15 häften.)

GUSTAV JENSEN. Tanker og Opgaver. Grøndahl & Søns forlag. Kristiania 1902.

ERNST EDLING. Priscillianus och den äldre Priscillianismen. I. Akad. afh. Upsala 1902.

J. M. SUNDÉN. De romerska antikviteterna till de studerandes tjänst. Häft. 1 o. f. W. Schultz. Upsala 1902.

Bilder ur riksdags- och hufvudstadslifvet i bref till hemmet och vänner i hemorten från Prosten D:r CHRISTIAN STENHAMMAR under konung Karl XIV Johans näst sista riksdag 1834—1835. W. Schultz. Upsala 1902. Pris 2 kr. 25 öre.

C. R. MARTIN. Tre tal i kristlig didaktik, ånyo utgifna. W. Schultz. Upsala 1902. Pris 1 kr. 25 öre.

G. NORRMAN. Jämförelse mellan buddhismen och kristendomen i några centrala punkter. W. Schultz. Upsala 1902. Pris kr. 1,25.

BERNHARD RISBERG. I templets förgård. Psalmer. Med förord af ärkebiskop J. A. Ekman. W. Schultz. Upsala 1902. Pris häftad 1,25, inb. 2 kr.

M. FROMMEL. Inåt, uppåt, framåt! Andra uppl. Ev. Fosterlandsstiftelsen förlag, Sthlm. Pris kr. 1,50.

O. RICARD. Vägledning till dagligt självstudium af Jesu Kristi lif. Bearbetning af Teodor Lindhagen. Samma förlag. Sthlm 1902. Pris kr. 1,50.

T. LINDHAGEN. Korn från såningsstunder. Samma förlag. Sthlm. 1902. Pris 75 öre.

FR. HAMMARSTEN. Sådd på Guds åker. Strödda predikningar hållna i Blasieholmskyrkan. Samma förlag. Sthlm 1902. Häft. 1 ff. Pris för hvarje häfte 50 öre.

J. A. EKLUND. Teologisk Encyklopedi. W. Schultz. Upsala 1902. Pris 4 kr.

R. SEEBERG. Vid Sekelskiftet. Återblickar på nittonde å-hundradets tyska kyrkohistoria. Med förord af profess- Herman Lundström. Öfversättning från originalets tredje upplaga. W. Schultz. Upsala 1902. Pris 2 kr.

J. A. EKLUND. Kyrkans år. Ny samling predikningar öfve kyrkoårets evangelietexter. Häft. 1—4. W. Schultz. Up-sala 1902. Pris för hvarje häfte 1 kr.

Bidrag till Sveriges Medeltids historia tillegnade C. G. Malm-ström den 2 November 1902 af Historiska Seminariet vid Upsala universitet. Upsala 1902. Pris kr. 4,50.

PER GUST. BERGGREN. Kalmar Nunnekloster. (Särtryck s. a.

O. W. WENNERSTEN. Om förhistoriska gårdar och vägar på Gotland. Föredrag. Visby 1902.

JOH. WAHLFISK. Om konfirmationen och katekumenunder-visningen i svenska kyrkan. Särtryck ur Strengnäs syno dalhandlingar 1897. Strengnäs 1897.

Gustaf Vasa, valda bref utgifna af NILS EDÉN, docent. skola och hem. Svensk bokskatt 19. Ljus' förlag. S 1901. Pris 70 öre.

